

Київський університет імені Бориса Грінченка

ОЛЬГА ШАПОЧКІНА

ТИПОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

Монографія

Київ — 2022

УДК 811.11'366.57
Ш24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 8 від 23.09.2021 р.)

Автор

Шапочкіна О., доцент кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

Відповідальний редактор

Буніятова І. Р., професор кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор

Рецензенти:

Карпіловська Є. А., завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор;

Біскуп І. П., завідувач кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор філологічних наук, професор;

Гамзюк М. В., завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор.

Шапочкіна О.

Ш24 Типологія категорії стану в германських мовах : монографія / Ольга Шапочкіна. — Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. — 300 с.
ISBN

У монографії на засадах історичної лінгвістики описано категорію стану в германських мовах: готській, давньосаксонській, давньоанглійській, давньверхньонімецькій, давньопівнічній (давньоісландській). Виокремлено інвентар станових пракатегорійних конструкцій готсько-скандинавського й західногерманського ареалів. Презентовано шляхи становлення граматичних засобів реалізації станових пракатегорійних конструкцій у давній період розвитку досліджуваних мов.

Для науковців-філологів, докторантів, аспірантів і всіх, хто цікавиться проблемами історії германських мов.

УДК 811.11'366.57

© Шапочкіна О., 2022

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022

ISBN

ЗМІСТ

Вступ 5

РОЗДІЛ 1. ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ СТАНУ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ 10

1.1. Поняття «стан» у системі філософських категорій..... 10
1.2. Інтерпретація категорії стану в психологічних студіях 15
1.3. Тракткування категорії стану в сучасній лінгвістиці..... 24
1.4. Категорія стану в історичній германістиці..... 36

РОЗДІЛ 2. ПАРАДИГМА КАТЕГОРІЇ СТАНУ: СУЧАСНІСТЬ ТА ВИТОКИ..... 44

2.1. Сучасні тенденції розвитку категорії стану германських мов..... 44
2.2. Синкретизм категорії стану сучасних германських мов..... 56
2.3. Історія формування категорії стану в давньогерманських мовах у контексті «перевернутої синхронії» 61
2.3.1. Категорія стану в готській мові 69
2.3.2. Категорія стану в давньоісландській мові 80
2.3.3. Категорія стану в давньоанглійській мові 88
2.3.4. Категорія стану в давньосаксонській мові 94
2.3.5. Категорія стану в давньверхньонімецькій мові 101

РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИЧНЕ ПОЛЕ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ..... 110

3.1. Активні станові пракатегорійні конструкції як ядро парадигми..... 110
3.2. Периферія парадигми категорії стану..... 123
3.2.1. Станові пракатегорійні конструкції із сильними дієсловами IV класу з основою на -*nan*..... 123
3.2.2. Інертивні станові пракатегорійні конструкції із *PTCPL II*..... 131

3.2.3. Станові пракатегорійні конструкції із AUX «бути / ставати» та PTCP II	139
3.2.4. Реверсивні станові пракатегорійні конструкції у давньогерманських мовах	149
3.3. Асиметричність опозиції станових пракатегорійних конструкцій давньогерманських мов	157
3.4. Частотність вживання та кількісні співвідношення станових пракатегорійних конструкцій у давньогерманських мовах	165
РОЗДІЛ 4. КАТЕГОРІЯ СТАНУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ У СЕМАНТИЧНОМУ ВИМІРІ	174
4.1. Категорія стану в контексті умов формування давньогерманських етносів	174
4.2. Класифікація давньогерманських дієслів стану	179
4.2.1. Дієслова емоційно-психічного стану	187
4.2.2. Екзистенційні дієслова	196
4.2.3. Дієслова ментального стану	216
4.3. Базова структура давньогерманського речення	234
4.4. Семантична модель станової пракатегорійної конструкції давньогерманських мов	244
Висновки	257
Джерела	268
Список умовних скорочень	293
Предметний покажчик	294
Додаток	297

ВСТУП

Die Sprache ist gleichsam die äußere Erscheinung
des Geistes des Volkes, seine Sprache ist sein Geist,
sein Geist ist seine Sprache. Man kann sich beide
nicht identisch genug denken.

Wilhelm von Humboldt

У сучасному германському мовознавстві категорія стану (далі — КС) є однією з дискусійних і неоднозначно інтерпретованих через суперечливість її природи. Про це неодноразово згадувалося в студіях з історичної лінгвістики (К. Бругман, І. Буніятова, М. Гухман, Б. Дельбрюк, Ю. Жлуктенко, В. Касевич, Г. Красухін, Е. Кубрякова, О. Москальська, Г. Пауль, Г. Почепцов, М. Стеблін-Каменський, Я. Тестелець, В. Храковський, О. Шахматов, С. Шубик, В. Ярцева та ін.).

З одного боку, цю категорію розуміють як відношення дієслівної дії до граматичного суб'єкта, з іншого — як об'єктні відношення дієслова або як усю сукупність суб'єктно-об'єктних відношень у структурі речення. Це органічно впливає зі складності самої категорії, в якій перетнулися шляхи розвитку різних граматичних і лексичних явищ у парадигмі дієслова [Виноградов, 1972, 501]. Виокремлення в її основі різних за значенням граматичних форм передбачає провідну роль активної форми, що рівноправно існує у системі кожної мови. Їй протистоїть інвентар інших морфологічно-факультативних форм, а саме пасив, медіум, рефлексив, реципрок, кооператив, каузатив, медіопасив.

Розуміння двосутнісної природи КС полягає в тому, що вона є водночас морфологічною, оскільки вимагає зміни флексивних форм, і синтактико-семантичною, тому що (на відміну від категорій особи, числа, часу, виду дієслова) експлікує певні відношення між членами речення [Полховська, 2008].

Бракує також консенсусу щодо граматичного статусу цієї категорії. Вважають, що семантика дієслівних форм стану виходить за межі морфології і зосереджується в лексичній сфері. Проблем-

ність в інтерпретації КС полягає в її опозиційності, багатоаспектності, полісемантичності, змістовій незавершеності. За Ю. Жлуктенком, вона репрезентує відношення дії, вираженої дієсловом, спрямованої до суб'єкта дії, який може позначати виконавця дії (активний стан), може зазнавати дії на собі, бути носієм ознаки за дією, яка виконана стороннім діячем (пасивний стан), чи бути об'єктом власної дії (середній стан чи медіум, власне-зворотний або рефлексив) [Жлуктенко, 1976]. Нагадаємо, що становими формами можуть виступати й взаємозамінні, зокрема у разі між одиницями семантики та синтаксису, передусім між агенсом (виконавцем дії) та пацієнсом (учасником ситуації, на яку ця дія розповсюджується), з одного боку, та суб'єктом і об'єктом, з іншого [Касевич, 2011].

Змінюваність семантичних ролей є однією із сутнісних властивостей відкритої динамічної системи. Слід розуміти, що дослідження КС як системи, що перебуває у постійному русі; висвітлення основних змін, що відбуваються у ній, видається важливим як для діяхронної лінгвістики, так і для синхронної. Свого часу В. фон Гумбольдт зазначав, що у мові немає нічого сингулярного, оскільки кожний її елемент актуалізує себе лише як частина цілого [Гумбольдт, 1985, 370–381].

У викладі нашого матеріалу найбільш прийнятною видається інтерпретація змін, що відбуваються у відкритих динамічних системах, як трансформація того, що вже існувало у мові [Буніятова, 2009, 5–12]. Дотримання принципу історизму у вивченні КС, а отже, розуміння плинності її формальних показників дає змогу відтворити шляхи становлення цієї категорії від прагерманського до завершення давнього періоду всіх германських мов. Важливим при цьому є дотримання системного підходу, врахування інтра- та екстралінгвальних чинників у розвитку цих мов.

Наразі звернімося до об'єкта нашого дослідження. КС у давньогерманських мовах була представлена двочленною опозицією — АСТІВ vs МЕДІОПАСІВ. Як флективну форму медіопасив засвідчено лише у готській мові. Спорадичні приклади медіопасивних форм дієслова «називатися» у давньоанглійській мові й рунічних написах дають змогу розглядати цю опозицію як спільногерманську. У готській мові медіопасив поєднував у собі диференційні ознаки пасиву (доцентровість, афіційованість) і деякі розрізнявальні ознаки медіуму (неперехідність, інактивність, позначення афекту та ін.) [Гух-

ман, 1966, 262]. Асиметричність станової опозиції у готській мові виявляється у тому, що активний її протичлен представлено двома часовими парадигмами — PRES і PRET, другий — лише формами PRES.

З часом форми медіопасиву поступово зникають, хоча деякі реліктові форми і досі зберігаються в сучасних германських мовах, зокрема в англійській, шведській, ісландській. Семантика пасивності здебільшого реалізувалася перифрастичними конструкціями на зразок AUX «бути / ставати» + РТСРЛ II. Відмінність між ними полягала в тому, що пракагорійна конструкція з AUX «ставати» (гот. *wairþan*, двн.-англ. *weorþan*, двн.-верхн.-нім. *werdan*, двн.-ісл. *verða*) описувала інактивний стан як наслідок дії попереднього процесу. Водночас пракагорійна конструкція з AUX «бути» (гот. *wisan*, двн.-англ. *bēon* (*wesan*), двн.-верхн.-нім. *wesan*) вказувала на ознаку інактивного суб'єкта як на щось наявне або на стан суб'єкта як результат дії, яка вже відбулася, напр.: двн.-верхн.-нім. *gisriban ist* «написано»; *ward gitruobit* «збентежився». Наприкінці давньовірхньонімецького періоду (500 ~ 1050) розмежування двох форм пасиву остаточно закріпилося як видове, що характерно й для сучасної німецької мови. Становлення аналітичних пасивних форм в англійській мові відбувається наприкінці середньоанглійського (XI–XIV ст.) — початку ранньоновіанглійського періоду (XVII–XXI ст.). В XI ст. в англійській мові існувало дві паралельні перифрастичні конструкції пасиву (AUX *wesen* (*ben*) «бути» та AUX *wurthen* «ставати») + РТСРЛ II, проте остання поступово зникає у зв'язку з втратою AUX *wurthen* «ставати» спочатку в північних та східних діалектах, а згодом у південно-західних та південних. Таким чином, наприкінці XI ст. збереглася лише одна аналітична конструкція з AUX *wesen* (*ben*) «бути».

У північногерманських мовах конструкція AUX «ставати» + РТСРЛ II траплялася лише спорадично. Конструкції з AUX *vera* «ставати» вживалися для вираження пасивної дії, що мала успішне завершення, напр.: двн.-ісл. *Verða þeir ekki fundnir*. — «Їх не могли знайти». У XV ст. в усіх скандинавських мовах, за винятком ісландської, у таких конструкціях, які збереглися в сучасних північногерманських мовах (окрім ісландської), для вираження пасивного стану з'являється нове допоміжне дієслово, запозичене з нижньонімецької мови, напр.: двн.-дат., двн.-норв. *bliffue*, двн.-швед. *bliva*. Іншим

способом актуалізації пасивної дії у північногерманських мовах є сполучення дієслова зі зворотним займенником у постпозиції, що є відмітною особливістю цих мов. Вважають, що ця форма виникла у дописемний період як наслідок суфіксації займенників *mik* «мене» (>mk) та *sik* «себе» (>sk), з якого згодом утворився флективний пасив (пасив на -s), напр.: днв.-ісл. *kallask* «називатися», *lúkumk* «закриваюся» [Гухман, 1958, 174–180].

Отже, з огляду на деяку неузгодженість у питаннях, пов'язаних з досліджуваною категорією, виникає необхідність у зверненні до всіх наявних форм її реалізації в давньогерманських мовах на засадах новітніх здобутків історичної лінгвістики. У пропонуваній праці ми розглядаємо КС давньогерманських мов відповідно до концепції «перевернутої синхронії» [Ярцева, 1965], що дає змогу відтворити її еволюційний шлях протягом IV–XIII ст. за мовними ареалами — західногерманським та готто-скандинавським. Синхронія, обернена в історію мов окремих ареалів, висвітлює коріння, витoki тих чи тих явищ в їх сучасному стані. Такий підхід до аналізу генези й розвитку в давньогерманських мовах (готській, давньопівнічній, давньоанглійській, давньосаксонській та давньверхньонімецькій) категорії стану вважаємо ефективним і продуктивним.

Формування будь-якої граматичної категорії відбувається внаслідок дії механізмів, серед яких найчастіше називають тиск мовної системи й принцип аналогії [Буніятова, 2018, 28–45]. Про феномен мовного тиску, наприклад, пишуть у разі нестабільного стану мови, коли відбуваються радикальні, тектонічні зрушення, у результаті яких утворюються лакуни, необхідність заповнення яких активізує дію системних чинників, гарантів мовної стабільності.

З огляду на вищезазначене має сенс звернутися до висвітлення спільногерманської картини категорії стану в германських мовах на засадах концепції «розмитої множини» [Zadeh, 1965], а саме деякої сукупності елементів з нечітко окресленими параметрами і відношеннями, які зазнають історичних змін під тиском мовної системи. За В. фон Гумбольдтом, будь-яка мовна система складається із сукупності відношень, що забезпечують зв'язок між відповідними елементами, які належать тій або тій мові лише тому, що поєднані між собою шляхом аналогії. У цьому разі аналогія — це принцип, який регулює всю систему та забезпечує її внутрішню гармонію [Гумбольдт, 1981, 170].

Механізми “*language change*” (мовної змінюваності), а саме тиск мовної системи, принцип аналогії, концепція розмитої множини і положення про динамічну синхронію, є тими засадничими принципами, на яких ґрунтується дослідження категорії стану в германських мовах (IV–XIII ст.): готській, давньоанглійській, давньосаксонській, давньопівнічній (давньоісландській), давньверхньонімецькій. Принцип аналогії зумовлює органічну цілісність категорії стану, надає їй індивідуальності. Зауважимо, що поняття КС є незмінною, змінюється граматична КС, її вербалізатори із рухом у часі. Розмитість меж вербалізаторів граматичної КС є тією специфічною ознакою, що відрізняє її від усіх інших категорій, які формувалися у давній період розвитку германських мов.

Зокрема, у монографії розглянуто системні відношення у парадигмі КС германських мов на різних етапах їхньої історії, позначених поступовими якісними зрушеннями, особливо інтенсивними наприкінці давньогерманського періоду. Таким чином, гіпотезою дослідження є припущення про те, що існує розмитість реалізаторів КС давньогерманських мов, їхні межі не є чітко окресленими; станові відношення у давньогерманських мовах зазнають еволюційних змін, набуваючи різних значень з плином часу.

У монографії здійснено системний аналіз становлення та розвитку КС від дописемного до кінця давнього періоду історії давньогерманських мов, опис досліджуваного явища у прагерманській мові, відтворено поетапний процес її формування. Виявлено також дивергентність і конвергентність розвитку категорії стану в західногерманському й готто-скандинавському ареалах. Результати аналізу основних засобів реалізації станових пркатегорійних конструкцій у парадигмі КС давньогерманських мов можуть стати внеском до порівняльної граматики германських мов, побудованої на нових методологічних засадах.

ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ СТАНУ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ

1.1. Поняття «стан» у системі філософських категорій

В останні десятиліття все більше зростає інтерес до вивчення універсальних граматичних категорій. Об'єктом уваги дослідників стає функціональний діапазон граматичних форм та значень, які репрезентують поняттєвий зміст реалій об'єктивної дійсності, як-от: стан, простір, час, причина, наслідок, мета, умова та ін. До цього переліку належить і універсальна КС, яку трактують в логіко-філософському та онтологічному аспектах (Арістотель, Е. Бенвеніст, Г. Гегель, Р. Декарт, І. Кант, М. Кастельс, В. Соколов, А. Сіманов та ін.), оскільки вона цілісно зосереджує в собі єдність філософських категорій буття, матерії, руху, простору і часу.

«Стан» як одна з найважливіших поняттєвих категорій посідає важливе місце у переліку поняттєвого апарату фундаментальної науки, відтворюючи найістотніші закономірні зв'язки і відношення реальної дійсності та людського пізнання. Вона репрезентована у будь-якій мовній картині світу разом із категоріями матерії, руху, якості, кількості, простору, часу, сутності, явища тощо. Розуміння КС формується у двох площинах теоретизації — діалектиці та метафізиці. Її розвиток безпосередньо зумовлений рівнем розвитку науки і системою поглядів та уявлень, легітимних у той чи інший період у науковому знанні. З позицій метафізики найбільш масштабно сутність станів розглядають із позицій механічного детермінізму. У період формування німецької класичної філософії починає превалювати діалектичне засвоєння змісту цієї категорії.

Походження речей та закономірності їхніх змін цікавили ще античну філософську школу. Давньогрецькі філософи Фалес, Анаксимен, Геракліт, Емпедокл не вживали термін «стан» як наукове поняття.

Цією назвою вони маркували прояви буття, першооснови світу, коли відбувався процес перетворення із одного стану в інший. Як основу і першопочаток всього сущого філософи розглядали повітря, воду, вогонь, землю або їх сукупність. Сутність чогось зберігається, а стан змінюється [Соколова, 1969, 11].

В античному світі поняття стану представлено як засіб пізнання світу, а їх сукупність як прояв єдиної основи буття, що визначалося як знання світу загалом. За Демокрітом та Епікуром, КС — це форма буття речей або вираження вічного руху атомів, «випадкове існування» [Соколова, 1969, 39]. Стан матерії пов'язаний з рухом, унаслідок якого матерія (атоми) змінювала свій стан на інший. Стан — це один із принципів збереження та змін, з одного стану все переходить в інший. Ніщо не залишається статичним — природа все змушує змінюватися [Лукрецій, 1983, 61]. У працях Платона КС представлено як спосіб пошуку ієрархії ідей, з іншого боку, КС виражає їхній суперечливий діалектичний характер. Стан постає як форма існування речей і як суперечливий процес змін; сутність та зміни є формами, яким притаманний характер теологічної доцільності [Платон, 1993, 52].

Нагадаємо також про виокремлення десяти категорій одиничного та спільного: сутність, кількість, якість, відношення, місце, час, розташування, стан (володіння), дія, страждання [Арістотель, 1978, 51–90]. Слово «стан» тут вживається у різних значеннях, що ускладнює розуміння його сутності. Стан, за Арістотелем, це різновид категорії якості. Нестійкі якості він ототожнив з поняттям «нестійкі стани», «швидкоплинні стани». Це такі якості, які легко зазнають флуктуацій і змін, пор., напр.: здоров'я та хвороба, тепло або холод тощо [Арістотель, 1978, 73].

З учень давньогрецьких філософів впливає, що поняття «якість», «ознака», «стан» за своєю суттю є тотожними, проте у певному контексті вони набувають інших смислів. Там, де йшлося про мінливість станів, Арістотель, зокрема, вживав поняття «якість» та «властивість». У першому разі протиставлялися стійкі й мінливі ознаки або стани. Слово «якість» також вжито у двох значеннях — широкому та вузькому. У широкому розумінні якість — це назва однієї з десяти основних філософських категорій, а у вузькому — один із різновидів цієї категорії поряд із якостями та станами. Показовим є те, що в «Метафізиці» Арістотель згадує лише про три основні ка-

тегорії: сутність, стан та відношення, які, на його погляд, є найбільш загальні й істотні [Аристотель, 1978, 73].

Представники філософської школи Нового часу Р. Декарт і Дж. Лок, І. Ньютон так само виокремили три основні категорії, у тому числі й «стан» (поряд із «субстанцією» та «відношенням»). Нагадаємо, що кількісні характеристики для опису станів природи свого часу запропонував Архімед у вченні про статистику. І. Ньютон виокремив проблему теоретичної диференціації руху, передусім описи станів тіла у певний момент часу. Згідно з його концепцією, стан — це момент прояву існування об'єктів, доступних для існування у вимірах якості. Натомість Лейбніц розглядав стан у термінах космологічної ідеї та суміжності й взаємозв'язку станів. У Всесвіті все перебуває у такому зв'язку, що теперішнє завжди приховує у собі майбутнє, а будь-який певний стан пояснюється винятково із попередніх [Лейбніц, 1936, 418].

У німецькій класичній філософії «стан» розуміли як конкретну форму прояву буття субстанції (та об'єктів): спокій та зміну, рівновагу й рух тощо. Згідно з І. Кантом, зміна є способом існування, що впливає з іншого способу існування того самого предмета [Кант, 1964, 271]. У цьому разі стан як безперервно змінне протиставлений тому, що у предметі є відносно константним. Ця відносна константність і є субстанцією. Отже, будь-яка зміна є виникненням нового стану, відмінного від попереднього.

Розглядаючи питання зміни станів, І. Кант зазначав, що будь-який перехід з одного стану в інший здійснюється між двома моментами буття, при цьому перший визначає стан, з якого виходить предмет, а другий — стан, до якого предмет приходить. Між цими двома моментами існує перехідний стан, тобто зміна [Кант, 1964, 200]. Інакше кажучи, зміна станів безперервна: ні час, ні явища у часі не складаються із частин, які були б найменшими. Однак у процесі зміни стану річ (предмет) проходить через усі ці проміжні ланки до іншого стану. Із цього випливає, що новий стан розгортається із попереднього, в якому його не було, проходячи через нескінчену низку «сходинок».

Джерело зміни станів І. Кант вбачав у суперечності матерії: первинному стану матерії притаманна боротьба сил тяжіння та відштовхування. Суперечність між миттєвістю зміни станів та їхньою неперервністю, а також ідея боротьби суперечностей як джерела всіх змін дає змогу простежити стрибкоподібні переходи з одного

стану в інший. Концепція І. Канта ґрунтується на еволюційних засадах. Відокремлюючи сутність від явища, він дійшов висновку про можливість пізнання тільки чуттєвого, зовнішнього стану, вважаючи внутрішній стан «річчю в собі». У суб'єктивному ідеалізмі І. Канта поняття «стан» включено до сфери розумової діяльності й спростовано його онтологічну природу.

Найбільш повно діалектику поняття «стан» розкрито у Г. Гегеля. Розглядаючи перший етап розвитку абсолютного духа як послідовну зміну категорій «якість», «кількість», «міра» у сфері буття, вчений визначав «стан» як форму прояву буття змінюваного субстрату — світового духа, тобто так само, як і категорії якості, кількості та міри. У певному відношенні це перехід з одного стану в інший [Гегель, 1930, 168–169]. Саме тому останній можна розглядати з погляду конкретизованої міри. Однак у такому разі «стан» трансформується з прояву буття змінного субстрату до поняття, що відображає «зняття» міри, й у такий спосіб отримує статус загальнонаукового.

Отже, поняття «стан» співвідноситься із категоріями «якість», «кількість», «міра». І хоча воно й не збігається з ними за сферами дії, однак, містить їхні основні суттєві ознаки. Стан постає у єдності своїх якісних та кількісних властивостей, що визначають реалізацію об'єктивного стану в певному відношенні й уособлюють конкретизовану міру. Поняття «стан» існує там, де функціонують категорії якості, кількості та міри.

Категорія якості передуює у логіці Г. Гегеля категорії кількості. Кількість — це зовнішня визначеність речі, а якість — внутрішня. Якість тісно пов'язана із буттям предмета. Якісна характеристика предметів визначає їхню стійкість та відмінності. У разі втрати якісної визначеності предмет набуває нових рис, якостей, що спричиняє зміну станів. Виокремлення спільних властивостей предмета дає змогу визначити його кількісні характеристики. Інтервал кількісних змін, у межах якого зберігаються кількісні характеристики предмета, є мірою.

Окрім того, поняття «стан» тісно пов'язане з категоріями «простір», «час», «рух». Рух визначає зміну станів об'єкта у результаті взаємодії. Стан спокою означає ті стани руху, які забезпечують стабільність предмета, зберігання його якостей. Розрізняють рух, пов'язаний зі збереженням стійкості предмета і його якостей, та рух, пов'язаний із переходом від однієї якості в іншу. Стан об'єкта також визначається в єдності просторово-часової характеристики. З іншо-

го боку, у більшості праць «стан» визначають як одну з основних характеристик живої та неживої природи. Стан — це категорія наукового пізнання, що характеризує здатність рухомої матерії до прояву в різних формах із властивими їм істотними ознаками та відношеннями [Философский энциклопедический словарь, 1989, 815].

У філософській інтерпретації «стан» — це конкретна (активна), процесуальна або результативна дія на предмет або об'єкт. Стан реалізується у русі, переміщенні, напр.: нім. *laufen, schwimmen, fliegen, reisen*; англ. *go, drive, travel, swim, jump, run*; у конкретній фізичній дії, напр.: нім. *waschen, weben, nähen*; англ. *wash, feed, share, cut, paint, dig*; у мовній дії, напр.: нім. *rufen, erzählen, nachrichten*; англ. *speak, complain, sell, babble, cry*; у донативній дії, напр.: нім. *geben, nehmen, überreichen*; англ. *give, take, assist*.

Стан також реалізується у ментальних діях, напр.: нім. *nachdenken, grübeln, absehen*; англ. *meditate, reason, devise, conceive, deliberate, think, deliberate*; емоційних, напр.: нім. *sich ärgern, zürnen*; англ. *pet, dream, wish, appreciate*; фізіологічних, напр.: нім. *schlucken, kratzen, fressen*; англ. *eat, drink, breathe, chew*; називаючи спосіб поведінки, напр.: нім. *verwöhnen, betrügen, mogeln*; англ. *serve, hide, bilk*. Окрім того, розгляд КС у річищі філософських студій потребує уваги до її нерозривного зв'язку із суб'єктами та об'єктами, якими, зокрема, виступають: істоти, що перебувають у певному фізичному та духовному станах, напр.: нім. *kränken, sich erkälten, klagen*; англ. *get sick, suffer, miss*; предмети, напр.: нім. *blühen*; англ. *dry, wither, bloom, foam*; середовища та простір, напр.: нім. *blitzen, donnern, scheinen*; англ. *flash, thunder, seem*.

Узагальнюючи існуючі погляди на поняття «стан», зазначимо, що це філософська категорія, що відображає специфічну форму реалізації буття та фіксує момент стійкості у зміні, розвитку, русі матеріальних об'єктів у певний час і за певних умов [Симанов, 1982, 60]. Такий підхід дає змогу систематизувати, підпорядкувати типологію станів, вказати місце та роль їхніх різноманітних реалізацій і взаємозв'язків у динаміці, русі та дослідженні онтологічних і гносеологічних аспектів цих змін. Онтологічний зміст категорії «стан» полягає в тому, що кожен об'єкт у своєму русі, зміні проходить цикл певних, притаманних тільки йому станів, у яких він проявляється як єдиний у своєму роді. Тому будь-який стан об'єкта визначається сукупністю властивих йому якостей та відношень, до того ж як одній, так і системі якостей, що визначають об'єкт. Об'єкт як сукупність

властивостей реалізується через стани. У гносеологічному аспекті КС дає змогу виокремити певний рівень розвитку, стан об'єкта, що визначає початок його пізнання.

Стан — це неперервний, циклічний процес, який реалізується завдяки переходу із однієї фази в іншу. Кожна фаза стану впливає із попередньої: локалізується, існує у процесі й результаті та перетворюється, трансформується в інший стан. Для КС притаманні такі ознаки: локалізованість та нелокалізованість у часі; статичність і динамічність; агентивність та безагентивність суб'єкта тощо. У дослідженні КС філософський підхід розкриє зміст цієї категорії у методологічній площині, висвітлює інвентар її диференціальних смислових ознак, який слугуватиме орієнтиром у лінгвістичному дослідженні. Аналіз підходів до визначення цієї категорії у філософському річищі допомагає дійти висновку про те, що цілісна мовна картина світу може уособлюватися в русі, статичному вигляді або у процесі становлення. КС слугує засобом вираження навколишньої дійсності у свідомості носіїв будь-якої мови.

1.2. Інтерпретація категорії стану в психологічних студіях

Феномен «стан» у психологічному розумінні характеризується як існування об'єктів та явищ, реалізація буття у минулому, теперішньому та майбутньому моментах часу. Вважають, що психологічна проблематика КС почала ґрунтовно розглядатися відносно недавно — із середини ХХ ст. Згадаймо, що вчення Лейпцизької школи молодогограматиків було побудовано на засадах психологізму. У «Принципах історії мови» Г. Пауля, зокрема, зазначається, що будь-яка граматична категорія виникає на основі психологічної [Пауль, 1960, 333–337]. Розгляд психологічного складника поняття «стан» дає змогу виявити генезу граматичної КС. Психологічним аспектам її вивчення присвячено праці багатьох дослідників, зокрема Н. Левітова, Ф. Ломова, І. Павлова, А. Прохорова, С. Рубінштейна, Ю. Сосновикової та ін. Класифікації психічних станів людини висвітлено у наукових доробках О. Бондар, В. Ганзен, А. Загнітка, Є. Ільїна, В. Медведева, К. Пуганової, В. Швелідзе.

До психічних станів особистості належать різноманітні вияви відчуттів (настрій, афект, ейфорія, тривога, фрустрація тощо), уваги

(зосередженість, неуважність), волі (рішучість, розгубленість, зібраність), мислення (сумніви), уяви (марення) тощо. Лише у другій половині ХХ ст. виокремлено соціокультурні, філософсько-психологічні, психоаналітичні, психосоматичні дослідницькі напрями, що всебічно характеризували КС. Наразі у вивченні останньої опрацьовано дослідження у біохімічному, фізіологічному, клініко-психологічному і психологічному аспектах. Дослідники різних дисциплін психологічного знання розробляють відповідну термінологію, визначають диференційні ознаки категорії психічного стану, який маніфестується як узагальнена характеристика психічної діяльності особистості за певний проміжок часу, що презентує неповторність психічних процесів залежно від предметів та явищ навколишньої дійсності, які передують стану й психічним властивостям людини [Левитов, 1964, 344].

Паралельно з психологічними студіями до проблеми психічних станів зверталися також у суміжних науках, зокрема у фізіології. КС — це тонус, на тлі якого розвивається процес. Стани являють нам першорядну дійсність, вони спрямовують наше щоденне життя, зумовлюють прогрес людського суспільства [Павлов, 1951, 43–52]. Тимчасові стани формуються зовнішніми факторами завдяки механізмам умовних рефлексів. У психології не існує якогось єдиного погляду на проблему КС. Її визначають як відносно стійке психічне явище, що має початок та кінець, тобто як динамічно зумовлене явище. Загальноприйнятою є думка про стани як психічні явища, що транслюють особливості функціонування нервової системи та психіки людини у певний проміжок часу.

Психічні процеси не існують поза живим організмом людини. Вони є функцією мозку, сформованого і розвиненого у процесі біологічної еволюції, історичного розвитку індивіда. Тому виявлення законів психіки вимагає дослідження роботи мозку і нервової системи, більше того, всього організму людини загалом [Ломов, 1984]. Психічний стан — це психологічна категорія, до складу якої входять різні види інтегрованого відображення впливів на суб'єкт як внутрішніх, так і зовнішніх стимулів без чіткого усвідомлення їхнього предметного змісту [Психологический словарь, 1983, 287]. У такому розумінні КС — це інтегроване відображення суб'єктом дії на нього різних стимулів. КС — це цілісна, часова та динамічна характеристика психічної діяльності, яка, закріплюючись, може переходити у стійку рису особистості. Психічний стан — це переживання, що

пов'язане з емоціями, саме у переживаннях відображається особистісний аспект психічних станів людини [Рубинштейн, 2005].

Наразі встановлено, що стани, динамічно змінюючись, супроводжують життя особистості в її відносинах з іншими людьми, із суспільством тощо. У будь-якому психічному стані можна виокремити три загальних виміри: мотивувальний, емоційний та активаційний. Психічним станам особистості притаманні такі ознаки, які не властиві взагалі або властиві меншою мірою станам індивіда: масовидність, соціальний характер, здатність до швидкого поширення, збільшення сили і значення станів людської спільноти, інформативність, тенденція до закріплення. Психічні стани також характеризуються цілісністю, рухливістю і відносною стійкістю, взаємозв'язком з психічними процесами й властивостями особистості, індивідуальною своєрідністю та типовістю, різноманіттям і полярністю.

Отже, КС у психології можна розглядати як процес переживання, часовий проміжок або стан психіки загалом, вияв рис особистості. Однак наразі немає єдиної теорії психічних станів, що призводить до термінологічної плутанини. Відсутність єдиної теорії пояснюється полікомпонентністю категорії: розмитістю меж, багаторівневістю, великою кількістю функцій станів, їхньою мінливістю тощо [Прохоров, 1998; Сосновикова, 1975].

КС — це складна система, що тимчасово утворилася як конкретний вияв усіх компонентів, явищ психіки на певний момент [Alexander, 1961, 104–114]. При цьому поняття «психічний стан» є новоутворенням зі своїми власними закономірностями, ознаками та якостями. Структура КС базується на трьох критеріях: рівності, суб'єктивності-об'єктивності, рівні узагальнення. На основі кожного з них формується одна із підструктур загальної структури психічного стану [Ганзен, 1976, 97–102].

Перша підструктура є ієрархічною й збігається з рівневою організацією людини, що складається з фізіологічного, психофізіологічного; психологічного і соціально-психологічного рівнів. Друга підструктура координаційного характеру розкриває наявність у стані двох аспектів: суб'єктивного — переживання самого суб'єкта, і об'єктивного — даних дослідника або спостерігача. Третю підструктуру психічного стану утворюють три групи характеристик: загальні, особливі й індивідуальні, що перебувають між собою у взаємовиключених зв'язках [Ганзен, 1976, 97–102]. Таким чином,

психічний стан має ієрархічну структуру, яка відповідає рівневій організації людини, та координаційну, репрезентовану в суб'єктивній (переживання) і об'єктивній (поведінка) сторонах.

Звернімо увагу на темпоральну класифікацію КС, де зосереджено увагу на видах психічних станів: оперативні (тривають секунди, хвилини), поточні (тривають години або дні) й тривалі (охоплюють місяці та роки) [Прохоров, 1998]. У психологічній літературі розрізняють різні типи станів, наприклад сталі й перехідні, оскільки людина в кожний момент часу перебуває тільки в одному стані, а їх зміна здійснюється зазвичай у проміжній, перехідній стадії [Ганзен, 1976, 97–102].

Психічні процеси, стани і властивості особистості поділені за ознакою динамічності: перші найбільш рухомі, інші займають медіальну позицію, натомість треті є найбільш стабільними. Стани має сенс розрізняти за часом і способом протікання, а саме: за оперативністю (секунди / хвилини), поточністю (години / дні), тривалістю (тижні / місяці) і надтривалістю (рік і більше) [Прохоров, 1994]. З іншого боку, у О. Юр'єва ми бачимо інший розширений варіант класифікації В. Ганзена: стани індивіда, суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності. У В. Медведєва виокремлено інтенсивні стани, для порівняння яких існує єдина шкала, і екстенсивні (зіставлення яких неможливе). Приклади інтенсивних: рівні недосипу, задоволення, емоційності, вмотивованості, розрядки напруження. Прикладами екстенсивних характеристик стану постають співвідношення активності кори і підкірки, модальні характеристики тощо [Медведєв, 1982].

Стан — це реакція функціональних систем на зовнішні та внутрішні впливи, спрямовані на отримання бажаного результату. Функціональний стан — це психофізіологічне явище у взаємозв'язку зі своїми закономірностями, що закладено в особливій функційній системі. Безліч станів, що визначають певний рівень функціональних можливостей, утворюють діагностичну одиницю, яку зазвичай називають функціональним станом. Психічний функціональний стан становить систему психофізіологічних і психічних функцій, від яких залежить продуктивність професійної діяльності та працездатність людини на певному проміжку часу. Стан індивіда зазнає змін у процесі його суспільно значущої діяльності. Це позначається на психологічних і фізіологічних структурах особистості.

Психофізіологічний стан — це цілісна реакція індивіда на зовнішні й внутрішні стимули, спрямована на досягнення корисного результату [Ільїн, 2000, 73–83].

Стан — це одна з форм прояву буття матеріальних об'єктів. У онтологічному плані зміна об'єкта може відбуватися як у межах кількісних накопичень, так і в межах різних якостей та властивостей об'єкта, коли він набуває нової індивідуальності. Для виокремлення цих змін і їх опису необхідне таке поняття, яке б продукувало моментальний «зліпок», «відбиток» з об'єкта, явища й одночасно відображало б цей процес. Тобто в понятті повинна бути зафіксована та або інша форма прояву буття об'єкта. Таким поняттям і є «стан», якому притаманна якісна визначеність і рухливість, де перебуває матерія в цей момент часу. Визначення поняття «стан» є сходинкою пізнання, стан розкриває протиріччя між рухом, зміною та спокоєм [Прохоров, 1994].

Будь-який психічний стан пов'язаний із фізіологічними структурами людини (або він буде викликаний певними фізіологічними процесами, або сприятиме їх виникненню). Тому стан є як переживанням суб'єкта, так і діяльністю різних його функціональних систем. До того ж він виражається не тільки низкою психофізіологічних показників, а й у поведінці людини. Отже, стан можна презентувати характеристиками трьох рівнів реагування: психічного (переживаннями), фізіологічного (соматичними структурами організму й механізмами вегетативної нервової системи) і поведінкового (вмотивованими діями).

У психофізіологічному стані повинні бути обов'язково подані всі перелічені вище рівні, і лише за сукупністю показників, що відображають кожен із цих рівнів, можна дійти висновку про стан, у якому перебуває людина. Ні поведінка, ні різні психофізіологічні показники, взяті окремо, не можуть достовірно диференціювати один стан від іншого, оскільки, наприклад, збільшення частоти пульсу або зменшення часу реакції можуть спостерігатися при різних станах. Провідне місце в діагностиці стану займають переживання. Охоплення певним станом (апатії, страху, огиди, невпевненості тощо) дає змогу достовірно говорити про психофізіологічний стан, який виник у людини. Переживання і фізіологічні зміни не існують окремо, тобто вони завжди супроводжують одне одного. Наприклад, втома, апатія супроводжуються зміною певних фізіологічних функцій, так само як фізіологічні ознаки певного стану супроводжуються відчуттям втоми й апатії.

Врахування зазначених вище класифікацій КС у психологічному вимірі дає можливість узагальнити ознаки систематизації та види станів залежно від: ролі особистості й ситуації (особистісні, ситуативні); компонентів (вольові, інтелектуальні, емоційні, свідомі); глибини (поверхневі, глибинні); часу (короткотривалі, затяжні, тривалі); впливу на суб'єкта (позитивні, негативні); міри усвідомлення (більш осмислені, менш осмислені); причин, що їх зумовлюють (зовнішні, внутрішні); ступеня адекватності обставин, що його викликають (адекватні, неадекватні); динамічності (рухомі, стабільні, статичні); стійкості (тривалі, перехідні); рівня інтенсивності (підвищена, середня, низька активність); змісту (втомлюваність, монотонність, перенасичення, фрустрація, натхнення, тривога, дискомфорт); видів діяльності, в яких вони виникають (ігрові, навчальні, трудові); переживання (позитивні, негативні, амбівалентні); здоров'я (нормальні, межові, патологічні). Звичайно, класифікаційні ознаки можна продовжувати, ураховуючи специфічну природу станів швидко змінюватися та переходити із одного в інший.

Зауважимо, що граматична КС являє собою насамперед не що інше, як зовнішнє вираження психологічної КС [Пауль, 1960, 333–337]. Як тільки вплив психологічної категорії починає вербалізуватися, вона стає граматичною. З виникненням граматичної категорії дія психологічної жодним чином не зменшується. Психологічна категорія незалежна від мови, адже існує ще до моменту формування граматичної і продовжує функціонувати після її виникнення. Завдяки цьому баланс, що існує спочатку між обома категоріями, з плином часу може бути порушено.

У певному сенсі граматична КС є константною формою психологічної КС; вона пов'язана з усталеними традиціями. Психологічна КС постійно залишається чимось вільним, живим, тим, що набуває різних образів залежно від індивідуального сприйняття. Крім того, зміна значення дуже часто сприяє тому, що граматична КС не залишається відповідною психологічній КС. Якщо з'являється тенденція до їх вирівнювання, то виникають зрушення граматичної КС, при яких можуть утворитися своєрідні співвідношення, що не вкладаються в наявні до того КС. Отже, орієнтуючись на психологічний підхід, можна визначити КС як щось вільне, живе, те, що набуває різних образів залежно від індивідуального сприйняття мовця.

Природа концептуальної організації пов'язана з тілесним досві-

дом людини, і саме завдяки цьому виникають абстракції, які, своєю чергою, формують наше мислення, а відповідно і мовлення. На підставі цієї концепції К. Пуганова пропонує таку схему: «нежива природа — людина — фізичний стан — емоційний стан — розумовий стан». Розглядаючи КС на прикладі «фізичного стану», що спирається на основні канали перцепції людини, дослідниця зараховує до цієї групи такі лексеми: *kalt, schwer, süß, bitter*. Відносно автономністю наділена просторово-часова група: *früh, nah*. До групи слів на позначення емоційного стану належать лексеми: *lustig, ernst* [Пуганова, 2008, 169–170].

Функційно-семантичне поле КС поділяється на мікрополя: фізичний стан природи з іменником у центрі: вітер; фізичний стан людини з опозиціями «здоровий vs нездоровий», «молодий vs старий», «голодний vs ситий»; хворіти, лікуватися; інтелектуальний стан особистості: розум, голова, мрія, свідомість; душевний стан: страх, відвага, радість; духовний стан (розрізнення духовного та душевного відбувається завдяки твердженню «дух визначає поведінку»): дух, духовний, зібратися з духом; соціальний стан (мікрополе, побудоване на опозиції «той, що працює / безробітний», «одружений / неодружений»): багатий, бідний, волоцюга, безпритульний, як сир у маслі; політичний стан: війна, мир, партія, революція [Ду Ялі, 2006, 14–64]. Поділ на мікрополя, здійснений дослідницею, досить влучний, хоча приналежність лексем *голова, мрія* та подібних до КС вельми суперечливе і не відповідає нашій позиції.

За значенням виокремлюються такі групи слів: ті, які виражають психічний стан суб'єкта; які відбивають певний стан розумової діяльності суб'єкта; які характеризують фізичний стан суб'єкта; які виражають стан руху, діяльності; слова, які характеризують положення суб'єкта у просторі, часовий стан [Швелідзе, 2005, 6–7].

Становість може бути абсолютною (постійність глобальної множини характеристик у певному часовому проміжку) та відносною (константність характеристик для часового проміжку матеріальної системи у процесі кількісних змін). Відносний стан водночас є безпідієвою ситуацією [Бондар, 2007, 195]. Стан розподіляється на мікрополя: просторовий стан, фізичний стан, психічний стан, соціальний стан та ін. [Бондар, 2009, 7–8]. Найзагальнішою опозицією є опозиція «діяльність (усвідомлена дія) vs буттєвий стан (неусвідомлена дія)» [Бацевич, 1991, 11].

Отже, існує багато спроб систематизувати КС. Ці класифікації досить різні і, на нашу думку, не є вичерпними, якщо розглядати КС з вибраної нами позиції. Існує два типи побудови станового поля: від мовних одиниць через їхнє семантичне значення до системи таких значень, а отже, до семантичної структури мови, або ж вихідними при побудові поля є логічні поняттєві категорії, які не мають відповідників у мові [Бондаренко, 2003, 41]. КС є двосторонньою, змістово-формальною єдністю, що формується морфологічними та синтаксичними мовними засобами у процесі поєднання словотвірних, лексико-граматичних елементів, об'єднаних спільною семантичною сферою [Бондарко, 1987, 40].

У психолого-семантичному контексті КС розглянуто як сукупність груп різних за своїм складом одиниць, яким притаманна наявність спільних інваріантних семантичних функцій, структура з чітким членуванням «ядро» — «периферія» та, безперечно, спільні сегменти досліджуваної категорії з іншими категоріями й полями. Так, структурно-функціональний підхід до визначення КС дає змогу розглядати ту чи іншу сукупність елементів, незалежно від принципу їх об'єднання (зокрема, принцип інваріантності, функціональний принцип або їх поєднання), як сукупність, що характеризується певною структурою і функціями [Бондаренко, 2003, 42].

Формальні засоби, що виражають категорійні значення у мисленневих інтенціях, перебувають між власне- та позамовними сутностями (поняттєвими категоріями) і формальними класифікаціями. Звісно, система формально маркованих категорійних значень не вичерпує всього комплексу поняттєвих значень. Одним із можливих підходів на рівні висловлення є аналіз, де головним об'єктом дослідження постає категорійна ситуація [Бондарко, 1987, 100]. Це означає, що КС об'єднана загальною інтегральною семою стану і вирізняється диференційними ознаками тимчасової гомогенності денотата (або суб'єкта), а також граматичними зв'язками дієслова із пасивним суб'єктом і відсутністю об'єкта. Керуючись усіма зазначеними вище принципами, пропонуємо виділяти такі мікрокатегорії у семантичній парадигмі КС: абсолютний стан (просторовий, соціальний (власне-соціальний, сімейний, політичний) та відносний (фізичний, стан хвороби, інтелектуальний, фізичний стан природи, душевний та духовний стан людини, стан як наслідок дії, стан як наслідок процесу).

Доцільно розрізняти абсолютний і відносний стани, бо хоча поняття «становість» і має диференційну ознаку «тимчасовість», та все ж таки абсолютний стан — це відношення між речами у просторі, час при цьому перетворюється у нуль, у точку моменту. Саме тому мікрокатегорію «просторовий стан» варто зарахувати до абсолютного стану із ознаками «граматичні зв'язки дієслова із пасивним суб'єктом», «відсутність об'єкта». До абсолютного стану також належить «соціальний стан», який складається з підмікрокатегорій «соціальний стан», «сімейний стан»: всі назви сімейних та родинних відносин, «політичний стан».

Відносний стан — це інтервал, при якому абсолютний стан переходить в інші. Під час такої зміни параметри ситуації можуть залишатися тотожними, може настати безподієва ситуація. Фізичний стан, своєю чергою, поділяють на підмікрокатегорії: аудіальний стан, візуальний стан, смаковий стан, тактильний стан, стан хвороби, стан навколишнього середовища, інтелектуальний стан, душевний стан, стан унаслідок дії, стан унаслідок процесу [Бондар, 2007, 195].

У психологічному контексті можна виділити такі підкатегорії: абсолютний (та її підкатегорії другого плану: просторовий стан, соціальний стан (власне-соціальний, сімейний, політичний)) та відносний стан (з підкатегоріями другого плану: фізичний стан людини або речі (аудіальний стан, візуальний стан, смаковий стан, тактильний стан; стан хвороби; інтелектуальний стан; фізичний стан природи; душевний та духовний стан людини; стан унаслідок дії; стан унаслідок процесу)). Зважаючи на численні концепції із питань визначення психологічної семантики КС, виокремлюємо такі станові мікрогрупи: емоційно-психічний стан, стан екзистенції, стан ментальності. Макрогрупи розподіляються на мікрогрупи. Так, до емотивно-психічного стану зараховуємо стани: почуття, психологічний вплив, емоції, психічні самопочуття. Стан екзистенції має три складники: передбуття, виникнення та існування. Ментальний стан, своєю чергою, має подвійне розгалуження: 1) стан інтелектуального прогресу чи регресу; 2) стан сприйняття співвідноситься з органами чуття людини, тому розподіляється на стани: візуального, аудіального, одоративного, густативного й тактильного сприйняття.

1.3. Тракткування категорії стану в сучасній лінгвістиці

Поняття «стан» (з гр. *diathesis*), яке часто ототожнюють з поняттям діатези, представлено у граматичних традиціях. Насправді існуючі трактування діатези ґрунтуються на синтактико-семантичному критерії. Із цього випливає, що діатеза — це схема відповідностей між одиницями синтаксичного рівня й одиницями семантичного рівня. Натомість стан — це граматично маркована в дієслові діатеза [Холодович, 1979, 13]. У поняття КС покладено полідефініційний, різнобічний, іноді суперечливий зміст [Виноградов, 1972]. Незважаючи на те, що трактування КС має довгу історію, вчення про стани до сьогодні містить безліч нерозв'язаних питань. Свого часу давньогрецькі, латинські й римські мовознавці визначили стан як граматичну категорію, її форми (дійсний, пасивний, середній, загальний тощо) і семантичні ознаки. Однак разом з тим у їхніх працях згадувалося про існування безособового стану. Як відомо, базові положення античних граматистів довгий час слугували вихідною точкою у розв'язанні проблем КС у лінгвістиці.

У науковій літературі немає єдиного погляду щодо того, які відношення виражає КС. Дискусійним залишається питання про місце флективних і аналітичних форм стану в колі інших лінгвальних явищ. Розбіжності в розумінні природи КС в германських мовах пояснюються її складністю, що полягає у структурних та семантичних відмінностях мовних форм. Принагідно нагадаємо, що у граматиках індоєвропейських мов зазвичай виділяють п'ять основних типів КС, а саме: дійсний, пасивний, середній, зворотний, загальний [Німчук, 2003].

Історично вчення про стан обмежувалося лексико-синтаксичними класифікаціями дієслова відповідно до характеру відношення дії до об'єкта [Виноградов, 1972]. Стан визначали як діяльність предмета або дію, що (не)транспонується на інший предмет засобами перехідних і неперехідних дієслів, які вступали у різноманітні станові відношення, а саме дійсні, пасивні, середні, зворотні та ін. [Буслаєв, 1858, 343–344].

Зокрема, наприкінці XIX ст. посилюється інтерес до морфології і синтаксису КС у межах морфологічного вчення Ф. Фортунатова. Ваги набуває принцип співвідносності як основи станових відмінностей граматичних форм та відповідних значень. КС поділяють на два типи — перехідний і неперехідний. У граматичних студіях

того часу більше уваги приділяють морфології досліджуваної категорії, і саме тому проблема станових відмінностей розглядалася у контексті структури речення та його типів [Аксаков, 1875, 542–557; Фортунатов, 1899]. Жодне дієслово не може одночасно реалізувати кілька станових значень у реченні, в якому слово живе справжнім індивідуальним життям. Стан — це відношення суб'єкта до об'єкта, точніше — дієслова до суб'єкта й об'єкта. Поділ дієслів на об'єктні та суб'єктні і є «зерном», з якого виростає КС [Потебня, 1941]. Формами стану називають ті похідні від одного й того самого дієслова, в яких визначаються відношення дії або стану, виражені дієсловом до його суб'єкта. Стани поділено на три групи: дійсний, пасивний та зворотний. Виокремлення КС стало також можливим завдяки наявності (не)перехідної ознак дієслова [Шахматов, 1941, 168–188].

КС передусім презентовано у співвідношенні зворотних та незворотних форм дієслова. В основу цього явища покладено синтаксичну властивість дієслова реалізувати різновиди одного й того самого граматичного поняття (відношення дії до суб'єкта й об'єкта) співвідносними формами — основними та похідними. Окрім того, неоднорідність семантичної КС має транзитивний характер, оскільки перебуває на межі між граматиною, лексикологією та фразеологією. У граматиці категорія стану є ближчою до синтаксису речення, ніж до морфології слова [Виноградов, 1972, 476–510].

На початку 70-х років XX ст. було запропоновано універсальну теорію стану в річищі структурної лінгвістики, яка дала змогу гармонізувати його форми в різних мовах. Для досягнення цієї мети було запропоновано поняття діатези (пор.: від гр. *διάθεσις*, *diáthesis*, від дієслова *διατίθημι* «розташовувати, розміщувати, розставляти»; також пор. англ. *voice*) — відповідності між семантичними й синтаксичними актантами дієслова, до якого актанти приєднуються [Кочерган, 2006, 236]. Усе більшого поширення набувала двостанова концепція (активний і пасивний стани), обґрунтована в слов'янських академічних граматиках 1970-х і 1980-х років, де традиційно кваліфікують КС як граматичну, що ґрунтується на двох корелятивних значеннях — активному і пасивному [Вихованець, 2004, 242–243].

У світовому мовознавстві статус концепції КС зазнав суттєвих змін. У граматиках нового часу КС розглядають з погляду її морфологічного характеру. Проблема трансформації речень із дієсловами активного стану в речення з дієсловами пасивного стану, і навпаки,

виходить за межі морфології й зосереджується у словотвірній системі мови та синтаксисі [Вихованець, 2004, 242–243]. Більш прийнятним видається визначення КС як дворівневої граматичної категорії. Перший рівень має особливу назву — діатеза. Другий — стан взагалі, у його вузькому значенні. Аналіз стану в кожній окремій мові полягає в описі кожного рівня окремо й у подальшій вказівці правил співвіднесення другого рівня з першим [Илия, 1970, 46].

У мовознавстві ХХ–ХХІ ст. існує багато підходів до класифікації засобів функційно-семантичної КС. Відомо, що КС не становить монолітної структури, а складається з багатьох складників, які об'єднані загальною інтегральною семою становості. Базовим принципом для виокремлення загальної інтегральної категорійної семи є визначення спільної семантики КС, яка, своєю чергою, ґрунтується на двох підходах: граматичному і психолінгвістичному, на підставі яких можна визначити семантику КС з диференційними ознаками гомогенності й тимчасовості, а також граматичними зв'язками дієслова із пасивним суб'єктом та відсутністю об'єкта.

До 30-х років ХХ ст. панувала антична концепція, згідно з якою активна й пасивна форми дієслова, відображаючи різні сторони однієї і тієї складної ситуації, передають опозиційні значення: перша — дію (дійсне значення), а друга — процес (пасивне значення, підпорядкування дії) [Blatz, 1990, 13]. У сучасних термінах становим формам приписують різну денотативну семантику. Пасивна трансформація активної конструкції здебільшого призводить до того, що у дієслові значення дії (нім. *die Handlung*) поступається на користь значення події, процесу (нім. *der Vorgang*), напр.: нім. *Die Zeitung wird gelesen* — «Газета читається»; *Der Wagen wird gewaschen worden*. — «Машину було помито» [Schmidt, 1966]. Діатезу можна розглядати як обмін семантичними ролями аргументів, у перспективі події. Рольова конверсія при цьому пов'язана із переосмисленням значення дії у значенні процесу. Це пояснює неможливість конверсії безособового пасиву. Останній слід розглядати як особливий стан — тотив, який характеризується структурною неподільністю [Welke, 1990, 68–93]. Згідно з іншою семантичною класифікацією, йдеться про суб'єктивність та агентивність. Найчастішими реалізаторами КС є активні суб'єктні безагентивні конструкції та двокомпонентні пасивні конструкції. Безсуб'єктні пасивні станові конструкції визначають як комплексні, моноремні [Зеленецький, 2003].

Наприклад, у парадигмі КС сучасної німецької мови спостерігаємо більшу питому вагу пасивної форми. Остання може утворюватися не лише за допомогою АUX *werden* «бути», а й за допомогою АUX, як, напр., нім. *sein, bekommen, erhalten, kriegen, gehören*. Розширення пасивної парадигми, таким чином, приводить до розгалуження значень пасивних форм, які описуються на основі опозицій. Інваріантною ознакою пасивності є при цьому орієнтованість на подію, характеризуючи значення всіх допоміжних дієслів як, напр.: нім. *geschehensbezogen* «прив'язані до події». Цим твердженням визнається зміна семантики пасивного дієслова, з огляду на те що розподіл між процесом та дією не здійснюється, натомість засвідчується винятково характер події. Надалі розбіжності доводять за ознакою диференційності незавершеності або завершеності дії. Ці ознаки, наприклад, у німецькій мові, допомагають визначити АUX *werden* «бути» та *sein* «ставати», напр.: нім. *Das Haus wird gebaut* — «Будинок будується»; *Das Haus ist gebaut* — «Будинок побудовано» [Engel, 1994, 158].

Такі конструкції можна вважати непрямими пасивними і зарахувати до них поєднання форм допоміжного дієслова *kriegen* із РТСРЛ II, напр.: нім. *Der Vater kriegt von dem Sohn einen Brief geschrieben*. — «Батько вимагає від сина написаного листа». До непрямого пасиву — безособові пасивні конструкції, напр.: нім. *Es wird geschlafen. Es wird getanzt*. — «Сплять. Танцюють». Наявність значної кількості неперехідних дієслів та тема-рематична організація речення зумовлює превалювання пасивних конструкцій у германських мовах, зокрема у німецькій. Значну роль у цьому аспекті також відіграє наявність модально-пасивних конструкцій, напр.: нім. *Der Text übersetzt sich leicht. Der Text lässt sich leicht übersetzen. Der Text ist zu übersetzen*.

Більшість німецьких лінгвістів вважає конструкції із перехідними дієсловами в активній формі (за наявності об'єкта) акціональними, а всі конструкції з цими самими дієсловами у пасивній — процесуальними [Москальская, 1981]. Нагадаємо, що пасив має власну семантику. Хоча вказана вище теза є дещо суперечливою, оскільки пасивна конструкція здебільшого може бути замінена активною з аналогічною семантикою. Німецькі лінгвісти вважають активні й пасивні конструкції стилістичними варіантами та синтаксичними синонімами [Agricola, Fleischer, 1969].

На цей факт звертають увагу в межах іншого підходу, згідно з яким активний і пасивний стани дієслова є семантично тотожними. Безпосереднє призначення станових форм полягає у тому, що вони забезпечують різне кодування одного й того самого значення, різний розподіл однакових ролей за синтаксичними позиціями. У межах окресленої концепції залишається невисвітленим питання щодо того, в який спосіб пасивний стан змінює семантичні ролі, якщо його семантика повністю збігається із семантикою активної форми [Helbig, Buscha, 1991].

Здається, що на це питання відповідають дослідники, які приписують становим формам дієслова різну спрямованість дії (процесу) щодо суб'єкта: у активі дія відходить від суб'єкта, у пасиві — спрямована на суб'єкта [Glinz, 1973]. Зміна спрямованості дії є у реченнях як з активною, так і з пасивною формами дієслова, напр.: нім. *Der Vater unterstützt den Sohn. Der Sohn unterstützt den Vater. Der Vater wird von dem Sohn unterstützt. Der Sohn wird von dem Vater unterstützt.* — «Батько підтримує сина. Син підтримує батька. Батько підтримується сином. Син підтримується батьком». Досягається це, як видно з прикладів, зміною синтаксичних позицій і відповідних морфологічних форм іменників, що позначають учасників подій [Шубик, 1991, 3–38].

У контексті викладу нашого матеріалу особливий інтерес становить концепція співвіднесення глибинних і поверхневих структур станових конструкцій, тобто розмежування між семантичним та синтаксичним рівнями, які лежать в основі концепції діатез і станів [Поліщук, 2001, 97–100]. Одне із центральних місць при описові станової ситуації посідає число й природа її учасників (партиципантів). Дієслово, як відомо, є ядром ситуації. Навколо нього групуються основні учасники ситуації, або семантичні актанти. Вони поділяються на суб'єкти й об'єкти та відрізняються за рівнем залежності від ядра й ієрархічною упорядкованістю. На поверхневому, синтаксичному рівні семантичні актанти виступають як члени речення (суб'єкти, об'єкти). Визначенням діатези є схема відповідності між одиницями синтаксичного рівня й одиницями семантичного рівня. У зв'язку з цим КС розглядають як зміну діатези, тобто таке зрушення схеми відповідності між одиницями семантичного й синтаксичного рівнів, яке регулярно утворює цілі лексико-семантичні класи, що обов'язково поєднано з однаковою зміною пресупозиційних значень для всіх цих класів дієслів.

На підставі розгляду цього визначення доходимо висновку про те, що стан характеризується високим ступенем регулярності, який відрізняє його від просто діатези. Це дає можливість відокремити одиничні утворення від регулярно утворювальних синтаксичних конструкцій, і диференціювати стани, сконцентровані у межах однієї діатези у зв'язку з реалізацією різних типів пресупозиційних значень [Поліщук, 2001, 97–100]. Отже, за своїми параметрами дієслівна категорія «стан» є лексико-граматичною. З іншого боку, коло питань щодо семантико-граматичного статусу дієслівних форм виходить за межі морфології і зосереджується в лексичній сфері.

КС також розглядають і як комплекс функційно-семантичних полів (ФСП), які охоплюють різні за рівнем засоби, що характеризують дієслівну дію в її співвіднесенні «суб'єкт vs об'єкт» [Храковский, 1991, 141–181]. Цей комплекс включає мікрополя активності, пасивності, рефлексивності, реципрокальності, перехідності / неперехідності. Трансформація активної конструкції у пасивну зумовлена зміною семантики дієслівних класів: із дієслова дії в дієслово стану. Дієслова пасивного стану мають відношення до словотвору, оскільки вони є результатом утворення нової лексичної одиниці [Вихованець, 1983, 194], що належить до явищ лексичної деривації в її модифікаційно-транспозиційному різновиді [Вихованець, 2004, 243]. Це відбувається тому, що лексичне значення дії вихідного дієслова модифікується в напрямі завершення перебігу дії, набуття результативного стану, тобто її ступеневої модифікації, з одного боку, а особові форми такого дієслова звичайно трансформуються в РТСРЛ II форми пасивного стану, з іншого [Вихованець, 2002, 15].

Поділ дієслів на стани визначає відношення між синтаксичними категоріями (суб'єкт, об'єкт) та семантичними — агенс (діяч, виконавець дії) і пацієнс (отримувач дії). Відповідно до співвідношення між цими категоріями: активний стан відповідає суб'єкту, який = агенсу, а об'єкт = пацієнсу; пасивний стан: суб'єкт = пацієнсу, а об'єкт = агенсу; зворотний стан: суб'єкт = агенсу = пацієнсу, а об'єкт не виступає. Самі назви «активний» і «пасивний» стани впливають із відношень з боку суб'єкта: активний, тому що суб'єкт є активним, а пасивний, тому що суб'єкт є пасивним [Szczupryczyńska, 1973, 175–188].

Стан дієслова — це морфолого-синтаксична категорія. КС розглядається як граматичне ядро функційно-семантичної категорії

становості, граматичні елементи якої (PTCPL II, пасивні й активні конструкції) тісно переплелися з певними сферами словотвірної й лексико-синтаксичної периферії становості — зворотні дієслова, перехідність / неперехідність. КС — це система граматичних форм дієслова, що встановлює відношення дієслівної дії до суб'єкта. Цей зв'язок може виявлятися у подвійний спосіб. З огляду на це розрізняють два стани — активний і пасивний. По-перше, дієслівна форма характеризує агенса як суб'єкта дії. Форми активного стану виступають в активних конструкціях, форми пасивного — у пасивних. По-друге, за синтаксичною ознакою — здатності відкривати позицію об'єкта — дієслова поділяють на перехідні й неперехідні [Бондарко, 1967, 158].

У зв'язку із розробкою теоретичних основ функційної граматики з'явилася можливість отримати більш розгалужену картину функційно-семантичного поля КС. З одного боку, спостерігаємо дивергентність (відмінність) між функційно-семантичними полями активності та пасивності, зворотності, взаємності та перехідності / неперехідності, а з іншого — наявність конвергентності (схожості). Станове мікрополе, своєю чергою, розмежовуємо на мікрополя — активності, пасивності, тотивності, зворотності, взаємності, активності / пасивності [Шубик, 1966, 157–158]. Концепція стану зумовлена не тільки відношенням дії до суб'єкта, а й відношенням до семантичних категорій суб'єкта й об'єкта, що розглядаються у їх відповідності із тим чи іншим елементом синтаксичної структури речення [Бондарко, 1991].

Провідна роль у парадигмі КС належить синтаксично-логічним визначенням, які імплікують поняття відношення дії до виконавця дії і одержувача. Так, дієслово в активному стані виражає чиясь власну дію чи стан, а в пасивному — стан, спричинений чияюсь чужою дією; зворотний стан називає дію, яка транспонується на її виконавця [Klemensiewicz, 2001, 79]. Дієслівні форми містять інформацію про те, чи особа (предмет) виконує дію сама, чи зазнає наслідків дії, виконаної іншою особою.

Слов'янському «стан» у германському мовознавстві відповідає німецький термін *Genera Verbi* або англійський *Voice*. У германських мовах теорію стану ґрунтовно висвітлено у працях німецьких молодогограматиків К. Бругмана, Б. Дельбрюка, А. Лескіна, Г. Остгофа, Й. Шмідта, які виокремили чотири стани: актив, медіум, пасив (ди-

намічний, рефлексивний, взаємний) та рефлексив. Здобутком цієї школи небезпідставно вважають застосування принципу психологізму в розробці граматичних категорій. З іншого боку, молодогограматична інтерпретація КС ґрунтувалася на технічному копіюванні греко-римської граматичної традиції [Brugman, 1967].

Дослідження КС у північних германських мовах, зокрема ісландській, було зосереджено на морфології КС, що органічно вимагало виокремлення двох станів — активу (лат. *Aktivum*) та медіо-пасиву (лат. *Medio-Passiv*). Існує концепція, згідно з якою в ісландській мові є три форми стану: активна, зворотна (власне-зворотна, взаємно-зворотна, середньо-зворотна) та складна пасивна форма. Морфологічна сутність станових конструкцій у цій мові зв'язана із синтаксичним контекстом [Стеблин-Каменский, 1955, 124–207]. Враховуючи дані готської мови, стан — це словозмінна категорія граматичного, а не лексичного рівня та морфологічна категорія, яка перебуває у межах певних синтаксичних відрізків [Гухман, 1968].

В англійській граматичній традиції існує два абсолютні стани: дійсний та пасивний; третій стан, відносно якого немає консенсусу, — зворотний. КС виражає відношення дієслівної ознаки до суб'єкта та характеризує реальне значення суб'єкта щодо дієслівної ознаки [Почепцов, 1981]. У німецькій мові виокремлено тільки два стани: активний і пасивний. КС німецької мови *Genera Verbi* визначено як дієслівну систему, яка виражає відношення суб'єкта до певного процесу діяльності. Свого часу В. Юнг запровадив поняття нім. *Handlungsrichtung* (досл. з нім. «спрямованість дії»). На його погляд, станові відношення можуть відтворювати тільки ті дієслова, які належать до парадигми транзитивності [Юнг, 1996].

Підсумовуючи вищевикладені концепції граматичного статусу КС, доходимо висновку про те, що за своїм змістом цей феномен має складну іплекативну природу. Найпоширенішою залишається підхід, згідно з яким стан — це категорія дієслова, яка виражає суб'єктно-об'єктні відношення [Кочерган, 2006, 235–236]. Станові конструкції репрезентують дві взаємозалежні станові ситуації, завдяки яким реалізується співвідношення реального діяча з граматичним підметом: 1) логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет збігаються: людина читає книгу — нім. *Der Mensch liest ein Buch*. — «Людина читає книгу»; логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет

не збігаються: книга прочитана людиною — нім. *Das Buch ist von dem Menschen gelesen.* — «Книга прочитана людиною». У другому прикладі суб'єктом виступає іменник «книга», а об'єктом — іменник «людина», хоча реальним діячем є, безумовно, людина.

Зауважимо також, що КС можна представити у термінах функційно-семантичного поля, яке охоплює різноманітні лінгвальні одиниці, що характеризують дієслівну дію у її відношенні до суб'єкта й об'єкта як семантичних категорій, яким відповідає той або інший елемент синтаксичної структури речення. Таким чином, на відміну від діатези, що є семантико-синтаксичною й універсальною категорією, стан — це також і морфологічна категорія. З урахуванням наявних трактувань виділяють різну кількість станів: чотири (активний, зворотний, середній і середньо-зворотний); три (активний, пасивний і безособовий); три (активний, пасивний і середньо-зворотний); два (активний і середній; активний і пасивний). Уніфікуємо наявну класифікацію КС (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Типологія КС

Відповідно до рис. 1.1, пропонуємо поділ на прямі та непрямі статові відношення. Однозначними є традиційні дефініції «актив» і «пасив». Для позначення непасивної інактивності пропонуємо

термін «інертив» (лат. *iners* «бездіяльний»). Зворотне та взаємне значення становлять різновид одного більш загального статового значення. Однак те статове значення, якому притаманні взаємний та зворотний варіанти, не має спеціальної дефініції. У мовознавстві донині відсутній термін для рефлексиву та реципроку. Пропонуємо технічний термін «реверсив» (лат. *reverti* «повертатися»). Варто зауважити, що для парадигми КС у давньогерманських мовах характерним було поняття і «медіопасив» (детальніше цей тип буде розглядатися у наступних розділах нашого дослідження). Зауважимо, що проблема імплікативної природи КС зумовлена різними чинниками: широким спектром та неоднозначністю прояву КС на різних мовних рівнях — семантичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, граматичному, фразеологічному та ін.; ареальними особливостями статової парадигми кожної окремої мови; опозиційним характером статових відношень тощо.

Ще одним універсальним інструментом у дослідженні КС давньогерманських мов є теорія розмиті множини (J. Lakoff, Л. Вітгенштейн, Т. Givon, L. Zadeh, Е. Кубрякова, Е. Сепір, О. Шейгал та ін.), оскільки у давньогерманський період КС перебуває у стадії формування. За цією теорією, категоризація тлумачиться як одне з фундаментальних понять діяльності людини взагалі та одна з ключових проблем когнітивного вивчення мови. Здатність класифікувати мовні явища, поділяти їх на мовні класи, розряди і категорії свідчить про те, що людина у сприйнятті світу одні об'єкти ідентифікує, інші вважає розбіжними. Таким чином, категоризація виступає як спосіб упорядкування і систематизації мовних явищ [Маріна, 2015]. Зміна підходів до поняття категорії не лише сприяє розширенню знань про когнітивну діяльність людини, а й перевертає уявлення про навколишній світ і відповідно про значення мовних та мовленевих форм [Lakoff, 1987].

Антична інтерпретація триває до ХХ ст., коли Л. Вітгенштейн започатковує новий підхід, згідно з яким основою категоризації стає принцип «родинної схожості», тобто часткове повторення спільних ознак у членів категорії [Вітгенштейн, 2009]. На противагу аристотелівській категорії з чітко окресленими межами, межі категорії за Л. Вітгенштейном підлягають розширенню. Вважають, що новий ракурс бачення категоризації світу започатковано у працях Ч. Пірса, що має безпосередній зв'язок з лінгвістичними категоріями [Givon, 1989].

У межах такого підходу заперечується жорстке протиставлення категорій. У структурі однієї категорії критерії ознак, форм, видів, що до неї входять, не збігаються, тобто характеризуються не тотожними рисами, а різноспрямованою динамікою, певною загальною властивістю — бути представником чогось за межами [Кубрякова, 2004]. Саме тому в конструюванні КС давньогерманських мов ми послугуємося теорією «розмиті множини», яку адаптував математик Л. Задех [Zadeh, 1965, 338–353], а розвивали нідерландські вчені Д. де Гест та Й. Ван Горп [Geest, Van Gorp, 1999, 33–50]. У річищі запропонованої концепції визначаємо межі КС давньогерманських мов як розмиті, не чітко окреслені. Відповідно приналежність до експлікантів досліджуваної категорії визначається щаблем від 0 до 1. Вони зазнають змін у діахронії та синхронії. А отже, граматична КС є історично змінною, оскільки перебуває у постійному русі (рис. 1.2).

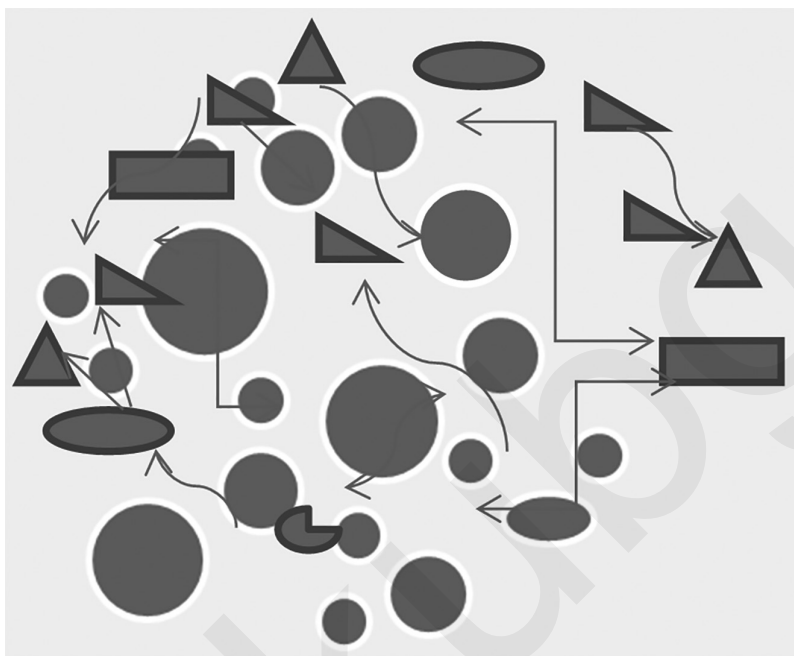

Рис. 1.2. Модель КС давньогерманських мов як розмиті множини

У запропонованій моделі давньогерманської КС представлено її характеристики — власне ключові ознаки, а саме суперечливість, мобільність, дивергентність, конвергентність, межевість, які слугують «містком» для об'єднання тих чи інших рис. Це можна проаналізувати, спираючись на наведену таблицю (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

ОЗНАКИ ПАРАДИГМИ КС ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Суперечливість КС	Мобільність КС	Дивергентність КС	Конвергентність КС	Межевість КС
▲	●	▴	☪	▬
Категорійні риси				
Алогічність Опозиційність	Рухомість Градуальність Динамічність	Девіантність Розхожість Протилежність	Спільність Схожість Кореляція	Квалітативність

Отже, як видно з табл. 1.1., суперечливість включає риси опозиційності, алогічності, взаємодія яких у парадигмі КС давньогерманських мов відбувалася через різні станові форми (активний, рефлексивний, медіальний, інертний стани тощо). Мобільність структурується властивостями рухомості та градуальності. Під останньою маємо на увазі характер досліджуваної категорії. Градуальність вказує на міру речей, властивостей, дій і зв'язок явищ навколишньої дійсності. Якщо брати до уваги лінгвістичний аспект, то тут градуальність трактується як вираження міри і рівня прояву ознаки у мові й мовленні [Сепир, 1985, 43–67; Шейгал, 1990, 90–96]. Рухомість полягає у взаємодії ознак і форм КС давньогерманських мов. Дивергентність (від. лат. *divergo* «відхиляюсь»; розбіжності, які з'являються у процесі розвитку певного явища, його ознак і властивостей, дій та способів) визначається відхиленнями від узуальних форм, девіантністю, протилежністю форм у парадигмі КС давньогерманських мов. Конвергентність (від. лат. *convergo* «збігаюсь»; процес розвитку, що призводить до формування низки подібностей

у представників неспоріднених груп) представлено спільними підходами, подібністю, взаємодією їхніх елементів, системністю та злагоженістю, кореляцією ознак. Конвергентність або дивергентність виявляємо шляхом зіставлення станових пракатегорійних конструкцій давньогерманських мов, оскільки парадигматизація граматичної КС перебувала у стані динамічного розвитку. У контексті межовості відображено квалітативність (кількісні показники), особливості творення та реалізації різних форм КС давньогерманських мов. Межевисть КС виникає при зіставленні західногерманського та гото-скандинавського мовних ареалів, під час кількісних підрахунків та виявлення частотності вживання станових пракатегорійних конструкцій.

1.4. Категорія стану в історичній германістиці

Тлумачення природи КС слід починати зі спадщини, залишеної молодогораматичним напрямом у мовознавстві (А. Лескін, Й. Шмідт, Г. Остгоф, К. Бругман, Б. Дельбрюк, Г. Пауль та ін.). Основні позиції молодогораматиків щодо сутності КС є засадничими для нашого дослідження, оскільки ми розглядаємо становлення та провідні реалізатори розвитку КС у давньогерманських мовах з IV–XIII ст. К. Бругман у своїй праці «Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (kurzgefasste Darstellung der Geschichte, 1916)» проаналізував типологічні особливості КС на матеріалі різних індоєвропейських мов, зокрема латинської, грецької, готської, німецької та ін. КС транслює відношення суб'єкта через дієслово та описує процес діяльності [Brugmann, Delbrück, 1970].

Згідно з ученням молодогораматиків, становлення граматичної КС (нім. *Genera Verbi*) проходить закономірні історичні етапи розвитку. Вони реалізуються флективними й аналітичними формами активного стану та медіуму. Ці форми об'єктивувалися у мовленні не тільки через описові конструкції, а й прості форми дієслів (нім. *Verbum finitum*), які реалізувалися через медіальні та рідше дієслівні форманти на позначення особи. Дієслова, які за своєю семантикою корелювали з давнім медіумом, позначали вчинки, процеси або стани й місце своєї дії переважно втілювали у суб'єкті, ос-

танній же у цьому процесі лише брав участь [Brugmann, Delbrück, 1970].

У розвитку КС відбулися закономірні взаємопов'язані процеси, а саме: найчастіше вживані форми дієслів із медіопасивними флексіями мали тільки давні форми дієслів, проте вони їх втратили та відповідно до своїх історично набутих семантичних характеристик мігрували до парадигми активного стану, напр.: лат. *tutudi* — нім. *habe gestossen* «стикнулися», і навпаки. Деякі форми з активними особовими закінченнями семантично групувалися з медіальними формами, які потім почали характеризувати як діатезу (від гр. *diathesis* «розташування»), що відображає певну відповідність між учасниками визначеної ситуації (семантичними актантами, які виконують ті чи інші семантичні ролі) й іменними членами речення, що заповнюють валентності дієслова, — синтаксичними актантами, синтаксичні ролі яких виражені морфологічними або синтаксичними засобами. Оскільки стан — це граматично маркована у дієслові діатеза, категорія діатези співвідносилася із КС.

Найчастіше зазначають про паралельне співіснування дієслівних форм та станів: активні форми витісняють медіальні, нівелюючи своє медіальне значення. Проте втрата медіальних флексій не єдиний шлях граматикизації КС. Замість давньої медіальної форми з'являються новоутворення на зразок лат. *sequitur* — нім. *folgen* «слідувати».

Часові форми (нім. *Tempora*) відіграють провідну роль у процесах станової опозиції активу (нім. *Genera Aktivum*) та медіуму (нім. *Genera Medium*). У реалізації часовидових відношень особливе місце займають перфектні форми. Давньогерманське дієслово, вербалізоване перфектною словоформою активного стану, при трансформації в інші часові форми отримує медіальне значення (подібно до діатези). Наприклад, із праіндоєвропейських часів, пор.: лат. *re-vertitur, re-vertit* — нім. *hat gewendet* «звернено». Це пояснюється тим, що перфект зі своїми індикативними особовими флексіями спочатку реалізує лише станову семантику, а не процеси чи дії. Саме тому перфект за своєю діатезою найбільше близький до медіуму. РТСРЛ II чітко розмежовані за дієслівною діатезою і з формантами *t* та *-en* і потім збігаються з дієслівними флексіями активного стану та медіальними особовими закінченнями.

Розглянемо структуру КС дієслів за К. Бругманом: актив (нім. *Aktiva tantum*), медіум (нім. *Media tantum*), пасив (нім. *Passivum*), рефлексив (нім. *Reflexivum*). У праїндоевропейській мові дієслово у діатезі позначає дію, процес або стан. Це здебільшого перехідні дієслова з медіальними флексіями. Питома медіальна флексія найчастіше реконструйована в активному стані. Трапляються випадки приєднання медіальної флексії шляхом власного композиційного поєднання, що продукувало значення, за допомогою яких інші неперехідні дієслова експлікуються через медіальну флексію, напр.: нім. *gebe mir eigenes weg* «дай мені свій шлях», або через реципроковий (взаємний) медіум — нім. *er kommt zusammen mit* «він прибуває разом з кимось» поряд з нім. *er kommt* «він прибуває» [Brugmann, Delbrück, 1970].

Первісні форми активного стану є переважно флективними. Пор.: сукупність етимологічно споріднених прикладів для дієслів активного стану готської та німецької мов: гот. *giman* — нім. *kommen* «прибувати»; гот. *biugan* — нім. *biegen* «повертати»; гот. *anan* — нім. *atmen* «дихати»; гот. *itan* — нім. *essen* «їсти»; гот. *bauan* — нім. *wohnen* «жити»; гот. *waiian* — нім. *wehen* «віяти».

Для реалізації медіуму вживаються дієслова, що виражають стани, дії та процеси. Дієслова медіального стану (медіуму, медіопасиву) мають здатність переходити в активний стан та навпаки, напр.: гот. *nisan* — нім. *genesen, erretet werden* «видужувати, врятуватися». Кількісні показники у парадигмі *Media tantum* поширюються, напр.: нім. *gesellt sich zu* «приєднатися», *vereinigt sich mit* «об'єднатися»; *komme glücklich heran an, kehre heim* «я щасливий, що змінив шлях, повернувся додому»; *sich zu jemandem halten* «триматися когось»; *mit jemandem zusammen sein, folgen* «бути з кимось поряд, слідувати»; *anziehen, sich kleiden* «одягатися»; *bin auf etwas gedacht* «замислюватися про щось».

Трапляються випадки, коли дієслово має лише активне значення, може отримувати медіальну флексію із так званим «каузативно-транзитивним значенням», напр.: нім. *setzt sich in Bewegung* «перебуває у русі», *regt sich* «хвилюється»; *schaffe* «створює». Поряд із дієслівною парадигмою *Media tantum* існує значна за чисельністю група дієслів, яка у своїй семантичній структурі містить деякі медіальні значення, напр.: нім. *klagen sich* «жалітися», *freuen sich* «радіти», *bewundern sich* «дивуватися» та ін. [Brugmann, 1970].

Зазначимо, що давні дієслова, що реалізують медіальний стан, поділяють на три форми, а саме динамічний медіум, рефлексивний (зворотний) медіум та реципроковий (взаємний) медіум. Динамічний медіум має спільне походження з активним станом, проте відрізняється від нього низкою смислорозрізнявальних ознак. У пам'ятках давньогерманської писемності засвідчено дієслова, які за своїм первісним значенням є близькими до *Media tantum*. При цьому активний стан не є вторинним, участь суб'єкта у процесі діяльності підкреслюється медіальною флексією. Ця властивість динамічного медіуму фактично підкреслює залучення суб'єкта у процес діяльності [Brugmann, 1970].

У літературних пам'ятках писемності індоєвропейських мов спостерігаємо цю подвійність, однак залишаються певні змістові розбіжності, які можна встановити лише інтуїтивним шляхом. У мові поезії, зокрема, виявлено випадки станових типологічних кореляцій, напр., гр. *νύχομαη* — нім. *schwimme* «плаваю». Більш помітну різницю знаходимо у подальші періоди розвитку германських мов. За принципом аналогії розвиваються дієслова на позначення пересування у просторі (нім. *Verba der Bewegung*). К. Бругман виокремлює групу таких дієслів, які унаочнюють остаточний перехід з активного стану в медіальний, тобто отримують ознаку перехідності — напр.: гр. *σπουω* — нім. *erhebe mich* «підвищуватися»; лат. *peto* — нім. *bewegen sich* «рухатися»; гр. *θεω* — нім. *laufen, rennen* «бігти»; лат. *colo* — нім. *wohnen* «проживати»; лат. *gradior* — нім. *schreite* «крокувати»; гр. *λαμπω* — нім. *strahlen, leuchten* «сяяти». На наш погляд, транзитивні медіальні конструкції разом із перехідними активними має сенс зарахувати до парадигми динамічного медіуму, напр.: нім. *nehmen sich — möchten Sie die Brahmafeinde die Sünde nach allen Seiten hin mit sich nehmen* «хочуть взяти гріх з усіх ворогів Брахми» [Brugmann, 1970].

Перехідні дієслова активного стану, які позначають невизначену діяльність, утворюють парадигму рефлексивного медіуму. Інакше кажучи, суб'єкт не припиняє свою діяльність, залишаючись у своєму полі або ж дія у будь-якій спосіб реагує на суб'єкт, напр.: лат. *lavo* — нім. *ich wasche* «я мию» вживалося з / або без відповідного об'єкта. Унаслідок медіалізації форми з'являється додатковий зміст, який суб'єкт отримує від процесу дії. Проте об'єкт у АСС не наближається до медіальної форми. Таким чином, укр. «я вмиваюся» від-

повідіає нім. *ich wasche mich*; і тут йдеться або про цілий суб'єкт, або про його частину в процесі дії. Так, медіальну форму з часткою «ся» (нім. *sich*), що вживається без об'єкта, можна зарахувати до сфери суб'єкта, який лише сприймає діяльність, тоді як нім. *ich wasche mir die Hände, die Hände von mir, meine Hände* дослівно відповідає укр. «я мию собі руки, руки від мене, мої руки».

У найдавніший період розвитку досліджуваних мов показовою є опозиція між активним станом *vs* динамічним медіумом. Це підтверджується прикладами каузативного медіуму (нім. *wasche mich* «вмиваюся») та давального (нім. *wasche mir die Hände* «мию собі руки»). При цьому слід брати до уваги відмінкові розбіжності, оскільки адресант не зможе адекватно вербалізувати свою інтенцію.

З огляду на те, що об'єкт в акузативі часто вживається із дієсловами руху в медіальному стані, процес дії спрямовується не на суб'єкт, а від нього, напр.: лат. *aversatur aliquem*, гр. *τρέπεται τινα* — нім. *er wendet einen von sich ab, schlägt ihn in die Flucht* — «він повертається, б'є його під час втечі». Нагадаємо, що об'єкт в ACC співіснує із об'єктом у DAT.

Отже, динамічному медіуму властивий такий самий спосіб вираження, як і для інших станових форм. Характерною ознакою динамічного медіуму є відношення суб'єкта з об'єктом в ACC або DAT чи із рефлексивним PRON. Зауважимо, що специфіка форми медіальної парадигми — рефлексивного медіуму, полягає в тому, що дієслово не вживається (тобто є неперехідним) або вживається (тобто є перехідним) з об'єктом у ACC, напр.: лат. *miscetur, immiscetur, intermiscetur* — нім. *sich mischen* «втручатися».

Третя форма — реципроковий медіум — має суттєві відмінності від попередньо проаналізованих. Якщо йдеться про процес діяльності, в якій беруть участь один або декілька суб'єктів, то вживається так званий «двосторонній / взаємний ефект»: напр.: нім. *sie begrüßen sich* «вони вітаються», *sie verteilen sich* «вони розподіляються». Медіальна форма суб'єкта при цьому може бути зінгуляризована (один суб'єкт), дуалізована (два суб'єкти), плюралізована (декілька суб'єктів). Ці форми співіснують паралельно, напр.: нім. *er grüsst sich* «він вітається», *er grüsst sich mit ihm* «він вітається з ним», *sie grüßen sich* «вони вітаються»; гр. *μαχεται τινα* — нім. *er streite sich mit einem* «він свариться із кимось».

Пасивний стан оформився значно пізніше, ніж актив та медіум. Лейпцизька школа трактувала пасивний стан «як вираження вербальної форми, завдяки якій номінальне поняття сприймалося як відправний пункт мимовільного процесу діяльності та водночас як “страждаючий” (“залежний”) відправний пункт процесу діяльності» [Brugmann, 1970]. Власне флексійні форми пасивного стану в контексті діатези в праїндоевропейських мовах спочатку не розглядалися.

У давніх мовах позначення якості у простих вербальних формах виражається засобами медіуму. У цьому контексті вербальна форма має настільки «завуальовану» активну дію, що виникає суто пасивне уявлення про вербальну конструкцію такого типу. Пасивні конструкції реалізує частина дієслів, що входить до парадигми динамічного та рефлексивного медіуму. Вони не дають об'єкта в ACC, оскільки належать до групи неперехідних дієслів.

Найчисельнішою є кількість медіальних перфектних форм, що беруть участь в оформленні пасивних конструкцій у давньоіндійській та давньогрецькій мовах, напр.: гр. *κεχυται* — нім. *liegt hingegossen* «виливається». Розвиток пасивних конструкцій відбувається паралельно з розвитком інших часових форм дієслова. Становлення парадигми пасивного стану на основі медіальних форм завершується, коли перехідні дієслова активного стану вступають в контрастні відношення не з медіальними, а з власне пасивними конструкціями. Первісно медіальні форми у давньогерманських мовах поступово із плином часу набувають пасивної семантики, напр.: гот. *bairada* семантично близьке гр. *φερεται* та лат. *fertur* — нім. *wird getragen* «виноситься» [Brugmann, Delbrück, 1970].

Розподіл пасивних конструкцій у контексті діатези виявляється можливим завдяки опозиції NOM та ACC. Асоціативний зв'язок між суб'єктом та об'єктом у реченні відбувається саме тоді, коли утверджуються пасивні конструкції, які розкривають позицію об'єкта, залученого у процес діяльності, і втрачають агенса у NOM. У пасивному реченні об'єкт виконує провідну позицію. У цьому і полягає основна відмінність між активними та пасивними конструкціями, які не були спочатку чітко окреслені й лише завдяки взаємовпливу форм набули певних психологічних та смислорозрізнявальних ознак.

Трапляються випадки, коли дієслово має подвійне керування у ACC, при якому мовець під час висловлення акцентує увагу або

на особі, або на предметі в NOM у пасивному вживанні. Цей процес повністю залежить від інтенції мовця стосовно особи або предмета, напр.: лат. *id Alcibiades diutius celari non potuit* «він більше не міг бути прихованим від Алківіада». На базі медіуму пасивний стан утворюється лише у готській мові й реалізується у PRES, напр.: гот. *all bagme... usmaitada jah in fön atlagjada*. Важливо пам'ятати, що медіум має рефлексивну ознаку, напр.: гот. *warmjan sik*, так само йому властива й ознака активного стану. Реалізація медіуму та активу в давньогерманських мовах має незначні смислорозрізняльні значення. Пор.: трансформацію активного стану в медіальний, напр.: гот. *ganisan* «видужувати». Зокрема, у готській мові пасивний стан утворюється на основі конструкцій PRES з *-nā-* та неперехідних дієслів спокою із основою на *-nan*, напр.: гот. *weihnai namu fein*. Окрім презентних форм у прагерманській час пасивний стан представлено конструкцією AUX (гот. *wisan* «бути» та *wairþan* «ставати») + PTCP II [Brugmann, Delbrück, 1970].

Давньогерманський рефлексивний стан (*Reflexivum*) утворюється комбінацією дієслова активного стану із відмінково залежним від нього рефлексивним займенником, напр.: нім. *er freut sich* «він радіє». Значну частину конструкцій такого типу, подібних до медіальних, реконструюють у праіндоевропейській мові. Рефлексив вживається тоді, коли особа або предмет водночас позначають як суб'єкт, так і об'єкт одне для одного, а також можуть вступати у контрастні відношення. Суб'єкт та об'єкт виражають різних осіб чи предмети, рефлексивний займенник у функції об'єкта описує двосторонню зворотну дію, напр.: нім. *er schädigte mich und sich* «він шкодив мені та собі».

У прагерманській мові рефлексив перебуває в опозиції до медіуму, що засвідчено у готській мові. Наприклад: гот. *ga-nisip* — нім. *er kommt glücklich durch, findet Rettung* «він приходить щасливий, знайшовши порятунок». Активна флексія спорадично витісняється медіальною, напр.: гот. *skaman sik* — нім. *sich schämen* «соромитися»; гот. *furchtjan sis* — нім. *sich fürchten* «лякатися»; гот. *gawandjan sik* — нім. *sich wohin wenden* «кудись звертатися», *zurückkehren* «повертатися»; дн.-нім. *chlagön sih* — нім. *sich klagen* «скаржитися». У північних мовах рефлексивний займенник зливається з основою дієслова та пасивізується, напр.: дн.-ісл. *kallask* — нім. *sich nennen* «називатися», *genannt werden* «бути названим» [Brugmann, Delbrück, 1970].

Зазначимо, що у становленні давньогерманської КС характерні такі конвергентні ознаки:

- 1) граматична КС є вираженням психологічної КС;
- 2) КС співвідноситься (але не ототожнюється) із поняттям «діатеза»;
- 3) до медіуму належать дієслова, що могли виражати стани, дії та процеси;
- 4) до давньогерманського пасиву — дієслова, що належать до парадигми динамічного та рефлексивного медіуму, які не мають об'єкта в акузативі й складають групу неперехідних дієслів;
- 5) до рефлексиву зараховують дієслова, яким властиве поєднання в активному стані з відмінково залежними від них рефлексивними PRON;
- 6) медіум стає основою для виникнення пасивного стану;
- 7) актив та медіум мають фіксовані особові флексії і реалізуються у мовленні не тільки через описові конструкції, а й через прості форми дієслів (нім. *Verbum finitum*), які експлікуються через медіальні та рідше — форми активних особових флексій;
- 8) усі давні форми *Media tantum* марковані не лише відповідними флексіями, а і їхніми основами, яким притаманне медіальне значення;
- 9) прадавні форми медіуму слугують першоосновою для творення пасивного стану дієслів;
- 10) парадигма *Media tantum* типологічно розгалужується на динамічний, рефлексивний медіум та взаємний медіум зі смислорозрізняльними ознаками.

Використані ідеї філософських, психологічних і граматичних студій XIX–XXI ст., а саме теорії «розмиті множини», «перевернутої синхронії», уможливають всебічний розгляд парадигми КС, а також її неоднорідність у різних германських мовах. Аналіз існуючих граматичних студій з питань виникнення і оформлення КС дає змогу окреслити граматичне поле КС, виявити станові опозиції у парадигмі КС давньогерманських мов, схарактеризувати дієслівно-аргументні відношення, реконструювати модель пракатегорійної станової конструкції давньогерманських мов.

ПАРАДИГМА КАТЕГОРІЇ СТАНУ: СУЧАСНІСТЬ ТА ВИТОКИ

2.1. Сучасні тенденції розвитку категорії стану германських мов

Граматична КС сучасної англійської мови актуалізує різноспрямований характер щодо носія мови. Для дієслова характерною є співвіднесеність зі словом, що позначає особу або предмет — носія дії. Проте ним може бути як особа (або предмет), яка вчиняє дію (*I ask*), так і особа (або предмет), на яку дія спрямована (*I am asked*). Відповідно до цього англійське дієслово має два стани: активний і пасивний.

Активний стан передає дію, якої зазнає референт. Суб'єкт може виконувати дію, спрямовану на предмет, виражений об'єктом (прямим, безприйменниковим), напр.: англ. *He gripped the edge of the table.* — «Він вхопився за край столу». Суб'єкт може виявитися псевдоджерелом дії, проте форма дієслова при цьому залишається незмінною, напр.: англ. *Her cowardice began to trouble her in a way.* — «Її боягузтво почало непокоїти її якоюсь мірою»; *The door opened.* — «Двері відкрилися». Форми пасивного стану англійської мови оформлені аналітичним способом: AUX (*be*) + PTCP II. AUX є власне граматичним формантом, який експлікує значення особи, числа, способу й часу, напр.: англ. *Is Has been Is being Would be. Was Had been Was being Would have been. Will be Will have been.* В англійській мові часових форм пасивного стану менше, ніж дійсного, оскільки відсутні граматичні показники таких словоформ, а саме: *Future Continuous*, всі форми *Perfect Continuous*, форма *Infinitive Continuous*.

У сучасній англійській мові КС реалізують лише перехідні дієслова, які за своєю семантикою здатні передати спрямованість дії на об'єкт. Форма пасивного стану може бути утворена від перехід-

них дієслів, напр.: англ. *I thought that foolishness was all forgotten.* — «Я думала, що нерозсудливість було забуто». *He was afraid of being laughed at, of course.* — «Звичайно, він боявся бути об'єктом насмішок». *He gripped the edge of the table.* — «Він вхопився за край столу».

Будь-яка пасивна конструкція містить два складники: перший — слово, що позначає об'єкт дії, та слово, що позначає дію; другий — дієслово. Таким чином, пасивна конструкція може бути представлена: 1) суб'єктом та об'єктом, напр.: англ. *The door was opened by Smither.* — «Двері були відчинені Смітером»; 2) інфінітивною клаузою, напр.: англ. *Such conditions are being made for the girl to be taken back to her own country.* — «Такі умови змусили дівчину повернутися назад до свого міста»; 3) або партиципальною, напр.: англ. *There was the noise of chair being pushed back.* — «Це був шум стільця, який впав назад»; 4) комплементарною конструкцією, напр.: англ. *This is the conclusion to be drawn.* — «Це саме той висновок, який має бути зроблено».

З цього випливає, що вказівка на діяча, на продуцента дії в пасивній конструкції зовсім не обов'язкова. Пасивна конструкція англійської мови вживається у тому разі, коли діяч взагалі невідомий або є несуттєвим, напр.: англ. *Visitors are requested to leave their coats in the cloakroom.* — «Відвідувачів просять залишати верхній одяг у гардеробі» [Бархударов, 2005, 145–169].

Англійська КС є суперечливою, і лише дієслівна форма виконує роль вказівника спрямованості процесу в широкому розумінні — і як дія, і як стан від його агенса до інших об'єктів, у співвідношенні з суб'єктом та додатками різних видів, а також обставинами. Структура речення не залежить від розміщення NP, що означає об'єкт або виконавця дії.

У тому разі, коли для вираження теми обрано виконавця дії, спостерігаємо суміщення суб'єкта, теми та агенса, тобто спрямованість процесу матиме «відцентровий характер», що демонструє дієслівна форма активного стану. Однак якщо для вираження теми буде обрано не агенса, то спрямування процесу набуде «доцентрового характеру»: направленість на об'єкт, що виражений суб'єктом, буде формою пасивного стану.

О. Есперсен відмежував поняття перехідності / неперехідності від використання форм пасивного стану. Щодо останнього, то, на його погляд, одна й та сама думка може бути представлена як

в активному стані, так і в пасивному, проте у реченні на зразок англ. *Tom beats John* та *John was beaten by Tom* не є абсолютними синонімами. У цьому разі функціонування двох конструкцій не є надлишковою, оскільки дає змогу змінювати погляд [Jespersen, 1925, 120]. Завдяки цьому увага реципієнта фокусується на суб'єкті, і залежно від інтересів реципієнта дієслово інтерпретується у тій чи іншій формі — активній або пасивній.

Обидві конструкції не є взаємозворотними. У першій з них у функції референта теми представлено відому з попереднього контексту особу, ту, яка допускає ідентифікацію завдяки анафоричному особовому займеннику, а в другій — тема становить вже відомий предмет; рематичні частини обох конструкцій не збігаються, але дієслово в їхній структурі є тим самим (інша справа, що при перекладі дієслово другої конструкції відповідає українському «продатися»), як, власне, і в пасивній конструкції: англ. *The book is sold*. Окрім того, пасивна конструкція у складі реми увиразнює найбільш інформативну частину висловлення. Якщо тема, в основі якої лежить категорія тотожності, співвідносить висловлення з попереднім знанням і при цьому виокремлюється вихідний пункт інформації, то рема презентує щось нове, на що потрібно звернути увагу.

Відмінності між активною та пасивною конструкціями полягають у взаємозв'язку предмета та дії: предмет або діє (він активний), або зазнає дії (він пасивний) [Степанов, 1981, 123]. Останнє співвідношення є достатньо зручним: можна повідомити про те, що предмет підлягає дії без вказівки на особу / предмет, від якого походить дія, тобто темою можна уявити слово, що означає предмет, який зазнає певної дії. Ці відношення репрезентовані різними засобами, проте морфологія англійського дієслова дає змогу вживати його особливі форми. Відношення предмета та дії є фактами реальної дійсності, тому їх відтворення у ланцюгу «діяч — дія — об'єкт» є універсальним, але вербалізація цієї категорії (діатези) має свої відмітні особливості у кожній окремій мові.

Пасивний стан є у конструкціях, де функцію теми виконує слово, що означає будь-який предмет, залучений у дію: *The book was given to Tom; Tom was given the book*. Остання конструкція властива лише англійській мові. Зокрема, є можливість утворення пасивних конструкцій з неперехідними дієсловами, які допускають поєднання суб'єкта пасивної конструкції, що містить прямий об'єкт, напр.:

англ. *He had been given his instructions in private*. Відбувається збіг станової форми пасиву й дієслова у комбінації з РТСРЛ II, тому другу конструкцію слід вважати варіантом станової форми [Іванова, Бурлакова, Почепцов, 1981, 77].

Двозначність зазвичай нівелюється у контексті, адже ніхто не ототожнюватиме дві конструкції з прийменником *by*, які наводить А. Хілл, напр.: англ. *The snow was piled high by the wind*. — *The snow was piled high by the door* [Hill, 1958, 323].

Для сучасної англійської мови важливою є не стільки перехідність дієслова (як у німецькій), скільки його властивість приймати будь-який об'єкт — прямий або непрямий. Дієслова, оформлені у пасивному стані, поділено на типи: 1) одноперехідні, напр.: англ. *To say sth., to hear sth.*, що виконує функцію суб'єкта пасивної конструкції, напр.: англ. *Sth. was said*; 2) двоперехідні, прямим та непрямим об'єктом, які є обов'язковими й для яких властиві дві пасивні конструкції, напр.: англ. *To tell sb. sth., to show sb. sth.* Вибір однієї з конструкцій залежить від того, що є ремою, напр.: англ. *We were shown the film. The film was shown to us*; дієслова із двома об'єктами, один з яких завжди прийменниковий, напр.: англ. *To explain sth. to sb., to describe sth. to sb.* Вони можуть утворювати лише одну пасивну конструкцію, напр.: англ. *The word was explained to us*. Суб'єктом у ній стає тільки прямий об'єкт, а дієслова, що мають лише прийменниковий об'єкт, — перехідні, напр.: англ. *To speak to sb., to look at sb.* Варто зазначити, що, на відміну від інших германських мов, у сучасній англійській мові у пасивних конструкціях прийменник вживається у кінці речення, напр.: англ. *He was looked at*.

У німецькій мові КС двокомпонентна: дійсний стан (*Aktiv*) та пасивний стан (*Passiv*). КС в німецькій мові має функційно-семантичний характер. Це зумовлено тим, що станові конструкції належать різним рівням мови: морфологічному, синтаксичному і лексичному, на яких формуються складні станові конструкції, що експлікують суб'єктно-об'єктні відношення.

У німецькій мові дієслово має лише одну форму теперішнього часу (нім. *Präsens*), три форми минулого (нім. *Präteritum*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*) і дві — майбутніх часових форми (нім. *Futur I*, *II*). Активний стан утворюється від усіх часових форм. Тобто існують такі типи активного стану: нім. *Aktiv Präsens*, *Aktiv Präteritum*, *Aktiv Perfekt*, *Aktiv Plusquamperfekt*, *Aktiv Futur I*, *Aktiv Futur II*. У всіх сво-

їх часових формах активний стан акцентує увагу на виконавцеві дії (активному виконавці).

Пасивний стан так само утворюється від усіх часових форм. Від активного він відрізняється тим, що модель пасивного стану демонструє дію, спрямовану на агенса. Ще однією відмінною рисою є те, що в пасивній формі дійова особа не обов'язкова. Пасивний стан дає змогу зробити акцент на процесі дії і його результаті. Принагідно нагадаємо, що *Passiv* має дві форми — пасив дії (нім. *Vorgangspassiv*) і пасив стану (нім. *Zustandspassiv*). Перша (нім. *Vorgangspassiv*) позначає дію, процес або зміну стану. Утворюється за допомогою допоміжного дієслова *werden* (його особових форм) і РТРСЛ II основного дієслова. При цьому змінним є лише допоміжне дієслово: саме за його формою визначається часова конструкція словосполучення чи речення в цілому, напр.: нім. *Das Buch wird gelesen.* (*Vorgangspassiv Präsens*). — *Das Buch wurde gelesen* (*Vorgangspassiv Präteritum*). — *Das Buch ist gelesen worden* (*Vorgangspassiv Perfekt*). — *Das Buch war gelesen worden* (*Vorgangspassiv Plusquamperfekt*). Згадаймо також особливість *Vorgangspassiv* минулих часів *Perfekt* і *Plusquamperfekt*, оскільки тут вживається давня форма РТРСЛ II та AUX *werden / worden*, що є рудиментом більш ранніх етапів розвитку німецької мови. Така сама закономірність властива становій конструкції у *Futur II*.

У німецькій мові пасив стану (нім. *Zustandspassiv*) позначає результат дії, стан предмета або особи. *Zustandspassiv* утворюється так само від усіх часових форм, як і пасив-процес за допомогою AUX *sein* «бути» + РТСРЛ II. Зауважимо, що пасивні конструкції сучасної німецької мови поділено на три типи: 1) безособові пасивні конструкції, напр.: нім. *Es wird getaut.* — «Розтає»; 2) двокомпонентний пасив, напр.: нім. *Das Buch wird gelesen.* — «Книжка читається»; 3) трикомпонентний пасив (із персоніфікованим або неперсоніфікованим компонентом), напр.: нім. *Das Buch wird von dem Studenten gelesen.* — «Книжка читається студентом».

Окрім того, пасивний стан німецької мови вживається із модальними дієсловами. Для конструкції такого типу використовується *Partizip Perfekt* + AUX *werden*. Пасивний стан з модальними дієсловами найчастіше трапляється в PRES і PRET. У таких конструкціях флективно оформлена лише часова форма модальних дієслів: нім. *Der Tisch muss gedeckt werden.* — «Стіл має бути накрыто» (PRES). *Der Tisch musste gedeckt werden.* — «Стіл повинні були накрыти» (PRET).

Дискусійним і нині залишається питання наявності зворотного та взаємного станів у сучасній німецькій мові. Кількість таких дієслів є значною і можливості їх реалізації КС дедалі зростають. Таким чином, виділяємо особливу групу дієслів зі зворотним значенням, напр.: нім. *Ich wasche mich.* — «Я вмиваюся», та взаємного стану, напр.: нім. *Sie küssen sich.* — «Вони цілуються». Однак більшість граматистів не включає німецькі зворотні та взаємні дієслова до поля реалізаторів КС, а розрізняє їх за структурними та лексико-граматичними типами.

Отже, КС німецької мови представлена двокомпонентною структурою. Характерною особливістю німецьких пасивних станових конструкцій є часова оформленість. Одну й ту саму пасивну конструкцію вживають у різних часових формах: теперішньому, минулому, давноминулому та майбутньому. Зворотні та взаємні дієслова є окремою численною групою, яка разом із тим належить до реалізаторів КС.

У сучасній ісландській мові існує п'ять основних станових значень: активне, власне-зворотне, медіальне, взаємне та пасивне. Власне-зворотний стан представлено зворотною конструкцією (перша та друга особи дієслова + особовий займенник у непрямому відмінку, третя особа дієслова + зворотний займенник) або ж так званою зворотною формою на *-st*, напр.: ісл. *Hann klæddi sig* — *hann klældist* «він одягся». Медіальний (середній) стан презентовано також зворотною конструкцією або зворотною формою, напр.: ісл. *Hann snýr sér* «він повертається», ісл. *Jörðin snýst kringum sólina* «Земля обертається навколо Сонця», ісл. *Setjast á stól* «сісти на стілець», ісл. *Mér mistókst það* «мені це не вдалося». Взаємне значення реалізується зворотною формою або незворотною формою дієслова із взаємним займенником, напр.: ісл. *Þeir skrifast á* «вони листуються», *þeir börðust* «вони билися». Пасивне значення репрезентовано конструкцією AUX *vera* «бути» + РТСРЛ II, а також у деяких випадках зворотною формою. Ця конструкція має значення акціонального та статального пасиву, напр.: ісл. *bókin er skrifuð* означає два варіанти: «книга пишеться», «книга написана». Значення вищенаведених конструкцій визначається контекстом [Берков, 2001].

Зворотні форми КС ісландської мови мають перелік особливих значень пасивності: результативний (ісл. *Fréttast* «стати відомою» (про новину)); якісно-пасивний (ісл. *Bletturinn þvaest ekki úr* «пляма

не відпирається»); можливості сприйняття (ісл. *sjást* «ввижатися»). Пасивну конструкцію утворюють дієслова, які мають керування у непрямих відмінках (ACC, DAT та GEN), а також віддієслівні частки, напр.: ісл. *Hann er settur frá sem yfirmaður* «його звільнено з посади керівника» [Берков, 2001].

Нагадаємо, що ісландську пасивну конструкцію AUX *vera* «бути» + РТСРЛ II слід відрізнити від омонімічної суб'єктно-результативної, напр.: ісл. *Hann er farinn* «він пішов», та неозначено-особової, напр.: ісл. *Rað er barið á dyr* «у двері стукають». Станові значення РТСРЛ II та INF також характеризуються своїми певними особливостями в ісландській мові, а саме: РТСРЛ I має активне значення, напр.: ісл. *sofandi* «сплячий», і РТСРЛ II від неперехідних дієслів також, напр.: ісл. *kominn* «той, хто прийшов». РТСРЛ II має пасивне значення, напр.: ісл. *Kosinn* «обраний». INF мають всі станові значення, напр.: ісл. *Bera* «нести», *klæða sig* та *klæðast* «одягатися», *talast við* «розмовляти», *vera saminn* «бути складеним» тощо.

КС сучасної фризської мови є традиційно двокомпонентною — актив та пасив. Однак існує також третя станова форма — рефлексив. В активному стані вживаються PRES, три форми минулого часу — IMPF, PERF та PLUSPERF, одна форма майбутнього часу — FUT. Фризська активна конструкція у PRES вживається для вираження дії, що відбувається у певний момент або протягом тривалого часу, напр.: фриз. *Wy dogge it wurk meiinoar*. — «Ми виконуємо цю роботу разом»; або для вираження дії, що трапляється завжди і не прилаштована до конкретного моменту або часу, напр.: фриз. *Hja hawwe fjouwer oanen*. — «У них чотири сини». Також досить часто форми PRES у поєднанні із прислівником часу виражають майбутній час, напр.: фриз. *We geane toarn nei it gemeentehus*. — «Завтра ми підемо до мера».

IMPF вживається у висловленні, коли результат дії не пов'язаний із PRES, напр.: фриз. *Wy stiene yn de rein*. — «Ми стояли під дощем». PERF (форма складного минулого часу фризської мови) вживається: 1) в усному мовленні (діалоги) при описі дії, що сталася у минулому, напр.: фриз. *Do hast my it silen leard*. — «Ти вчив мене плавати під парусом»; 2) у висловленні при описі дії, що трапилася у минулому, але пов'язана з теперішнім часом, напр.: фриз. *Ik haw al twa oeren efter it stjoer sitten*. — «Я за кермом уже дві години». PLUSPERF (складний давноминулий час) означає дію, що залишилася до початку іншої

дії, яка описувалася у IMPF чи PERF, напр.: фриз. *Ik frege, wa't it dien hie*. — «Я запитав, хто це зробив».

FUT вживається на позначення одномоментної або повторюваної дії, яка має здійснитися у майбутньому, напр.: фриз. *Myn broer sil twouwe*. — «Мій брат буде одружуватися». Цій формі також притаманні відтінки модального значення, що виражають умову, можливість або пропозицію, напр.: фриз. *Sille wy net earne in kopke kofje drinke?* — «А чи не випити нам по філіжанці кави?»

У фризській мові модель пасивного стану утворюється поєднанням AUX *wurde* + РТСРЛ II, напр.: фриз. *Dy bern wurde linne ritte*. — «Дітям дозволили побігати», і нагадує принцип утворення пасивного стану в німецькій мові. Зокрема, від кожної часової форми активного стану можна утворити пасивний стан. Для утворення пасивного стану в часових формах PERF або PLUSPERF вживають також десемантизоване дієслово *weze*. Пор.: сильне дієслово *drage* «носити» (РТСРЛ II від *droegen*) має такі пасивні форми, PRES: *wurd, wurdst, wurdt, wurde droegen*; IMPF: *waard, waarde, waard, waarden droegen*; FUT: *ik sil droegen wurde*; PERF: *bin, bist, is, binne droegen*; PLUSPERF: *wier, wierst, wier, wieren droegen*; Konditional: *ik soe droegen wurde*. У пасивній формі можуть також вживатися й неперехідні дієслова на зразок фриз. *Nei iten waard der wat kuire, en dan thedrongen*. — «Після обіду трохи погуляли, потім пили чай».

Фризське рефлексивне дієслово відкриває позицію об'єкта, вираженого особовим займенником у непрямому відмінку, який узгоджується з морфологією суб'єкта, напр.: фриз. *jin fersinne* «помилятися», *Ik fersin my altyd dat telefonnummer* — «Я завжди набираю не той номер». Фризським дієсловам властиве рефлексивне значення. Пор. парадигми фризської мови, напр.: фриз. *hy wasket him* — «він миється»; *hy wasket de bern* — «він миє дитину» [Жлуктенко, 1984, 151–155].

Данська мова має класичну двокомпоненту КС: актив та пасив. У сучасній данській мові використовують пасивний стан, якщо суб'єкт виконує дію не сам, а хтось вчиняє над ним дію. В усіх інших випадках дієслово оформлено в активному стані. Існує два види пасивного стану. Найпростіший — це приєднання до дієслова *-s*, напр.: дан. *Butikken åbnes kl. 7*. — «Магазин відкривається о 7 годині»; *Bogen læstes af alle*. — «Книгою зачитувалися всі». Для багатозначної дії зазвичай використовують перший спосіб. Аналізована

форма не може вживатися з PERF, PLUSPERF і FUT. З цією формою можна також утворити безособову конструкцію з лексемами *det* або *der*, напр.: дан. *Der gøres meget for at redde dyrene.* — «Багато чого робиться, щоб врятувати тварин»; *Det fortælles, at forfatteren skriver en ny bog.* — «Розповідають, що письменник пише нову книгу». Для одноразової дії (зазвичай у майбутньому часі) найчастіше вживають другу конструкцію. Пор.: *blive* в потрібному часі + дієслово у PERF, напр.: дан. *Huset bliver bygget.* — «Хату будують». *Bogen blev skrevet.* — «Книгу писали».

Окрім цього, існує так звана результативна конструкція. Її вживають, коли важливо не те, що над об'єктом вчиняють дію, як у наведених вище конструкціях, а як результат цієї дії: *er / var* + дієслово в PERF, напр.: дан. *Huset er bygget.* — «Будинок побудований»; *Stilen var skrevet før ferien.* — «Твір було написано до канікул»; *Udstillingen åbnes om torsdagen.* — «Виставка відкривається по четвергах»; *Udstillingen bliver åbnet på torsdag.* — «Виставку відкриють у четвер»; *Udstillingen er åbnet siden torsdag.* — «Виставка відкрита з четверга».

Якщо у фокусі уваги перебуває виконавець дії, то конструкція оформлена прийменником *af*, напр.: дан. *Huset bygges af byggerne.* — «Будинок будується будівельниками»; *Bøger skrives af forfatterne.* — «Книги пишуться письменниками». У цьому контексті звернімо увагу на зворотні данські дієслова, оформлені флексією *-s*. Зазвичай такі дієслова позначають взаємну дію двох або більше осіб, напр.: дан. *Vi ses!* — «Побачимось!»; *Vi kan træffes på mandag.* — «Ми зможемо зустрітись в понеділок». У данській парадигмі КС наявні два дієслова, які завжди вживаються з *-s* у кінцевій позиції: *synes* («вважати», «мабуть») і *lykkes* («вдаватися»), напр.: дан. *Jeg synes, du har ret.* — «Думаю, ти маєш рацію»; *Det lykkedes os at få adgang.* — «Нам вдалося отримати доступ».

Ці дієслова, на відміну від першої форми пасивного стану, можна вживати у PERF. Тоді вони будуть поєднуватися з AUX *have* в минулому часі, напр.: дан. *Jeg har altid syntes, at han var sød lige siden jeg lærte ham at kende.* — «Я завжди вважала його милим, з тих самих пір, як ми познайомилися»; *Det har aldrig lykkedes.* — «Це ніколи не вдавалося».

У сучасній шведській мові є такі граматичні категорії: генус (*modus* або *utsägesätt*), час (*tempus* або *tidsform*) та стан або модус (*genus verbi* або *verbets huvudform*). Шведська КС включає групу діє-

слів, що експлікують відношення дієслова до суб'єкта та об'єкта дії. Внаслідок цього різні станові конструкції реалізуються перехідними дієсловами, які позначають дію, що спрямована на об'єкт. Шведське перехідне дієслово має два стани — дійсний (*aktiv huvudform*) та пасивний (*passiv huvudform*), які співвідносяться один із одним.

Шведські речення із перехідними дієсловами оформлені двома способами. У першому суб'єкт збігається з реальним виконавцем дії (дійсний стан), напр.: швед. *Modern väcker gossen.* — «Мати будить хлопчика»; у другому — з реальним об'єктом дії (пасивний стан), напр.: швед. *Gossen väckes av modern.* — «Хлопчика будить мати». Реальний виконавець дії у другому реченні представлений прийменниковою фразою з *av*, проте може і не згадуватися, напр.: швед. *Föreläsningen har blivit uppskjuten.* — «Лекція була відкладена». Здатність перехідних дієслів утворювати речення двома способами відрізняє їх від формально перехідних.

Пасивний стан шведських дієслів розподіляється на: 1) пасив дії або звичайний пасивний стан, що виражає дію, процес, напр.: швед. *Boken tryckes.* — «Книга друкується»; 2) пасив стану (швед. *tillståndspassiv*), що виражає не дію, а стан, який є результатом завершення дії, напр.: швед. *Boken är tryckt.* — «Книгу надруковано». Пасив стану утворюється тільки від термінативних дієслів, які спрямовуються на логічне завершення (швед. *terminativa verb* або *övergångsverb*). Термінативні шведські дієслова означають таку дію, яка пов'язана із переходом до нового стану суб'єкта або об'єкта й передбачають досягнення певного результату, напр.: швед. *somna* «засинати», *vakna* «просинатися», *tända* «запалювати», *bygga* «будувати», *anlända* «прибувати», *komma* «приходити», *glömma* «забувати» тощо.

За своєю структурою пасивні конструкції поділяються на: трикомпонентний пасивний стан, в якому є вказівка на реально діючу особу (типу: *Huset bygges av arbetarna.* — «Дім будується робітниками»), та двокомпонентний пасив, де ця вказівка відсутня (типу: *Huset bygges*, тобто «дім будується» або «дім будують»). Існує також альтернативний поділ на чотири інших типи: флективний, або так званий «пасив на *-s*», і три типи пасивного стану зі складеними формами, що утворюються за допомогою допоміжних дієслів *bliva*, *vara* і *varda*, так звані пасив із *bliva*, пасив із *vara*, пасив із *varda*.

Шведські конструкції пасивного стану із семою наказовості є мало вживаними, проте трапляються два його варіанти: 1) імператив дієслова *vara*, тобто AUX *var* + РТСРЛ II, напр. у сталому виразі: швед. *var hälsad!* (дослівний переклад російською мовою — «будь привітствуєм»); 2) форма імперативу від дієслова *låta*, тобто *låt* із пасивним INF відповідного дієслова, напр.: швед. *Låt dig övertygas!* — «Будь впевнений!» (дослівно — «Дай себе перевпевнити!»). Форми пасивного стану дієслів шведської мови утворюються таким чином: простому умовному способу відповідає у пасивному стані форма, що реалізується комбінацією дієслів *bliva* та *vara* в умовному способі, тобто *bleve* або *vore* із РТСРЛ II, напр.: швед. *jag bleve kallad, jag vore kallad* «я був покликаний».

Складні форми умовного способу утворюються в пасивному стані так само, як і в активному, при цьому замість активного INF вживається пасивний INF (допоміжні дієслова *bliva* або *vara* у поєднанні з РТСРЛ II, напр.: швед. *må jag bliva* (або *vara*) *kallad* — «нехай мене позвуть», *måtte jag bliva* (або *vara*) *kallad* — «хоч би мене позвали», *jag skulle bliva* (або *vara*) *kallad* — «мене б позвала» тощо. Окрім того, є форми пасиву з *-s* CONJ на зразок *han bundes* «він був би зв'язаний» (проста форма CONJ), але вони архаїчні й у сучасній шведській мові рідко вживаються. Проста форма CONJ практично не має відповідної форми у пасивному стані шведської мови.

Форма пасивного стану реалізується шляхом оформлення форми активного стану флексією *-s*, окрім РТСРЛ II, який є носієм станового значення. РТСРЛ II реалізує семантику активного стану, напр.: швед. *kallande* (російською дослівно: «зовущий»), *läsande* (російською дослівно: «читаючий»). В юридичному та діловому стилях деякі РТСРЛ II вживаються у пасивному значенні, напр.: швед. *hans ägande gård* — укр. «маєток, яким він володіє»; і *avgivande räkning* — укр. «у рахунку, що подається».

Станове значення шведського РТСРЛ II залежить від перехідності та неперехідності дієслова, від якого він утворюється. РТСРЛ II від неперехідних дієслів має завжди значення активного стану. Пор., шведський РТСРЛ II *kommen* від дієслова *komma* (дослівно українською — «приходить», російською — «пришедший»). І навпаки, РТСРЛ II від перехідних дієслів має значення пасивного стану, напр.: швед. *sydd* («зшитий») від шведського дієслова *sy* («шити»). Іноді останні вживаються у значенні активного стану, напр.: швед.

en berest man (рос. «много путешествовавший человек») від дієслова *beresa* (укр. «об'їжджати»); пор., пасивний РТСРЛ II від шведського дієслова *ett berest land* («країна, яку часто відвідують мандрівники»). Форма, до якої приєднується *-s*, залишається незмінною. Виключенням є форма теперішнього часу, що втрачає кінцеве *r*.

Шведські дієслова II та IV дієвідміни у пасивному стані PRES демонструють флективні форми на *-s* і *-es*, напр.: швед. *väckes /väcks* від *väcka* — «будити» (II дієвідміна.), *brytes / bryts* від *bryta* — «ламати» (IV дієвідміна.). Складні часи шведського пасивного стану на *-s* утворюються за зразком AUX + пасивні особові форми — супіном та INF (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

КОРЕЛЯЦІЯ СТАНІВ ШВЕДСЬКОЇ МОВИ

		Дійсний стан	Пасивний стан
Часові форми	Минуле	<i>har kallat</i>	<i>har kallats</i>
	Передминуле	<i>hade kallat</i>	<i>hade kallats</i>
	Майбутнє	<i>skall kalla</i>	<i>skall kallas</i>

Пасивний стан зі складеними часами у шведській мові представлено моделлю AUX (*bliva, vara, varda*) + РТСРЛ II, який узгоджується у роді та числі із суб'єктом. Залежно від показників, що вказують на співвіднесеність з суб'єктом, шведські дієслова поділяються на три групи:

1) дієслова «активних флексій» (закінчень, характерних для дійсного стану), напр.: швед. *älska* «кохати», *jag älskar* «я кохаю». Пор. перехідні дієслова активних флексій трансформовані «пасивними флексіями», напр.: швед. *läses* «читатися», *boken läses* «книга читається»;

2) дієслова «пасивних флексій» оформлені так само, як перехідні дієслова активних закінчень в одному з типів свого пасивного стану. Пор.: швед. *hoppas* «сподіватися», *jag hoppas* «я сподіваюся». Формально вони не належать до реалізаторів пасивного стану, оскільки це переважно неперехідні дієслова. Окремі перехідні дієслова па-

сивних закінчень, напр.: швед. *minnas* «пам'ятати», *andas in* «вдихати» (*ands in luft* «вдихати повітря»), не утворюють пасивного стану;

3) зворотні дієслова (*reflexiva verb*), напр.: швед. *glädja sig* «радіти», подібні до дієслів активних закінчень з тією лише різницею, що вживаються зі зворотним займенником *sig* або з особовим займенником в непрямому відмінку, напр.: швед. *glädja sig* «радіти», *han glädjer sig* «він радіє», але *jag glädjer mig* «я радію», *du glädjer dig* «ти радієш». Дієслова активних закінчень становлять найбільшу групу у шведській мові.

Зворотні дієслова в основному є неперехідними, напр.: швед. *glädja sig* «радіти» — *Jag glädjer mig över dina framsteg.* — «Я радий твоїм успіхам»; *resa sig* «підніматися» — *Mot krigsanstiftarna reser sig en allt mäktigare, en kämpande fredsfrent.* — «Проти підбурювачів війни піднімається дедалі потужніший, бойовий мирний фронт»; *sätta sig* «сідати» — *Vi satte oss i skuggan.* — «Ми сіли в тіні». Деякі зворотні дієслова є перехідними, напр.: швед. *erinra sig* «згадати», «пригадає» (*Jag erinrar mig hans utseende.* — «Я пригадую його зовнішність») [Маслова-Лашанська, 1996].

2.2. Синкретизм категорії стану сучасних германських мов

КС належить до найбільш дискусійних питань у сучасних граматичних студіях. З одного боку, вона пов'язана з актуалізацією суб'єктно-об'єктних відношень і таким чином синкретизована з лексико-синтаксичною категорією перехідності / неперехідності та в ширших термінах з категорією діатези. Насправді окреслена особливість КС відмежовує англійську від решти германських мов. З іншого боку, реалізація КС у тексті безпосередньо пов'язана з функційною перспективою речення. Принагідно нагадаємо, що у кожній мові існує свій інвентар словоформ для реалізації комунікативного наміру мовця, а саме слів, які він самостійно вибирає. Показовим є те, що інтерпретаційний характер стану полягає у граматичній категоризації різного ставлення мовця до однієї й тієї самої ситуації (з боку суб'єкта або об'єкта), категоризації різних акцентів у смисловій структурі, різній фокусації смислу [Степанов, 1981].

Неоднозначність КС впливає з її подвійної синтактико-морфологічної природи. Труднощі, пов'язані з виокремленням стано-

вої конструкції у тексті полягають у тому, що граматичне значення конструкції є близьким за змістом до лексичної семантики дієслова. Мовець за власним вибором вибирає дієслово в активному чи пасивному стані й висловлює його у відповідній конструкції [Смирницький, 1959, 257].

Свого часу М. Гухман зазначала, що процес виокремлення опозиції, який лежав в основі змістового протиставлення АКТИВ vs ПАСИВ, витіснив історичну опозицію АКТИВ vs МЕДИОПАСИВ. Змістова структура опозиції «пасивний стан vs дійсний стан» має настільки узагальнений характер, що смислорозрізнявальні ознаки обох форм не пов'язані з реальним змістом речення. Останнє дає змогу широко використовувати вказані форми у потоці мовлення для диференціації вже відомого (наявного) та невідомого (нового) [Гухман, 1964, 36].

Нагадаємо, що наразі не існує загальноприйнятого визначення КС. З погляду форми стан — це морфологічна категорія, яка виражається зміною форм дієслова й утворюється на основі формальної репрезентації відношень основних його компонентів (суб'єкт, об'єкт, дієслово). З позиції змісту це синтаксична категорія, що вказує на певні відношення між конститuentами речення «агенс — дієслово — пацієнс». Однак стан виражає не тільки синтаксичні відношення між членами речення, а й відношення суб'єкта та об'єкта з їхніми семантичними ролями у певній ситуації. Складники цих двох рівнів — формально-синтаксичного та семантичного (або концептуального) — не завжди чітко віддзеркалюють один одного. З огляду на це характер цих невідповідностей називають діатезою [Холодович, 1979]. Це визначення було запропоновано у 70-х роках ХХ ст. Відтоді стан характеризувався як «граматично маркована в дієслові діатеза». З огляду на вищезазначене КС — морфологічна, семантична та синтаксична категорія.

Характерною ознакою парадигми КС у германських мовах є морфологічна, синтаксична та семантична розбіжності конструкцій, які її реалізують. Окрім того, у дослідницькій спільноті не існує консенсусу щодо їх кількості у мовах двох основних ареалів — західного та північного. Якщо О. Смирницький [Смирницький, 1959, 267] розрізняв усього два стани — активний та пасивний, то, згідно з Н. Кобріною [Кобріна, 2001, 5–21], у сучасній англійській мові існує шість станів: активний (*the active voice*), пасивний (*the passive*

voice), зворотний (*the reflexive voice*), взаємний (*the reciprocal voice*), середній (*the medial or middle voice*) та каузативний (*the causative voice*).

Активний та пасивний стани актуалізують одну й ту саму ситуацію, напр.: англ. *I heard the song. — The song was heard by me.* Пасивній конструкції властива подібна репрезентація у синтагматиці, тотожна ситуації в активній моделі. Остання є вербальною реалізацією іншого погляду на стан речей, відповідно до якої змінюється концептуалізація такої ситуації.

Репрезентація однієї й тієї самої ситуації включає два тлумачення семантики компонентів. Це виявляється особливо важливим для реалізації динамічної перспективи речення у тексті. Проте в англійській мові є дієслова, що не реалізуються у пасивному стані, а саме ті, що позначають модальність, стан (*be, exist*), якість (*taste, smell*), відношення (*belong, become, sound, resemble*), зв'язки (*be, seem, appear*) тощо. З іншого боку, пасивний стан розглядають лише як варіативну форму. Трапляються випадки, коли об'єкт вилучається зі структури речення, тоді останнє зазнає трансформації у безагенсовий тип, напр.: англ. *It is said that she is famous. She is said to be famous.*

У зворотному стані дія суб'єкта спрямована на самого себе, тобто діатеза, що лежить в основі станового значення, визначається референтністю агенса та об'єкта дії. Через відсутність в англійській мові зворотної форми дієслова рефлексивність актуалізується двома шляхами: за допомогою дієслів, лексична семантика яких передбачає зворотність, напр.: англ. *Peter dressed and went away*, та за допомогою дієслова у комбінації зі зворотним займенником, напр.: англ. *They saved themselves.* У цьому разі зворотний займенник не отримує статусу самостійного конститuenta речення, якщо виконує в останньому відповідну функцію (наприклад, об'єкта), він повертає собі статус повнозначного слова, напр.: англ. *Nobody told him this. He guessed himself.*

Зворотні станові відношення складаються на основі двох активних суб'єктів, які здійснюють однакову конверсивно спрямовану дію, тобто обидва суб'єкти є комунікативно рівнозначними, або, за О. Холодовичем, «симетричними». Така ознака суб'єктів експлікована двома суб'єктами або одним суб'єктом у множині. У деяких випадках подібна конверсивна спрямованість визначається семантикою дієслова або за допомогою займенника *one another, each other*. Кількість дієслів у таких структурах обмежена.

Наведемо класифікацію Н. Кобріної для кращого розуміння: а) дієслова, що виражають взаємну дію або взаємне відношення, напр.: англ. *love, hate, congratulate*; б) дієслова, що позначають акти вербальної комунікації, напр.: англ. *talk(to), call, interrupt*; в) деякі дієслова чуттєвого та розумового сприйняття, напр.: англ. *know, understand*; г) дієслова фізичної взаємодії, напр.: англ. *push, pull, embrace, kiss*; д) дієслова руху, напр.: англ. *join, meet*; е) дієслова подібності, напр.: англ. *resemble* [Кобріна, 2001, 5–21].

У середньому стані діатеза представлена невідповідністю між формою активу та концептуальним осмисленням ситуації, напр.: англ. *The window closed.* У таких реченнях дієслово репрезентує дію або ситуацію, типову для суб'єкта або об'єкта. Виокремлення каузативного стану в англійській мові є проблематичним. Адже каузативне значення не завжди актуалізовано морфологічними формантами у разі відсутності агентивного об'єкта. Більшість дослідників вважає цю конструкцію так званою двокомпонентною структурою, де суб'єкти виконують дві ролі — суб'єктну та об'єктну. Обидва компоненти зазвичай представлено живими істотами. Найуживаніше англійське дієслово у конструкціях такого типу — *make* та менш уживані *get, compel, have, force*, напр.: англ. *He made the horse run. She forced me to come.*

Отже, аналіз КС у сучасних англійській, німецькій, ісландській, данській, шведській та фризській мовах дає змогу виокремити спільні й відмінні ознаки. Щодо кількості станів, то в німецькій мові налічується два — активний та пасивний (пасивний стан поділено на пасив-процес і пасив-результат), особливими становими конструкціями вважають комбінації зі зворотними й взаємними дієсловами. Щодо англійської мови, то в ній альтернативно виділяють: два стани — активний і пасивний, та шість станів: активний, пасивний, зворотний, взаємний, середній, каузативний. Зауважимо, що в цій мові часових форм пасивного стану менше, ніж дійсного, оскільки немає п'яти форм подовженого виду (у системі форм пасивного стану вони відсутні).

В ісландській мові виокремлюють п'ять основних станових значень: активне, власне-зворотне, медіальне, взаємне та пасивне. КС фризської мови традиційно розглядають як двокомпонентну — актив та пасив, однак спорадично згадують про третю станову форму — рефлексив. Данська мова має класичну двокомпоненту КС —

актив та пасив. Якщо агенс не виконує дію сам, а її вчиняють над ним, використовують пасивний стан, в усіх інших випадках — активний. Шведське перехідне дієслово має тільки два стани — дійсний (*aktiv huvudform*) та пасивний (*passiv huvudform*).

У реалізації КС німецької, данської, шведської, фризської мов важливою є така ознака, як перехідність. Натомість для КС в англійській мові більш суттєвою є властивість дієслова відкривати позицію прямого або непрямого об'єктів. У пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й неперехідні дієслова. Суб'єктом речення пасивного стану в англійській мові може бути прямий, непрямий, а також прийменниковий об'єкти речення в активному стані. У німецькій мові пасивний стан має три типи: безособовий, агенсовий та трикомпонентний пасив. Окрім того, німецькі пасивні конструкції поділяються на пасив-процес та пасив-результат. В ісландській мові пасивний стан має лише два типи: акціональний та статальний. У шведській мові дієслова залежно від показників, що вказують на співвіднесеність з підметом, поділяються на такі групи: 1) дієслова «активних флексій», а перехідні дієслова активних флексій отримують в одному з типів пасивного стану інші, так звані «пасивні флексії»; 2) дієслова «пасивних флексій», що мають тільки ті флексії, які властиві перехідним дієсловам активних флексій в одному з типів свого пасивного стану; такі дієслова за своїм значенням не мають ніякого відношення до пасивного стану і переважає їх більшість належить до неперехідних. Для дієслів фризської та данської мов критично важливою є перехідність дієслова, завдяки якій формується повноцінна пасивна опозиція до активного стану.

Цікавою особливістю є те, що всі сучасні германські мови, крім англійської, становлять V2-тип, де дієслово зазнає пересуви в другу позицію речення за умови заповнення ініціальної будь-яким іншим елементом речення крім суб'єкта. Конвергентною для германських мов є основна ознака взаємного стану — симетричність. Два суб'єкти, що вжиті у конструкції такого типу, є комунікативно рівнозначними. Спільною також є наявність класичної моделі, за допомогою якої утворюється пасивний стан у німецькій, данській, шведській, фризській, ісландській мовах — AUX + PTCP II, та утворення зворотного й взаємного станів з обов'язковим вживанням займенників.

Щодо проблематичної парадигми зворотного стану, то у германських мовах найбільшу диверсифікацію зворотної семантики

виявляє ісландська. На значення зворотності та взаємності багати німецька, шведська, данська та фризська мови. Згадаймо також про медіальний (середній) стан в ісландській й англійській мовах та його відсутність у німецькій, фризській, данській, шведській. Звідси виникають питання типологічного розмаїття КС у сучасних германських мовах, зокрема, розбіжностей у реалізації станових конструкцій, суттєвих ареальних відмінностей на різних структурних рівнях цих мов.

Наразі звернімося до історії формування давньогерманської парадигми КС, аби дати відповіді на поставлені вище питання.

2.3. Історія формування категорії стану в давньогерманських мовах у контексті «перевернутої синхронії»

Будь-яка система, розвиваючись, проходить періоди перебудови, різкої зміни, під час яких відбувається трансформація, відновлення рівноваги. Цим етапам притаманне тимчасове переважання однієї із сил, що призводить до хаосу, який руйнує попередні структури. Потім відбувається гармонізація, рівновага відновлюється, але вже в новому, якісно іншому стані [Чуличков, 2001]. Згідно з Д. Лайтфуттом, зміни є результатом аналогії, в основі якої лежить реінтерпретація або реграматизація давніх поверхневих структур, що нівелює колишні відмінності та створює нові відносини [Lightfoot, 1999, 44–49].

КС існує у мисленні мовця, водночас вона входить у систему лінгвальних відношень. В історії лінгвістики пасивний стан традиційно розглядають в одночасному взаємозв'язку та зіставленні з іншими граматичними формами, насамперед із дійсним станом [Некрасова, 2000].

Наше дослідження орієнтується на такі основні наукові положення: поняття стану та становості у давньогерманських мовах (О. Бондарко); феномен КС (О. Буличова); еволюція гіпотаксису в давньогерманських мовах (І. Буніятова); розвиток станових протиставлень у готській мові (М. Гухман); історична періодизація германських мов (Н. Жукова); історична морфологія германських мов

(Л. Зіндер, Т. Строева); розвиток КС у давньоверхньонімецькій мові (Е. Агрікола, В. Фляйшер); періодизація розвитку граматики давньоісландської мови (М. Стеблін-Каменський, О. Хауген); особливості морфолого-синтаксичного становлення давньоанглійської мови (В. Ярцева, О. Смирницький) та ін.

КС передбачає використання сфери перехідних дієслів, де виявляються суб'єктно-об'єктні відношення або на рівні дії, або на рівні процесу. Щодо станового процесу, то він не може бути спрямований на об'єкт. Транзитом між суб'єктом та об'єктом є дія і процес [Булычева, 2007, 177–180]. Вищезгадана теза свідчить про те, що граматична КС перебуває у постійному русі, набуває різноманітних трансформацій. Очевидно, що в історичні періоди свого становлення вона так само виявляла ознаки мобільності у межах відкритих динамічних систем. Для розуміння специфіки КС та пояснення її граматичного статусу розглянемо дієслівну парадигму в русі на засадах історичної лінгвістики, з урахуванням подальшої перспективи її розвитку.

Точкою відліку в історичному вивченні граматичної КС слугують дані готської мови, найдавніші писемні свідчення якої датують IV ст. КС у ній представлено двокомпонентною опозицією: АКТИВ *vs* МЕДИОПАСИВ, яка є асиметричною, оскільки актив має дві часові форми (PRES та PRET) і повну модальну парадигму (IND, IMPERATIV), а його опонент — медіопасив — тільки форму теперішнього часу та два способи: індикатив та оптатив. КС готської мови залежить від категорій особи, числа, часу та способу. Отже, наявність синкретичних форм у складі КС готської мови підтверджує асиметрію членів її парадигми й надає деяке уявлення про зміни, якими вона була охоплена. Периферійна роль КС у дієслівній підсистемі готської мови є гіпотетичним показником граматичної трансформації останньої. Здебільшого форма готського медіопасиву вживалася у значенні пасивного стану (теперішній та майбутній час) на позначення афіційованості (досл. лат. «імплицитне залучення», «латентну заангажованість», «приховану наявність») суб'єкта у процесі діяльності [Гухман, 1958, 174–180], напр.:

(1) гот. *all bagme ni taujandame arken god usmaitada jah in fon galagjada* (Vulfila, Mattweh VII, 19) — «будь-яке дерево, що не дає стиглі плоди, зрубується та кидається у вогонь».

У деяких випадках цією формою представлено діяча, напр.:

(2) гот. *ei hauhjandau fram tannam* (Vulfila, Mattweh VI, 2) — «щоб **бути** славетними людьми».

Трапляються, однак, і форми медіопасиву, реалізовані в іншому значенні. Пор., напр., медіопасивні форми, утворені від дієслова *preihan* «тіснити», які мають неперехідно-зворотне значення:

(3) гот. *ni preihanda jus in uns is preihanda in hairþram iywaraim* (Vulfila, Colossians VI, 12) — «не **тісниться** в нас, але **тісниться** у ваших серцях»;

(4) гот. *apþan jabþe preihanda in izwaraizios gaplahtais* (Vulfila, Colossians I, 6) — «але якщо у скорботі **перебуваємо**, то заради вашої втіхи» [Гухман, 1958, 175].

Також дієслова *ufblesan* «звеличувати», *ingramjan* «дратувати» на позначення морального стану, афекту в медіопасиві, напр.:

(5) гот. *friaþwa ni aljanof, friaþwa ni flauteiþ, ni ufblesada, ni aiwiskof... ni ingramjada* (Vulfila, Colossians VIII, 4–5) — «кохання **не заздрить**, кохання **не вихваляється**, **не звеличує**, **не бешкетує**, **не дратує**» [Гухман, 1958, 175].

Іноді медіопасивні форми не стільки змінюють станове, скільки лексичне значення дієслова, напр.: гот. *afwandjan* — «повертати», «відвернути», «змінити» у медіопасиві отримує значення «змінити думку» [Гухман, 1958, 174–180]. Таким чином, доходимо висновку про те, що готський медіопасив генетично пов'язаний із медіумом. Медіопасив вживався на позначення як теперішніх, так і майбутніх часових відношень, напр.:

(6) гот. *saei habaiþ, gibada imma* (Vulfila, Luke VIII, 18) — «хто **має**, тому **буде віддано**».

Обмеженість у готській мові часових форм у реалізації медіопасиву зумовила залучення інших пракатегорійних конструкцій у парадигму станових протиставлень. У нашому дослідженні вжито технічне поняття «станова пракатегорійна конструкція» (далі — СПК). Воно позначає граматичну станову конструкцію, яка є праформою станової конструкції та містить у своїй структурі варіанти розмитого категорійного змісту, оскільки специфіка досліджуваних станових конструкцій зумовлена змістом самого терміна.

До СПК готської включаємо такі конструкції: групи дієслів IV класу із основою на *-nan* та конструкції РТСРЛ II перехідних дієслів із AUX *wisan* «бути» та *wairþan* «ставати». Зауважимо, що

IV клас слабких дієслів — це обмежена група неперехідних дієслів, більшість із яких позначає стан, не пов'язаний з дією суб'єкта. Тому співвідношення семантики керуючого дієслова із носієм цих ознак (суб'єктом) подібні до форм, актуалізованих медіопасивом. Особливо помітною ця близькість станових значень виступає у зіставленні дієслів IV класу із медіопасивом перехідного дієслова, утвореного від того самого кореня. Пор. форми дієслів IV класу *usfullnan* «здійснюватися» та медіопасивних форм дієслова *usfulljan* «виконувати, виповнюватися»:

(7) гот. *ei usfullnodedi pada gamelido þairh Esaian praufetu* (Vulfila, Mattweh VIII, 17) — «щоб **виконалося** сказане пророком Ісаїєю»;

(8) гот. *ei faheþs meina in izwis sijai jah faheds izwara usfulljaidau* (Vulfila, John XV, 11) — «щоб радість моя перебувала у вас та радість ваша **виповнилася**» [Гухман, 1958, 174–180].

Однокореневі готські дієслова *usfullnodedi* «виконалася» й *usfulljaidau* «виповнилася» мають спільну етимологію, однак реалізуються у різних станових конструкціях: 1) з дієсловом IV класу; 2) медіопасивна конструкція, кожній з яких притаманне однакове станове значення — позначення прогнозованого процесу, орієнтованого на виконання дії прихованим діячем. Однак у вживанні медіопасивних форм та дієслів IV класу наявні й суттєві відмінності: форми таких дієслів ніколи не вживалися в реченні, де позначався діяч, напр.:

(9) гот. *ei hauhjandau fram mannam* (Vulfila, Mattweh VI, 2) — «щоб **бути славетними** людьми»; медіопасивна форма не могла замінюватися формою дієслова IV класу.

У конструкціях AUX + PTCP II із формами дієслів *wisan*, *wairþan* носієм станового значення є PTCP II; форми службових дієслів вносять певні зміни вищо-часового характеру. PTCP II виконує функцію дієслова та узгоджується у роді, числі й відмінку із суб'єктом: форми AUX *wisan*, *wairþan* слугували зв'язкою (копулою) [Гухман, 1958, 174–180]. Це свідчить про те, що конструкції з дієсловами IV класу можна вважати становими, оскільки діяч у них є афіційованим (імпліцитним, лише залученим у діяльність, а не активним).

Конструкції AUX + PTCP II із формами теперішнього часу AUX *wisan* вживаються для позначення будь-якого стану або якості, що наявні у теперішньому часі, проте були результатом переддії, напр.:

(10) гот. *hausideuþ þatei qiþan ist þaim airizam* (Vulfila, Mattweh V, 21) — «слухайте, що **було сказано** пращурами».

Медіопасивні форми від таких дієслів не містять результативну семантику, а наголошують на здійсненні самого процесу. СПК із AUX + PTCP II з формами претериту AUX *wisan* «бути» позначають стан, якість у минулому часі й водночас є результатом переддії, напр.:

(11) гот. *jah bundans was eisarnabandjom* (Vulfila, Luke VIII, 29) — «**був прив'язаний** залізними ланцюгами».

Водночас ця конструкція вживається на позначення певного факту, здійсненого у минулому (констатувальний минулий час), напр. гот. *insandiþs was aggilus* «надісланий був ангел». СПК такого типу для вираження констатуючого минулого часу без результативного відтінку трапляється лише спорадично, оскільки у такому значенні PTCP II реалізується із формами PRET від дієслова *wairþan* «ставати» [Гухман, 1958, 174–180].

З урахуванням розмаїття засобів актуалізації пасивного стану можемо стверджувати, що станова парадигма готської мови є гіпотетичною моделлю формування КС в інших давньогерманських мовах, найдавніші писемні свідчення яких датовані не раніше VII ст. На базі медіопасивних конструкцій, конструкцій з дієсловами IV класу та конструкцій AUX *wairþan* «ставати» + PTCP II утворюються СПК в інших давньогерманських мовах. У подальшому на їхній основі виникли сучасні форми пасиву та рефлексиву германських мов.

У давньоісландській мові активному стану протистоїть рефлексив із широкою палітрою станових різновидів. Додамо, що у давньоісландських текстах рефлексив вживався на позначення зворотного, взаємного, інгресивного та пасивного значень. Тобто він демонструє ширший, порівняно з готським, діапазон станових вживань, напр.:

(12) днв.-ісл. *Óx hjörva glöm við hlífar þröm, guðr óx of gram, gramr sótti fram; þar heyrðisk þá, þaut mækis á, malmhríðar spá, sú vas mest of lá* (Edler Edda, Höfuðlausn, 4) — «**Був** як прибій булатний бій, і з круч мечів **дзюрчав** струмок, **примів** кругом кривавий грім, але твій шолом **йшов** напролом».

Ареальною особливістю давньоісландської мови є те, що СПК активного стану можуть трансформуватися у СПК зі значенням пасивності, яке сигналізує про те, що суб'єкт перебирає роль пацієнса і агенс при цьому випускається з поверхневої структури речен-

ня. На думку О. Хаугена, давньоісландські умовно пасивні речення утворювалися шляхом трансформації речень активного стану, напр.:

(13) двн.-ісл. *Heilög máer María fódði Jésúm krist → Jésús kristr fódðisk af heilagri mey Maríu.* (Edler Edda, 213) — «Свята дівка Марія народила Ісуса Христа → Ісус Христос народжений дівкою Марією»;

(14) двн.-ісл. *hyggjumk umb, es hildr þróask, nýsumk hins ok hygg at því* (Edler Edda, Sonatorrek, 13) — «якщо триває битва, то я озирюся, не радий, що слабкий».

Окрім того, лише у давньоісландській (на відміну від давньоанглійської та давньонімецької), так само як і в готській, існують конструкції з дієсловами IV класу, які за чисельністю поступаються готським (їх налічують близько тридцяти). У цій мові поширені СПК із дієсловами-копулами на зразок AUX *vera* «бути» та *verða* «ставати» разом із РТСРЛ II. Наприклад:

(15) двн.-ісл. *ef þat verðr, at þu þinn vilia biðr, ok skeikarþa Skuld at skopom* (Edler Edda, Grógaldr, 4) — «якщо це станеться, то ти волі своєї просиш, і направляється Скільд до своєї долі»;

(16) двн.-ісл. *a vegom allr hygg ek at ek verða munna: þikkiomk ek til ungr afi* (Edler Edda, Grógaldr, 5) — «в дорозі я думаю, що зі мною все має статися: мені здається, що я дуже молодий» [Edler Edda, «Grógaldr», «Заклинання Грої»: давньоісл. саги].

У давньоанглійській мові активний стан перебуває в опозиції лише до спорадичних залишків прагерманського медіопасиву. Існує опозиція активного стану до різних варіантів СПК з пасивною семантикою, так званих «вільних синтаксичних конструкцій» на зразок:

а) СПК зі спорадичними медіопасивними формами з AUX *hattan*, *hatton*, напр.:

(17) двн.-англ. *Him on mod bearn þæt healreced hatan wolde, medoæn micel men gewurcean, þonne ylde bearn æfre gefrunkan* (Beowulf, 1–265) — «Він замислився данів сподвигнути на працю небувалу: палац будувати, чертог для трапез, якого люди ще не бачили»;

(18) двн.-англ. *wæs min fæder folcum gescyþed, æþele ordfruma, Ecgþeow haten* (Beowulf, 265) — «воїн мудрий та знатний, батько мій Еггтеов, зістарівшись, помер»;

б) СПК AUX «*beon*» / «*wesan*» / «*weorþan*» + РТСРЛ II, напр.:

(19) двн.-англ. *deniga frean, ne sceal þær dyrne sum wesan þæs ic wene. Þu wast gif hit is swa we soþlice secgan hyrdon þæt mid Scyldingum*

sceaðona ic nat hwylc? (Beowulf, 266) — «й ми не приховаємо від панотця думок наших, про які скоро й ти дізнаєшся, чутка розноситься. Скажи, а чи правда, що ніби деяка тварина невідома тривожить Скільдінга вночі, виплодок пекла?»;

в) СПК з неозначено-особовим PRON *man*, *me*, напр.:

(20) двн.-англ. *wicg gewende, word æfter cwæð, Mæl is me to feras fæder alwalda mid arstafum* (Beowulf, 267) — «тепер ідіть, Батько всемогутній нехай буде з вами!»

З іншого боку, навряд чи можна стверджувати, що давньоанглійська парадигма КС є симетричною. Навпаки, їй властиві неоднорідність і неспіввідносність членів, хоча вищезазначені перифрастичні конструкції у подальшому виконали роль будівельного матеріалу для аналітичних форм пасиву та зворотного стану.

Для давньосаксонської, так само як і давньоанглійської та давньонімецької мов, засвідчують таку опозицію конструкціям активного стану:

а) партиципціальні СПК із значенням пасивності, напр.:

(21) двн.-сакс. *uuordon godas fasto bifangan, endi [gifrumid] after thiuhuilic than liudscepi landes scoldi uuïdost giuualdan, eftþo [huar] thiuh[uueroldaldar] [endon scoldin]* (Heliand, 40) — «про те, як на початку лише своєю силою Володар мовив, творячи світ, все споруджуючи словом, все, що між небом і землею»;

б) СПК із AUX «бути» / «ставати» + РТСРЛ II, напр.:

(22) двн.-сакс. *under thera menigo, thia habdon maht godes, helpa fan himila, hêlagna gêst, craft fan Criste, -sia uur{d}un gicorana te thio, that sie than êuangelium [ênan scoldun] an buok scrî{b}anendo [sô] manag gibod godes* (Heliand, 20) — «між багатьох божеств вмщували силу, допомога небес і Дух Святий, Христа міць, — що обрані були Євангелієм, щоб написати в книзі Божу волю, небесне слово святе»;

в) СПК зі зворотним значенням, напр.:

(23) двн.-сакс. *sia ne tuosta heli{d}o than mêt, firihô barno frumman, neuan that sia fiori te thio thuru craft godas| gecorana uur{d}un, Matheus endi Marcus, — sô uuârun thia man hêtana — Lucas endi Iohannes* (Heliand, 15) — «іншим хоробрим чадам живих не було сил того зробити, лише четверо Божою міццю вибралося, Марк і Матвій, — так звалися — Іоанн і Лука».

У давньонімецькій та давньосаксонській мовах наявні: активний стан, часові форми (PRES, PRET), модус (IND, CONJ)

та IMP), вербальні номінативні конструкції (INF, PRES, PRET). У давній період перифрастичні форми PRES та PRET пасиву перебувають у стадії формування, утворюються шляхом поєднання допоміжного дієслова з дієприкметником AUX *wesan* та *werdan* з PTCP II. Пор.: днн.-верхн.-нім. *er ist ginoman — er wirdit ginoman — er wird genotmen; er was ginoman — er ward ginoman — er würde genotmen*. Перифрастичні конструкції з *werdan* існують на позначення презенту та претериту, а конструкції з *wesan* реалізують часові форми PERF та PLUSPERF через вплив латини. Пор.: *er ist ginoman, er was ginoman*, що відповідає сучасній німецькій мові, напр.: *er ist genotmen worden, er war genotmen worden*.

У давній період часова форма пасивних конструкцій зазнає реінтерпретації. Активний стан представлено часовими формами PERF та PLUSPERF разом із групою неперехідних дієслів і дієсловом *wesan*. Пор.: днн.-верхн.-нім. *er ist queman, er was queman* > нім. *er ist gekommen, er war gekommen*. Поряд із цим з'являються перифрастичні форми PERF та PLUSPERF із *haben* та *eigan* перехідних і неперехідних дієслів. Пор.: напр.: нім. *er haben gizeigöt — er hat gezeigt; wir eigan gisprochan — wir haben gesprochen* [Agricola, 1969].

Нагадаємо, що у досліджуваній період засвідчено саме початок формування КС. У цей час вона становить лише «розмиту множину» (Л. Задех), оскільки пасив як протичлен станової опозиції не набув граматичного статусу. Конструкції з AUX *wesan*, засвідчені у давніх пам'ятках писемності, представлено реалізацією PTCP II означення, що позначає стан як результат певної дії, напр.: гот. *dhiu chiholan ist...joh...giborgan* — нім. *Weisheit ist verschlossen und verborgen*. Навіть якщо ці конструкції вказували на дію, спрямовану на суб'єкт, все одно не становили контраст щодо активу, оскільки їм бракувало морфологічного оформлення, а отже, пасив перебував у стадії становлення [Жукова, 2005, 10–15].

У давньогерманських мовах формування КС здійснюється у загальному контексті змін, що відбуваються у мові, у тому числі у морфолого-синтаксичній структурі речення. Актив і пасив репрезентовані не тільки формами дієслів, а й поза ними, зокрема у відношеннях дієслова із агенсом та пацієнсом. Інакше кажучи, йдеться про активну й пасивну конструкції, де дієслово лише один із учасників станових відношень [Бондарко, 1972, 28].

У процесі граматикалізації давньогерманської КС, досліджуваних нами, виокремлюють такі періоди: 1) синкретичний — залежність станових категорій одна від одної, їх відносна розмитість та неоднозначність; 2) лексикалізації — процес перебудови КС та зміна лексико-морфологічного статусу ієрархічних залежностей, їх подальша деталізація; 3) граматикалізації — процес отримання граматичного статусу, розвиток синтаксичних засобів зв'язку всередині самої категорії та між категоріями, організація загального плану вираження категорійного стану [Гухман, 1954, 103–104].

Давньогерманським мовам притаманний певний перелік спільних диференційних станових ознак: 1) наявність опозиції (активному стану протидіяли медіопасивні або СПК зі значенням пасиву); 2) асиметричність та неоднорідність станової парадигми, що зумовила приєднання СПК з різними морфолого-синтаксичними способами репрезентації. Відмінним є змістове наповнення кожної станової парадигми давньогерманських мов. Для готсько-скандинавського ареалу характерною специфічною ознакою є асиметрична опозиція активного стану й медіопасиву та СПК; для західногерманського типомовою є опозиція між активним станом та перифрастичними синтаксичними конструкціями. Тож розглянемо парадигму КС у давньогерманських мовах.

Для дослідження вибрано п'ять давньогерманських мов: готську, давньоанглійську, давньосаксонську (давньоніжньонімецьку), давньоісландську (давньопівнічну), давньоверхньонімецьку.

2.3.1. Категорія стану в готській мові

Готська мова — експлікатор початкового етапу формування КС, що належить до східногерманської підгрупи германської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Це — мертва мова, відома переважно з писемних пам'яток IV ст. Вважають, що в IV ст. єпископ Ульфїла (Вульфїла) створив готський алфавіт на основі грецького, використавши латинське та рунічне письмо, і переклав Біблію з грецької мови на готську. Готська мова — це єдина давньогерманська мова, у якій спеціальна флективна форма виступає як постійний компонент продуктивної опозиції «доцентровий — відцентровий процес».

Засадничими для досліджуваної проблеми стали такі наукові концепції: розвиток станових протиставлень у готській мові (Я. Грім, М. Гухман), фонологія, морфологія та синтаксис готської мови (С. Дубінін, М. Бондаренко, В. Брауне, Б. Дельбрюк), лінгвокультурні аспекти мови готів (Н. Николаєва), компаративні аспекти готської парадигми КС (Е. Прокош), різні процеси творення граматичних конструкцій готської мови (В. Штейнберг), медіопасивні конструкції готської мови (В. Євченко, Ю. Жлуктенко, Е. Макаєв) та ін.

Наше дослідження ґрунтується на положеннях історичної лінгвістики, розроблених у германістиці й за її межами, а саме: природа медіопасивних конструкцій (М. Гухман), особливості творення та проблематика генетичної спорідненості медіопасиву з іншими граматичними категоріями (Г. Красухін, К. Красухін), типологія та система відмінювання медіопасиву (К. Бругман, Б. Дельбрюк), особливості вживання готського медіопасиву (В. Брауне) та ін.

У готській мові наявна опозиція АКТИВ *vs* МЕДІОПАСИВ, пор. СПК активного стану, напр.:

(24) гот. *jah qap du imma Iesus: ik qimands gahailja ina* (Vulfila, Mattweh VIII, 7) — «Ісус сказав йому: я прийду та вилікую його».

Готський активний стан має розвинену систему особових флексій і виражає реальність активної дії, напр. СПК:

(25) гот. *ip ik qipa izwis ni andstandan allis þamma unseljin; ak jabai hvas þuk stautai bi taihswon þeina kinnu, wande i imma jah þo anþara* (Vulfila, Mattweh V, 39) — «але я кажу вам, щоб не перешкоджали злому: але хто **вдарить** тебе у праву щоку твою, **підстав** йому й другу»;

(26) гот. *ip saei nu gatairip aina anabusne þizo minnistono jah laisjai swa mans, minnista haitada in þiudangardjai himine; ip saei taujip jah laisjai swa, sah mikils haitada inþiudangardjai himine* (Vulfila, Mattweh V, 19) — «отже, хто порушить одну із заповідей цих і навчить так людей, той повинен бути **названий** найменшим у Царстві Небесному; а хто буде виконувати і навчати їх, то ж великим **назветься** у Царстві Небесному».

Опозицію активному стану складає медіопасив, який становить систему дієслівних форм, характерних для готської мови. В германістиці зазвичай вживаються терміни «медіопасив», «медіум», «медій», «середній стан», «медіа тантум», «медіальний стан», які спорадично різняться за своїм змістом. А отже, має сенс внести деякі

уточнення щодо медіопасиву: медіопасив — це складник парадигми КС готської мови, специфічний середній стан, що виражає дію, спрямовану й на саме дієслово, і на суб'єкт водночас.

Беручи до уваги той факт, що стан — це відношення дієслова до агенса або пацієнса, які перебувають з ним у синтагматичних відношеннях, медіопасив виражає одночасність дії із агенсом або пацієнсом. У контексті нашого викладу медіопасив готської мови представлено як дієслівні форми у парадигмі КС, що описують стани, дії і процеси, які зазнають трансформації в активний стан і навпаки. Головною відмінністю медіопасиву від активного стану є те, що він не позначає відцентровий процес і не характеризує суб'єкт як виконавця ознаки.

У готській мові медіопасивні СПК утворюють основну ланку станового протиставлення з активним станом. Відношення «активний стан — медіопасив» у цій мові є асиметричним: медіопасив «приєднує» до себе різні за структурою, проте однотипні за становими значеннями конструкції, а саме дієслова із закінченням на *-nan* та конструкції AUX + PTCP II. Ми кваліфікуємо цей процес як «станове зрушення». Окреслені станові відношення пояснюються неповнотою парадигматичного ряду АКТИВ *vs* МЕДІОПАСИВ.

У готській мові існує розвинена парадигма медіопасиву PRES, що свідчить про деякі архаїчні риси готської дієвідміни. Від будь-якого перехідного дієслова у PRES утворюються форми медіопасивного стану (табл. 2.2).

Парадигматичне значення медіопасиву полягає у поєднанні значень медіуму й пасивного стану. Готський медіопасив вказує спрямування дії на суб'єкт, а також виражає дію агенса, що зворотно спрямовується на самого діяча чи додатково характеризує його через неназваний пацієнс. Форми медіопасиву протистоять формам активного стану в парадигматичному значенні доцентровість (спрямованість) дії на самого діяча *vs* відцентровість (неспрямованість) дії на діяча. Медіопасив має властивість показувати стан інактивного суб'єкта, тобто стан суб'єкта, який сам не є виконавцем дії, або неперехідність, обмеженість дії сферою суб'єкта. У деяких випадках протиставлення набуває значення перехідності *vs* неперехідності або активності *vs* інактивності суб'єкта, пор., напр.:

(27) гот. *Afletanda frawaurhteis izos managons* (Vulfila, Luke VII, 47) — «Численні гріхи її **прощені**» (інактивність суб'єкта);

Таблиця 2.2

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У ГОТСЬКІЙ МОВІ

Indicativ						
Однина	1 особа	<i>nimada</i>	<i>nasjada</i>	<i>salboda</i>	<i>habada</i>	<i>haitada</i>
	2 особа	<i>nimaza</i>	<i>nasjasa</i>	<i>saldoya</i>	<i>habaza</i>	<i>haitaza</i>
	3 особа	<i>nimada</i>	<i>nasjada</i>	<i>salboda</i>	<i>habasa</i>	<i>haitada</i>
Множина	1–3 особи	<i>nimanda</i>	<i>nasjanda</i>	<i>salbonda</i>	<i>habanda</i>	<i>haitanda</i>
Optativ						
Однина	1 особа	<i>nimaidau</i>	<i>nasjaidau</i>	<i>salbodau</i>	<i>habaidau</i>	<i>haitaidau</i>
	2 особа	<i>nimaizau</i>	<i>nasjajzau</i>	<i>salbozau</i>	<i>habaizau</i>	<i>haitaizau</i>
	3 особа	<i>nimaidau</i>	<i>nasjajdau</i>	<i>salbodau</i>	<i>habaidau</i>	<i>haitaidau</i>
Множина	1–3 особи	<i>nimaindau</i>	<i>nasjajndau</i>	<i>salbondau</i>	<i>habaindau</i>	<i>haitaindau</i>
Інфінітив		<i>niman</i>	<i>nasjan</i>	<i>salban</i>	<i>haban</i>	<i>haitan</i>
		брати	слухати	мазати	мати	називати

(28) гот. *Sai, galewjada sunus mans in handuns frawaurhtaize* (Vulfila, Mark XIV, 41) — «Ось Син людський **видається** в руки грішників» (активність суб'єкта);

(29) гот. *Jah ni stojid, ei ni stojaindau* (Vulfila, Luke VI, 37) — «Не судіть, і вас не будуть судити / Не **судіть**, щоб не було **суджено** і вас» (дитранзитивність);

(30) гот. *ei hauhjaidau sunus gudis pairh pata* (Vulfila, John XI, 4) — «щоб Син Божий **прославився** через неї» (транзитивність).

Реалізація медіопасивної структури залежить від контексту, лексичного значення дієслова, його синтаксичної функції. Готській мові властиві інші форми для позначення медіопасиву, наприклад слабкі дієслова IV класу: *fullnan* «наповнюватися», «сповнюватися»; *usgutnan* «вилитися». Для позначення інактивності суб'єкта часто вживаються AUX *wisan* «бути» та *wairþan* «ставати» разом із PTCP II минулого часу.

У готському активі є дві часові форми: презент і претерит, два партиципи та інфінітиви, а у системі медіопасиву — лише форми те-

перішнього та майбутнього часів. Цей розподіл зумовлює включення інших структурних одиниць для реалізації медіопасиву, а саме дієслів IV класу (зворотність і взаємність), конструкцій AUX *wisan* та *wairþan* + PTCP II (минулий час). У тексті межі реалізаторів не є чітко окресленими, що пояснюється існуванням синонімічних зв'язків між конструкціями, здатністю готського медіопасиву поєднуватися з перфектними префіксами. Свого часу В. Штейнберг [Steinberg, 1920, 196] намагався довести, що готський медіопасив експлікує не медіальність, а пасивність і в ньому насправді переважають рефлексивні семи, наприклад у дієслівних конструкціях зі зворотним займенником, пор. гот.: *ogan sis* «боятися», *idregion sis* «каятися». З іншого боку, М. Гухман довела, що пасивність та зворотність медіопасиву — це лише окремі семи в його семантичній структурі, оскільки переклад на готську мову здійснювався з давньогрецької, якій відповідно були притаманні нечіткість і багатозначність станових конструкцій.

Зауважимо, що готський медіопасив ніколи не характеризує суб'єкт як виконавця ознаки, окресленої медіопасивною формою, напр.:

(31) гот. *unte jabai afletip mannam missadedins ize* «якщо **відпустите** людям їхні гріхи» — *afletanda frawaurheis isoz managons* (Vulfila, Colossians I, 7) — «**відпускається** багато її гріхів»;

(32) гот. *ei gaprafstidedenia ijos* «щоб **втішити** їх» — *jabpe gaprafstjanda in izwariaos gaplahtais jah naseinai* (Vulfila, Colossians I, 6) — «щоб **втішилися** заради вашого заспокоєння та спасіння».

Окрім того, у текстах Готської Біблії зафіксовано конструкції, у яких актив протиставлений медіопасиву, напр. СПК:

(33) гот. *jah ni stojid, ei ni stojaindau; ni afdomjaid, ja ni afdomjanda; fraletaid, ja fraletanda* (Vulfila, Luke VI, 37) — «**не судіть**, щоб не бути осудженими; **не кляніть**, не будете проклятими; **прощайте** і будете прощеними».

Предметний аналіз дав змогу схарактеризувати тематичну структуру готського медіопасиву (рис. 2.1).

Рис. 2.1 демонструє, що невідцентровість процесу готського медіопасиву уточнюється в одних контекстах як відцентровість, а в інших — як інклюзивність, обмеженість сфери суб'єкта; а неможливість характеризувати суб'єкт як виконавця ознаки уточнюється в одних випадках як афіційованість суб'єкта, а в інших — як його інактивність, напр.:

Рис. 2.1. Ознаки готського медіопасиву

(34) гот. *ei hauhjaidau sunus gudis þairh þata* (Vulfila, John XI, 4) — «щоб син людський за це **підвищився**» (відцентровість процесу та афіційованість суб'єкта);

(35) гот. *Ni uslukaindau daurons* (Vulfila, Nehemiah VII, 3) — «Нехай **не відчиняться** ворота» (відцентровість процесу без найменування діяча);

(36) гот. *Aþþan jaþþe þreihanda in izwaraizos gaþlaihtais* (Vulfila, Colossians I, 6) — «Але якщо **тєрпимо**, то заради нашої втіхи» (невідцентровість процесу та інактивність суб'єкта).

Таким чином, готський медіопасив демонструє відцентровий процес. Афіційований суб'єкт у формах PRES та FUT використовується на позначення так званого пасиву дії; медіопасив також означає стан суб'єкта. Загалом функції медіопасиву споріднені з функціями українських форм на *-ся* у двох значеннях на зразок «дивується» та «дім будується». З огляду на наведене вище зазначимо, що готському медіопасиву властиві пасивне значення (теперішній і майбутній часи) та афіційованість суб'єкта, напр.:

(37) гот. *þizaiei mitaþ mitiþ matada izwis* (Vulfila, Mark IV, 24) — «якою мірою **міряєте**, такою й вам **буде відміряно**»;

(38) гот. *iþ jabai allai praufetjand, iþ innatgaggai hwas ungalaubjands aiþþau unweis, gasakada fram allaim, ussokjada fram allaim* (Vulfila,

Colossians XIV, 24) — «але коли всі **пропрокують** і **зайде хтось невіруючий, викривається** усіма, **осуджується** усіма»;

(39) гот. *hausideduþ þatei qiþan ist: augo und augin, jah tunþu und tunþau* (Vulfila, Mattweh V, 38) — «ви чули, що **сказано**: око за око й зуб за зуб»;

(40) гот. *jah atiddja dalap rign jah qemun ahvos jah waiwoun windos jah bistugqun i þamma razna jainamma, jah ni gadraus, unte gasuliþ was ana staina* (Vulfila, Mattweh VII, 25) — «і дощ, і **розлилися** річки, і буря **знялася**, і на дім отой налягли; проте він не впав, бо **був споруджений** на камені»;

(41) гот. *þanuh atberun du imma usliþan ana ligra ligandan, jah gasaihvands Iesus galaubein ize qaþ du þamma usliþin: þrafstei þuk, barnilo afletanda þus frawaurhteis þeinós* (Vulfila, Mattweh IX, 2) — «і ось принесли до Нього **розслабленого**, що на ложі лежав: і побачивши його, Ісус сказав, що їхня віра перед ним; Сину, тримайся, гріхи твої **процєні** тобі»;

(42) гот. *iþ þai sunjus þiudangardjos uswairpanda in riqis þata hindumisto; jainar wairþiþ grets jah krusts tunþiwe* (Vulfila, Mattweh VIII, 12) — «але сини царства **будуть викинуті** до зовнішньої темряви, буде плач там і скрегіт зубів».

Фіксуємо також неперехідно-рефлексивне станове значення, яке виражає додаткове, характерне для дієслова стану, і водночас унагляє перенесення значення дієслова зі сфери фізичних, зовнішніх процесів у сферу процесів духовних, які зароджуються в самій людині, напр.:

(43) гот. *allai auk ni gaswiltam, iþ allai inmaidjanda* (Vulfila, Colossians XV, 51) — «ми всі **не помремо**, проте всі **змїнимося**».

Показове вживання дієслова з рефлексивним займенником й одночасне збереження медіального значення увиразнює вищий рівень участі суб'єкта в цьому процесі, напр.:

(44) гот. *jah inmaidida sik in andwairþja ize* (Vulfila, Mark IX, 2) — «і **перетворився** він у їх присутності (прийняв інший вигляд)»;

(45) гот. *swa nu bidjaþ jus: atta unsar þu in himinat, weihnai namo þein* (Vulfila, Mattweh VI, 9) — «Отче наш Всемогутній, да **святиться** ім'я Твоє»;

(46) гот. *jah þamma wiljandin miþ þus staua jah paida þeina niman, aflet imma jah wastja* (Vulfila, Mattweh V, 40) — «і якщо хто захоче **судитися** з тобою і взяти у тебе сорочку, віддай йому і верхній одяг»;

(47) гот. *jah warþ, þan ustauh Iesus þo waurda, biabridgedun manageins ana laiseinai is* (Vulfila, Mattweh VII, 28) — «і це **сталосся**, коли Ісус закінчив ці слова, то народ **дивувався** з науки Його»;

(48) гот. *ip þai mans sildaleikidedun qibandans: hvileiks ist sa, ei jah windos jah marei ufhausjand imma?* (Vulfila, Mattweh VIII, 27) — «а народ **дивувався** і казав: що це за людина, що навіть вітри та море **слухаються** її?»

Моральний стан та афект реалізуються в готському медіопасиві не як певна якість суб'єкта, а як процес, що раптово охоплює суб'єкт (афект) або власне ним експлікується, напр.:

(49) гот. *wesunuh þan garaihta ba in andwairþja gudis, gaggandona in allaim anabusnim jah garaihteim frauþins unwaha* (Vulfila, Luke I, 6) — «й обидва вони були чисті перед Богом, бездоганно **виконуючи** заповіді й настанови Господні» тощо.

Зауважимо, що у систему станових опозицій окрім медіопасиву задіяні СПК, а саме лексичне угруповання дієслів IV класу, та СПК AUX + PTСPL II перехідних дієслів (рис. 2.2):

Рис. 2.2. КС у готській мові

IV клас слабких дієслів готської мови — це вузьке лексичне угруповання: усі дієслова є неперехідними, крім того, більшість із них позначає стан незалежний від дії суб'єкта. Співвідношення ознаки, що

визначалася дієсловом, із носієм цієї ознаки, суб'єктом, є тотожним із цими значеннями, які реалізуються медіопасивною формою, пор.:

(50) гот. *jah hlaiwasnos usluksnodedum* (Vulfila, Mark XXVII, 52) — «і труна **відкрилася**»; *ni uslukaindau daurons Jairusalem* (Vulfila, Nehemiah VII, 3) — «нехай **не відкриються** ворота Єрусалима».

Першим на послідовне вживання дієслів IV класу в парадигмі КС вказував Я. Грімм [Grimm, 1937, 21–22] у своїй праці «Німецька граматика». Цей клас дієслів він включав у розділ, де розглядається категорія медіуму. Докладніше характеризує IV клас готських дієслів М. Гухман та ін. Група дієслів IV класу є продуктивною. Майже всі вони оформлені префіксами і реалізують різні значення станової структури. Відмітною особливістю дієслів IV класу є те, що вони ніколи не вживаються у реченні з окресленим діячем. М. Гухман за змістом поділяє дієслова цієї групи на ті, що позначають моральний та фізичний стани (табл. 2.3). Пор., напр.:

(51) гот. *du ni sprauto wagjan izwis fram abin nih drobnan* (Vulfila, Thessalonians II, 2) «щоб не **вагатися** і не **бентежитися**» — *þai drobjandas izwis* «ті, хто вас **бентежить**»; *sa sunus mains dauþs was jah gaqiunoda* (Vulfila, Luke XVII, 24) «оскільки син мій **був мертвим та воскрес**» — *ahma gaquiujþ* (Vulfila, Colossians III, 6) «дух **оживлює**». Приклади унаочнюють протиставлення невідцентровому процесу доцентрового. Конструкція PTСPL II із формами AUX *wisan* та *wairþan* розглядалася у працях Дубініна [2006], Cuny [1905], Brinkman [1931], Baesekei [1918], Николаєвої [2003] та ін. У СПК із PTСPL II й формами AUX *wisan* та *wairþan* носієм станового значення є PTСPL II; форми службових дієслів вносять модифікації переважно темпорально-видового характеру. У структурному відношенні ці конструкції узгоджуються у роді, числі, відмінку, тобто AUX *wisan* та *wairþan* виконують функцію копули (зв'язки).

СПК з PTСPL II з формами теперішнього часу AUX *wisan* вживається на позначення певного стану або якості, наявних у PRES, але водночас є результатом попередньої дії, напр.:

(52) гот. *þaiei hnasqjaim wasidai sind* (Vulfila, Mark XI, 4) — «ті, що **одягнуті** у м'який одяг»;

(53) гот. *afwalwiþs ist sa stains* (Vulfila, Mark XVI, 4) — «**відкинуте** це каміння»;

(54) гот. *nibai ist atgiban imma fram attin neinamma* (Vulfila, John VI, 65) — «якщо **не дано** йому батьком моїм».

Таблиця 2.3

СТАНИ ДІЕСЛІВ ГОТСЬКОЇ МОВИ ЗА М. ГУХМАН

Стан	Дієслово	Переклад
Моральний стан	<i>drobnan</i>	турбуватися
	<i>indrobnan</i>	хвилюватися
	<i>infeinan</i>	жалітися
	<i>usgeisnan</i>	здивуватися
	<i>gahnipnan</i>	засмутитися
	<i>afslauþnan</i>	злякатися
	<i>intundnan</i>	горіти від бажання
	<i>gablansnan</i>	зашарітися
	<i>sildaleiknan</i>	дивуватися
Фізичний стан	<i>afdaubnan</i>	оглухнути
	<i>gadauþnan</i>	вмерти
	<i>afdobnan</i>	замокнути
	<i>afblindnan</i>	осліпнути
	<i>fralusnan</i>	загинути
	<i>gaqiunan</i>	воскреснути
	<i>bisaulnan</i>	занечиститися
	<i>waknan</i>	прокинутися
	<i>gahailnan</i>	вилікуватися

СПК з медіопасивними формами від цих дієслів не мають результативного значення й увиразнюють реалізацію самого процесу. Порівняємо значення медіопасиву дієслова *wasjan* у конструкціях, напр.:

(55) гот. *þanuh þan þata diwano gawasjada undeiwanein* (Vulfila, Colossians XV, 54) — «коли ж усе тлінне **одягнеться** у нетлінне», із уже наведеною конструкцією *wasidai sind* або значення медіопасиву форм дієслова *hauhjan*, напр.:

(56) гот. *ei hauhjandau atta in sunau* (Vulfila, John XIV, 13) — «щоб **прославився** батько у синові», із поєднанням *hauhips ist*.

СПК з PARTICILPE II з формами претериту AUX *wisan* «бути» означають стан, якість, що реалізуються у минулому часі та водночас є результатом переддії, напр.:

(57) гот. *jah bundans was eisarnabandjom* (Vulfila, Luke VIII, 29) — «і **був прив'язаний** залізними ланцюгами»;

(58) гот. *usbida auk anaþaima wisan silba ik af Xristau faur broþrums teinans þans samakunþans bi leika* (Vulfila, Romans IX, 3) — «тому що я бажав би сам **бути відлученим** від Христа за братів моїх, рідних мені тілом».

СПК реалізується на позначення певного факту, що відбувся у перфекті (констатувальний минулий час), напр.:

(59) гот. *jah was imma gataihan fram ahmin þamma weihin* (Vulfila, Luke II, 26) — «і **було** йому **пропоковано** Духом Святим».

Вживання СПК такого типу у функції констатувального минулого часу без семи результативності трапляється спорадично, оскільки у цій функції використовується конструкція РТСРЛ II із формами претериту від AUX *wairþan* «ставати».

СПК із РТСРЛ II та формами презенсу від AUX *wairþan* «ставати» засвідчені спорадично. Конструкції РТСРЛ II із формами презенсу AUX *wisan* «бути» є більш вживані. І навпаки, конструкція РТСРЛ II із формами імперфекту від AUX *wairþan* «ставати» поширена у готських текстах, напр.:

(60) гот. *þannu þan at libandin abin haitada horinondei, jabai wairþiþ waira anþaramma; iþ jabai gaswiltiþ wair, frija ist þis witodis, ei ni sijai horinondei waurþana abin anþaraimma* (Vulfila, Romans VII, 3) — «так що, якщо при ній чоловік живий, вона **буде одружена** з іншим чоловіком, вона **буде називатися** коханка, але якщо її чоловік помер, вона вільна від Закону, так що вона не перелюбниця, хоча вона **буде одружена** з іншим чоловіком»;

(61) гот. *iþ Esaias anananþeiþ jah qibiþ: bigitans warþ þaim mik ni gasokjandam, swikunþs warþ þaim mik ni gafraihnandam* (Vulfila, Romans X, 20) — «але Ісаїя дуже сміливо говорить: я знайшов тих, хто не шукав Мене; Я **був поблажливий** до тих, хто просив не самих себе, а мене»;

(62) гот. *swaswe raihtis jus suman ni galaubideduþ guda, iþ nu gaarmaidai waurþuþ þizai ize ungalaubeinai* (Vulfila, Romans XI, 30) — «бо як ви в минулі часи не повірили Богові, а тепер є **помилувані** через їхній непослух» тощо.

З огляду на те, що медіопасивна парадигма готської мови є асиметричною, КС наповнюється СПК на зразок AUX + PTCP II, конструкції з дієсловами IV класу. Незважаючи на розмаїття засобів вербалізації значень, пов'язаних із КС, у готській мові не існує єдиної граматичної станової парадигми. Багатозначність однієї і тієї самої форми та категорії поєднується з наявними синонімічними конструкціями.

2.3.2. Категорія стану в давньоісландській мові

У дослідженні типологічних особливостей КС давньоісландської мови ми враховуємо основні наукові концепції та положення: граматичні категорії давньоісландської мови (М. Стеблін-Каменський), розвиток дієслівної парадигми давньоісландської мови (В. Берков), давньоісландські мовні структури в етнокультурному аспекті (І. Буніятова), компаративні аспекти дієслівної парадигми давньоісландської мови (Ю. Жлуктенко), еволюція граматичних категорій давньоісландської мови (О. Хауген) та ін. КС у давньоісландській мові має як спільні, так і відмінні ознаки з іншими досліджуваними мовами.

У давньоісландській мові КС реалізується групами спонукальних дієслів, зворотних дієслівних форм із різними значеннями стану. Спонукальні дієслова, тобто дієслова зі становим значенням спонукання до дії, широко представлені у давньоісландській мові. Так само, як і в інших давньогерманських мовах, це слабкі дієслова на *-ja-* або *-ia-*, кореневий голосний яких спочатку збігався з кореневим голосним однини минулого часу відповідного неперехідного сильного дієслова, пор., напр.: двн.-ісл. *hneigja* «схиляти» і *hníga* «схилятися», «падати»; *beita* «пасти» і *bita* «кусати»; *leiða* «вести» і *líða* «протікати»; *reisa* «побудувати» і *rísa* «підніматися»; *breyta* «змінювати» і *brjóta* «ламати»; *steypa* «скидати» і *stúpa* «падати»; *keyra* «поганяти» і *kjósa* «вибирати»; *drekka* «топити» і *drekka* «пити»; *sprengja* «підривати» і *sprunga* «тріснути»; *brenna* «палити» і *brinna* або *brenna* «горіти»; *renna* «змушувати бігти» і *renna* або *rinna* «бігти»; *stökkva* «кропити» і *stökkva* «стрибати»; *leggja* «класти» і *liggja* «лежати»; *setja* «ставити» і *sitja* «сидіти»; *svefja* «заспокоювати» і *sofa* «спати»; *hlægja*

«смішити» і *hlæja* «сміятися»; *færa* «вести» і *fara* «їхати»; *byggja* «заселяти» і *búa* «жити»; *hengja* «вішати» і *hanga* «висіти»; *fella* «валити» і *falla* «падати»; *græta* «змушувати плакати» і *gráta* «плакати»; *kenna* «вчити» і *kunna* «знати» [Стеблін-Каменський, 2002].

Рефлексивна форма дієслова, яка є специфічною особливістю скандинавських мов порівняно з іншими давньогерманськими мовами, виникла ще в дописемний час у результаті суфіксації займенників *mik* «мене» (> *-mk*) у 1-ій особі одн. та *sik* «себе» (> *-sk*) в інших формах (деякі вчені вважають, що закінчення рефлексивної форми виникли частково із суфіксованих займенників *mér* «мені» (> *-m*) і *sér* «собі» (> *-s*)).

У найдавніших граматиках згадується *-zk* замість *-sk* (але не після *l* і *r*), а в 1-ій ос. мн. *-mk* замість *-msk*. Пізніше з'являється *-z* (<*-zk*) замість *-zk*, *-sk*. До 1300 р. 1-ша ос. одн. і мн. має *-mz*, а решта форм — *-z*. З часом поширюється закінчення *-zt* і нарешті *-st*. У 1-ій ос. одн. перед *-mk* зберігається закінчення *-u* (< *-u* або *-ō*). Закінчення 1-ї ос. одн. *-umk* поширюється і на слабкі дієслова на *-ē-*, де мало б бути *-imk*, та у мин. часі сильних дієслів, де мало бути *-mk* і де за аналогією з множини утворюються *lukumk* замість *laukmk*, *gáfumk* замість *gafmk*, *fundumk* замість *fannmk* і т. ін. При суфіксації *-sik* відбуваються такі фонетичні зміни: а) *r* (< *-r*) знівелювалося: напр.: двн.-ісл. *kallask* «ти називаєшся» < *kallar-sik*; б) *d*, *ð*, *t* + *-sk* змінено на *-zk*; напр.: двн.-ісл. *kallizk* «ви називаєтесь» < *kallið-sik*; в) після *ll* і *nn* теж розвинулося *-zk*, напр.: двн.-ісл. *fannzsk* «він знайшовся» < *fann-sik*; г) довгий приголосний скорочується, напр.: двн.-ісл. *fersk* «як ся маєш» < *ferr-sik*; д) зміна голосного на *i*, викликана суфіксованим *-sik*, зберігається в *kvezk* < *kvað-sik* [Стеблін-Каменський, 2002]. Процеси творення рефлексивного стану в парадигмі давньоісландської мови припадають на давній період історії розвитку мови. У процесі морфологічних змін флексій утворювалися СПК, які заклали основу аналітичних форм пасивного та рефлексивного станів сучасної ісландської мови.

Ареальною особливістю станової парадигми давньоісландської мови є те, що категорії рефлексивності та пасивності перебували у тісних родо-видових відношеннях. Про це свідчить розподіл значень рефлексивного стану давньоісландської мови, а саме: власне-зворотне, взаємно-зворотне, середньо-зворотне (медіопасивне), власне-пасивне. Власне-зворотне досягається у разі, коли діяч був

водночас і об'єктом дії. Зворотна форма з таким значенням еквівалентна зворотній конструкції із займенником у непрямих відмінках або із займенником з прийменниковим керуванням, напр.:

(63) двн.-ісл. *Kálfr klæddisk* (= *klæddi sik*) *skjótt* (Snorra Edda) — «Кальв швидко **одягнувся**»;

(64) двн.-ісл. *Konungr sjalfr skyldi eignask* (= *eigna sér*) þrjá kostgripi (Snorra Edda) — «Сам конунг **мав залишити** за собою три скарби»;

(65) двн.-ісл. *Leituði norðmenn at hefnask* (= *hefna sín*) (Snorra Edda) — «Нормани **намагалися помститися** за себе»;

(66) двн.-ісл. *Rêð Jarðar burr um at þreifask* (= *þreifa um sér*) (Snorra Edda) — «Став син Землі **нишпорити** навколо себе».

Взаємно-зворотне значення, де кожен діяч є водночас і його об'єктом, відображено у конструкціях, напр.:

(67) двн.-ісл. *Fréttusk þeir tíðinda* (Snorra Edda) — «Вони **запитали** одне одного про новини».

Рефлексивна форма з таким значенням еквівалентна СПК із займенником з прийменниковим керуванням, напр.:

(68) двн.-ісл. *Sendusk þeir gersemar á milli* (= *sendu þeir gersemar sín á milli*) (Snorra Edda) — «Вони **надіслали** одне одному скарби»;

(69) двн.-ісл. *er mest vilja í gegn gangask* (= *ganga hvárir öðrum í gegn*) (Snorra Edda) — «які найбільше хочуть **іти** одне проти одного».

Середньо-зворотне, або медіопасивне, значення, де дія стосувалася не виконавця, а носія, представлено у такий спосіб: а) внутрішня зміна або стан носія дії, напр.: двн.-ісл. *gleðjask* «радіти» (пор. *gleðja* «радувати»); *ráðask* «вирішуватися на чому-небудь» (пор. *ráða* «вирішувати»); *hræðask* «лякатися» (пор. *hræða* «лякати»); б) зовнішня зміна або стан носія дії, напр.: двн.-ісл. *skerask* «врізатися» (пор. *skera* «різати»); *eyðask* «спорожніти» (пор. *eyða* «спустошувати»); *gerask* «відбуватися» (пор. *gera* «робити»); *dveljask* «залишатися» (пор. *dvelja* «затримувати»). Зворотна форма із середньо-зворотним значенням може бути еквівалентна як зворотній конструкції, так і відповідній беззворотній формі, напр.: двн.-ісл. *undrask*, *undra sik* або *undra* «дивуватися»; *hugnask*, *hugna sik* або *hugna* «подобатися».

З іншого боку, зворотна форма нерідко відрізнялася від відповідної незворотної не тільки за своїм категорійним, а й за лексичним значенням, напр.: двн.-ісл. *andask* «вмерти» і *anda* «дихати»; *látask* «загинути» і *láta* «дозволяти»; *sýnask* «подобатися», «хотітися» і *sýna* «показувати»; *takask* «траплятися», «мати успіх» і *taka* «брати»; *fallask*

«забуватися» і *falla* «падати». У цьому разі флексія *-sk* є словотвірною, а не словозмінним елементом, тому має сенс говорити не про зворотну форму дієслова, а про зворотні дієслова. Інколи зворотне дієслово взагалі не має відповідної беззворотної форми й утворюється не від дієслова, а від іменника або прикметника, напр.: двн.-ісл. *öðlask* «придбати» (пор. *aðal* «властивість»); *grœnask* «зеленіти» (пор. *grœnn* «зелений»); *daufheydrask* «не слухати» (пор. *daufheydr* «глухий»). У давньоісландській поезії та сагах пасивну форму в такому значенні засвідчено лише у поодиноких випадках. Більше того, сам агенс зазвичай залишається невираженим на поверхневому рівні речення, напр.:

(70) двн.-ісл. *Þessi tíðindi spyrjask brátt* «Ці новини скоро **дізналися**». *Ólafur Haraldsson fæddisk upp með Sigurði stjúpfæðr sínum* (Snorra Edda) — «Олав Харальдссон **виховувався** у свого вітчима Сигурда»;

(71) двн.-ісл. *A hans dögum bygðisk Ísland* (Snorra Edda) — «В його час Ісландія була **заселена**».

Перехідними до пасивного значення є випадки, напр., СПК:

(72) двн.-ісл. *Spurðisk honum svá til, sem...* (Snorra Edda) — «Йому **стало відомо**, що...»; *Fréttisk mér ok svá til, sem...* (Snorra Edda) — «Мені **стало відомо**, що...»

Із власне-зворотного розвиваються такі додаткові значення зворотної форми:

а) СПК, де суфіксований зворотний займенник виражає виконавця дії інфінітива, що збігається з виконавцем дії головного дієслова в додатку, напр.:

(73) двн.-ісл. *Flosi kvazk heyra mega* (Snorra Edda) — «**Флозі сказав**, що він може чути»; *Eigi sögðusk þeir vita, at...* (Snorra Edda) — «**Вони сказали**, що вони не знають про те, щоб...»;

б) СПК, де суфіксований займенник *mik* висловлює непрямий об'єкт дії при дієслові, виконавець дії якого не збігається з цим об'єктом, тобто не є першою особою, напр.:

(74) двн.-ісл. *Stöndumk* (= *stendr mér*) *til hjarta hjörr!* (Snorra Edda) — «Меч **стирчить** у мене в серці!» *Göngumk* (= *gakk mér*) *firri funi!* (Snorra Edda) — «**Іди** від мене, вогню!» *Leið erumk* (= *eru mér*) *fiðll* (Snorra Edda) — «**Ненависні** мені гори».

Поєднання РТСРЛ II з AUX *vera* реалізує також пасивну дію. При цьому поєднання теперішнього часу від AUX *vera* з РТСРЛ II експлікує граматичне значення як теперішнього часу, так і PERF, а по-

єднання минулого часу від AUX *vera* з РТСРЛ II — як минулого, так і давноминулого часів (поєднання *hefi verit* і *hafða verit* з РТСРЛ II представлено спорадичними випадками). Окрім того, поєднання РТСРЛ II з AUX *vera* означає не пасивну дію, а стан, що став результатом дії, тобто було не простим дієслівним поєднанням, а NP з РТСРЛ II як дієслівним складником.

Узагальнимо, що залежно від контексту конструкція *hann er veginn* водночас позначає «його вбивають», «його вбили» (минулий час), «він мертвий». СПК із РТСРЛ II з AUX *verða* в значенні пасиву дії трапляється лише спорадично і позначає успішно здійснену дію, напр.:

(75) двн.-ісл. *Verða þeir ekki fundnir* (Snorra Edda) — «Їх не могли знайти»; *Blóð varð eigi stöðvat* (Snorra Edda) — «Кров не могла бути зупинена» [Стеблин-Каменский, 2002].

Більш упорядковане бачення КС у давньоісландській мові підтверджують дослідження О. Хаугена [Haugen, 2013]. У своїй праці «Norröne Grammatik im Überblick» 2013 («Північна граматики у короткому перегляді: давньоісландська та давньонорвезька мови») О. Хауген розглядає КС у давньоісландській мові у контексті діатези, яка керує відношеннями дієслова до суб'єкта в реченні. Науковець розрізняє такі форми діатези: актив, медіопасив, рефлексив та пасив. Актив та рефлексив представлено флективними формами, а пасив — багатокомпонентними вербальними конструкціями. О. Хауген визначає активні форми дієслів як такі, де суб'єкт є активним діячем, а значення об'єкта спрямоване на агенса, напр.:

(76) двн.-ісл. *Einn konungr í Trjóu er nefndr Múnón eða Mennon* (Snorra Edda) — «Одного короля звали Муннон або Меннон»;

(77) двн.-ісл. *Þat hugsuðu þeir ok undrudust, hví þat myndi gegna, er jörðin ok dýrin ok fuglarnir höfðu saman eðli í sumum hlutum ok þó ólík at hætti* (Snorra Edda) — «Люди міркували і дивувались тому, що земля, і звірі, і птахи, маючи багато в чому одне єство, все ж так по-різному поводяться»;

(78) двн.-ісл. *Hann laðdi gullhring a balit* (Snorra Edda) — «Він поклав золоту каблучку на похоронне багаття».

Рефлексивні форми дієслова у давньоісландській мові вказують на те, що суб'єкт діє на когось чи щось або спрямований на виконання дії. Зворотний стан утворюється від форм рефлексивних дієслів, які будуються від активних дієслівних форм на *-mik* або *-sik*, напр.:

(79) двн.-ісл. *Hann lagðisk i rekkju* (Snorra Edda) — «Він улігся до ліжка».

У давньоісландській мові реалізуються зворотні, взаємні, інг्रेसивні та пасивні значення стану, напр.: двн.-ісл. *leggjask* «вкладатися» — зворотне значення; *mótask* «зустрічатися, одне одного зустрічати» — взаємне значення; *gerask* «трапитися, бути здійсненим» — інгресивне значення. Коли висловленню притаманне рефлексивне значення, то дія спрямовується на суб'єкт, напр., СПК:

(80) двн.-ісл. *En þá er konungr stóð upp, þá herklæddisk hann* (Snorra Edda) — «І коли король встав, він склав бойові обладунки».

Реципрокове значення стану представлено у випадках взаємного впливу об'єкта й суб'єкта, який при цьому актуалізований у PLUR, напр.:

(81) двн.-ісл. *Ok skildusk þeir vinir, sem fyrr váru úvinir* (Snorra Edda) — «Ї розлучилися вони як друзі, які спочатку були ворогами».

Інгресивне значення з'являється тоді, коли суб'єкт переходить в інший стан, прим.: двн.-ісл. *gerask* «бути зробленим, здійсненим», *móðask* «бути стомленим, стомитися», напр.:

(82) двн.-ісл. *Sem mærin kenndi at hann móðdisk, þá mælti hon: «Unnasti, kvað hon, «drekk drykk þinn, því at ek kenni at þú móðisk»* (Snorra Edda) — «І коли дівчина помітила, що він був стомлений, сказала: випий свій напій, тому що я відчуваю, що ти втомився».

У давньоісландській мові є абсолютно-рефлексивні СПК, напр.:

(83) двн.-ісл. *Hann var at uppfæðslu í Trakía með hertoga þeim, er nefndr er Lórikús* (Snorra Edda) — «Ханн виховувався у Фракії у герцога на ім'я Лорікус»;

(84) двн.-ісл. *Hér dómask opt góðir af illum* (Snorra Edda) — «Тут часто добрі люди ображаються поганими»;

(85) двн.-ісл. *Gangleri mælti: «Hversu skipaðist, áðr en ættirnar yrði eða aukaðist mannfólkit?»* (Snorra Edda) — «Ганглері запитав: Що ж було у світі до того, як виникли племена і помножився рід людський?»;

(86) двн.-ісл. *Þá mælti Gangleri: «Við hvat fæddist kýrin?»* (Snorra Edda) — «Тоді сказав Ганглері: а чим же годувалася сама корова?»;

(87) двн.-ісл. *Hann fór upp á lúðr sinn ok kona hans ok helzt þar, ok eru af þeim komnar hrímbursa ættir* (Snorra Edda) — «Він сів зі своїми дітьми і дружиною до ковчегу і так врятувався».

Пасивні значення в давньоісландських СПК засвідчено у разі, коли суб'єкт зазнавав зазначеного або незазначеного зовнішнього впливу, напр.:

(88) двн.-ісл. *Á hans dögum byggðisk Ísland* (Snorra Edda) — «В його часи Ісландія **була заселена**»;

(89) двн.-ісл. *Jésús kristr fódðisk af heilagri mey Maríu* (Snorra Edda) — «Ісус Христос **був народжений** від святої діви Марії».

Іноді межа між пасивним та інгресивним значеннями була дуже незначна. У прикладі (88) наявна інгресивна конотація, а у прикладі (89) — більше тяжіння до пасивної.

За концепцією О. Хаугена, пасивні СПК давньоісландської мови утворюються на основі активних СПК, напр.:

(90) двн.-ісл. *Pá spyrð Gangleri: Hvar er sá guð, eða hvat má hann, eða hvat hefir hann unnit framaverka?* (Snorra Edda) — «Тоді питає Ганглері: Де живе цей бог? І в чому його міць? І якими діяннями він **прославлений**?»;

(91) двн.-ісл. *Furðumikil smíð er þat ok hagliga ger. Hvernig var jörðin háttuð?* (Snorra Edda) — «На диво величезна ця робота і виконана майстерно. Як же **була влаштована** земля?»;

(92) двн.-ісл. *svá sem hér segir «om як про це сказано»; En ór hans brám gerðu blíð regin Miðgarð manna sonum, en ór hans heila vǫru þau in hardmóðgu ský öll af sköpuð* (Snorra Edda) — «За століття його Мідгард для людей **було створено** богами благами; з мозку його **створені були** темні хмари».

СПК *AUX vera* «бути» + *PTCPL II* має подвійне значення: статичне та динамічне. Статична СПК реалізує стан, а динамічна — процес. Статичні та динамічні СПК мають і пасивне значення, напр.:

(93) двн.-ісл. *Ok þar sem landit hafði upp gengit var þar eftir vatn* (Snorra Edda) — «А там, де раніше була земля, **виникло** озеро»;

(94) двн.-ісл. *Þat hugsaði hann, hvárt þat myndi vera af eðli sjálfra þeira eða myndi því valda goðmöggn þau, er þeir blótuðu* (Snorra Edda) — «Й замислився він про те, чи своєю силою це **здійснюється** або за допомогою божественних сил, яким **вклоняються**».

На відміну від попередньо аналізованих конструкцій, СПК (*AUX verða* «ставати») + *PTCPL II* є динамічною, напр.:

(95) двн.-ісл. *Hversu megu synir hans, þeir er getnir verða í útlegð, njóta þeira gjafa?* (Snorra Edda) — «Як могли його сини, у вигнанні **породжені**, користуватися цими дарами?»

Давньоісландській мові притаманні розгалужені за своїм функційним статусом станові форми. Типологічне розмаїття СПК у давньоісландській мові залежить від багатьох чинників, що зумовили наявність рефлексиву (із широким спектром станових форм) та зумовили творення СПК зі статичними й динамічними пасивними значеннями (рис. 2.3).

Рис. 2.3. КС у давньоісландській мові

Зауважимо, що у давньоісландській мові станова парадигма є узагальнено-асиметричною: на основі активного стану утворюється зворотний стан (рефлексив). З огляду на те, що станова опозиція давньоісландської мови є асиметричною, до неї перед СПК приєднується, наприклад, *AUX* + *PTCPL II*. Традиційно у давньоісландській мові станові відношення зазвичай поділяють на власне-зворотні, взаємно-зворотні, середні та пасивні. Головна відмінність станових відношень полягає у різних процесах граматичного творення та опозиції «суб'єкт — об'єкт». Рефлексивна форма дієслова, яка є специфічною особливістю скандинавських мов порівняно з іншими германськими мовами, виникла ще в дописемний час (1200). Суттєвим є те, що класична конструкція з *PTCPL II* позначала і пасивний процес, і результат дії.

2.3.3. Категорія стану в давньоанглійській мові

Синхронний аналіз мовних зрушень у парадигмі КС давньоанглійської мови та визначення шляхів формування станових форм у англійській мові в історичній ретроспективі є одним із основних завдань, що розв'язує запропонований параграф. У давньоанглійській мові не існувало довершеної парадигми КС. Давньоанглійські дієслівні форми порівнювалися з готськими, оскільки готське Євангеліє (IV ст.) уособлювало найдавніший зв'язний текст. У разі зіставлення давньоанглійської системи дієслова із системою Готської Біблії стає зрозуміло, що у давньоанглійській мові порівняно з готською відбулися суттєві зрушення, які свідчать про скорочення флективної системи та про виокремлення нових засобів вираження дієслівних категорій.

Зокрема, у давньоанглійській мові зберігся ізольований релікт системи медіопасиву. Цим «залишком» були дві СПК від сильного дієслова IV класу *hatan* «називатись» — форми однини першої та третьої особи *hatte* і форма множини *hatton*. Форма *hatte* етимологічно цілком відповідає готській *haitada*, а форма *hatton* утворюється від неї за аналогією до форм множини минулого часу слабких дієслів.

Згадані давньоанглійські СПК трапляються у двох часових формах — PRES та PRET — поряд з активними формами того самого дієслова, напр.:

(96) двн.-англ. *þa ea þa hatte Araxis* (Beowulf) — «та ріка, що **зветься** Аракс»;

(97) двн.-англ. *synna gehwylcum thara the cwide hwyrfath* (Beowulf) — «кожної істоти, яка жива та **рухається**»;

(98) двн.-англ. *folcum gefraege — faeder ellor hwearf* (Beowulf) — «серед народів славетних — його батько невідомо куди **відправився**»;

(99) двн.-англ. *him tha Scyld gewat to gescaep hwile* (Beowulf) — «потім Скільд **вирушив** у призначений час».

З іншого боку, СПК з дієсловами *hatte* та *hatton* — це ізольований рудимент системи флективного медіопасиву й водночас прояв полісемії, адже вони повністю лексикалізувалися. Значення пасиву в давньоанглійській мові виражається синтаксично за допомогою AUX *beon* та *weorþan* із PTCP II, утворених від перехідних дієслів. Відомо, що значення пасивності властиве самому PTCP II від перехідних дієслів, що виступають у функції дієслівного компонента.

Саме це значення PTCP II створює специфічне пасивне забарвлення конструкції, у складі якої він перебуває.

СПК із AUX *beon* та *weorþan* мають відмінності у семантичній реалізації дієслівних копул. AUX лише частково втрачають своє лексичне значення й набувають узагальненого граматичного, однак останнє не настільки абстраговане від лексичного, як у сучасних допоміжних дієслів, і тому збереглася відмінність у семантиці цих конструкцій, напр.:

(100) двн.-англ. *þær wearþ Ordheh cyninzes þezn ofsæzen* (Коттонська хроніка) — «там **був вбитий** Ордтех, слуга короля»;

(101) двн.-англ. *þæt zeweorþ zeworct wæs* (Коттонська хроніка) — «ця фортеця **була побудована**» [Июфик, Чахоян, 1967].

Із цих двох форм СПК із *weorþan* більш чітко передає значення пасиву. СПК із AUX *weorþan* + PTCP II — тільки значення пасивної дії та стану, напр.:

(102) двн.-англ. *we synd avorpene hider on þas deoran dalo* (Beowulf) — «ми **були вигнані** сюди, в ці глибокі долини»;

(103) двн.-англ. *dær bollan steape boren* (Beowulf) — «сюди **були принесені** високі посудини».

Функціонування пасивних СПК у давньоанглійській мові відносно обмежене: пасивна СПК з AUX *beon* (*wesan*) вживається тільки від перехідних дієслів, а з AUX *weorþan* — лише від доконаних перехідних, напр.: двн.-англ. *his zesteron beoð eall aspended* (Паркерська хроніка) «все його майно вичерпано» — перехідне доконане дієслово; *lyft wæs onhrered* «повітря рухалося» — перехідне недоконане дієслово.

Пасивні СПК у давньоанглійській мові вживаються у разі, коли активно діюча особа невідома або коли про неї не хочуть говорити [Иванова, Чахоян, 1999, 169]. Агенс дії при пасивному звороті виражається дуже рідко. Якщо виконавець дії представлений у реченні, то він реалізується іменником або займенником у DAT із прийменником *from* або *of*, напр.:

(104) двн.-англ. *him wære from drihtne sylfum heofonlic zifu forziven* (Beowulf) — «йому **був подарований** самим паном небесний дарунок».

Як альтернатива пасивним СПК у разі, коли конкретне джерело дії невідоме або з яких-небудь інших причин не вказується, у давньоанглійській мові вживається активна СПК із неозначено-особовим займенником *man* (*men*, *me*) у ролі суб'єкта, напр.:

(105) двн.-англ. *his broþur Horsa man ofsloz* (Коттонська хроніка) — «його брата Хорзу **вбили**».

Виникає запитання, чи має сенс говорити про те, що у давньоанглійській мові існують СПК для реалізації значення пасивності — аналітичні станові форми дієслова? В англістиці побутують дві протилежні думки з цього приводу. Послідовники наявності аналітичних станових форм у давньоанглійській мові будують свої твердження на тому факті, що обидві форми можуть актуалізуватися в умовах, характерних для сучасного пасиву, тобто із показниками, що увиразнюють дію, процесуальність. Таких показників є три: наявність у реченні з пасивною формою дієслова обставини часу, місця та способу дії; наявність вказівки на виконавця дії; наявність співвідносних активних форм, що виражають дію. Ці три критерії свідчать про пасивний характер СПК, проте не можуть бути вирішальними у контексті того, чи має вона морфологічний (аналітична форма дієслова) або синтаксичний (AUX + PTCP II) статус. Для розв'язання цього питання необхідно встановити рівень граматичної спорідненості її компонентів. Аналіз СПК, за допомогою яких передається пасивне значення дії у давньоанглійській мові, доводить, що аналітичних станових форм у давньоанглійській мові не засвідчено [Гончаренко, 2009].

По-перше, для системи давньоанглійського дієслова не характерна наявність аналітичних форм. По-друге, СПК з AUX *wesan* (*beon*) та AUX *weorþan* різняться за своїм значенням внаслідок семантики самих AUX *wesan* (*beon*) та *weorþan*, які у давньоанглійській мові виступали як копули, а не як допоміжні дієслова. По-третє, PTCP II виявляв певну самостійність у межах пасивної СПК, що виражалося у тому, що дієслівний компонент узгоджувався у роді та числі з агенсом, напр.: двн.-англ. *we synd aworþene hider* «ми вигнані звідси». У цьому разі PTCP II *aworþene* поставав у формі NOM множини, тобто узгоджувався у числі з агенсом *we*.

Можливість узгодження дієслівного компонента з агенсом свідчить про наявність між ними безпосереднього синтаксичного зв'язку, що підтверджує самостійний статус PTCP II на рівні членів речення [Долгова, 2000]. Нарешті, суттєвим аргументом на користь синтаксичного статусу пасивної СПК у давньоанглійській мові є той факт, що для компонентів пасивного звороту, як і для компонентів інших словосполучень, характерне дистантне розміщення, напр.:

(106) двн.-англ. *þara heord him wæs þære neahte beboden* (Beowulf) — «отара якого **була** йому в ту ніч **доручена**».

Окрім того, можлива препозиція дієслівного компонента щодо AUX, напр.:

(107) двн.-англ. *hie þa ealle zezaderode* (Beowulf) — «вони всі тоді **зібралися**».

Отже, давньоанглійській мові не властива спеціальна аналітична форма для імплікування станових відношень, а відповідне значення експліковано СПК: AUX з дієслівним компонентом [Иванова, Чахоян, 1999, 170]. В окремих випадках пасивні звороти давньоанглійської мови дуже близькі за значенням, формою та характером функціонування сучасного аналітичного пасиву, напр.:

(108) двн.-англ. *feasceaft funden; he thæs frofre gebad* (Beowulf) — «безпомічним **знайдений**, за це йому винагорода надійшла»;

(109) двн.-англ. *thaem eafera wæs aeftær cenned* (Beowulf) — «йому син потім **був народжений**»;

(110) двн.-англ. *of feor wegum, fraetwa gelaeded* (Beowulf) — «з далеких країн прикрас **принесених**»;

(111) двн.-англ. *aldor of earde — oththaet him eft onwoc* (Beowulf) — «князь землі — доки йому не **був** пізніше **народжений**»;

(112) двн.-англ. *tham feower bearn forth gerimed* (Beowulf) — «йому четверо на рахунку **принесені**»;

(113) двн.-англ. *tha wæs Hrothgare here-sped gyfen* (Beowulf) — «потім **було** Хродгару процвітання у битві **дане**»;

(114) двн.-англ. *tha ic wide gefraegn weorc gebannan manigre maegthe geond thisne middan-geard* (Beowulf) — «потім я чув, робота **була наказана** багатьом племенам по усьому Середземномор'ю»;

(115) двн.-англ. *þa wæs Hrodzare here sped zyfen* (Beowulf) — «тоді Хродгару **була дарована** військова вдача».

Взяті ізольовано форми на зразок *wæron*, *boren* розглядаємо як перифрастичні СПК, оскільки PTCP II у них не узгоджується з суб'єктом. Однак приклади такого типу свідчать лише про певну еволюцію, про зародження нової форми. Подібні СПК нечисленні та не вступають у системні відношення з морфологічними дієслівними формами [Блох, 1999].

Отже, у давньоанглійській мові значення пасивності реалізується за допомогою вільних синтаксичних СПК, яким не притаманна достатня злитість компонентів та внаслідок цього відсутність аналітич-

них форм пасивного стану, що співвідносні з формами активу. У давньоанглійській мові наявність граматичної КС є дискусійною. Англійська мова успадкувала двограмемну КС, спільну для індоєвропейських мов, з прагерманської мови-основи, синтетичний медіопасив (аналог сучасного пасиву), презентований спорадичними реліктами.

У давньоанглійській мові залишається ізольований елемент системи медіопасиву — дія здійснюється суб'єктом і спрямована на нього. Дві форми сильного дієслова IV класу *hātan* — «називати», «бути названим» — форма першої та третьої особи однини *hätte* і форма множини *hātton*. Форма *hätte* етимологічно точно відповідає формі готського дієслова *haitada*, а форму *hātton* утворено від неї відповідно до форми множини минулого часу слабких дієслів. У реченні з цим дієсловом в активному стані суб'єкт є одночасно й об'єктом дії.

Форма першої та третьої особи однини *hätte* й форма множини *hātton* трапляються у давньоанглійській мові у формах PRES та PRET. У давньоанглійській мові КС отримала нові аналітичні засоби реалізації. Семи пасивного стану давньоанглійської мови утворюються за допомогою синтаксичних СПК з AUX *beon* та граматично незмінюваним (*uninflected*) PTCP II. Між AUX *beon*, *wesan* та *weorþan* у давньоанглійській мові не існує категорійної опозиції, проте є тенденція до реалізації *weorþan* із дієсловами, які позначають зміну стану, тоді як *beon* / *wesan* поєднуються з дієсловами стану як результату дії. Окрім того, семантична відмінність між AUX *beon* / *wesan* та *weorþan* зникає у середньоанглійській мові, оскільки дієслово *weorþan* витісняє дієслово *get* [Hogg, 2005, 223].

У давньоанглійській мові вживаються СПК з неозначеним займенником *tan* (*one*) замість пасивної СПК *beon* / *wesan* + Past PTCP, напр.: днн.-англ. *tan mæg ġiet ġesion hiora swæð* (*one could still see their track*) [Hogg, 2002, 81]. Це пояснюється тим, що займенник є невизначеним, а тому не вказує на конкретного виконавця дії. Це відповідно є однією з основних особливостей пасивного стану дієслова та причин його вживання [Hee-Cheol Yoon, 2014].

У давньоанглійській мові PTCP I виражав активний стан, а для творення пасивного стану вживався PTCP II. Використання дієслів *beon*, *wesan* та *weorþan* разом із PTCP II не можна вважати аналітичною формою. На думку О. Смирницького, AUX *beon*, *wesan* та *weorþan* + PTCP II не мають чітко вираженого взаємозв'язку, тому не можуть вважатися аналітичними формами [Смирницький, 1998, 292].

Таким чином, КС у давньоанглійській мові є узагальнено-регулярною (рис. 2.4).

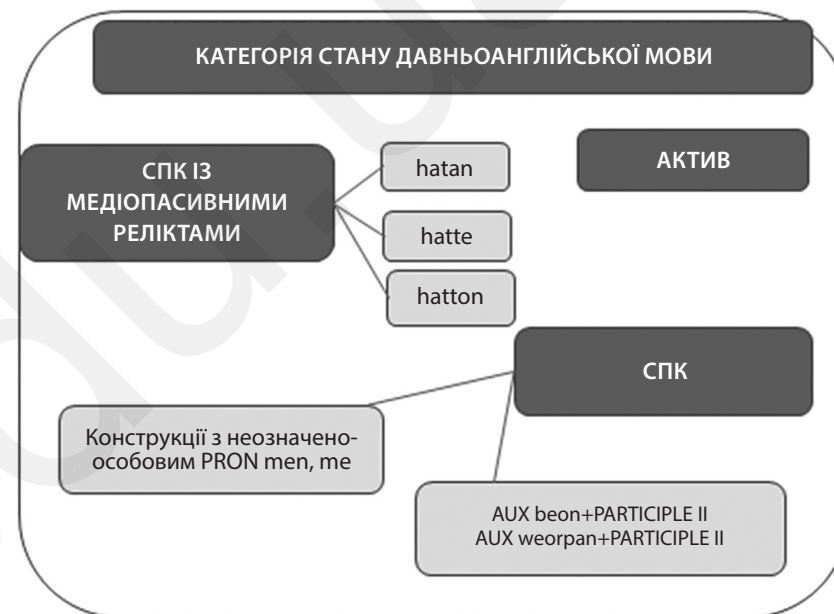

Рис. 2.4. КС у давньоанглійській мові

У КС давньоанглійської мови реалізуються СПК з AUX та PTCP II для вираження дії, що виконується над суб'єктом та конструкції з неозначено-особовим PRON. Однак стверджувати про наявність у давньоанглійській мові форм пасиву ще занадто рано. Для цього є кілька причин: 1) диференційоване вживання AUX *beon*, *wesan* та *weorþan* вказує на рівень їх граматизації, недостатньої для визнання цих дієслів допоміжними; 2) PTCP II має відносну синтаксичну незалежність — у межах пасивної конструкції це реалізується в узгодженні PTCP II у роді та числі; 3) розміщення компонентів пасивної конструкції у реченні зумовлює певну дистантність і навіть препозицію PTCP II щодо AUX. Все це дає змогу стверджувати, що СПК AUX + PTCP II є неграматикалізованим утворенням.

2.3.4. Категорія стану в давньосаксонській мові

Давньосаксонська мова має специфічні особливості у парадигмі КС, які у деяких аспектах подібні, а у деяких — різняться від інших давньогерманських мов. Дослідження КС давньосаксонської мови нечисленні й здебільшого ґрунтуються на таких положеннях: творення дієслівної системи давньосаксонської мови, історичні відомості про давньосаксонську мову (В. Аракін, А. Мейє), граматичні категорії давньосаксонської мови (Е. Макаєв); особливості творення та розвитку синтаксису давньосаксонської мови (І. Буніятова, В. Жирмунський, Е. Прокош, М. Стеблін-Каменський), темпоральна специфіка давньосаксонської мови (В. Берков), морфологічна система давньосаксонської мови (О. Бехагель) та ін.

До нашого часу дійшло небагато давньосаксонських писемних пам'яток, зокрема «Heliand» («Хеліанд»; «Спаситель»), що, однак, дає можливість простежити формування КС. Інтерес викликає насамперед подібність базових ознак морфології і синтаксису давньосаксонської та давньоанглійської КС. Перш за все йдеться про утворення та вживання дієслівної системи й особливостей станових, темпоральних, родо-видових значень, відношень між суб'єктом і об'єктом тощо.

У давньосаксонській мові КС має узагальнену структуру: актив vs рефлексив, реципрок, інгресив, СПК із значенням пасиву. Окреслена побудова відповідає структурним особливостям парадигми КС у давньоанглійській і частково давньоісландській мовах. Активний стан давньосаксонської мови презентовано конструкціями із суб'єктом, який є активним виконавцем дії, напр., СПК:

(116) двн.-сакс. *Sô he thô thana uuîrôc drôg.[ald] aftar them alaha, endi umbi thana altari gengmid is rôcfatun rikiun thionon, — [fremida] ferhtlîco frâon sînes, godes iungarskepi gerno suuî{d}omid hluttru hugi, sô man hêrren scal[gerno] fulgangan, — [grurios quâmun] im, egison an them alaha: hie gisah thar aftar thiu ênna engil godesan them uuîhe innan, [the] sprac im mid is uuordun tuo* (Heliand, 105–110) — «Так, **приніс він** ладан старий усередину храму і **ходив** навколо вівтаря з кадилом, щоб служити багатим; повністю **вів** благочестивий спосіб життя, **вчив** Слово Боже дуже старанно, із чистим серцем, **ішов** тим шляхом, що і Господь».

У поемі «Heliand» превалюють СПК в активному стані із кількома дієслівними центрами, однак не завжди спостерігається узгодження часових форм, напр.:

(117) двн.-сакс. *Ic is engil bium, Gabriel bium ic hêtan, the gio for goda standu, anduuard for them alouuualdon* (Heliand, 115) — «Я є його ангел, Габріель, я **сказав**, я завжди **стою** перед Богом».

Зокрема СПК активного стану є фактивними (агентивними), напр.:

(118) двн.-сакс. *Thea liudi stôdunumbi that hêlaga hûs, endi geng im the [gihêrodo] manan thana uuîh innan* (Heliand, 100) — «І **пішов** шанований чоловік у **освячення**».

Також є нефактивні (безагентивні) СПК активного стану, напр.:

(119) двн.-сакс. *...uuî mid ûsun dâdiun ni sculun uuîht auuerdian* (Heliand, 4892) — «...**терпіти належить** нам все, що рід цей **недобре творить**».

Так само як і в інших давньогерманських мовах, у давньосаксонській активний стан описує реальність дій і подій, їх прогнозування та значення наказовості. У тексті давньосаксонського «Heliand» є СПК, які реалізують заклики та накази, а також можливі прогнозування, напр.:

(120) двн.-сакс. *Thô sprak that barn godes sel{b}o te Sîmon Petruse, hêt that he is suerd [dedi] skarp an skê{d}ia: «ef ik uuî{d} thesa scola uueldi», qua{d} he, «uuî{d}_theses uueroles geuûin uuîgsaca frummiën, than manodi ik thene mâreon mahtigne god, hêlagne fader an himilrikea, that he mi sô managan engil herod o{b}ana sandi uuîges sô uuîsen, sô ni [mahtin] iro uuîâpanthreki man adôgen: iro ni stôdi gio sulic megin samad, folkes gifastnod, that im iro ferh aftar thiu uuêr{d}en [mahti]* (Heliand, 4885) — «Мовив Син Божий Симону, **звелівши** вкласти меч гострий у піхви: «Коли проти натовпу **я хотів би**, — він мовив, — проти натиску війська вийти, **кликав би я** славного Бога, Найсвятішого Отця, що на Небі, щоб Мені **ангелів** багатьох навздогін послав **обізнаних у битвах**: перед їх збройною міццю **немає сили** мужам **встояти**».

У давньосаксонській мові також наявні СПК, які мають значення зворотності, взаємності, інгресії, напр.:

а) власне-зворотні СПК (на кшталт: ся = себе), що позначають дію, що здійснюється самим суб'єктом, який є одночасно й об'єктом

дії (сюди належать дієслова фізичної дії або внутрішнього стану), напр.:

(121) двн.-сакс. *Thô gibolgan uuard snel suerdthegan, Sîmon Petrus, uuell imu innan hugi, that he ni mahte ênig uuord sprekan: sô harm uuard imu an is hertan, that man is hêrron thar binden uuelde* (Heliand, 4865) — «**Розгнівався** сміливий воїн Симон Петро всією душею: не міг і слова він мовити, став скорботний серцем, бо його Пана силою люди зв'язали»;

б) взаємно-зворотні СПК (на кшталт: ся = одне одного, одне з одним) позначають дію, що здійснюється двома або кількома особами, кожна з яких одночасно є і суб'єктом, і об'єктом дії, напр.:

(122) двн.-сакс. *Ik an thina hendi befilhu, quatbie, mînon gêst an godes uuillion; hie ist nu garô te thiû, fîs te faranne* (Heliand, 5654–5656) — «Я **передаюся** у твої руки, — сказав він, — мій дух, за велінням Бога; він тепер повністю готовий до тебе **відправитися**»;

в) побічно-зворотні СПК (на зразок: ся = для себе) позначають дію, що здійснюється суб'єктом у власних інтересах, напр.:

(123) двн.-сакс. *Lât thit «lât thit foie sehan, huô [thu] gelinod halbas liudio menegi te blîðseanne [an] benkiun; ef thu mi thera bede [tugiôos], mîn uuord for thesumi uuerode, than uuilliu ik it hêr te uuârun [gequeöen,] liahto fora thesun liudiu endi ôk gilêstien sô, that ik thi than aftar thiû êron imilliu, sô hues sô thu mi bidis for thesun mînun bâguuniun: thoh thu mi thesaro heridômo halbaro fergos, rikeas mînes, [thoh gidôn ik,] that it ênig rinko ni mag uuordun giuwendien, endi it seal giuueröen sô* (Heliand, 2750–2759) — «Покажи ж народу, як ти **навчилася** радувати натовп людей на лавах. Виконаєш моє прохання, то — слово моє перед народом — я хочу сказати це істинно і голосно перед цими людьми і зробити [те], що я тобі після цього подарую те, про що ти мене перед моїми соратниками попросиш. І якщо ти зажадаєш половину моїх володінь, половину мого царства, то я і це зроблю, і нехай буде так»;

г) інг्रेसивні СПК — перехід з одного стану в інший, напр.:

(124) двн.-сакс. «*Sâlig bist thu Simon, quaô he, sunu [Ionases]... Ik fargibu thi [himilriceas] slutilas, that thu môst aftar mi allun [giuualdan] kristinum folke; kumad aile te thi gumono gêstos; thu habe [grôte] giuuald*» (Heliand, 3072–3075) — «Блаженний ти, Петре, — сказав він, син Йони... Я доручу тобі ключі Небесного Царства, щоб **ти міг управляти** усім християнським народом після мене; нехай прийдуть до тебе племена народів; нехай буде у тебе велика влада»;

д) активно-безоб'єктні СПК, що позначали дію, яка поставала як константна властивість суб'єкта, напр.:

(125) двн.-сакс. *Ac it ha{b}ad uualdand god, alomahtig fader an ô{d}ar gimarkot, that uui githoloian sculun, sô huat sô ûs [thius thioda] tô bittres brengit: ni sculun ûs belgan uuiht, uurê{d}ean uui{d} iro geuwinne; huand sô hue sô uuâpno ni{d}, grimman [gêrheti uuili] gerno frummien, he suiltit imu [eft] suerdes eggion, [dôit] im [bidrôregan]: uui mid ûsun dâdiun ni sculun uuiht auuerdian* (Heliand, 4890–4892) — «Навіки не здолає їх згуртованої армії, вони живими після цього **залишитися** не зможуть, але Бог Владика, Батько Всемогутній відміряв інше: терпіти належить нам все, що рід цей недобре творить».

Значення пасивності представлено в СПК із AUX *uuesan / uuerdan* («бути» / «ставати») + РТСРЛ II. СПК такого типу в корпусі «Спасителя» налічується найбільша кількість, напр.:

(126) двн.-сакс. *Geng [he] thô te themu uundon [manne], [legde] mid listiun lik tesamne, hō{b}iduundon, that siu sân gihêlid uuar{d}, thes billes biti, endi sprak that barn godes uui{d} that uurê{d}e uuerod: «mi thunkid uunder mikil, qua{d} he...»* (Heliand, 4895) — «Гнів не повинен на натиск духу повставати. Хто злобу зброї, списа злого лють звершить, спочине меча вістрям, помре закривавлений...»;

(127) двн.-сакс. *Thô uuar{d} thar gisamnod filu thar te Hierusalem [Iudeo] liudi, uuerodes te them uuiha, thar sie uualdand god suui{d}o theolico thiggean scoldun, hêrron is huldi, that sie he{b}ancuning lê{d}jes alêti* (Heliand, 96) — «І саме там **зібралось людей** (юдеїв) багато, там, у Єрусалимі, єврейський народ у святому домі»;

(128) двн.-сакс. *[The] sprac im mid is uuordun tuo, hiet that fruod gumto foroht ni uuâri, hiet that hie im ni andriede: «thîna dâdi sind», qua{d} he, «uualdanda uuer{d}e endi thîn uuord sô self, thîn thionost is im an thanke, that thu sulica githâht ha{b}es an is ênes craft»* (Heliand, 115) — «Потім він побачив всередині Ангела Божого у білому, який говорив з ним його словами, а це означає, що благочестиві служителі **були** страшенно **задоволені**, і це означало, що його не **було ображено**: «Ваші вчинки, — сказав він, — варті вашого слова, ми вдячні за службу, за таку сильну відданість»;

(129) двн.-сакс. *Thô he gibolgan geng, sui{d}o thrîstmôd thegan for is thiodan [standen,] hard for is hêrron: ni uuas imu is hugi tui{f}li, [blôth] an is breostun, ac he is bil atôh, suerd bi sîdu, [slôg] imu tegegnes an thene [furiston] fiund folmo crafto, that thô Malchus uuar{d} mâkeas eggion, an*

thea sui{d}aron half suerdu gimâlod: thi u hlust uuwar{d} imu farhauuan, he uuwar{d} an that hô{b}id uund, that imu herudrôrag hlear endi ôre beniuundun brast: blôd aftar sprang, uuell fan uundun (Heliand, 4870–4875) — «У гніві ступав хоробрий вояк, став перед Правителем стійко, міцно перед Господом: не **вагався** його дух, в грудях не боячись, він брав зброю, зі стегна меч, вражаючи правителя лютого завзято рукою: **був** тоді Малх клинка вістря у бік правий **позначений мечем: відрубане** його було **вухо**, в **голову уражений був**, кровоточили скроні, і вуха виразкою зяяли: **кров вилилася з рани струменіючи**».

СПК із AUX *uuerdan* значно більше, ніж конструкцій із AUX *uuesan*, напр.:

(130) двн.-сакс. *Thô uuas an is uuangun scard the furisto thero fiundo, thô stôd that folc an rûm: andrêdun im thes billes biti* (Heliand, 4880) — «Лише в щоку **було поранено** вождя ворогом, неподалік тоді народ став, сили зброї **боячись**».

СПК зі значенням пасивності, де суб'єкт перебуває під активним впливом об'єкта, тобто об'єкт бере на себе основну роль, напр.:

(131) двн.-сакс. *Theru dere beon dâdi endi te iro drohtine sprâkun: «uuâri it [nu] thîn uuillio», quâdun sie, «uualdand frô mîn, that sie ûs hêr an speres ordun spildien môstin uuâpnun uunde, than ni uuâri ûs uiuht sô gôd, sô that uui hêr for ûsumu drohtine dâan môstin [benidiun] blêka*» (Heliand, 4860) — «Мужі мудрі стали, Христа прихильники, в скорботі перед справою недоброю, Правителю говорили: «Якщо є на те воля Твоя, — говорили, — Господь наш Владика, щоб на вістрі списів **нас умертвили зброї ударами**, — немає кращого нам, ніж за Ватажка згинуті, бліднучи від ран»».

Зокрема, у корпусі давньосаксонського «Спасителя» засвідчено значну кількість СПК з РТСРЛ II, які реалізують пасивне або частково пасивне значення, напр.:

(132) двн.-сакс. *Thô uuwar{d} thi u tîd cuman, — [that] thar gitald habdun uuîsa man mid uuordun, — that scolda thana uuîh godes Zacharias bisehan* (Heliand, 95) — «Так настав час, хто дійсно представляє Мудреця зі словами, які повинні велич Бога прославити, Захарієм було **передбачено**»;

(133) двн.-сакс. *Thea liudi stôdunumbi that hêlaga hûs, endi geng im the [gihêrodo] manan thana uuîh innan* (Heliand, 100) — «І **пішов** шанований чоловік **в освячення**»;

(134) двн.-сакс. *That uuerod ô{d}ar bêdumbi thana alah ûtan, Ebreo liudi, [huuan êr] the frôdo man gifrumid hab diuualdandes uuilleon* (Heliand, 102) — «Натовп інших людей чекав біля храму іззовні, доки юдей до тямущої людини **не донесе** своїх бажань».

Давньосаксонська парадигма КС демонструє суб'єктно-об'єктні відношення з відповідними варіантами, наприклад, у разі, коли у відношенні суб'єкта постає людина у процесі різних видів діяльності (практична, пізнавальна тощо), а у функції об'єкта — матеріальні предмети, охоплені його діяльністю. У поемі «Спаситель» виокремлено дев'ять відношень такого типу: трансформативні, креативні, адресативні, фактитивні, перцептивні, когнітивні, емотивні, інструментальні та привативні. Давньосаксонський матеріал ілюструє вищенаведені суб'єктно-об'єктні відношення у межах СПК:

а) трансформативне: суб'єкт змінює стан або місце знаходження об'єкта, напр.:

(135) двн.-сакс. *Thô fundun sie thar enna froden man sittean bi them seuua endi is suni tuuene, Iacobus endi Iohannes: uuwarun im iunga man* (Heliand, 1173–1175) — «Тоді **натрапили** вони на старого, що сидів біля моря, та його двох синів, Якова та Іоана, (вони) були молоді люди» (Heliand, 1173–1175);

б) креативне: суб'єкт доручає щось здійснити, створює, знищує або завдає шкоди об'єкту, напр.:

(136) двн.-сакс. *Nu ik thi hier mînemo seal iungron befelhan, them thi hier geginuuard stêd: uuis thi an is gisîoie samad: thu scalt ina firi suno hebbian* (Heliand, 5614–5616) — «Тепер же я **доручу тебе** тут твоєму учню, котрий існує (стоїть) тут. Нехай будеш із ним разом! Нехай він стане тобі сином!»;

в) адресативне: суб'єкт звертається до об'єкта, напр.:

(137) двн.-сакс. *Domine ad quem ibimus verba vitae aeternae habes* (Heliand, 10669) — «Господи, до кого ми підемо?! Слова життя вічного ти **маєш**»;

г) фактитивне: суб'єкт діє на волю, розум або почуття об'єкта, напр.:

(138) двн.-сакс. *Sô he is mordes uuerö, that man ina uuîtnoie uuâpnes eggjun, ef eo man mid sulicun dâdiun mag dôoes gesculdien* (Heliand, 5242–5244) — «Він вартий смерті, і нехай **буде він покараний** усією гостротою меча, якщо коли-небудь муж зможе стати такими справами вартим смерті»;

д) перцептивне: суб'єкт сприймає об'єкт органами чуття, напр.:
(139) двн.-сакс. *Filu scal ik thar githoloian, hoskes gihorien endi harmquidi, bismērpraka endi bihetuuoord manag* (Heliand, 3524–3533) — «Мені **доведеться** багато **витерпіти** там; Я буду **вислуховувати** багато образливих слів, знущань та погроз»;

е) емотивне: суб'єкт має почуття до об'єкта, напр.:
(140) двн.-сакс. *Huui uueldes thu thinera mddar, mairno liobosto, gisidon sulica sorga, that ic thi s6s Sragmod, idis armhugdig escon scolda undar thesun burgliudiun?* (Heliand, 821–824) — «Як же ти захотів своїй матері, найкращий з-поміж мужів, принести стільки клопотів, що мені, настільки сумній, **сповненій клопотоми** про жінку, про тебе довелося розпитувати серед людей цього міста?»;

є) інструментальне відношення, коли суб'єкт використовує об'єкт, напр.:

(141) двн.-сакс. *Tho scoldun sie thar ena dad frummean, That sie ina te Hierusalem forgeban scoldun Uualdanda te them uuiha* (Heliand, 451–453) — «Тоді **мали** вони (Йосип і Марія) **завершити** одне діло, (яке полягало в тому) що вони **мали відвезти** Його в Єрусалим до настоятеля храму»;

(142) двн.-сакс. *So uuit an uncro iugudi gigirnan ni mohtun* (Heliand, 148) — «Якщо **ми були не спроможні** це зробити у молоді роки».

Пор. також суб'єктно-об'єктні відношення, коли у функції суб'єкта постає сила людини, напр.:

(143) двн.-сакс. *Thar sculun mi farcoron undar thea craftigon thiod, helidos te theru heri; thar uuerdat mina hendi gebundana, fadmos uuerdad mi thar gefastnod* (Heliand, 3525–3533) — «Там, серед цих можновладних людей, воїни-герої **продадуть** мене начальникам. Мені **зв'яжуть руки**, мої простягнуті руки **будуть закуті** в кайдани»;

Або описано сили природи, «вища» сила, напр.:

(144) двн.-сакс. *Sie uuegeat mi te uundron uuapnes eggium, bilosiad mi libu: ik te thesumu liohte scal thurh drohtines craft fan dođe astanden an thriddeon dage* (Heliand, 3525–3536) — «Вони **завдадуть** Мені неймовірної муки лезом зброї. Вони **заберуть** Мое життя: Я **воскресну** з мертвих і **повернуся** силою Бога до світла на третій день».

Давньосаксонській мові притаманна узагальнена станова парадигма (рис. 2.5):

Рис. 2.5. КС у давньосаксонській мові

Узагальнений характер давньосаксонської КС пояснюється тим, що активному стану протистоять спорадичні СПК рефлексиву, реципроку, інгресиву, а також у значній кількості СПК з пасивними значеннями — AUX «бути» і «ставати» + PTCL II.

2.3.5. Категорія стану в давньверхньонімецькій мові

У парадигмі КС у давньверхньонімецькій мові станові значення розвиваються у загальному контексті історичних змін, яких зазнає мовна система. У нашому дослідженні визначальними є такі положення: граматичні аспекти КС у давньверхньонімецькій мові (В. Адмоні), молодогораматична концепція творення КС (К. Бругман, Б. Дельбрюк, Г. Остхоф), особливості відмінювання та вживання давньверхньонімецьких дієслів (В. Брауне), періодизація розвитку системи німецького дієслова (Н. Бублик), станові опозиції у давньверхньонімецькій мові (М. Гухман), розвиток давньверхньонімецьких дієслівних конструкцій (В. Жирмунський), історія творення давньнімецьких аналітичних форм дієслова (А. Іванов), морфологічна класифікація давньверхньонімецького дієслова (І. Єршова), семантика станових конструкцій давньверхньонімецької мови

(О. Москальська), особливості творення давньоверхньонімецького дієслова активного стану (В. Юнг) та ін.

Відповідно до концепції О. Москальської, давньоверхньонімецькому дієслову притаманні шість граматичних категорій: особи, числа, способу, часу, виду та стану. На відміну від подій, що розвивалися у давньоанглійській та готській мовах, у давньоверхньонімецькій пасивний стан становить розвинений інвентар структур [Москальская, 1959].

У системі давньоверхньонімецького дієслова наявні особові й безособові форми, V inf та PTCPL II. Давньоверхньонімецька мова має сильні, слабкі, претерито-презентні та неправильні (що відмінюються за особливою формою) дієслова, дві часові форми — PRES і PRET. PRES вживається тоді, коли повідомляється про те, що стається у цей момент, а також для постійної характеристики особи чи предмета й стану, в якому особа чи предмет перебувають, про дії, які відбуваються безперервно, напр.:

(145) двн.-верхн.-нім. *Einan kuning uueizsit het Hludwig. Ther gerno gode thionöl* (Ludwigslied, 5–55) — «Знаю я короля, його звати Людвіг, який охоче **служить** господу»;

(146) двн.-верхн.-нім. *Sie sint so sama kuomi, selb s ö thie römani* (Ludwigslied, 5–55) — «Вони також **є відважні**, як і римляни».

Активний стан виражає дію у PRES та PRET, пор. речення у PRES, напр.:

(147) двн.-верхн.-нім. *Oba Karl then eid, then er sinemo bruother Ludhuuige gesuor, geleistit, indi Luduuuig min hërro teh er imo gesuot forbrihchit, ob ich inam es iruuenden ne mag: noh ihnoh thero nohhein, then ich es iruuenden mag, uuidhar Karle imo ce follusti ne uuir dhit* (Ludwigslied, 5–55) — «Якщо Карл **виконає** клятву, яку він дав своєму брату Людвігу, а Людвіг, мій володар, клятву, яку він дав йому, **порушить**, якщо я **не зможу** його **відмовити**, ані я, ані хтось із тих, кого я **зможу відмовити**, не **почнуть діяти** проти Карла»; та у PRET, напр.:

(148) двн.-верхн.-нім. *Thö nam her godes urlub, Reit her thara in Vrankön. Huob her gundfanon ül, Ingagan Northmannon* (Ludwigslied, 5–55) — «**Отримав** він дозвіл у Бога, **підняв** бойовий стяг, **відправився** у Францискію назустріч з норманами»;

(149) двн.-верхн.-нім. *So quimit ein heri fona himilzungalo* (Ludwigslied, 5–55) — «**Приходить** військо з небесних висот»;

(150) двн.-верхн.-нім. *Die pringent sia sar uf in himilo rihi* (Ludwigslied, 5–55) — «Вони **несуть** її у своє небесне царство»;

(151) двн.-верхн.-нім. *Dar ist lip ano tod, lioht ano finstri* (Ludwigslied, 5–55) — «Де життя без смерті **перебуває**, а світло без пільми»;

(152) двн.-верхн.-нім. *Denne der man in pardisu pu kiuuinnit* (Ludwigslied, 5–55) — «Якщо людина в раю **здобуває** житло»;

(153) двн.-верхн.-нім. *Daz der man haret ze gote enti imo hilfa ni quimit* (Ludwigslied, 5–55) — «Що людина кличе Бога і **не отримує** допомоги».

СПК у CONJ у давньоверхньонімецькій мові описують невпевненість, сумнів, припущення або бажані дії, напр.:

(154) двн.-верхн.-нім. *Diu sela stet pidungan, ni uueiz mit uiuu puaze* (Ludwigslied, 5–55) — «Душа **пригнічена** не знає, чим **спокуювати** гріхи»;

СПК, які містять непрямі запитання, напр.:

(155) двн.-верхн.-нім. *Inti gruoza einan ion then scalcum inti frageta uiuas thi uuarin* (Ludwigslied, 5–55) — «Він **привітався** з одним зі слуг та **запитав**, що б це означало»;

СПК, у яких ідеться про дію, нездійснену, проте бажану, напр.:

(156) двн.-верхн.-нім. *Quid minemo bruoder, thaz her teile mit mir erbi* (Ludwigslied, 5–55) — «Скажи моєму братові, щоб він **розподілив** зі мною спадок».

Активні СПК давньоверхньонімецької мови реалізують наказ, напр.:

(157) двн.-верхн.-нім. *Fater, gib mir teil thero behti thi mir gibure* (Ludwigslied, 5–55) — «Батьку, **дай** мені частину спадку, який мені **належить**», а також передають непряму мову, напр.:

(158) двн.-верхн.-нім. *Daz hort ih rahhon dia uuer oltreht uuison* (Ludwigslied, 5–55) — «Я **чув**, як **сказали** філософи».

Іменні форми давньоверхньонімецького дієслова — INF та PRTCPL II — беруть участь у творенні первинних СПК. Особливості їх створення та вживання вивчали В. Адмоні, В. Брауне, К. Бругман, Н. Бублик, О. Москальська та ін. За даними порівняльної граматики індоєвропейських мов (К. Бругман, Б. Дельбрюк), INF та PRTCPL II — це «віддієслівні імена», тобто імена-назви дії або назви якості, стану, прив'язані до кореня дієслова. Внаслідок так званої «дієслівності» (цей термін адаптувала О. Москальська у своїй праці «Історія німецької мови», 1959 р.) коренів INF та PRTCPL II вони поступово входять у парадигму дієслова і вживаються у відповідних категорійних формах, а саме часу, виду, стану. Походження цих форм зумовило наявність у INF схожих рис з іменниками та прикметника-

ми. Давньоверхньонімецький INF вживався разом із відмінюваною формою іншого дієслова в активному стані, напр., СПК:

(159) двн.-верхн.-нім. *Her fragën gistuont* (Merseburger Spruch) — «Він став запитувати»;

(160) двн.-верхн.-нім. *Quam tho wib fon Samarin sceffen wazzar* (Merseburger Spruch) — «Прийшла жінка із Самарії набрати води»;

(161) двн.-верхн.-нім. *Pidiu ist durft mihhil allero manno uuelihemo, daz in es sin muot kispane* (Merseburger Spruch) — «Це є потреба велика для людини — спрямувати правильно свій розум»;

(162) двн.-верхн.-нім. *Denne uarant engila uper dio marha uuechant deota, uuissant ze dinge* (Merseburger Spruch) — «Потім прилетів янгол на землю, щоб розбудити мертвих, запросити їх до суду» тощо.

Зауважимо, що у процесі історичного розвитку німецької мови INF втрачають поза субстантивацією можливість відмінювання й отримують перелік категорій, які ще більше прив'язують їх до системи дієслова. У давньоверхньонімецький період наявні станові протиставлення на зразок: *tuofen* — *gituofet werden* «хреститися — бути охрещеним», напр.:

(163) двн.-верхн.-нім. *Ich scal von thir gituofit uuerdan* (Ludwigslied, 5–55) — «Я повинен бути хрещений тобою».

PTCPL II у давньоверхньонімецькій мові виражає довготривалу дію (недоконаний вид) і має значення дійсного стану, напр.:

(164) двн.-верхн.-нім. *Uuarum tho hirta in thero lantskefi uunahhante inti bihaltante nahtuuahtha ubar iro euuit* (Ludwigslied, 5–55) — «У цій місцевості були пастухи, що не спали та охороняли вночі свої отари».

В історичній граматиці PTCPL II називають лат. *participi im praesentis* (В. Адмоні, В. Брауне, І. Ершова та ін.). СПК із PTCPL I у давньоверхньонімецькій мові означають незавершену дію лише із вказівкою на довгу тривалість процесу, напр.:

(165) двн.-верхн.-нім. *Zacharias uuard gitruobit thaz sehenti* (Ludwigslied, 5–55) — «Захарій був засмучений, бачачи це».

В історичній граматиці PTCPL II у давньоверхньонімецькій мові позначають терміном *partizipium praeteriti* (В. Адмоні, В. Брауне, І. Ершова та ін.). Він експлікується у двох значеннях:

1) із перехідними дієсловами у значенні пасивного стану, напр.:

(166) двн.-верхн.-нім. *Ir findet kind mit tuochem bivvuntanaꝥ inti gilegitaꝥ in crippa* (Ludwigslied, 5–55) — «Ви знайдете дитину, загорнуту в шматок тканини та покладену в ясла»;

2) із неперехідними дієсловами у значенні доконаного виду, напр.:
(167) двн.-верхн.-нім. *Bist also gialtët man* (Ludwigslied, 5–55) — «Ти така стара людина (досл.: людина, що постаріла)».

Дієслівні СПК, що реалізують тривалу дію, позначають також різні типи станових відношень, напр.:

(168) двн.-верхн.-нім. *Uuaz thaz folc Zachariam* (Ludwigslied, 5–55) — «Народ був (перебував) в очікуванні на Захарія».

Такі СПК мають більше поширення в англійській мові, проте у німецькій поступово виходять із загального вжитку. Засвідчено СПК, що репрезентують початок нової дії чи стану, напр.:

(169) двн.-верхн.-нім. *Inti nu uulrdist thu sulgenti* (Ludwigslied, 5–55) — «А тепер ти станеш мовчазним (онімієш)». СПК такого типу стають праосновою для виникнення майбутнього часу німецької мови — FUT.

Давньоверхньонімецькі СПК реалізують значення результативного стану і в подальшому формують аналітичні форми минулого часу, напр.:

(170) двн.-верхн.-нім. *Argengena uuarum ahtu daga* (Ludwigslied, 5–55) — «Були минулими (минули) вісім днів».

Сполучення такого типу вказують, що дія має відбутися у майбутньому, напр.:

(171) двн.-верхн.-нім. *Thu scalt beran einan allawaltenden* (Ludwigslied, 5–55) — «Ти повинна народити всемогутнього»;

(172) двн.-верхн.-нім. *Pidiu scal er in deru uulcsteti uunt pivallan* (Ludwigslied, 5–55) — «Тому він має впасти на місці поєдинку пораненим»;

(173) двн.-верхн.-нім. *Enti uuir enti luft iz allaz arfurpit* (Ludwigslied, 5–55) — «І вогонь, і повітря — все очищено».

Подібні СПК закладені в основі форм майбутнього часу англійської мови. Пор. англ. *shall* — нім. *sollen* та англ. *will* — нім. *wollen*. Однак у сучасній німецькій мові такі конструкції не отримали подальшого розвитку.

У давньогерманській мові СПК також передає стан, пов'язаний з дією (результатом дії), напр.:

(174) двн.-верхн.-нім. *Herro senu thin mna, thia habëta gihaltana in sueizduohlie* (Ludwigslied, 5–55) — «Пане, ось твоя монета, яку я мав збережену в хустинці».

Давньогерманські конструкції стають основою для розвитку аналітичних форм минулого часу, які утворювалися за допомогою

AUX та основного дієслова. Давньовірхньонімецькі СПК з AUX *haben* «мати», *eigan* «мати», *uiesan* «бути», *uierdan* «ставати» складають основу для розвитку PERF, PLUSPERF. Вони описують стан предметів, який настає в результаті виконаної дії. Часова співвіднесеність при цьому визначається формою допоміжних дієслів, тобто використовується теперішній або минулий час, напр.: двн.-вірхн.-нім. *wir eigon gisundüt* «ми згрішили»; *habe ich keweinöt* «я плакав»; *uuard quoman* «прийшов», або СПК, напр.:

(175) двн.-вірхн.-нім. *vvurdun taga gitulte, thaz siu bari* (Nibelungenlied, 7–39) — «їй прийшов час **народжувати**»;

(176) двн.-вірхн.-нім. *Diu marha ist farbrunnan* (Nibelungenlied, 7–39) — «Марта **скоїла** гріх»;

(177) двн.-вірхн.-нім. *Arstorbana sint thie thär suöhtum thes knehtes sēla* (Nibelungenlied, 7–39) — «**Померлими** є ті, хто зазіхав на душу хлопчика» та ін.

Розвиток аналітичних форм пасивного стану, за О. Москальською, відбувався у давній період розвитку німецької мови. Основа для розвитку аналітичних форм пасивного стану є становна диференціація у РТСРЛ II перехідних дієслів. У перших писемних пам'ятках широко використовуються СПК з РТСРЛ II перехідних дієслів з AUX *uiesan* «бути» та *uierdan* «ставати». Порівняльні дані історії всіх давньогерманських мов свідчать про те, що первісними були СПК з РТСРЛ II + AUX «бути», напр.: двн.-вірхн.-нім. *bim gisentit* «я посланий до тебе», *gihörit ist thin gibēt* «почута твоя молитва», *brütiofti gitano uuärum* «було влаштоване весілля».

Попри те, що у давньовірхньонімецькій мові вищезгадані СПК є пасивними за своєю семантикою, їх не можна вважати граматизованими формами пасивного стану. У давньовірхньонімецькій мові пасивні СПК реалізують спрямованість дії на відповідний предмет, напр.:

(178) двн.-вірхн.-нім. *Denner mit den miaton marrit daz rehta* (Nibelungenlied, 7–39) — «Якщо він порушує закон **підкупуючи**».

Описують стан предмета, не зумовлений безпосереднім впливом на нього (на кшталт середнього стану — медіуму), напр.:

(179) двн.-вірхн.-нім. *in brug, thiu uuas ginemnit Bethleem* (Nibelungenlied, 7–39) — «у місто, яке **названо** Віфлеємом».

СПК вербалізують якісний стан предмета, що не пов'язаний із впливом на нього, напр.:

(180) двн.-вірхн.-нім. *der uuarh ist kluuafanit* (Nibelungenlied, 7–39) — «злодій **озброєний**»;

Експлікують футуристичні значення, напр.:

(181) двн.-вірхн.-нім. *Sorgen mac diu sela, unzi diu suona arget* (Nibelungenlied, 7–39) — «Занепокоєння повинно зійти на душу, поки судові рішення не **винесено**»;

(182) двн.-вірхн.-нім. *Za uuederemo herie si gihalot uuerde* (Nibelungenlied, 7–39) — «До обох армій вони **будуть зараховані**»;

(183) двн.-вірхн.-нім. *Ni scolta sid manno nohhein miatum intfahan* (Nibelungenlied, 7–39) — «Тому людина **повинна бути підкуплена**»;

(184) двн.-вірхн.-нім. *Der dar suannan scal toten enti lepenten* (Nibelungenlied, 7–39) — «**Осуджено буде** і живих і мертвих».

Паралельно з СПК AUX *uiesan* «бути» + РТСРЛ II у давньовірхньонімецькій мові реалізуються СПК з AUX *uierdan* «ставати» + РТСРЛ II. СПК такого типу у подальшому граматикалізуються та стають основою для творення пасивних конструкцій у сучасній німецькій мові. AUX *uierdan* «ставати» вживається у двох часових формах: 1) презенс AUX *uierdan* — для вираження теперішнього та майбутнього часів, напр.:

(185) двн.-вірхн.-нім. *Denne uirdit untar in uule afhapan* (Nibelungenlied, 7–39) — «Тоді між ними **буде розпочато** бій»;

2) претерит AUX *uierdan* — для актуалізації минулого часу, напр.:

(186) двн.-вірхн.-нім. *Sumu fielum nah theme uuege inti vvurdum furtretann* (Nibelungenlied, 7–39) — «Деякі зерна впали при дорозі **й були розгортані**».

У творі «Muspilli» (IX ст.) превалюють СПК такого типу, напр.:

(187) двн.-вірхн.-нім. *Enti si dero engilo eigan uuirdit* (Muspilli, 12) — «І янголам вона **стає** рідною»;

(188) двн.-вірхн.-нім. *Dar uuirdit diu suona, die man dar io sageta* (Muspilli, 74) — «Там Суд **постановив**, що людині **це засвідчено**»;

(189) двн.-вірхн.-нім. *Enti imo after sinen tatin arteilit uuerde* (Muspilli, 75) — «І він **осуджений** за його справи»;

(190) двн.-вірхн.-нім. *Uuirdit denne furi kitragan daz frono chruci* (Muspilli, 102) — «Попереду **несуть** також благородний хрест»;

(191) двн.-вірхн.-нім. *Dar der heligo Christ ana arhangan uuard* (Muspilli, 103) — «Де Святого Христа **було повішено**».

Свого часу О. Москальська наголошувала на тому, що СПК з РТСРЛ II + AUX *uierdan* «ставати» відрізняються від СПК

з РТСРЛ II + AUX *uuesan* «бути» більшою визначеністю при вираженні пасивних значень: вони увиразнюють вплив на предмет іззовні та на відміну від конструкцій з AUX *uuesan* «бути» реалізують не стан, а процес впливу. Отже, СПК такого типу найчастіше містять вказівку на виконавця дії, що зближує їх із формами пасиву, напр.:

(192) двн.-верхн.-нім. *Thaz giscrib iz erist uuard gitän in Syriu fon themo grauen Cyrine* (Merseburger Spruch) — «Перепис **виконувався** спочатку в Сирії правителем Квіріанієм»;

(193) двн.-верхн.-нім. *Alle thie thaz gihörtun uuärum thaz vvuntorönte inti, fon them thi u giquetanu vvurdum zi im fon den hirtin* (Merseburger Spruch) — «Всі, хто це почув, дивувалися всьому, що **було сказано** їм пастухами».

Наприкінці давньонімецького періоду СПК з РТСРЛ II перехідних дієслів та AUX *uuerdan* «ставати» залишаються функціонувати членами парадигми пасивного стану. У X — на поч. XI ст. широко вживаними стають і форми безособового пасиву (інактиву), напр.:

(194) двн.-нім. *Ist mir giholfan* (Merseburger Spruch) — «Мені **допомогли**».

Рефлексивні та реципрокові значення засвідчено у СПК давньогерманських писемних пам'яток IX ст., наприклад у «Muspilli», пор.:

(195) двн.-верхн.-нім. *uuanta sar so sih diu sela in den sind arheuit* (Muspilli, 2) — «одразу, коли душа у путь **відправляється**»;

(196) двн.-верхн.-нім. *daz andar fona pehhe: dar pagant siu imr* (Muspilli, 5) — «а інші з пекла, потім вони **будуть боротися**»;

(197) двн.-верхн.-нім. *daz leitit sia sar dar iru leid uuirdit* (Muspilli, 9) — «вона веде їх туди, де їхні страждання **здійсняться**»;

(198) двн.-верхн.-нім. *upi sia auar kihalont die die dar fona himile quemant* (Muspilli, 11) — «коли ж **направляється** вона до тих, які **летять** до неї назустріч з небес»;

(199) двн.-верхн.-нім. *sorgen drato, der sih suntigen uueiz* (Muspilli, 24) — «нещасна душа на милість **не сподівається**»;

(200) двн.-верхн.-нім. *uuanit sih kinada diu uuenağa sela* (Muspilli, 25) — «нещасна душа **сподівається на** благо»;

(201) двн.-верхн.-нім. *ni ist in kihuctin himiliskin gote* (Muspilli, 29) — «вона **не пам'ятається** Богом небесним»;

(202) двн.-верхн.-нім. *tuor varsuuilhit sih, suilizot lougiu der himil* (Muspilli, 53) — «болото **висихає**, небо **розчинається** у вогні»;

(203) двн.-верхн.-нім. *diu marha ist farprunnan, diu sela stet pidungan* (Muspilli, 61) — «шлунок **спалюється**, душа **стискається**»;

(204) двн.-верхн.-нім. *denne heuit sih mit imo herio meista* (Muspilli, 76) — «потім **піднімається** разом з ним військо майстра» та ін.

Для давньоверхньонімецької мови характерною є розвинена парадигма станових відношень, яку ми визначаємо як регулярну (рис. 2.6).

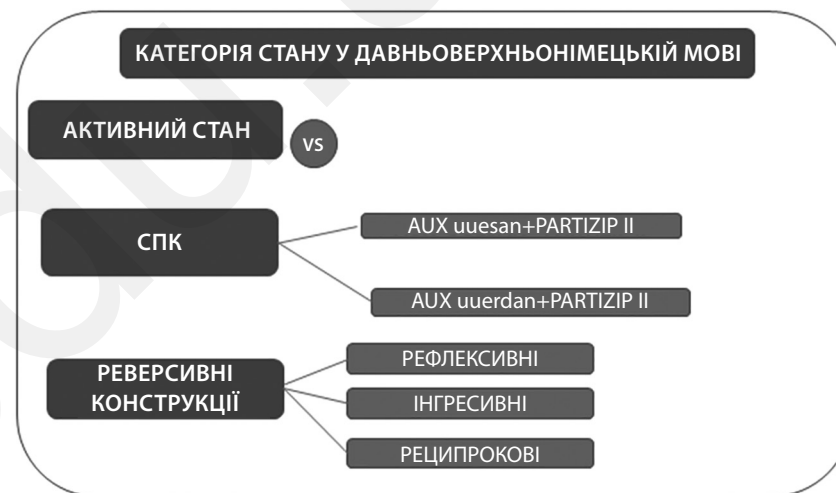

Рис. 2.6. Категорія стану в давньоверхньонімецькій мові

КС у давньоверхньонімецькій мові має таку структуру: активний стан реалізується у PRES та PRET й у давній період розвитку мови отримує значення умовного та наказового способів. Пасивні й зворотні СПК у давньоверхньонімецькій мові, як і в давньоісландській, набувають широкого вжитку. Давньоверхньонімецька мова має набагато більше пасивних та зворотних значень, ніж давньоанглійська чи готська, а саме: власне процесуальний пасив (спрямованість дії на предмет), пасив-результат, якісний пасив, футуристичний пасив, рефлексив, реципрок тощо. Значну роль у творенні СПК різних типів відіграють давньоверхньонімецькі інфінітиви та дієприкметники, оскільки альтернативні поєднання такого типу уможливають розмаїття станових відношень. Наявні СПК, які експлікують тривалість дії, початку нової дії або стану чи результат дії.

ГРАМАТИЧНЕ ПОЛЕ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

3.1. Активні станові пракаатегорійні конструкції як ядро парадигми

У дослідженнях з конструкційної граматики запропоновано варті уваги наробки, що уможливають реконструкцію граматичної КС у прагерманській мові (Lakoff, 1987; Langacker, 1987; Fillmore et al., 1988; Langacker, 1991; Goldberg, 1995; Kay, Fillmore, 1999; Croft, 2001; Fillmore, 2012; Goldberg, 2013).

Наразі звернімося до визначення терміна «конструкція». У конструкційній граматиці цю синтаксичну одиницю розуміють у поняттях мовного вираження, що має змістовий план, який фіксується у значенні та формі зіставних елементів [Goldberg, 1995, 4]. Конструкції прийнято поділяти на давальні, каузативні, станові, приєменникові, префіксальні та ін. Насправді вони подібні до пазла, у якому ціле уособлюється як неподільне, але водночас зібране з окремих фрагментів значення цілого, а значення окремого фрагмента залежить від параметрів інших частин [Рахіліна, 2010].

Конструкції класифікуються за рівнями (синтаксичний, прагматичний, семантичний); способом вираження (мимовільна, мотивована); будовою (прості, складні); схожістю (тотожні (схожі за певним принципом: напр., граматичним — пасивні, результативні, реципрокові), полярні) тощо [Рахіліна, 2010].

Предметом нашого інтересу є граматична конструкція — символічний знак, що декларується як елементарна «цеглинка» лінгвістичного аналізу. Конструкція як тандем «форма — значення» за своїм змістом є абстракцією, репрезентативною сутністю, конвенційною моделлю лінгвістичної структури, яка слугує матрицею для продукування структурно побудованих лінгвістичних одиниць [Жуковська, 2015, 255–259].

Конструкції існують у мові не ізольовано, вони пов'язані між собою різними відношеннями. Мова реалізується як низка конструкцій різного ступеня складності. Конструкції є індивідуальними, специфічними для конкретної мови, їх не можна штампувати набором простих універсальних правил [Жуковська, 2015, 255–259].

А. Голдберг виокремлює конструкції різної структурної складності: морфеми, слова, складні слова, ідіоми, двооб'єктні, пасивні тощо [Goldberg, 2003, 219–224]. Станова конструкція експлікує відношення дієслова до імен, що пов'язані з ним спільною синтагмою. Три традиційні, універсальні стани — активний, пасивний і зворотний, подають універсальну станову модель у вигляді конструкцій: якщо дієслово оформлено в активному стані, то агенс є виконавцем дії. У реченні із пасивним станом агенс позначає особу, що підлягає дії; медіальний (середній) стан означає, що дія спрямована на суб'єкт. Наголосимо, що станові конструкції існували й у давньогерманський період, однак були пракаатегорійними.

За К. Красухиним, у давньогерманських мовах синтетичні медіо-пасивні флексії притаманні винятково граматичним СПК готської мови. В інших давньогерманських мовах відповідне значення виражається лише за допомогою загальногерманського АСС зворотного займенника *sik* у 3-ій ос. та АСС відповідних займенників у 1-ій та 2-ій ос. [Красухин, 2004, 169–170]. Подібні граматичні СПК засвідчено у готській мові, напр.:

(161) гот. *gīpuh þan izwis þatei nih Saulaumon in allama wulþau seinama gawasida sik swe aina bize* (Vulfila, Mattweh VI, 29) — «говорю вам, що навіть Соломон у всій своїй величі не одягався, як одна із цих квіток» — зворотна самоскерована дія.

Такі СПК конкурують із синтетичним медіо-пасивом, напр.:

(162) гот. *allai auk ni gaswiltam iþ allai inmaidjanda* (Vulfila, Colossians XV, 51) — «всі ми не помремо, але всі змінимось» — синтетична медіо-пасивна форма.

Конструкція із PRON *sik* також складає конкуренцію синтетичному медіо-пасиву, напр.:

(163) гот. *jah inmaidida sik in andwairþja ize* (Vulfila, Mark IX, 2) — «і видозмінився у присутності їх» — конструкція із займенником *sik*.

В обох випадках форми дієслова від *inmaidjan* «змінювати» мають неперехідне значення довільної зміни стану, однак у першому випадку вона реалізується закінченням *-anda* (3-тя ос. одн.), а в дру-

гому — часткою *-sik*. Така сама частка у німецькій мові означає у 3-ій особі зворотню дію та іноді неперехідність, неконтрольований процес, напр.: нім. *waschen* «мити» — *sich waschen* «митися». Однак пасивного значення такі звороти не набувають. У давньоверхньонімецькій мові пасив представлено разом із AUX «бути», «ставати» та PTCP II. У давніх скандинавських мовах, наприклад у давньоісландській, частка *-sk* практично повністю трансформується у нову морфему медіопасиву, напр.: ісл. *kalla* «звати» — *kallask* «називати себе».

У готській мові традиційна класична станова парадигма представлена дуальною опозицією — АСТІВ vs МЕДІОПАСІВ. У давньоанглійській та давньосаксонській мовах наявний активний стан, ізольовані релікти медіопасиву й поодинокі синтаксичні пасивні конструкції. У давньоісландській та давньоверхньонімецькій мовах класична станова парадигма презентована активним станом, окрім того, у значній кількості є конструкції із семами пасивності. У давньоверхньонімецькій мові наявні навіть спорадичні СПК із результативним компонентом.

Дійсний стан у давньогерманських мовах має розвинену систему особових флексій та виражає реальність активної дії у теперішньому й минулому часах, напр.:

(164) гот. *jah qap aggilus du izai: ni ogs þus, Mariam, bigast auk anst fram guda* (Vulfila, Luke I, 30) — «і сказав до неї: Не **бійся**, Маріє, бо ти знайшла благодать у Бога»;

(165) гот. *jah galaiþ in gard Zakariins jah golidā Aileisabaiþ* (Vulfila, Luke I, 40) — «і увійшла вона в дім Захарія та й **привіталася** із Єлисаветою»;

(166) гот. *iþ þata barn wohs jah swinþnoda ahmin jah was ana auþidom und dag ustaikneināis seināizos du Israēla* (Vulfila, Luke I, 80) — «і дитина росла і **зміцнювалася** духом, і перебувала в пустелі до дня своєї появи перед Ізраїлем».

Характерною ареальною особливістю граматичних СПК активного стану давньоісландської мови є наявність так званого «історичного презенсу», який у деяких сагах вживається замість минулого часу. Окрім того, засвідчено семи «футуристичного презенсу». Історичний презенс позначає стан, який відбувається, проте наявний саме у цей момент. Нерідко PRES та PRET реалізуються у гіпотаксисі або паратаксисі, напр.:

(167) двн.-ісл. *En er hann kom norðr til fjalls, þa byrdjar hann ferð, sina kemr norðr um fjallit ok for till þess er hann kom norðr af fjallinu* (Edler Edda) — «І коли він **дістався** на північ до гірського хребта, **відправляється** він у дорогу, **перебирається** на північ до гірського хребта та **іде** доти, доки не **опинився** на північному боці гірського хребта». Це демонструє непослідовність у реалізації часового плану дії: вживання минулого часу замість теперішнього.

Окрім того, для давньоісландських активних СПК притаманна футуристичність під час опису сьогодення, напр.:

(168) двн.-ісл. *þes strengi ek heit at verða þess manz bani er, þinn banamaðr verðr* (Edler Edda) — «я **даю** обітницю в тому, що я **уб'ю** людину, яка **буде** твоєю вбивцею»;

(169) двн.-ісл. *Hann engi maðr aptr um heimtir nema föri mér Freyju at kvén* (Edler Edda) — «Його **не отримає** жодна людина, якщо **не приведе** мені Фрею у дружини».

СПК із PRET вживаються у давньоісландській мові у тих випадках, коли у сучасних германських мовах використовуються конструкції з PERF або PLUSPERF, напр.:

(170) двн.-ісл. *Svaf ek mjök sjaldan, siðans þeir fellu* (Edler Edda) — «Я рідко **сплю** з тих пір, як вони **загинули**».

СПК із PERF у давньоісландській мові оформлено AUX *hafa* + PTCP II, напр.: двн.-ісл. *ek hefi verit* «я був». Зазвичай PERF позначає минулу дію, яка пов'язана із досягнутими результатами, тобто розглядається у контексті PRES, напр.:

(171) двн.-ісл. *Dauidan segir þú þann nú, er á brott hefir komisk ok vér hofum hjalat við í morgin* (Edler Edda) — «Ти називаєш мертвим того, хто **врятувався** та з ким ти розмовляєш вранці».

Окрім того, перфектні СПК могли позначати такий стан дії, який передувє іншій і виражається історичним PRES, напр.:

(172) двн.-ісл. *Er þeir hafa matazk, bá snúask þeir til ferðgar* (Edler Edda) — «Коли вони **поснідали**, вони **відправилися** у подорож».

PLUSPERF у давньоісландській мові означає дію, яка передувє певному моменту в минулому часі, напр.:

(173) двн.-ісл. *Þeir sogðu slíkt, sem þeir hofðu frétt* (Edler Edda) — «Вони **розказали** про те, що вони **дізналися**».

А FUT утворюється поєднанням презенсу AUX *skulu* або *munu* та інфінітива, виражаючи стан або дію, що відбуватимуться за певних умов, напр., СПК:

(174) двн.-ісл. *Ef ek hleup út ór eldinum, þá mun ek eigi hafa skap til att hlaupa inn aptr í eldinn til þín, ok mun þá sína leið fara hvárr okkar* (Edler Edda) — «Якщо я **вистрибну** з вогню, у мене не вистачить сил **застрибнути** назад у вогонь до тебе і тоді кожен із нас піде своїм шляхом» [Стеблин-Каменский, 2002, 116–121].

У СПК активного стану давньоверхньонімецької мови превалюють різнопланові суб'єктно-об'єктні станові значення:

а) опис фізичних та психічних станів, напр.:

(175) двн.-верхн.-нім. *Mih hungrita inti er gäbut mir ezzan* (Tatian) — «Мене **мучив голод**, і ви **дали** мені **поїсти**»;

(176) *Drank er thö so nan lusta* (Tatian) — «Він **випив**, скільки йому хотілося»;

б) наявність або відсутність певної якості, напр.:

(177) двн.-верхн.-нім. *Du bist dir alter Hun, ummet spaher, spenis mih mit dinem wortun, wili mij dinu speru werpan* (Tatian) — «Ти, старий гун, дуже хитрий, **приваблюєш** мене своїми словами, **хочеш вразити** мене своїм списом»;

(178) *Uueiz iuuar fater uues iu thurft ist* (Tatian) — «Ваш батько **знає**, що вам потрібно»;

в) опис діяльності, напр.:

(179) двн.-верхн.-нім. *Zi nuzze grebit man ouh thar er inti kuphar* (Tatian) — «Успішно **видобувають** там руду та мідь»;

(180) двн.-верхн.-нім. *Jöh brast in thar thes wines* (Tatian) — «І їм **не вистачило** вина»;

г) пряме повідомлення факту, події, вчинку тощо, напр.:

(181) двн.-верхн.-нім. *Saman mit ther muater sö fuar ther sun guater* (Tatian) — «Разом із матір'ю **поїхав** і син славетний» тощо [Москальская, 1959, 246–291].

У давньоанглійській мові при вживанні СПК активного стану фіксуємо темпоральну непослідовність та хаотичність опису подій, напр.:

(182) двн.-англ. *Dha wæs on burgum Beowulf Scyldinga, leof leodcyning, longe thrage folcum gefræge (fæder ellor hwearf, aldor of earde), oththæt him eft onwoc heah Healfdene; heold thenden lifde, gamol ond gudhreouw, glæde Scyldingas* (Beowulf, 55) — «Довго **царював** твердинею данів Беовульф датський, народотворець Скільдінг, спадкоємець єдиновладний, поки **не змінив** його син його, Хальфдан славний, що **володарював** до самої смерті, й у старості Скільдінг бійцем **був** відмінним»;

(183) двн.-англ. *Dhæm eafera wæs æfter cenned, geong in geardum, thone god sende folce to frofre; fyrendhearfe ongeat the hie ær drugon aldorlease lange hwile* (Beowulf, 10–15) — «Невдовзі син престолу, спадкоємець **народився**, посланий Богом людям на радість і на втіху»;

(184) двн.-англ. *Hwæt! We Gardena in geardagum, theodcyninga, thrym gefrunon, hu dha æthelingas ellen fremedon* (Beowulf, 5) — «Істино! Здавна слово ми **чуємо** про доблесті данів, про конунга данського, чия слава в битвах **була здобута!**»

Давньосаксонські СПК активного стану відрізняються різними засобами вираження, водночас наявна непослідовність опису подій, що притаманна СПК із декількома дієслівними центрами, напр.:

(185) двн.-сакс. *Ik mag thi filu seggan Uuârun uuordun, thar her undar thesumu uueroode standad Gesîdos mine, thea ni môttun suelten êr, Huerben an hinenfard êr sie himiles liocht, godes rîki sehat* (Heliand, 3103–3107) — «Я **можу сказати** тобі це щирими словами, що тут у світі **є віддані** мені, які не повинні **померти**, піти з цього світу, поки вони світло небесне, Царство Боже **не побачать**»;

(186) двн.-сакс. *Manega uuâron, the sia iro môd gespôn, that sia bigunnun reckean, that girûni, that thie rîceo Crist undar mancunnea mâri{d}a gifrumida mid uuordun endi mid uuercun* (Heliand, 5–10) — «Деякі люди **були** такими, які **мали** мужність та **починали промовляти** слово Боже, які **збагачували** християнський людський рід та **доповнювали** словами та справами».

У давньоісландській мові вживаються активні СПК, що актуалізують значення наказу, погрози, запрошення або прохання, напр.:

(187) двн.-ісл. *Hefn þú vár* (Edler Edda) — «**Помстись** за нас»;

(188) двн.-ісл. *Gangid þér með mér* (Edler Edda) — «**Ідіть** за мною».

СПК такого типу в давньоісландській мові означають щойно здійснену дію і виражають побажання щодо її наслідків, напр.:

(189) двн.-ісл. *Hogg þú manna armastr!* (Edler Edda) — «**Будь** ти **проклятий** за цей удар!»;

(190) двн.-ісл. *Komþu heill!* (Edler Edda) — «Ласкаво **просимо!**»

Характерною синтаксичною особливістю згаданих давньоісландських СПК стає їх включення у структуру складного речення за допомогою AUX *at*. Водночас паралельно з наказовими СПК у давньоісландській мові існує тотожна конструкція, що демонструє спонукання до дії: AUX *skulu* + V inf, напр.:

(191) двн.-ісл. *Bú skalt hlaupa fyrri, en ek mun þegar á hála þér* (Edler Edda) — «**Стрибай** першим, а я **стрибну** одразу ж за тобою!» [Стеблин-Каменский, 2002, 118–119].

Давньовірхньонімецькі граматичні СПК, які вербалізують наказ або примус, представлені відповідною формою PRES, напр.:

(192) двн.-верхн.-нім. *Tho quard ther fater zi sinen scalcun: sliumo bringet thaz erira giuuati inti giuuatet inan inti gebet fingerin in sina hant inti gischohiu in fuozi* (Otfrid) — «Тоді сказав батько своїм слугам: швидко **принесіть** кращій одяг й **одягніть** його, **одягніть** каблучки на його руки та взуття на його ноги».

Форма IMP реалізується із постпозицією PERS, напр., СПК:

(193) двн.-вехн.-нім. *Gēn wir zuo des meien höhgeziete!* (Otfrid) — «**Відправимося** на свято травня!»

(194) двн.-верхн.-нім. *Hilph minan liutin!* (Otfrid) — «**Допоможи** моїм людям!»

Наказові СПК активного стану в давньонімецькій мові вербалізують заклик до активних дій або примус, прохання, напр.:

(195) двн.-вехн.-нім. *Faret ir in minan uingart* (Tatian) — «**Відправляйтеся** у мій виноградник!»;

(196) двн.-верхн.-нім. *Sö uuaz sö her iu quede sö tuot ir* (Notker) — «Як він вам скаже, так і **робіть!**» [Москальская, 1959, 246–291].

У готській мові наявні СПК, що реалізують наказ, застереження, пряму або непряму погрозу, напр.:

(197) гот. *Ni hugei hauhaba, ak ogs!* (Vulfila, Romans XI, 20) — «Не **пишайся**, але **бійся!**»

Окрім того, наявні імперативні СПК, які містять семантику прохання або молитви-заклики, напр.:

(198) гот. *Bidja nu izwis, broþrjus, þairh bleiþein gudis, usgiban leika izwara saud qiwana, weihana, waila galeikaidana guda, andaþahtana blotinassu izwarana* (Vulfila, Romans XII, 1) — «Я **благаю** вас, браття, через Боже милосердя, **повіддавайте** ваші тіла на жертву живу, святу, приємну Богові як розумну службу вашу»;

(199) гот. *Wenai faginondans; aglons uspulandans; bidai haftjandans!* (Vulfila, Romans XII, 12) — «**Тіштесь** надією, утиски терпіть; в молитві!»

У давньоанглійській мові імперативні СПК відтворюють заклики до активної дії або передають непряму мову, напр.:

(200) двн.-англ. *Het him yðlidangodne gegyrwan, cwæð, he gudcuningofer swanradesecean wolde, mærne þeoden, þa him wæs manna*

bearf (Beowulf, 200) — «І **наказав** корабель надійний готувати в плавання: там, за морем, сказав, знайдемо ми, за лебединою дорогою, конунга славного, але бідного слугами!»;

(201) двн.-англ. *Swylce ic maguþeornas mine hatewið feonda gehwone flotan eowerne, wið feonda gehwone flotan eowerne, niwtyrwydne nacan on sande arum healðan, oþðæt eft byreð ofer lagustreamas leofne mannan wudu wundenhals to Wedermearce, godfremmendra swylcum gifeþe bið þæt þone hilderæas hal gedigeð* (Beowulf, 295–300) — «А людям **звелю** я цей свіжосмолений корабель **охороняти** і **берегти** від недругів; нехай на піску дожидає спокійно дерево морське доброго керманича; знову полетить змієголовий по хвилях, несучи геть господаря славного, до земель гаутських, а з ним і дружинників — тих, кого в битві Доля врятує»;

(202) двн.-англ. *Mæl is me to feras; fæder alwaldamid arstafum eowic gehealde siða gesunde. Ic to sæ wille wið wrað werod wearde healðan* (Beowulf, 315) — «Тепер **ідіть**, батько Всемогутній нехай буде з вами! Дай Бог вам сили!»

Пор. також давньосаксонські СПК, що вербалізують піднесені заклики, напр.:

(203) двн.-сакс. *Hebbiad euuan uuillion tharod, liudi euuan gilô{b}on: than eu [lango scal] [uuesan] euua hugi hrômag; [than] gi [helligithuuing], forlâtad lê{d}aro drôm [endi] sôkead eu lioht godes, upôdes hêm, [êuuig] riki, hôhan he{b}jenuuang. Ne lâtat euuan hugi tuuiflien!* (Heliand, 945) — «**Майте** свої бажання, люди, свою віру! **Залиште** надовго розуміння, залиште пекельні муки, шукатимете Божого світла у вічній імперії, високо божого неба!»

У давньоісландській мові активні СПК, що виражають умову або допустовість, функціонують у простих та складних реченнях, при цьому, однак, містять різні семи модальності. CONJ вживається і в PRES, і в FUT. Презенс умовного способу в простих реченнях виражає:

а) побажання, напр.:

(204) двн.-ісл. *Von sé su véttr vers ok barna er þik, Guðrún, gráts um beiddi!* (Edler Edda) — «**Нехай не буде** чоловіка та дітей у тієї, яка допомогла твоєму горю, Гудрун, спричинити сльози»;

б) наказ, напр.:

(205) двн.-ісл. *Skjótr er dómr minn: flyi hann af landy komi eigi aptr, meðan mitt ríki er* (Edler Edda) — «Мій присуд швидкий — **нехай** він **залишить** країну та **не повертається**, доки я царюю»;

в) допустовість, напр.:

(206) двн.-ісл. *Nú tákim vér þenna kost, hvat vill bróðir minn þá bjóða Haraldí?* (Edler Edda) — «**Припустимо**, що ми приймемо цю пропозицію, що запропонує тоді мій брат Гарольдові?»;

г) сумнів, напр.:

(207) двн.-ісл. *Hvat megi fótr fóti veita?* (Edler Edda) — «**Чим могла б нога допомогти** нозі?»

Давньоісландській PRET у CONJ має відмінності у шляхах репрезентації. У простих реченнях він реалізує умовну або можливу дію та має два способи утворення від AUX «бути» або від модальних дієслів, напр.:

(208) двн.-ісл. *Vel mætím tveir trúask.* (Edler Edda) — «Ми удвох **могли б довіряти** одне одному».

У давньоісландській мові відповідно до типів підрядного зв'язку СПК CONJ можуть репрезентувати:

а) додаткову заплановану дію, напр.:

(209) двн.-ісл. *Vil ek, at vit farim eina leið báði* (Edler Edda) — «Я **хочу**, щоб ми **пішли** одним шляхом»;

б) відокремлення частини від цілого, напр.:

(210) двн.-ісл. *Nú sé ek þik enga giöf hafa, þáer mér sé þægilig* (Edler Edda) — «Проте я бачу, що у тебе **немає** подарунка, який **був би** для мене **приємним**»;

в) опис обставини умови, напр.:

(211) двн.-ісл. *Eigi vilda ek hendrnar til spara, ef ek mætta þær nýta* (Edler Edda) — «Я б не пошкодував на це рук, якщо б **міг** їх **використати**»;

г) обставини часу, напр.:

(212) двн.-ісл. *Aðils konungr hét mála öllum her hans, meðan þeir væri í verðinni* (Edler Edda) — «Король Адільс пообіцяв виплату всьому його війську, доки воно **буде** у поході»;

д) порівняння, напр.:

(213) двн.-ісл. *Nú em ek svá lítil, sem lauf sé opt í jölstrum* (Edler Edda) — «А тепер я є така похмура, як **буває** часто листя на осиках»;

е) мету, напр.:

(214) двн.-ісл. *En þó skal ek eggja föður minn ok bróðr, at þeir hefni þessa mannskaða* (Edler Edda) — «Я **буду спонукати** батька мого та братів, щоб вони **помстилися** за це людовбивство»;

є) відстань, напр.:

(215) двн.-ісл. *Er Flosi svá nær, at hann megi heyra mál mitt?* (Edler Edda) — «Чи настільки близько Флосі, щоб мене **почути**?»;

ж) причину, напр.:

(216) двн.-ісл. *Ekki höfum vér fyrir þá sök haft liðsamnað, at vér munim ófríð yðr bjóða* (Edler Edda) — «Не тому **збирали** ми військо, щоб **зібратися напасти** на вас» [Стеблин-Каменский, 2002, 121–124].

У давньоверхньонімецьких граматичних СПК, які вербалізують умову або модальність: нереальність, невпевненість, сумнів, бажання, напр.:

(217) двн.-верхн.-нім. *Korön uuolda sin god, ob her arbeidi so iung tholön mahti* (Tatian) — «**Випробувати заохтів** його Господь, чи **змож** він, такий молодий, **винести** тяжку працю».

Ще однією характерною особливістю є те, що давньоверхньонімецький CONJ часто реалізується у підрядних реченнях мети, а також і в інших підрядних реченнях, де йдеться про бажану дію, напр.:

(218) двн.-верхн.-нім. *Hera santa mih god ob hiu rät thühti, mih selbon ni sparöti, ioh mir selbo giböd, thaz ih hier givuhti, uncih hiu gineriti* (Tatian) — «**Надіслав** мене сюди Господь і мені **наказав**, якщо вам це здається прийнятним, щоб я тут **бився**, себе **не беріг**, доки вас **не порятую**».

Звернімо увагу на те, що давньоверхньонімецький CONJ вказує на нереальність дії, зумовленої характером її здійснення, напр.:

(219) двн.-верхн.-нім. *Nist liut thaz es beginne, thaz widar in ringe* (Tatian) — «Нема такого народу, який би **розпочав** війну із ними (франками)».

Частотними є давньоверхньонімецькі СПК з непрямою мовою, напр.:

(220) двн.-верхн.-нім. *Daž hört ih rahhön dia uuerol trehtuulson, daž sculi der antichristo mit Eliase pägan* (Tatian) — «Я **чув**, як **розповідали** вчені люди, що антихрист має битися з Ілією».

Зауважимо також, що кон'юнктивні СПК вже у давньоверхньонімецький період тяжіли до диференціації модальних значень, напр.:

(221) двн.-верхн.-нім. *Sö brüche her es lango!* (Tatian) — «Нехай він **володітиме** ними довго!»;

(222) двн.-верхн.-нім. *Gihalde inan fruhtin!* (Tatian) — «Хай **збереже** його Господь!» [Москальская, 1959, 246–291].

У готській мові СПК активного стану (розмірковування, побажання, інструментальна дія тощо) представлено у такий спосіб, напр.:

(223) гот. *A usbida auk anaþaima wisan silba ik af Xristau faur broþrunz meinans þans samakunþans bi leika* (Vulfila, Romans IX, 13) — «Тому що я **бажав** би сам **бути відлученим** від Христа за братів моїх, рідних мені за плоттю»;

(224) гот. *Ju gastauida swe andwairþs þana swa þata gataujandan* (Vulfila, K. XV, 3) — «Якщо б я **був присутній**, то **здійснив** би таку справу»;

(225) гот. *Ei hvaiwa gaqimau in usstassai us dauþaim!* (Vulfila, Philippians III, 11) — «Якщо б яким-небудь чином я **міг би досягнути** воскресіння мертвих!»

У давньоанглійській мові граматичні СПК у CONJ містять модальні значення, а також вказують на сподівання і можливе прогнозування подій, напр.:

(226) двн.-англ. *Swa sceal geong guma gode gewyrcean fromum feohgiftum on fæder bearne, þæt hine on ylde eft gewunigen wilgesipas, þonne wig cume, leode gelæsten; lofdædum sceal in mægþa gehwære man geþeon* (Beowulf, 410) — «З дитинства спадкоємець добром і дарами прихильність дружити **повинен здобувати**, щоб коли змужніє, соратники стали з ним опліч, вірні обов'язку, якщо трапиться війна, бо чоловік **має** гідними справами в народі славу **здобути!**»

У давньоанглійських СПК CONJ можна виокремити імперативне значення — побажання та заклики, напр.:

(227) двн.-англ. *Ic þæs Hroðgar mæg þurh rumne sefan ræd gelæran, hu he frod ond god feond oferswyðeþ, gyf him edwendan æfre scolde bealuwa bisigu, bot eft cuman, ond þa ceawylmas colran wurðað; oððe a sypðan earfoðþrage, þreanyd þolað, þenden þær wunað on heahstede husa selest* (Beowulf, 129) — «Від щирого серця я **хотів би** Хродгару **допомогти** порадою, щоб позбавити його від лиха, щоб повернувся добробут в його державу, щоб ущухли хвилі печалей, доки навіки страх і безталання з ним зостануться, доки ніяк не впадуть крокви і покрівля, доки стоять на пагорбі хороми».

Давньосаксонські активні СПК CONJ вербалізують передбачення, прагнення, сподівання та занепокоєння можливим результатом подій, напр.:

(228) двн.-сакс. *Thô ni uuas lang aftar thiu, ne it al sô gilêstid uuar{d}, sô he mancunnea managa huila, god alomahtig forge{b}en habda, that he is himilisc barn herod te uueroldi, si sel{b}es sunu sendean [uueldi], te thiu*

that he hêr alôdsi [al liudstamna], uuerod fon uuîtea (Heliand, 208) — «Коли б не чекати довго, що все **буде виконано**, коли б він, Бог Всемогутній, пообіцяв, що свою дитину небесну, свого власного сина хотів би надіслати у світ людський, щоб він позбавив від страждань та болю весь рід людський»;

(229) двн.-сакс. *Thô uuar{d} that sô uuîdo cû{d} o{b}ar that forge{b} ana land gumono gihuuilicum, seggiun [at] iro sel{d}un:| thô quâmun ina sôkean tharod fon Hierusalem Iudeo [liudio] bodon fon theru [burgi endi frâgodun], ef he uuâri that barn godes, «that hêr lango giu», qua{d}un sie, «liudi sagdun, uueros uuârlico, that he scoldi an thesa uuerold cuman»* (Heliand, 910) — «Тут **прийшли** ті, хто його розшукував у Єрусалимі, юдеї, бідні та багаті, та запитали, чи він дійсно син Божий, й були вони там довго, говорили з ним й повірили вони, що він **мав** у цей світ **потрапити!**».

Стосовно реалізації граматичних медіопасивних СПК, то у давньогерманських мовах спостерігаємо більше відмінностей, ніж спільних ознак. Готській мові властивий флективний медіопасив, оформлений лише у PRES та PRET. За способом утворення готський медіопасив збігається з грецьким середнім станом, який стає основою для розвитку пасиву. Водночас готський медіопасив вербалізує різні значення, у тому числі спрямованість дії на суб'єкт; дію суб'єкта, що зворотно скеровується на самого діяча; стан інактивності суб'єкта; обмеженість дії сферою суб'єкта; протиставлення неперехідності та перехідності суб'єкта, напр.:

(230) гот. *Ip þai auhumistansgudþans sokidedun Jesu du afdaupþjan ina* (Vulfila, Mark XIV, 55) — «А першосвященники шукали Ісуса, щоб **убити** його»;

(231) гот. *Saei ubil qipai attin seinamma aiþþau aiþein seinai, dauþau afdaupþjaidau* (Vulfila, Mark VII, 10) — «Той, хто недобре говорить батьку своєму або матері, своєю смертю **не помре!**»;

(232) гот. *Unte jabai afletip mannam missadeduns ize* (Vulfila, Mark VI, 14) — «Якщо **відпустите** людям їхні гріхи» та ін.

Натомість у давньоанглійській мові форми стану взагалі відсутні: давньоанглійський медіопасив складається з ізольованого релікта дієслів IV класу *hattan* та *hatton* у теперішньому часі. Давньоанглійській і давньоверхньонімецькій мовам не притаманні станові протиставлення, виражені особовими формами дієслова. Спорадичні медіопасивні форми дієслова *hatton* «називатися» трапляють-

ся у давньоанглійській мові, тому цю опозицію і вважають загальногерманською [Ершова, 2000].

На відміну від готської, у давніх західногерманських мовах відсутні власне медіопасивні СПК. У давньоскандинавських мовах, зокрема у давньоісландській, медіопасиву так само немає. Вважають, що у дописемну добу розвинулася особлива зворотна форма дієслова, яка належить до диференційних ознак саме скандинавських мов. Ця форма виникає у результаті злиття особливих форм дієслова зі зворотними займенниками у знахідному відмінку *mik, sik* та реалізується у два способи: суб'єкт діє на когось або щось чи налаштований на дію. Зокрема, у давньоісландській мові є зворотні, взаємні та інг्रेसивні СПК.

До класичних граматичних СПК у парадигмі КС можна зарахувати і зародки пасивних значень у давньогерманських мовах. У давньоверхньонімецький період КС як такої ще не існувало, оскільки пасив як опонент активу ще не склався, що зі свого боку було зумовлено недостатнім розвитком відповідних синтаксичних засобів, необхідних для оформлення КС як морфолого-синтаксичної [Жукова, 2012, 82–85]. Проте давні форми пасиву засвідчуються у так званих «дієслівних конструкціях», які позначають дію, спрямовану на суб'єкт, напр.:

(233) двн.-верхн.-нім. *Bim gisentit thisu dir sagën* (Hildebrandslied) — «Я надісланий тобі це сказати»;

(234) двн.-верхн.-нім. *Thera ferti er uuard irmuait* (Hildebrandslied) — «Він був втомлений подорожжю»;

(235) двн.-верхн.-нім. *Sang uuas gisungan, uuig uuas bigunnan, bluot skein in uuangön: spilödüun ther Vrankon* (Hildebrandslied) — «Пісня була проспівана, боротьба почалася, кров прилила до обличчя: франки заграли»;

(236) двн.-верхн.-нім. *Thö Hērödes gisah uuanta her bitrogan uuas, balg sih harto* (Hildebrandslied) — «Коли Ірод побачив, що був ошуканий, він дуже розсердився» [Москальская, 1959].

Зауважимо, що граматичні СПК подібного типу не можуть скласти повноцінну конкуренцію, таку як опозиція активного стану. У давньоанглійській мові говорити про значення пасивного стану було зарано, оскільки пасив у цей період оформлений лише синтаксично, завдяки єдиній конструкції AUX *beon / weorðan* + PTCLP II; у давньоісландській мові значення пасивного стану формуються на основі активного без зазначення агенса.

Таким чином, спробуємо виокремити провідну типологічну відмінність у традиційній становій парадигмі давньогерманських мовних ареалів: опозиція «активний стан vs медіопасив» є симетричною тільки у готській мові (лише у ній наявний медіопасив), в усіх інших спостерігається суттєва асиметрія.

Властивий готській мові медіопасив не засвідчено у давньоанглійській мові, де рееструють спорадичні медіопасивні СПК. У давньоісландській, давньоверхньонімецькій та давньосаксонській мовах медіопасив так само не отримав розвитку. Натомість динамічно розвиваються СПК зворотного стану (давньоісландська мова) та пасивні значення (давньоверхньонімецька мова). Опозицію активному стану в західногерманському та готско-скандинавському мовних ареалах складають СПК з пасивними значеннями й вільні синтаксичні конструкції.

3.2. Периферія парадигми категорії стану

3.2.1. Станові пракаатегорійні конструкції із сильними дієсловами IV класу з основою на -nan

У готській мові слабкі дієслова з основою на *-nan* реалізують станові значення. З огляду на те, що дієслово з основою на *-nan* є головним носієм станового значення, подібні конструкції слід вважати СПК (див. Х. Аннерхольм, Я. Грімм, М. Гухман, В. Краузе, В. Євченко, Л. Майер, О. Москальська, К. Рахіліна, О. Смирницький, М. Стеблін-Каменський, Т. Яворська та ін.).

З іншого боку, СПК з вербативами з основою на *-nan* не можна трактувати як традиційно станові: медіопасивні, активні тощо. Окреслені групи дієслів виникають як альтернатива класичним і як каталізатор розвитку КС. Я. Грімм протиставляє їх активним формам перехідних дієслів та конструкціям із значеннями пасивності [Grimm, 1937, 21–22].

За Х. Аннерхольмом, семантична структура дієслів на *-nan* містить такі значення: абсолютно-інхотивне, медіопасивне та суто пасивне [Annerholm, 1956, 192–194]. Дієслова з основою на *-nan* також розглядають і як один із засобів передачі медіопасивних форм.

Ці дієслова належать до IV класу слабкої дієвідміни; у готській мові їх налічується близько шістдесяті груп [Гухман, 1964, 71–84].

Дієслова IV класу утворюються з основотвірною суфікса *-n / -nō*, напр.: гот. *fullnan* — *fullnōda* — *fullnōdedum*. В основі теперішнього часу до *-n-* приєднується тематичний голосний *full-n-a, full-n-i-s, full-n-i-þ*. В інших варіантах основи суфікс виступає у формі *-nō-*. Усі дієслова IV класу є закритою групою віддієслівного або відад'єктивного походження. Це неперехідні дієслова, які позначають який-небудь стан незалежно від суб'єкта процесу: а) похідні від готських дієслів: *usgutnan* «проливатися» (від *giutan* «лити», сильне дієслово II класу), *(fra)lusnan* «гинути» (від *fraliusan* «втрачати», сильне дієслово II класу), *(and)bundnan* «розв'язуватися» (від *andbindnan* «розв'язати», сильне дієслово III класу); слаке дієслово утворене від основи PRET множини сильних дієслів *bund-um* «ми зв'язуємо» — *and-bund-n-an* «розв'язувати»; б) похідні від прикметників: *fullnan* «наповнюватися» від *fulls* «повний», *mikilnan* «звеличуватися» від *mikils* «великий», *(ga)hailnan* «виліковуватися» від *hails* «здоровий».

Слакі дієслова IV класу, похідні від прикметників, часто протистоять похідним від того самого прикметника слабким дієсловом I класу зі значенням зворотності: *fulljan* «наповнювати» і *fullnan* «наповнюватися» від *fulls* «повний»; *(ga)hailjan* «лікувати» і *(ga)hailnan* «виліковуватися» від *hails* «цілий», «здоровий». При цьому слаке дієслово IV класу неперехідне й означає становлення стану цього об'єкта (*gahailnan* «вилікуватися», «видужати») [Дубинин, 2006].

Дієслова з основою на *-nan* означають дію або стан, обмежені сферою суб'єкта. Важливо, що більшість з них має різноманітні словотвірні префікси, напр.: гот. *biauknan* «множитися», *aiknan* «збільшуватися», *gabignan* «бути багатим», *usbruknan* «зламатися», *drobnan* «непокоїтися» тощо, та протистоять утвореним від однієї і тієї ж основи перехідним дієсловом I класу як сильним, так і слабким, напр.: гот. *usgutnan* «пролитися» — *giutan* «лити», *andletan* «бути відпущеним» — *afletan* «відпускати» [Гухман, 1964, 71–84].

СПК з дієсловами з основою на *-nan* — це конструкції, які містять різноманітні за семантикою дієслова, об'єднані єдиною семою. Всі вони мають ознаку при інактивному суб'єкті, тобто позначають стан такого суб'єкта, який сам не є виконавцем цієї ознаки. Процес, що описується за допомогою таких дієслів, можна вважати доцентровим [Гухман, 1964, 71–84].

СПК із дієсловами з основою на *-nan* у готській мові вербалізують моральний стан людини або фізичні процеси, пов'язані з ним [Гухман, 1964, 71–84]. Однак матеріал Готської Біблії, свідчить про те, що семантика таких СПК має набагато ширший діапазон реалізації й певні ареальні відмінності від інших давньогерманських мов. Уточнимо семантику СПК із готськими дієсловами з основою на *-nan* (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

СЕМАНТИКА СТАНОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ГОТСЬКОЇ МОВИ

Дієслово	Станова конструкція	Станове значення
BIAUKNAN «множитися»	<i>Ei hv oftuli izwara biauknai in Xristau Jesu</i> (Vulfila, Philippians I, 26) «щоб слава ваша примножилася в Ісусі Христі»	Накопичення подій, їх репродуктивність
USHAUHNAN «прославитися»	<i>Ei ushauhai namo frauins unsaris</i> (Vulfila, Thessalonians I, 12) «щоб було прославлено ім'я Господа нашого»	Спонукальна, імперативна дія
USMERNAN «розповсюдити»	<i>Usmernoda þan þata waurd</i> (Vulfila, Luke V, 15) «розповсюдилася тоді ця звістка»	Охоплення дією певного ареалу
WEIHANAN «бути освяченим»	<i>Atta unsar þu in himinam weihnai namo þein</i> (Vulfila, Mark VI, 9) «Отче наш, нехай буде освячено ім'я твоє»	Процес, спрямований на об'єкт
SWINÞNAN «укріплюватися»	<i>Ip þata barn wohs jah swinþnoda ahminus fullnands</i> (Vulfila, Luke II, 40) «і дитина росла й укріплювалася, наповнювалася духом»	Прогресія, ефективна зміна на краще, на більше
GAFULLNAN «наповнюватися»	<i>Jah wegog waltidedun in skip, swawse ita þujan gafullnoda</i> (Vulfila, Mark IV, 37) «хвилі били об човен так, що він наповнився»	Процесуальність дії з орієнтацією на її виконання
USFULNAN «виконувати»	<i>Ei þata waurd Esaeiins praufetaus usfullnodedi</i> (Vulfila, John XII, 38) «щоб виконалося слово пророка Ісаї»	Модальність бажаної дії, процесу
DISHNUPNAN «розірвати»	<i>Jah þata taujandans galukum manageins fiske filu, swe natja dishnupnodedun ize</i> (Vulfila, Luke V, 6) «так, щоб розірвалися їхні тенета»	Процес, який відбувається завдяки певним зусиллям

Продовження табл. 3.1

Дієслово	Станова конструкція	Станове значення
DISSKRITNAN «розірвати»	<i>Jah þan faurhah alhs disskritnoda in twa</i> (Vulfila, Mattweh XXVII, 51) «і тоді завіса у храмі розірвалася навпіл»	Результативність дії
USHAUHNAN «звеличувати»	<i>þan gimip ushauhnan in þaim weiham</i> (Vulfila, Thessalonians V, 10) «і прийшов, щоб бути звеличеним при своїх священнослужителях»	Набуття певної якості
GANOHNAN «забезпечувати»	<i>þþan izwis frauja mangjai jah ganohnan gataujai friafwai</i> (Vulfila, Thessalonians III, 12) «зробив би, щоб бути забезпеченим у коханні (впевненим у коханні)»	Умовність або допустовість процесуальної дії
ANDLETNAN «бути померлим»	<i>þanuh lustu habands andletnan</i> (Vulfila, Philippians V, 23) «і тоді хочу бути відпущеним (померлим)»	Прагнення завершити довготривалий процес
MIKILNAN «звеличувати через щось»	<i>þþan wen habam at wahsjandein galaubeinai izwarai in izwis mikilnan bi garaideinai unsarai</i> (Vulfila, Corinthians X, 15) «проте маю надію у разі віри вашої звеличитися через наші закони»	Інструментальність дії
USBRUKNAN «зламатися»	<i>þþ jabai sumai þize aste usbruknodedum</i> (Vulfila, Romans XI, 17) «а якщо деякі гілки зламаються»	Футуристичність дії
AFLHAPNAN «втілювати»	<i>þarei maþa ize ni gaswiltip jah fon ni af hvapnip</i> (Vulfila, Mark IX, 44) «і вогонь не погасне»	Неперервність процесуальної дії
GAFĀURSNAN «засихати»	<i>Rabbe, sai, smakkabagms þanei fragast gafāursnoda</i> (Vulfila, Mark XI, 24) «поглянь, смоківниця, яку ти прокляв, засохла»	Регресивні процеси, неминучість долі

Зазначені СПК реалізують не лише стан чи неперехідність, а охоплення суб'єкта процесом, спричиненим зовнішньою силою, так що стан, в якому опиняється суб'єкт, настає не тільки незалежно від його участі, а є безпосереднім результатом діяльності зовнішнього чинника, напр.:

(237) гот. *þarei maþa ize ni gaswiltip jah fon ni **af hvapnip*** (Vulfila, Mark IX, 44) — «і вогонь **не погасне**»;

(238) гот. *Jah wegōs waltidedun in skip, swawse ita juþan **gafullnoda*** (Vulfila, Mark IV, 37) — «хвилі били об човен так, що він **наповнився**».

Розглянуті вище СПК готської мови реалізують різні станові значення: моральний стан, фізичний стан, стан занепокоєння, стан тривожності, неперервний процес, футуристичність дії, якісний стан та подвійний стан (конструкції, що можуть мати у функції суб'єкта як предмет, так й особу), напр.:

(239) гот. *Rabbe, sai, smakkabagms þanei fragast **gafāursnoda*** (Vulfila, Mark XI, 24) — «поглянь, смоківниця, яку ти прокляв, **засохла**».

З погляду розмежування медіопасивного та власне пасивного суб'єктів, медіопасивного та доцентрового процесів, то у СПК першої та другої груп превалює медіопасивність, а третьої — значення пасивності. Для останньої притаманна й інша особливість: наявність ознаки, що визначає суб'єкта як носія певного стану, в якому він опинився внаслідок дії (однак не власної, а зовнішнього агенса), і повідомляє результативне значення більшості дієслів. Водночас співвіднесеність стану із відомою дією зовнішнього чинника зумовлює те, що стан сприймається не як якість або властивість інактивного суб'єкта, а як стан, що виникає внаслідок наступної дії — це явище і спричиняє інхоативне забарвлення готських дієслів на *-nan*.

Певним чином відстороненою є незначна група готських дієслів на *-nan* із семами реверсивності (зворотності та взаємності), напр.: гот. *aflifnan* «залишитися», *skaidnan* «розлучитися», *gahaftnan* «приєднатися», *ufargafnan* «звеличувати себе», *gahailnan* «вилікуватися» тощо. Основним значенням СПК із такими дієсловами є обмеженість дії сферою суб'єкта, тобто відсутність відцентровості без наголошення на інактивності останнього, з одного боку, та доцентровість, з іншого, напр.:

(240) гот. *jah **gahailnoda** sa þiutagus is in jainai hveilai* (Vulfila, Mark VIII, 6) — «і **вилікувався** слуга його у ту ж мить».

Основні смислорозрізнявальні ознаки СПК із дієсловами IV класу виникають у процесі зіставлення. Цю опозицію у готській мові складають СПК із дієсловами на *-nan* та СПК зі спільнокореновими перехідними дієсловами I класу (табл. 3.2).

СПК ІЗ НЕПЕРЕХІДНИМИ ТА ПЕРЕХІДНИМИ ДІЄСЛОВАМИ
ГОТСЬКОЇ МОВИ

Конструкції із неперехідними дієсловами з основою на -nan	Переклад	Конструкції із перехідними дієсловами І класу	Переклад
<i>Usmernoda þan þata waurd</i> (Vulfila, Luke V, 15)	«розповсюдилося слово»	<i>Þr eis usgaggandana usmeridedum ina in allai airþai jana</i> (Vulfila, Mark IX, 31)	«а вони, виходячи, розповсюдили звістку про нього по всій землі»
<i>Frauja, nasei unsis, fragistanam</i> (Vulfila, Mrk. VIII, 25)	«Господи, порятуй нас, гинемо ми»	<i>Saei bigitiþ saiwala seina, fragisteiþ izai</i> (Vulfila, Mark X, 39)	«той, хто збереже душу свою, згубить її»
<i>Aþran izwis managjai jah ganohman gataujai friarwai</i> (Vulfila, Th. III, 12)	«і зробив би забезпеченим коханням»	<i>Swa managi ganohjands ins wailawiznai</i> (Vulfila, Skeiteins VII, 12)	«забезпечуючи їх настільки багатою їжею»
<i>Þai sind þai gahausjandans jah af saurgom jah gabein jah gabaurjorum þizos libainais gaggandans afþarnand</i> (Vulfila, Luke VII, 14)	«вони ті, хто слухає, але, відходячи, заповнюються клопотами»	<i>Jah ufarstigun þai þaurnjus jah afþarpedum þata</i> (Vulfila, Mark IV, 7)	«і вирости терени та заповнили його»
<i>Jah þata barn wols jah swinþnoda almins</i> (Vulfila, Luke I, 80)	«і дитина ця росла й укріплювалася духом»	<i>Jah waurstw þizos baurgwaddjaus inswinþida</i> (Vulfila, Nehemiah V, 16)	«і справу цих міських стін укріпив»

Із матеріалу табл. 3.2 виокремлюємо такі смислорозрізнявальні ознаки: дієслова IV класу завжди означають невідцентровість (неперехідність), на відміну від дієслів I класу, зазначених у правій частині таблиці; дієслова IV класу протистоять сильним дієсловам та дієсловам I класу, що утворені від того самого кореня, не тільки у функції протиставлення неперехідних перехідним, а й як дієслова стану дієсловам дії; інактивному суб'єкту дієслів IV класу протистоять активний суб'єкт перехідного дієслова; характер співвідношення ознаки, вираженої дієсловом IV класу, до суб'єкта цієї ознаки функційно близький стосовно відношення перехідного дієслова до об'єкта, тому в першому випадку ознака є відцентровою, а в другому — доцентровою.

У СПК із неперехідними дієсловами простежуються такі станові значення:

а) власне процес, напр.:

(241) гот. *Usmernoda þan þata waurd* (Vulfila, Luke V, 15) — «**Розповсюдилося** це слово»;

б) прогнозований результат процесу, напр.:

(242) гот. *Frauja, nasei unsis, fragistanam* (Vulfila, Mark VIII, 25) — «Господи, порятуй нас, **гинемо** ми»;

в) початок процесу, напр.:

(243) гот. *Þai sind þai gahausjandans jah af saurgom jah gabein jah gabaurjorum þizos libainais gaggandans afþarnand* (Vulfila, Luke VII, 14) — «вони ті, хто слухає, але, відходячи, **заповнюються** клопотами» тощо.

СПК із перехідними дієсловами описують:

а) активну дію, напр.:

(244) гот. *Jah ufarstigun þai þaurnjus jah afþarpedum þata* (Vulfila, Mark IV, 7) — «І вирости терени та **заповнили** його»;

б) завершення дії, напр.:

(245) гот. *Jah waurstw þizos baurgwaddjaus inswinþida* (Vulfila, Nch., V, 16) — «І справу цих міських стін **укріпив**»;

в) прогнозування дії, напр.:

(246) гот. *Saei bigitiþ saiwala seina, fragisteiþ izai* (Vulfila, Mark X, 39) — «Той, хто збереже душу свою, **згубить** її».

Отже, СПК із дієсловами з основою на -nan є особливими лексико-граматичними групами, які найбільше притаманні готській мові. Проте СПК подібного типу наявні й в інших давньогерманських

мовах: спорадичні випадки таких конструкцій презентовано матеріалами давньоісландської мови. У давньоісландських пам'ятках дієслова, генетично тотожні готським дієсловом IV класу, утворювали свої форми на зразок дієслів II класу. Вони не існували як самостійна лексико-граматична група, напр.: двн.-ісл. *batna* «покрощуватися» = гот. *gabatan*; двн.-ісл. *losna* «втрачати» = гот. *fralusnan*; двн.-ісл. *vakna* «просинатися» = гот. *gawaknan*; двн.-ісл. *kvikna* «воскреснути» = гот. *gaqianan*; двн.-ісл. *strokna* «сохнути» = гот. *gastaurknan* та ін. [Гухман, 1954, 100–101].

Х. Аннерхольм [Annerholm, 1956, 149–184] вважав це явище для давньоісландської мови вторинним. На користь цього свідчать сліди безсумнівної продуктивності таких дієслів у скандинавських мовах, можливість їх утворення від прикметника, напр.: двн.-ісл. *kvikna*, *kvikr* «живий», чи дієслів, напр.: двн.-ісл. *sviða* «смажити», «спалювати» — *sviðna* «горіти», «бути спаленим». Варто зазначити, що кількість таких дієслів становить близько тридцяти. Саме тому можна припустити, що у час відокремлення готської мови від інших германських мов у тих діалектах, які потім стали основою утворення скандинавських мов, існувала особлива лексико-граматична група дієслів, генетично тотожних дієсловом IV класу готської мови. Однак у VII ст. (епоха створення давньоісландських пам'яток) лексико-граматична група дієслів зникає як особливий клас. М. Гухман [Гухман, 1954, 101], своєю чергою, пояснює це двома причинами, а саме структурно-морфологічною та функційно-семантичною: 1) процесом взаємодії між дієслівними класами, за якого менш продуктивні поглинаються більш продуктивними; 2) конкуренцією дієслів IV класу із дієсловом зі зворотним займенником, які по-справжньому конкурують у становій парадигмі, напр.: двн.-ісл. *vana* «зменшувати» — *vanask* «зменшуватися», *tyna* «руйнувати» — *tynask* «гинути».

Виникає питання, чи можна розглядати СПК із дієсловом IV класу як спільногерманське явище? Сумнів викликає той факт, що в усіх давньогерманських мовах знаходимо реліктові конструкції, тотожні СПК з дієсловом IV класу готської мови. Порівняймо лише їх невеличкий перелік, напр.: двн.-англ. *druncnian*, двн.-верхн.-нім. *trunkanen*, двн.-ісл. *drunkna* «тонутися»; двн.-англ. *wisnian*, *weornian* «в'янути»; двн.-верхн.-нім. *wesanen* «розкладатися»; двн.-ісл. *visna* «засохнути»; двн.-верхн.-нім. *storchanen* «застигнути». Наявні, зо-

крема, і сумнівні варіанти, напр.: двн.-сакс. *torpon* та двн.-верхн.-нім. *mornen* є дієсловом IV класу, проте їхній еквівалент у готській мові *taurnan* не належить до IV класу. Залишаються ізольованими лексичні групи у давньогерманських мовах, напр.: двн.-верхн.-нім. *lirnen* «вчитися», *stornen* «лякатися», які лише підтверджують наявність такого суфікса *-en* поза межами готско-скандинавського ареалу, однак не вказують ані на його продуктивність, ані на існування спеціальної лексико-граматичної групи, яка могла б уживатися у послідовних опозиціях.

СПК із дієсловом IV класу не вважаємо спільногерманським феноменом. Альтернативні СПК властиві лише готско-скандинавському мовному ареалу — готській мові та частково давньоісландській. В усіх інших давньогерманських мовах засвідчено лише спорадичні випадки вживання. Досліджені нами станові СПК із дієсловом IV класу є конкурентами готському медіопасиву й постають одним із актуалізаторів розвитку КС, флективним засобом розвитку парадигми КС давньогерманських мов. У деяких випадках превалює медіопасивність, в інших — доцентровість процесу та інактивність суб'єкта; нерідко визначальним стає лексичний характер дієслів такого типу.

3.2.2. Інертивні станові пракатегорійні конструкції із РТСРЛ II

РТСРЛ II у германських мовах належить до продуктивної категорії так званих «віддієслівних прикметників», які посідають проміжне місце між дієприкметниками та прикметниками. Специфічною ознакою РТСРЛ II є їх формування від дієслівного кореня, а не від основи (схема побудови дієприкметника). У нашій праці ми виходимо з досліджень РТСРЛ II у давньогерманській мові (W. Steinberg), компаративного аналізу давньогерманських дієприкметникових зворотів (Е. Прокош), молодогограматичної концепції генези давньогерманського РТСРЛ II (К. Brugman), станових відношень у системі РТСРЛ II германських мов (Е. Sturtenwandt), типологічного аналізу РТСРЛ I та II у давньогерманських мовах (М. Гухман), системи дієприкметникових зворотів (О. Потєбня), вживання РТСРЛ II без копул (W. Krause), різних процесів оформлення РТСРЛ II (О. Пеш-

ковський) тощо. У межах нашої наукової розвідки здійснимо спробу осмислити станову специфіку конструкцій із РТСРЛ II на прикладі давньогерманських мов різних ареалів — західногерманського та готто-скандинавського, а також визначити спільні та відмінні особливості й ознаки, які формували станову парадигму загалом.

У спеціальних граматиках окремих індоєвропейських мов або у порівняльних граматиках не завжди дотримано принцип виокремлення РТСРЛ II серед інших віддієслівних прикметників. М. Гухман представила досвід історико-типологічного дослідження у сфері РТСРЛ II давньогерманських мов, де на основі різних типів контекстів проаналізовано конструкції, які містять РТСРЛ II. Вживання останніх у давньогерманських пам'ятках свідчить не про станову нейтральність, яка властива іменниковим утворенням, а про своєрідну співвіднесеність станової семантики з категоріями перехідності / неперехідності дієслова [Гухман, 1954, 108].

Зазвичай у РТСРЛ I та РТСРЛ II зіставлено елементи процесуальності та реальності, що є їхніми безпосередніми дієслівними й іменними характеристиками. У давньогерманських мовах СПК із РТСРЛ II набувають станових сем, тобто демонструють певні відношення або складають опозиції. Наведемо приклад двох готських РТСРЛ II й спробуємо довести зазначене вище, напр.: гот. 1) *daurjands* «той, хто хрестить» — 2) *daurip̃s* «хрещений». Завдяки цим дієприкметникам можна встановити такі диференційні ознаки: за характером зв'язку із суб'єктом (носієм цієї ознаки): а) у першому випадку ознака залежить від суб'єкта, виконується ним; а в другому — не залежить від діяльності суб'єкта, що цю ознаку характеризує; б) за спрямованістю того процесу, за яким ознака, що позначена РТСРЛ II, є співвіднесеною (у разі з РТСРЛ I — це відцентровість, а з РТСРЛ II — доцентровість); в) за способом реалізації ознаки РТСРЛ II (у РТСРЛ I ця ознака є такою, що триває, а у РТСРЛ II поєднано її наявність та потенційну результативність).

Давньогерманський матеріал містить лише спорадичні випадки використання РТСРЛ II без службового дієслова. РТСРЛ II постає носієм граматичного значення пасивності. Вживання РТСРЛ II у давньогерманських мовах можна простежити у різних типах контекстів і за різними синтаксичними параметрами, а саме: 1) незалежний синтаксичний відрізок складносурядного речення, де РТСРЛ II є дієслівним центром із власним суб'єктом та поєднується

ся за допомогою сполучника з іншими елементами речення; 2) зли-те речення, де РТСРЛ II та особова дієслівна форма співвіднесені з суб'єктом і наявна відносна синтаксична рівноправність РТСРЛ II та дієслівної форми; 3) відокремлена дієприкметникова конструкція, де РТСРЛ II займає центральну позицію; 4) іменникові словосполучення, де РТСРЛ II виступає як комплемент з апозицією чи препозицією [Гухман, 1954, 115].

Такі конструкції можна вважати інертивними (бездіяльнісними), оскільки активно діючий суб'єкт не виражений, спостерігаються лише процесуальні відношення, іноді з ознаками результативності. Окреслені типи контекстів трапляються в усіх давньогерманських мовах, однак продуктивність та правила вживання РТСРЛ II, станові відтінки неоднакові. У готській мові РТСРЛ II становить самостійний відрізок складносурядного речення, тобто відповідає першому або третьому типам контексту, напр.:

а) значення результативності та одночасної переддії, напр.:

(247) гот. *hvan aggwu þata daur jah þraihans wigs sa brigganda in libainai, jah fawai sind þai bigitandas þana* (Vulfila, Mark VII, 14) — «вузькі є ці ворота та **обмежено** шлях, що веде до життя, та небагато тих, хто їх знаходить»;

б) подвійна співвіднесеність процесу, напр.:

(248) гот. *þiunagus meins ligiþ in garda usliþa, harduba balwiþs* (Vulfila, Mark VIII, 6) — «слуга мій лежить у будинку **розслаблений**, важко **змучений**»;

в) у розгорнутих означеннях вербалізується охоплення процесом, у який суб'єкт не мав наміру бути задіяним, інакше кажучи, відстороненість виконавця дії від процесу, напр.:

(249) гот. *ei þanaseþs ni sijaima niuklahai uswagidi jah uswalogidai winda hammeh laisenais* (Vulfila, Ephesians IV, 14) — «щоб ми не були немовлятами, **заколиваними** та **захопленими** вітром кожного вчення»;

г) стан, де об'єкт фактично розшифровується як вказівка на джерело дії, результатом якого може бути реалізована РТСРЛ II ознака, напр.:

(250) гот. *abþan ni þatain, ak jah gatewiþs fram aiklesjom* (Vulfila, Corinthians VIII, 19) — «тільки **прийнятий** церквою»;

(251) гот. *raus fram winda wagidata* (Vulfila, Mark XI, 7) — «очерет, що **коливається** вітром»;

(252) гот. *aipastaule unsara jus sijub, gamelida in hairtam unsaraim, kunþa jah anakunnaida fram allaim mannam* (Vulfila, Corinthians III, 2) — «ви — лист наш, що **написаний** у серцях наших, відомий та **прочитаний** усіма людьми».

У зазначених вище трьох СПК із РТСРЛ II об'єкт характеризує зовнішній чинник, що супроводжує виникнення ознаки, вербалізований РТСРЛ II із позначенням суб'єкта. У готських текстах РТСРЛ II зберігає елемент дієслівності, тобто є носієм станового значення. Про наближення готського РТСРЛ II до самостійного присудка говорити немає сенсу, адже наявні лише елементи предикативності та комплементарності.

Матеріал ранніх давньовірхньонімецьких пам'яток свідчить про широкий діапазон вживання конструкцій із РТСРЛ II. Загалом в «Isidor» («Ісидорі») конструкції із РТСРЛ II трапляються двадцять п'ять разів і вербалізують значення результативності, напр.:

(253) двн.-верхн.-нім. *In dhemu heilegin daniheles chriscribe ist umbi dhea christes cumft ernustliihho araughit endi iaar arzelidiu, ioh offonosindum siniu zeihhan dhes bifora chichundidiu* (Isidor, XXV, 11) — «У писанні святого Даниїла без сумнівів доведено щодо приходу Христа, й роки **пораховані**, і його знамення **передбачені**».

Водночас наявні СПК виражають дію, яка нещодавно була здійснена активно діючим суб'єктом, напр.:

(254) двн.-верхн.-нім. *Dher simbles fona dhemu fater chiuuon ist fona himile nidharquheman endi uphstigan* (Isidor, IX, 9) — «Той, що **був надісланий** батьком, привчений спускатися та підійматися»;

(255) двн.-верхн.-нім. *Dhazs ist dhiu unmeina magad maria fona dauides uurzun framquhoman* (Isidor, XXXIX, 22) — «Це дівка Марія, що **пішла** від кореня Давида».

Характерними також є такі конструкції, де превалює коротка форма називного відмінка РТСРЛ II або простий аппозитивний РТСРЛ II, які реалізують процесуальні відношення у зв'язку із завершеною дією у минулому, напр.:

(256) двн.-верхн.-нім. *Nu ist fona goda chiquhedan got chisalbot* (Isidor, V, 4) — «Тепер про бога **сказано** — бог **помазаний**».

Засвідчено також станові відношення в СПК із РТСРЛ II із вказівним займенником, який містить конкретну результативну дію, спрямовану на об'єкт, напр.:

(257) двн.-верхн.-нім. *dazs undarquhende chibot* (Isidor, XXIX, 2) — «**заборонена** заповідь»;

(258) двн.-верхн.-нім. *endi dhiu chiborgonun hort dhir ghibu* (Isidor VI, 3) — «і **захований** скарб тобі дам».

У давньовірхньонімецькій пам'ятці «Tatian» («Татіан») помітний вплив латинських та готських моделей, напр.:

а) передчасність подій, напр.:

(259) двн.-верхн.-нім. *Inti gioffonoten iro tresofazzon brahtum imo geba* (Tatian, 8) — «І коли скрині **були відкриті**, вони принесли йому подарунки»;

б) послідовність подій, напр.:

(260) двн.-верхн.-нім. *Thesen giquetanen gieng stigenti zi Hierusalem* (Tatian, 138) — «Як це **було сказано**, пішов у Єрусалим»;

(261) двн.-верхн.-нім. *inti gimanot in troum fuor in teil Galilee* (Isidor XI, 4) — «й **попереджений** уві сні, він поїхав у Галілею»;

в) орієнтованість на майбутню дію, залежну від суб'єкта, напр.:

(262) двн.-верхн.-нім. *uuir gihortun inan quudentan, mugan ziuuerfan gotes tempal thaz mit henti gitanaz zimbron* (Tatian, 189) — «ми чули, як він казав, що може розбити храм Божий, руками **збудований**, й через три дні інший збудувати нерукотворний».

У давньовірхньонімецькій мові станові конструкції спорадично поєднували одночасно дві форми РТСРЛ II — скорочену та розгорнуту, напр.:

(263) двн.-верхн.-нім. *Gebet, thanne gibit iu, guat mez, gifultaz into giuegan* (Tatian, 39) — «**Давайте** так само, як **дають** вам: гарну міру, повну та зважену». Зауважимо, що йдеться про скорочену та розгорнуту форми РТСРЛ II. Перша тісно пов'язана із дієслівною функцією, а друга лише опосередковано.

У «Пісні про Гільдебранда» РТСРЛ II представлено без AUX (препозитивне, аппозитивне значення), напр.:

(264) двн.-верхн.-нім. *barn unwahsan... wuntane bauga* (Hildebrandslied, 20–35) — «**забраний** спадок... **відмічений** зап'ясток».

Пор. також у пам'ятці баварського діалекту «Muspilli» («Муспіллі») РТСРЛ II + дієслово *sten* «стояти», напр.:

(265) двн.-верхн.-нім. *Stet pigungan* (Muspilli, 64) — «стоїть засмучена»;

(266) двн.-верхн.-нім. *kitarnit stentit* (Muspilli, 68) — «стоїть **захований**».

У таких конструкціях повідомляється про наявний стан, що вербалізує РТСРЛ II, який співвідноситься із певним предметом або особою. Однак така конструкція не є самостійним висловленням, а ім'я, з яким комбінується РТСРЛ II, зафіксоване у непрямому відмінку. Лише поєднавшись із більш складним цілісним висловленням, вона набуває суто станового значення та самостійності.

Вивчення сутнісних характеристик давньоісландських конструкцій із РТСРЛ II виявило відмінності, притаманні синтаксичним відношенням у різножанрових мовних пам'ятках, таких як героїчні пісні «Edler Edda» («Старшої Едди») «Volospá», «Hávamál», «Baldrs», «Þrymskviða» із позиції: напр., аппозитивне вживання РТСРЛ II у пам'ятці «Volospá»:

(267) двн.-ісл. *Þórr einn þar vá, þrunginn móði* (Edler Edda, Volospá, 26) — «тільки Тор вдарив, **охоплений** гнівом»;

(268) двн.-ісл. *Seið hon hvars hon kunni, seið hon hug leikinn* (Edler Edda, Volospá, 22) — «Чаклувала, де могла, чаклунством **робила** розум **затемненим**»;

(269) двн.-ісл. *Stóð um vaxinn vollom hæri miór fagr, misilein* (Edler Edda, Volospá, 31) — «**Здійнявшись** із землі, вироста прекрасна оме́ла».

Натомість у «Hávamál» конструкцію чи СПК вжито у препозиції, напр.:

(270) двн.-ісл. *með brennandom líósom oc bornom víði* (Edler Edda, Hávamál, 110) — «із **палаючими** вогнями й **піднятими** факелами».

У піснях «Edler Edda» засвідчено як аппозитивне розміщення елементів конструкції, так і препозитивне, напр.:

(271) двн.-ісл. *ormr dreyrfáðr* (Edler Edda) — «змія, що **заплямована** кров'ю»;

(272) двн.-ісл. *brúðr baugvarið* (Edler Edda) — «дружина, **прикрашена** перснями» тощо.

Також у «Edler Edda» трапляються розгорнуті комплементарні конструкції, напр.:

(273) двн.-ісл. *Mæki liggia ec sé míns vinar allan í dreyra drifinn* (Edler Edda, Grm. 52, 4) — «я бачу, що **лежить** меч мого друга, **весь залитий** кров'ю»;

(274) двн.-ісл. *benvond of lét brúðdinn gulli* (Edler Edda, Hávamál, 7) — «меч поклав він, **оздоблений** золотом» та ін.

Проте всі наведені варіанти є синтаксично залежними, тому говорити про повноцінні станові відношення зарано.

Особливий інтерес становить вживання РТСРЛ II без AUX, напр.: (275) двн.-англ. *Sia maþr hafþe spiót i hende ok gurþr saxe* (Beowulf, 134) — «Цей чоловік мав спис у руках та був **підперезаний** мечем»;

(276) двн.-англ. *þar fóru festar fram ok kveðit á brúllaupsstefna* (Beowulf, 18) — «трапилися тоді заручини й **призначено** весілля» (станові відтінки одночасності або відносна завершеність події тощо).

У давньоанглійському епічному творі «Beowulf» («Беовульф») РТСРЛ II вжито у конструкціях з розгорнутими комплементами, де його характеризує подвійний смисловий зв'язок із суб'єктом та дієсловом, тобто одночасність відношення до процесу дії та до суб'єкта, напр.:

(277) двн.-англ. *nū sē wyrm liged, swefed sære wund, since bereafod* (Beowulf, 2745) — «тепер цей дракон **лежить, спить, важко поранений, ошуканий**»;

(278) двн.-англ. *Cōm þā tō recede rinc siðidan, dreamum bedæled* (Beowulf, 720) — «**Відправився** герой тоді додому, радості **позбавлений**».

Також СПК у творі «Beowulf» мають розгорнуті компленти у ролі епитетів, зображень морального та фізичного станів суб'єкта, напр.:

(279) двн.-англ. *Ða com in gan ealdor ðegna dædcene mon dome gewurþad* (Beowulf, 1644) — «тоді **відправився** старший із воїнів, **сміливий** у справах чоловік, славою **прикрашений**»;

(280) двн.-англ. *on him byrne scan, searonet seowed smiþes orþancum* (Beowulf, 405) — «у нього обладунки **сяяли, прикрашені** мистецтвом коваля».

У тексті «Beowulf» знаходимо комплементарні конструкції, які описують процес, що розгортається, напр.:

(281) двн.-англ. *his hyrsted sweord* (Beowulf, 623) — «свій **прикрашений** меч»;

(282) двн.-англ. *brodigne beadusercean* (Beowulf, 672) — «**плетена** броня»;

(283) двн.-англ. *hroden hildescumbor* (Beowulf, 1022) — «**прикрашений** прапор».

У розглянутих прикладах (277–283) зазначено такі варіанти вживання конструкцій із розгорнутими комплементами: одночасність подій, що повідомляються формою РТСРЛ II та формою головного

дієслова; відсутність процесу завершеності й абсолютної результативності.

Готський РТСРЛ II найчастіше позначав стан, викликаний дією, що передує події, вираженій головним дієсловом, напр.:

(284) гот. *fraihaus þan fram Fareisaium: huan qimif andhof* (Vulfila, Mattweh X 156) — «**опитаний** тоді фарисеями **відповідав** після того».

Співвідношення реальності ознаки та її залежності від будь-якої переддії знаходимо не в усіх давньогерманських мовах. У цьому разі важливу роль відіграє згадка про зовнішній фактор, який спричиняв зміну того або іншого стану. Тоді співвіднесеність із попередньою діяльністю суб'єкта стає особливо зрозумілою, а елемент реальності, наявний у семантичній структурі РТСРЛ II, завуальовується.

У давньоверхньонімецькій мові РТСРЛ II у самостійній позиції має вищий рівень однозначності. РТСРЛ II зазвичай не вживається для позначення стану, викликаного процесом, який відбувається паралельно із процесом головного дієслова, тобто форма, яка не використовується у значенні пасивного РТСРЛ II теперішнього часу. Подібні значення об'єктивуються РТСРЛ II у деяких давньоісландських сагах та «Edler Edda», напр.:

(285) двн.-ісл. *skialtu ub fatlaþr* «**підперезаний** щитом», *burnir fiakurum bruþrum* «**народжені** чотирма братами» тощо.

У текстах «Старшої Едди» семантика РТСРЛ II містить елементи, пов'язані з відомою характеристикою якості стану як певної реальності, порівняно з вживанням РТСРЛ II для вираження певної послідовності подій. Про це свідчать випадки широкого використання РТСРЛ II у функції комплементів, напр.:

(286) двн.-ісл. *brudr baugvarið* «дружина перснями **прикрашена**», *brotno sverði* «**зламаному мечу**» тощо.

Вказівка на джерело процесу, що викликає певний стан, якість або властивість пасивного суб'єкта, водночас підкреслює афіційованість останнього. Результативність у цьому разі переплітається із пасивністю. Матеріал давньоанглійського «Беовульфа» демонструє таку саму палітру значень, напр.:

(287) двн.-англ. *He gewergad sæt* (Beowulf, 1852) — «Він **сидів втомлений**»;

(288) двн.-англ. *þæt swæord gedeaf fān ond læted* (Beowulf, 2700) — «цей меч опустив блискучий та **прикрашений**».

Характерною рисою семантики давньоанглійського РТСРЛ II є синтаксична самостійність, що вносить додатковий елемент співвіднесеності з попередньою дією та результативністю. Окрім того, у давньоанглійській, як і в інших давньогерманських мовах, поряд з РТСРЛ II є уточнення, що реалізує додатковий смисл процесуальності, напр.:

(289) двн.-англ. *on breostum læg, golde gegyrwed* (Beowulf, 552) — «кольчуга плетена лежала на грудях, золотом **оздоблена**».

Давньосаксонський «Heliand» рясніє моделлю РТСРЛ II + AUX. Такі конструкції належать до парадигми активного стану, однак містять пасивні семи, напр.:

(290) двн.-сакс. *Thô uuar{d} thiū tid cuman, — [that] thar gitald habdun uuīsa man mid uuordun, — that scolda thana uuīh godes Zacharias bisehan* (Heliand, 95) — «Так настали ті часи, що були передбачені Захарієм, — з'явився той, хто дійсно прославив Мудреця словами Божої величі».

У давньогерманських мовах конструкції з РТСРЛ II засвідчено у парадигми КС не лише разом із AUX «бути» та «ставати», а й самостійно. Проте говорити про конструкції із РТСРЛ II як про абсолютно станові не доцільно. Вони є носіями станових ознак, мають властивість передавати якості або певні відношення. Водночас способи вираження конструкцій із РТСРЛ II у давньогерманських мовах не є тотожними.

3.2.3. Станові пракатегорійні конструкції із AUX «бути / ставати» та РТСРЛ II

Конструкція РТСРЛ II з AUX «бути» та «ставати» посідає особливе місце у парадигмі КС давньогерманських мов. Серед різноструктурних станових конструкцій, які беруть участь у цьому процесі, вона є стійкою ланкою, що притаманна всім досліджуваним давньогерманським мовам. У лінгвістиці розглядалися окремі аспекти окресленої проблематики: різні процеси поєднання РТСРЛ II з AUX «бути» та «ставати» у давньогерманських мовах (М. Гухман), зрушення у аналітичній парадигмі пасивного стану (А. Кюні, Е. Макаєв, С. Маслова-Лашанська, О. Смирницький, А. Цігльшмідт, В. Ярцева) та ін.

Витоки цих конструкцій сягають у дописемний період історії давньогерманських мов. Розвинену систему таких СПК знаходимо не лише у готській мові, а й в рунічних написах починаючи із V ст. Зауважимо, що обидві станові конструкції є продуктивними у мові готської писемності, на противагу медіопасивним СК чи конструкціям із дієсловами IV класу, які виявилися нестійкими та поступово зникали. Саме перифрастичні конструкції РТСРЛ II із AUX «бути» та «ставати» стали основою для утворення аналітичної парадигми пасивного стану сучасних германських мов.

У літературі часто зазначають про те, що розвиток аналітичних форм пасивного стану відбувається з дієслова. Необхідно з'ясувати розрізнявальні ознаки, які дадуть змогу розмежувати дієслово й станову форму, а також чи можна встановити, коли та за яких умов відбувалися зрушення, що трансформували дієслово в аналітичну форму [Гухман, 1954, 103–104].

При визначенні зв'язку перифрастичних сполук пасивного стану А. Zieglschmidt [Zieglschmidt, 1929, 7] зазначає, що у давньогерманських писемних пам'ятках наявні складені категорії пасивного стану, які у подальшому розвивають свою систему часів паралельно з часовою диференціацією активного стану, іноді навіть випереджуючи її. Натомість В. Шредер [Schreder, 1955] зауважує, що процес утворення пасивного стану з іменних конструкцій виходить за межі історії писемності та фактично виключений з поля зору дослідників давньогерманських мов.

Незважаючи на вичерпне у першому наближенні висвітлення окресленої проблеми, вважаємо, що й донині не виявлено особливості станової природи СПК такого типу, а також не вивчено процеси виокремлення диференційних ознак у смисловій структурі зазначених конструкцій. Наше завдання полягає у тому, щоб довести історичне співвіднесення, сутність та роль конструкцій РТСРЛ II з AUX «бути» та «ставати» в оформленні станової парадигми давньогерманських мов.

На відміну від готської мови, де статус СПК цього типу визначається існуванням таких продуктивних, конкурентоспроможних утворень, як медіопасив та дієслова IV класу, у західногерманському ареалі вони постають єдиним засобом реалізації опозиції «доцентровий процес — відцентровий процес», а в сучасних мовах є основою станової парадигматики. У готсько-скандинавському ареалі

ці конструкції потрапляють у мікросистему зі зворотними дієсловами, що й визначатиме надалі їхню специфіку. Проте особливості вживання таких СК у кожній давньогерманській мові типологічно відмінні. Це засвідчується тим, що семантична структура станової конструкції з AUX «ставати» зберігається й там, де AUX *bliva* витісняє гот. *wairþan*, двн.-ісл. *verða*, двн.-англ. *weorðan*, двн.-верхн.-нім. *werdan*.

Розглянемо сполучуваність станових конструкцій РТСРЛ II із AUX «бути» та «ставати» у літературних пам'ятках давньогерманських мов. Так, у Готській Біблії (IV ст.) мовні продуктивні конструкції AUX *wisan* + РТСРЛ II та AUX *wairþan* + РТСРЛ II відрізняються лише за своєю семантичною структурою, проте однаково вживаються на позначення невідцентрового процесу, напр.:

(291) гот. *jah usiddjedun du imma all Iudaialand jah Iairusaulwmeis, jah daupidai wesun allai in Iaurdane ahvai fram imma, andhaitandans frawaurhtim seinaim* (Vulfila, Mark I, 5) — «і до нього **приходила** вся країна Юдейська, і вони з Єрусалиму всі **хрестилися** після нього в річці Йордан, **спокутуючи** гріхи свої»;

(292) гот. *jah warþ in jainaim dagam, qam Iesus fram Nazaraipþ Galeilaias jah daupipþ was fram Iohanne in Iaurdane* (Vulfila, Mark I, 9) — «і **сталосся** це в ті дні, коли прийшов Ісус з Назарету Галілейського від Івана та **хрестився** в Йордані»;

(293) гот. *ip afar þatei atgibans warþ Iohannes, qam Iesus in Galeilaia merjands aiwaggeljon þiudangardjos gudis* (Vulfila, Mark I, 14) — «тепер, після того як Іван **був посаджений** у в'язницю, прийшов Ісус до Галілеї, проповідуючи Євангеліє Царства Божого» та ін. Співіснування на рівних правах цих конструкцій на такому ранньому історичному зрізі виокремлює готський ареал з-поміж інших давньогерманських.

У давньоісландських піснях «Старшої Едди» станові конструкції AUX *verða* + РТСРЛ II є малопродуктивними, оскільки засвідчені переважно у пізніх піснях, однак кількість таких конструкцій є обмеженою, напр.:

(294) двн.-ісл. *syni þinom verðra sæla scoppud* (Edler Edda, Reginsmál — Sigurðarkviða Fáfnisbana II, 4) — «Сину твоєму щастя **не буде створено**» (як проекція у майбутнє);

(295) двн.-ісл. *Vard einn borinn i ardaga* (Edler Edda, Hamðismál, 353) — «**Був народжений** у давні часи».

Особливо показовою є непродуктивність моделі AUX *verða* + PTCP II у піснях «Старшої Едди» на тлі досить активної сполучуваності з претеритальними формами AUX «бути». Периферійність конструкції PTCP II перехідних дієслів із *verða* спостерігаємо й у мові давньоісландських саг.

У пам'ятках писемності давньоанглійського періоду конструкції з PTCP II можна поділити на дві групи. Перша включає конструкції з AUX *wesan* та спорадично з AUX *weorðan*, найчастіше засвідчені у тестах творів «Беовульф» та «Закони короля Альфреда», де вони превалюють. Давні автори типово вживали копулу AUX *wesan* для об'єктивації невідцентрової ознаки, тоді як AUX *weorðan* лише посідає місце можливого поєднання. У творі «Беовульф» станова конструкція із AUX *weorðan* трапляється тринадцять разів, а із AUX *wesan* — понад сімдесят. Для другої групи характерні конструкції з AUX *wesan*. Для порівняння М. Гухман наводить статистику останньої: у творі «Настанови Пастиря» вжито п'ятсот шістнадцять конструкцій з копулою AUX *wesan* і сто п'ятнадцять з копулою *weorðan*, у «Житті святих» Ельфріка налічується шістсот сімдесят три конструкції із *wesan* і сто одна з AUX *weorðan* [Гухман, 1954, 154]. Інтерес викликає спільність досліджуваного явища першої групи пам'яток з явищами, які відстежуємо в давньоісландській мові. З іншого боку, явища, притаманні другій групі, демонструють спільні ознаки з готською, частково з давньоверхньонімецькою та давньосаксонською мовами. Наявність третьої станової моделі — СПК з копулою AUX *beon* — у давньоанглійській мові виокремлює давньоанглійську станову парадигму з-поміж інших давньогерманських, напр.:

(296) двн.-англ. *On ðæt gesundfullnessum ðæt mod wierð upahafen, on ðæt earfedum hit bið geeaðmedd* (Cura Past., 35) — «У період добробуту дух **возвеличується**, а в тяжкі часи він **принижується**».

Звернімо увагу на те, що у давньоверхньонімецьких пам'ятках писемності «Isidor» та «Muspilli» відсутні конструкції з AUX *iuuesan*. В «Isidor» зафіксовано одну СПК із PRET CONJ цього дієслова (*wäri*). Цю закономірність також простежуємо у конструкціях із активною семантикою, напр.: двн.-нім. *iuuardh quhnoman* «прийшов», *iuortan iuuard* «(на)став». В інших давньоверхньонімецьких та давньосаксонських текстах представлено конструкції з претеритом обох службових дієслів.

Перейдемо до питання співвідношення змістових структур СПК з AUX «бути» та «ставати» + PTCP II. Змістова структура останніх охоплює станові та вищо-часові диференційні ознаки. Категорійна визначеність притаманна мові давніх пам'яток неоднаковою мірою. Готській мові, наприклад, властива багатоаспектність змістової структури партиципальних СПК з формами AUX *wisan*. Така тенденція характеризує й інші давньогерманські мови, причому її прояви були неоднаковими для всіх давньогерманських мовних ареалів. Частково це залежало від статусу другої моделі — AUX «ставати» + PTCP II. Чим обмеженіше було вживання другої моделі, тим глибше ставало змістова навантаження першої. Спільним для усіх давньогерманських мов було співіснування у змістовій структурі цих конструкцій як із презентними, так і з претеритальними формами AUX «бути» двох семантичних центрів.

Тож звернімося до диференційних змістових ознак, притаманних становій моделі з PTCP II + AUX «бути» та «ставати». Конструкції з презентними формами дієслова вживалися в основному на позначення невідцентрової ознаки (властивість інактивного суб'єкта), причому не існує залежності від попередньої дії, напр.:

(297) двн.-ісл. *sá er undinn salr orma hryggiom* (Edler Edda, 38) — «**сповита** та зала спинами змій»;

(298) двн.-англ. *nis þæt seldguma wæpnum geweorðad* (Beowulf, 249) — «**не прикрашена** ця мерзенна людина зброєю»;

(299) двн.-верхн.-нім. *Inti quam tho in burg Samariae thiu dar ist giquetan Sychar* (Tat., 87) — «І прийшов тоді у місто самаритянське, яке **зветься** Сихар»;

(300) двн.-сакс. *The is behangen al fagarun fratahun* (Heliand, 4542) — «який весь **увішаний** гарними прикрасами».

СПК такого типу в «Старшій Едді» та частково у давньоісландських сагах вживалися на позначення події, учасником якої є інактивний суб'єкт. У прикладах експліковано залежність ознаки інактивного суб'єкта від зовнішніх чинників, що вносить елементи процесуальності, відцентровості, афіційованості та значення пасивності, напр.:

(301) двн.-ісл. *ass er stolinn hamri* (Edler Edda, Þrymskviða — Hamarsheimt, 8) — «У аса **вкрадено** молот»;

(302) двн.-ісл. *Raðinn ertu nú Gunnar* (Edler Edda, Alvíssmál, 15) — «Ти **зраджений** тепер, Гуннаре»;

(303) двн.-верхн.-нім. *bithiu uuanta giboran ist iu hiutu Heilant* (Tatian, 16) — «тому що сьогодні вам **народжений** Спаситель»;

(304) двн.-верхн.-нім. *tohter ubilo von themo tiuuale giueigist ist* (Tatian, 85) — «дочка моя важко **мучитиметься** дияволом».

У СПК з презентними формами AUX *wesan* вкрай рідко засвідчено такі диференційні ознаки, як афіційованість, відцентровість, зв'язок із позначенням події, що спричинено станом інактивного суб'єкта. Змістова структура конструкцій досліджуваного типу є більш однозначною. Це компенсується реалізацією СПК із формами AUX *beon*, що було індивідуальною ознакою давньоанглійської мови, напр.:

(305) двн.-англ. *Symble bið gemyndgad morna gehwylce eafornan ellorsid* (Beowulf, 2450) — «Постійно йому **нагадують** про смерть сина». Показовими у цьому відношенні стали й випадки вживання зазначеної форми у контексті з паралельною конструкцією AUX *wierð* + РТСРЛ II, напр.:

(306) двн.-англ. *Aelc ðarede bið geaðmed he bið upahæfen <...> aelc ðare ðe hine selfne upahæfed he wierð gehined* (Gura Pastoral, 12–15) — «Той, хто **принижуваний**, **звеличиться** <...> а той, хто сам себе **звеличує**, **принизиться**».

У цих варіантах СПК із AUX *bið* відцентровість ознаки й афіційованість інактивного суб'єкта є тотожною, як і в конструкції з формою AUX *wierð*. Таким чином, конструкції з *beon* перебирають на себе функції, що частково виконують конструкції з PRES дієслова двн.-ісл. *vera*, двн.-сакс. *wesan*, двн.-верхн.-нім. *wesan*, причому це значення у моделі AUX *bið* + РТСРЛ II виступає зі значно вищим ступенем визначеності, конкуруючи із системою форм AUX *weorðan* + РТСРЛ II. Показово, що у «Beowulf» подібні СПК трапляються лише чотири рази й набагато більше конструкцій такого типу в пізніших перекладах Євангелія.

Семантична структура СПК з РТСРЛ II із презентними формами AUX «бути» набуває додаткового смислу в безсуб'єктному реченні на зразок:

(307) двн.-ісл. *þá quað Gudmundr, svá sem fyr er ritað i Helgaquíða* (Edler edda, Hávamál II, 18) — «Тоді про це сказав Гудмундр, як про це **написано** у пісні про Хельгу»;

(308) двн.-верхн.-нім. *Araugit ist in dhēs altin uuizssodes boohum* (Isidor XIII, 18) — «**Доведено** у книгах Старого Заповіту».

Оскільки у таких прикладах відсутнє позначення суб'єкта ознаки, СПК характеризує не його якість і властивість, а лише наявність певної ознаки з посиленням значенням результативності. У безсуб'єктному реченні СПК представлено в усіх давньогерманських мовах, за винятком давньоанглійської, для позначення факту, процесу як такого, поза його співвіднесеністю з будь-яким суб'єктом, напр.:

(309) двн.-верхн.-нім. *In themo mezze thie ir mezzet, is iu gimezzan* (Tatian, 39) — «Тією мірою, що ви **міряєте**, і вам **міряється**».

У давньоанглійській мові з аналогічною СПК найчастіше вживається AUX *beon*. У прикладах (308–309) зберігається невідцентровість процесу, яка легко трансформується у доцентровість.

Більш чітко, ніж у СПК із презентними формами, другий семантичний центр виокремлюємо у конструкціях із претеритальними формами AUX «бути». У мові давньоісландських пам'яток, де превалюють СПК з AUX *vera*, конструкція з претеритальними формами цього дієслова зазвичай означає не стан інактивного суб'єкта як чогось наявного, а подію, що охоплює інактивний суб'єкт, або стан як результат дії, напр.:

(310) двн.-ісл. *Ðorsteihn var þaðan ut leiddr med godum gjofum* (Grímnismál, 30) — «Торстейн **був** потім **відпущений** з гарними подарунками»;

(311) двн.-ісл. *var þá Geirroðr til konungs tekinn* (Edler Edda, Grímnismál, 14) — «**Був** тоді Гейорд **обраний** королем».

Набагато рідше така СПК реалізується на позначення якості або властивості інактивного суб'єкта як наявного, такого, що існує у минулому, напр.:

(312) двн.-ісл. *hann var snamendis bradgør, mikill ok sterkr... <...> ok kallaðr Gunnlaugr ormstunga* (Edler Edda, Grímnismál, 11) — «Він був швидкий, високий та сильний...<...> і **звали** його Гуннлауг, зміїний язик».

Модель РТСРЛ II + AUX *vera* у презентних та претеритальних формах відрізняється не сукупністю диференційних семантичних ознак, а відносною частотністю контекстів або різним становим значенням. Нагадаємо, що у конструкціях такого типу агенс трапляється лише у поодиноких випадках. Однотипні відношення характеризують реалізацію СПК з претеритальними формами AUX «бути» + РТСРЛ II у давньоанглійській мові. У семантичній струк-

турі є два семантичні центри: 1) виокремлення ознаки, притаманної інактивному суб'єкту, що характеризує його у минулому; 2) позначення події, що зумовлює виникнення ознаки лише на певному відрізку часу внаслідок дії зовнішнього чинника, перший випадок, напр., СПК:

(313) двн.-англ. *Wæs sé grimma gæst Grendel hāten* (Beowulf, 102) — «Це страшне чудовисько **називалося** Гренделем»;

(314) двн.-англ. *Wæs se irenþræet wæpnum gewurþad* (Beowulf, 331) — «**Був** той загін **прикрашений** зброєю»;

(315) двн.-англ. *Þá wæs Hrōdgāre hors gebæted* (Beowulf, 1399) — «Тоді був Хродгару запряжений кінь».

У давньоанглійській мові реалізується СПК AUX *weorðan* + РТСРЛ II. У давньоанглійській мові AUX *weorðan* + РТСРЛ II конкурує з конструкцією AUX *wesan* + РТСРЛ II, зокрема в тексті «Беовульфа», де такі приклади є нечисленними. Подібні СПК позначають подію, процес, що охоплює інактивного суб'єкта, напр.:

(316) двн.-англ. *he þær wearþ of slægen* (Beowulf, 784) — «він **був там вбитий**».

На відміну від СПК AUX *wæs* + РТСРЛ II, змістова структура другої моделі є моносемантичною: вона виступає як форма вираження доцентрового процесу. Окрім того, ця станова конструкція містить значення медіальності або пасивності, напр.:

(317) двн.-англ. *Seo burg wæs getimbred an fildum lande* (Beowulf, 7412) — «Це місто **було побудоване** на пустелі»;

(318) двн.-англ. *Wearð Romeburg getimbred from twan gebroðrum* (Beowulf, 6421) — «**Був** Рим **побудований** двома братами». Звертає увагу на себе той факт, що обидві наведені СПК є синонімічними за своїми способами вираження.

У давньовірхньонімецьких пам'ятках, за винятком «Isidor» та «Muspilli», де ці СПК відсутні, у змістовій структурі AUX *was* + РТСРЛ II також виокремлюємо два семантичні центри, напр.:

а) статична ознака інактивного суб'єкта, напр.:

(319) двн.-верхн.-нім. *Seno nu tho uuas man in Hierusalem thes namo uuas gihezsan Simeon* (Tatian, 7) — «Був тоді чоловік у Єрусалимі, ім'я якого **було названо** Симеон»;

(320) двн.-верхн.-нім. *thiu uuas ginemnit Bethleem* (Tatian, 5) — «який **називався** Віфлеєм»;

(321) двн.-верхн.-нім. *thaz Salomon in allero sinero diuridu ni uuas so bithekkit* (Tatian, 38) — «що Соломон у всій своїй величі не **був** так **одягнений**»;

б) позначення події, учасником якої є інактивний суб'єкт, напр.:

(322) двн.-верхн.-нім. *Uuas erbolgan Krist* (Ludwigslied, 20) — «**Був розгніваний** Христос»;

(323) двн.-верхн.-нім. *Sang uuas gisungan* (Ludwigslied, 48) — «**Пісня була заспівана**»;

(324) двн.-верхн.-нім. *Senu tho aroffonota uuarun imo himina* (Tatian, 14) — «Тоді **відкрилися** йому небеса».

У спорадичних випадках ця СПК могла позначати довготривалу дію, яку здійснює інактивний суб'єкт, напр.:

(325) двн.-верхн.-нім. *Thaz skef in mittemo seuwe uuas giuoorphozzit mit then undon* (Tatian, 81) — «Корабель на середині моря **був закиданий** хвилями».

Подібні явища характеризують такий тип СПК і в давньосаксонській мові, напр.:

(326) двн.-сакс. *Zaharias uuas hie hétan* (Heliand, 76) — «Він **називався** Захарієм»;

(327) двн.-сакс. *Kristes uuárun tho uuord gefullod* (Heliand, 567) — «**Виконалися** тоді слова Христа».

Водночас для позначення події, учасником якої є інактивний суб'єкт, широко використовувалися, так само як і в давньоанглійській мові, у комбінації із претеритальними формами AUX *uuardan*, напр.:

(328) двн.-верхн.-нім. *dar der <...> heiligo Christ ana arhangen uuard* (Muspilli, 34) — «на якому <...> **був повішений** Христос»;

(329) двн.-верхн.-нім. *Uuard tho giheilil thie kneht in thero ziti* (Tatian, 47) — «**Був вилікуваний** слуга водночас»;

(330) двн.-верхн.-нім. *inti uuard tho brungan sin houbit in diske* (Tatian, 79) — «і **була принесена** його голова на таці»;

(331) двн.-сакс. *Sia <...> te thio thuruh eraft godas gecorana uurdun* (Heliand, 16–17) — «Вони <...> **були обрані** для цього силою Господа Бога»;

(332) двн.-верхн.-нім. *uuas giheilil/ uuard giheilil* (Tatian, 116) — «вилікуватися / бути вилікуваним» тощо.

Зближення значень обох СПК пояснюється тим, що семантична структура конструкцій з AUX *uuas* включає додаткові семи, зокрема,

й найменування події, учасником якої є інактивний суб'єкт; проте це значення є основним та єдиним змістом конструкції із AUX *uuerdan*. Специфіка цієї СПК, подібно до давньоанглійської, у деяких випадках позначає переддію, що нагадує функцію сучасного PLUSPERF, напр.:

(333) двн.-верхн.-нім. *Thaz uuard gitan, thaz uurdi arfullit, thaz dar giquaedan uuas* (Tatian, 116) — «І трапилося, що виповнилося те, що було передбачено».

Досліджувані СПК у давньоверхньонімецьких пам'ятках IX ст. відрізняються розмитістю семантичної структури, враховуючи якісний стан і семантику пасиву. Використання таких станових конструкцій у текстах, що містять згадку про агенса, підкреслює можливість їх вживання із чітким процесуальним значенням. Фактично ці СПК виконують функцію «медіального дієслова» і водночас оформлення «пасивного дієслова». На тлі такого формального нерозподілу двох граматичних значень вказується на обмеженість та невизначеність змістової структури станових конструкцій давньоверхньонімецької мови.

Спільним для всіх давньогерманських мов є різний обсяг семантичної структури СПК з претеритальними формами AUX «бути» та «ставати». Причому багатоаспектність змістової структури першої моделі перешкоджає послідовному виокремленню структур, що означають доцентровість процесу та афіційованість суб'єкта. Досліджені нами закономірності щодо співвідношення претеритальних СПК з AUX «бути» та «ставати» зберігають свою значущість у безсуб'єктних реченнях. Зауважимо, що становлення пасивного стану як особливої морфологічної парадигми пов'язане з подоланням нероз'єднаності обох станових значень (медіопасивності та пасивності). Для СПК характерні: 1) невизначеність щодо часу та тісний зв'язок з видовим значенням; 2) відсутність морфологічної диференціації між діючою особою та результатом дії; 3) станова нерозчленованість, тобто поєднання медіопасивності та пасивності в змістовій інтерпретації конструкцій.

3.2.4. Реверсивні станові пракаатегорійні конструкції у давньогерманських мовах

Термін «реверсія» (від лат. *reversio* «повернення», «звернення») спрямовує дію / діяльність / стан / відношення суб'єкта (суб'єктів) на самого себе (на самих себе) або на об'єкт (об'єкти); це термін, що поєднує у собі кілька характеристик, а саме зворотність (рефлексивність), взаємність, інгресію (перехідний стан).

Розвиток реверсивних СПК у контексті їхнього зв'язку з КС, перехідності / неперехідності неодноразово привертала увагу мовознавців, що працюють у лінгвотипологічному полі [Генюшене, 1983; Майтинська, 1969; Храковський, 1978], а також у межах функційної граматики [Бондарко, 1983; Шелякін, 1991]. Реверсивні (зворотні) СПК лише частково досліджено на матеріалі давньогерманських мов, зокрема давньоанглійської, давньоверхньонімецької, давньо-саксонської, готської, давньоісландської та ін. У фокусі уваги студій, здійснюваних у напрямі від форми до змісту, перебуває семантика реверсивних (зворотних та взаємних) СПК. Принагідно нагадаємо, що існують два підходи до визначення феномену зворотності: семантичний, відповідно до якого зворотність інтерпретують як спрямованість дії на саму діючу особу — агенса, що є одночасно суб'єктом і об'єктом цієї дії [Гухман, 1948; Buscha, 1982, Helbig, 1984]; і формальний, що вимагає наявності відповідного показника зворотності [Янко-Триницька, 1962; Schmidt, 1967].

Реверсивні СПК розглядають як інновацію у парадигмі КС давньогерманських мов. У скандинавській групі ці угруповання стають основною ланкою у формуванні аналітичних форм пасивного стану. Вивчення категорії зворотності, різних сфер реалізації зворотних дієслів, реалізації зворотних дієслів, походження зворотного займенника здійснювалося у працях О. Олександрова, К. Бругмана, А. Дюрова, М. Гухман, О. Шахматова та ін.

Розглянемо насамперед зворотні СПК давньоісландської мови, в яких М. Гухман [Гухман, 1948] виокремила чотири синтаксичні моделі реверсивного стану:

1) V + reflexivPron (ACC), напр.:

(334) двн.-ісл. *Annarr konungr var með honum, sa er Ivarr het* (Örvarr Odds Saga 87, 13–14) — «З ним був інший конунг, який звався Івар»;

2) V + reflexivPron (DAT), напр.:

(335) двн.-ісл. *Menn Hakonar hlifðu ser litt* (Edler Edda, Hávamál, 786) — «Люди Хаконора слабо захищалися»;

3) V + reflexivPron + PREP, напр.:

(336) двн.-ісл. *hefiz lind fyrir* (Edler Edda, Völuspá, 50) — «тримає щит перед собою», де прийменник *fyrir* стосується не «щита», а зворотного займенника;

(337) двн.-ісл. *Maðr geck ut ok sask um* (Edler Edda, Lokasenna, 14) — «чоловік вийшов та озирнувся навколо себе»;

(338) двн.-ісл. *Ver hofum dyljaz við* (Edler Edda, Völundarkviða, 70) — «ми приховуємо від самих себе».

У наведених прикладах (335–339) третьої моделі зворотний займенник «відмежовується» від прийменника, утворюючи морфологічну єдність з дієсловом, а прийменник виступає як уточнення адвербіального значення. Розміщення прийменника у кінцевій позиції речення підкреслює його самостійний статус і наближує до адверба;

4) V + reflexivPron + V inf, напр.:

(339) двн.-ісл. *Veorr qvaz vilia a vag roa* (Edler Edda, Hyndluljóð, 17) — «Веор сказав, що хоче гребти у море», де показник зворотності *z*, співвідноситься з підметом, але водночас виступає і як суб'єкт при інфінітиві, напр.:

(340) двн.-ісл. *Enn Harl a Siþo, Þorsteins sonr let skirask snimhendes* (Edler Edda, Lokasenna, 53) — «А Харл з Сиду, син Торстецна, водночас звелів охрестити себе»;

(341) двн.-ісл. *Gunnlaugr kvaddi jarl ok sagði sik hafa at foera honum kvæði* (Edler Edda, Hyndluljóð, 36) — «Гуннлаугр привітав Ярла та сказав, що збирається створити цю пісню».

Матеріал давньоісландських текстів дає змогу додатково виокремити кілька синтаксичних моделей генези реверсивного стану, а саме:

5) СПК з дієсловами *Reflexiva tantum*, які не вживаються без зворотного займенника, напр.:

(342) двн.-ісл. *Enn Sinfiqtli let ser ekki feilazt* (Edler Edda, Völuspá, 29) — «Та С. не дозволив собі вагатися, бути нерішучим»;

6) взаємні (реципрокові) СПК з подвійним керуванням, де виокремлюємо характерну ареальну ознаку — зворотні форми із взаємним значенням здійснюють керування в АСС, напр.:

(343) двн.-ісл. *berja* — «бити» (кого?) *Broedr tuno beriaz* (Edler Edda, Völuspá, 45) — «Брати будуть битися»;

(344) двн.-ісл. *finna* — «знаходити» (кого?) *þar fundosk þeir Herjolfr* (Edler Edda, Lokasenna, 18) — «там зустрілися вони і Херйольф»;

(345) двн.-ісл. *sokja* — «шукати» (кого?) *Þeir Hrafn sottusk meðan ok Þorkell svart* (Edler Edda, Hyndluljóð, 36) — «вони шукали тим часом одне одного»;

(346) двн.-ісл. *hitta* — «зустрічати» (кого?) *Hittuz æsir a Íðavelli* (Edler Edda, Völuspá, 7) — «зустрілися аси в Ігавеллі».

Аналогічні СПК реалізуються водночас і в DAT, напр.:

(347) двн.-ісл. *trua* «довіряти» (кому?) *Vel mættim tveir truaz* (Edler Edda, Skírnismál — För Skírnis, 6) — «ми обидва могли б довіряти один одному»;

7) реципрокові СПК із прийменниками *gegen* «проти», *mille* «між», *við* «на», а «у» досить часто трапляються у давньоісландських давніх творах, напр.:

(348) двн.-ісл. *urpuz a orðom* (Edler Edda, Atlamál in grœnlensku, 42) — «кидалися одне в одного словами»;

(349) двн.-ісл. *es mest vilia i gegn gangask* (Edler Edda, Lokasenna, 21) — «йти одне проти одного»;

(350) двн.-ісл. *ok vildu ekki, at þeir oettisk við* (Edler Edda, Hyndluljóð XIV, 86) — «і не хотіли, щоб вони сперечалися одне з одним»;

8) СПК із самостійним зворотним займенником, напр.:

(351) двн.-ісл. *Bedir Hakon ser konungs nafns*. (Edler Edda, Heiðreksǵáttur, 636) — «Просив Хакон для себе ім'я короля»;

(352) двн.-ісл. *Osnotr maðr ef eignaz getr fe*. (Edler Edda, Hávamál, 79) — «Нерозумною буде та людина, яка захопить себе».

Натомість матеріал готської мови не демонструє настільки широкого діапазону синтаксичних моделей, як у давньоісландській; представлено лише моделі першого та другого типів, а саме:

(353) гот. *gasaihuandeins þan manageins ohtedun sildaleikjandans jah mikilidedun guþ þana gibandan waldufni swaleikata mannam* (Vulfila, Mattweh IX, 8) — «Народ же, бачивши це, дивувався і прославляв Бога за те, що дає таку владу людям».

Це пояснюється тим, що у готській мові превалує продуктивна група дієслів IV класу, яка транслює зворотню семантику станових значень. Однак характерною ареальною особливістю реверсивних СПК готської мови є синтаксична конструкція V + reflexivPron + PTCPL II, напр.:

(354) гот. *jah gamunda Paitrus waurdis lesuis qīþanis du sis* (Vulfila, Mark XXVI, 75) — «і згадав Петро слова Ісуса, що були **сказані** йому (Петрові)»;

(355) гот. *īþ saei sokeiþ hauhiþa þis sandjandins sik* (Vulfila, John VII, 18) — «але хто шукає звеличення, що **надіслалося** йому».

Реверсивні СПК давньоанглійської мови, так само як і готські, нечисленні за синтаксичною варіативністю, напр. конструкція V + reflexivPron (ACC):

(356) двн.-англ. *Me þin modsefa licað* (Beowulf, 1853–1854) — «Мені **подобається** твоя мужність»;

(357) двн.-англ. *þam wife þa word wel licodon* (Beowulf, 639) — «Жінці дуже **сподобалися** ці слова»;

(358) двн.-англ. *And þa wæs Leofric abbot of Burh æt þ ilca feord and sæclode þær and com ham* (Chronicle, an 1066; Peterborough MS) — «Тоді Леофрік, абат із Пітерборо, був у тій кампанії і там захворів та **повернувся** додому».

Пор. також реципрокові (взаємні) СПК, напр.:

(359) двн.-англ. *For ðon ic ðe bebiode ðæt ðu do swæ ic geliefe ðæt du wille ðæt ðu ðe ðissa worulddinga to ðæm geæmetige, swæ du hiene befaestan mæge, befaeste* (Beowulf, 138) — «І так я наказую тобі **поводитися**, як я думаю, ти будеш **поводитися**, звільнивши себе від речей цього світу, так часто, як ти зможеш, щоб **скористатися** з тієї мудрості, яку Господь дарував тобі, де б ти найкращим чином **не користався** нею».

Зокрема, у давньоанглійській мові знаходимо велику кількість СПК на зразок V + reflexivPron + PREP, напр.:

(360) двн.-англ. *Ær hi sind gebundene ær hi beon geborene* (Hom., II, 252) — «Вони є **невільні** ще до того, як **народилися**».

Ареальною особливістю давньоанглійської мови є СПК V + reflexivPRON + C, напр.:

(361) двн.-англ. *Mid þy þa mycerle tide on þære foresprecenan mægþe, gyfendum þam cyninge and efngyfendum ealum þam folce, seo gesetenes bæses heofonlican lifes dæghwamlice toætynesse nam* (Bede, 405) — «Через значний проміжок часу в тій вищезазначеній державі при даяннях короля і підтримці всього народу закон небесного життя щоденно **зміцнювався**».

Давньосаксонські реверсивні СПК не відрізняються широкою сферою використання синтаксичних моделей. Здебільшого у давньосаксонських текстах превалює перша синтаксична модель, напр.:

(362) двн.-сакс. *Zacharias tho gimahalda endi uiid selban sprac drohtines engil, endi im thero dadeo bigan, uundron thero uiordo* (Heliand, 139–141) — «Захарій тоді став говорити з ангелом Господнім і потім **здивувався** із цих подій і слів».

Також у давньосаксонській мові, як і в давньоанглійській, трапляється модель V + PRON + C, напр.:

(363) двн.-сакс. *That uuerod sih oðar bed umbi thana alah utan, Ebreo liudi, huuan er the fodo man gifrumit habdi uualdandes uuilleon* (Heliand, 103–106) — «Інші євреї **залишилися зовні**, навколо вітвара, доки старший із них не закінчив виконувати Божу волю».

У давньоверхньонімецькій мові засвідчено моделі реверсивних СПК першого та другого типів, напр.:

(364) двн.-верхн.-нім. *Ik gehorta dat seggen, dat sih urhettun ænon muotin, Hiltibrant enti Hadubrant untar herium tuem* (Hildebrandslied, 1–3) — «Я чув, це говорили, що **піднялися** на бій одним духом Гільдебранд та Гадубрант у присутності двох військ».

Взаємні СПК, напр.:

(365) двн.-верхн.-нім. *Denne daz preita uuasal allaz varprinnit, enti vugir enti luft iz allaz arfurpit, uuar ist denne diu marha, dar man dar eo mit magon pieh?* (Muspilli, 58–60) — «Коли велика земля вся повністю згорить, і вогонь, і буря все на ній зметуть, де ж тоді буде місце, на якому ти колись **сперечався** зі своїми родичами?»;

Або СПК V + PRON + PREP, напр.:

(366) двн.-верхн.-нім. *Daz ih ouh horte sagan, daz ni uuillih nicht firdagin, daz in Tuscaner rin ein uuazzer scone unt sih daz perge an ein wisin unter derda* (Merigarto II, 1–3) — «Я чув, це розповідали, і не хочу про це мовчати, що в Тоскані тече чарівна вода і при лузі під землю **ховається**»;

Ареальною особливістю давньоверхньонімецьких реверсивних СПК була подібна до синтаксичної моделі готської мови V + PRON + PTPCL, напр.:

(367) двн.-верхн.-нім. *Inti gisah gotes geist nidarstigant, quemantan ubar sih* (Tatian, 14) — «І побачив він Духа Божого, що **спустився** до нього».

Подібно до дієслів IV класу зворотні дієслова так само є лексико-граматичною групою, яка відіграє важливу роль у зрушеннях КС давньогерманських мов. Спеціальна морфологічна форма зворотного займенника презентована не у всіх давньогерманських мовах.

Тільки у давньоісландській та готській наявні три відмінкові форми цього займенника, напр.: двн.-ісл. DAT *ser*, ACC *sik*, GEN *sin*; гот. DAT *sis*, ACC *sik*, GEN *sein*. У давньоанглійській та давньосаксонській мовах такі форми відсутні, а у давньверхньонімецькій мові представлено форми ACC та GEN — *sih*, *sin*.

П. Йолін [Р. Öhlin, 1918] був одним із перших, хто намагався дослідити семантичні зрушення у парадигмі реверсивних СПК. На його погляд, проміжною ланкою між зворотністю та рефлексивними формами для вираження граматичного значення пасивності, що лежить в основі пасивного стану, є категорія медіальності. Семантичні зрушення у бік медіальності пояснюються різними причинами: впливом суто медіальних дієслівних форм на зразок *komask*, *hvilask*; латинських зворотних дієслівних форм; специфікою значення самої зворотної форми тощо. Заслугує на увагу твердження О. Олександрова [Александров, 1941] про те, що реверсивний стан є не тільки історичною, а й логічною передумовою медіуму.

За рахунок ретрансляції станових відтінків від зворотності до медіальності та на матеріалах давньогерманських пам'яток уточнюємо значення реверсивних СПК:

а) абсолютні зворотні форми + неперехідність, напр.:

(368) двн.-ісл. *iord fannz æva ne upphimmin* (Edler Edda, Völuspá,

3) — «**не знаходилася** земля та верхнє небо»;

(369) двн.-ісл. *aðr verqld steyp iz* (Edler Edda, Völuspá, 45) — «до тих пір, доки **не зруйнується** світ»;

б) абсолютна рефлексивність, напр.:

(370) двн.-ісл. *Osnort maðr þicc iz alt vita* (Edler Edda, Hávamál, 26) — «Дурна людина вважає, що на всьому **знається**»;

(371) двн.-ісл. *Han let taka sik til konung* (Edler Edda, Heiðreksgátur, 569) — «Він змусив **визнати себе** королем»;

(372) двн.-ісл. *funi qveykiz affuna* (Edler Edda, Hávamál, 57) — «вогонь **запалюється** від вогню»;

в) інклюзивність у випадках, коли сфера дії обмежується двома суб'єктами, напр.:

(373) двн.-ісл. *urpus a orðom* (Edler Edda, Atlamál in gröenlenzku, 42) — «**кидали** одне в одного словами»;

(374) двн.-ісл. *es mest vilia i gegn gangask* (Edler Edda, Lokasenna, 21) — «**йти** одне проти одного»;

(375) двн.-ісл. *ok vildu ekki, at þeir oettisk við* (Edler Edda, Hyndluljóð, 86) — «і не хотіли, щоб вони **сварилися** одне з одним»;

(376) двн.-ісл. *ok toldusk þeu Helga við ok Gunnlaugr* (Edler Edda, Hyndluljóð, 48) — «і вони **поговорили** одне з одним, Хельга та Гуннлауг»;

г) суб'єктна зацікавленість або співвіднесеність, напр.:

(377) двн.-ісл. *Osnotr maðr, ef eignaz getr fe eða flioðs munuð, metnaðr hanom þroaz, enn manvit aldregi* (Edler Edda, Hávamál, 79) — «Якщо дурень здатний оволодіти скарбом або коханням жінки, пихатість його **збільшується**, розум, навпаки, — ніколи»;

д) демонстрація афекту, душевних переживань, напр.:

(378) двн.-ісл. *eða mer virðisk eigi skapferði hans* (Edler Edda, Hávamál, 94) — «мені не **подобається** його вдача».

Давньогерманські дієслова афекту виражають стан психіки людини, її душевні переживання тощо. У давньогерманських мовах такі дієслова вербалізують різні семи стану, зокрема зворотність та взаємність. У давньоісландській, готській і давньверхньонімецькій мовах налічується репрезентативний інвентар зворотних дієслів афекту із рефлексивним займенником, проте у давньоанглійській та давньосаксонській таких варіантів не спостерігається (табл. 3.3).

е) стан, який настає незалежно від бажань та потенцій суб'єкта, напр.:

(379) двн.-ісл. *a genguz eiðar* (Edler Edda, Völuspá, 26) — «клятви **порушуються**»;

(380) двн.-ісл. *goðom ec þat þacca, er þer gengz illa* (Edler Edda, Atlamál in gröenlenzku, 57) — «богам я дякую за те, що тобі **почувається** погано»;

є) латентне зворотно-пасивне значення, напр.:

(381) двн.-ісл. *þar muno eptir undrasamligar gullnar toflor i grasi finnaz* (Edler Edda, Völuspá, 61) — «там будуть потім дивовижно **знайдені** золоті дошки».

Значення пасивності підкреслено не тільки контекстом, а й тим, що цим суб'єктом є річ або, напр.:

(382) двн.-ісл. *hve þau scy heita, er skurom blamdaz* (Edler Edda, Alvíssmál, 17) — «як називаються ті хмари, які буревієм **змішуються**»; у цьому прикладі зовнішній чинник не тільки названий і виражає не лише інструментальність, а й комплементарність, що регулює процесом як таким;

Таблиця 3.3

ПЕРЕЛІК ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ ДІЄСЛІВ АФЕКТУ

Дієслово афекту	Переклад
<i>Давньоісландська мова</i>	
<i>hræðask</i>	лякатися
<i>siask</i>	боятися
<i>oask</i>	піклуватися
<i>yfask</i>	збуджуватися
<i>skamask</i>	соромитися
<i>rembask</i>	пишатися
<i>hoelask</i>	хвалитися
<i>oeask</i>	божеволіти
<i>hyggask</i>	втішатися
<i>Готська мова</i>	
<i>ogan sis</i>	боятися
<i>faurhtjan sis</i>	лякатися
<i>idrigon sik</i>	соромитися
<i>Давньовірхньонімецька мова</i>	
<i>forthen sih</i>	боятися
<i>belgan sih</i>	сердитися
<i>skaman sih</i>	соромитися

ж) доцентровість процесу та афіційованість суб'єкта, напр.:

(383) двн.-ісл. *engi kona hefir þer fegri foz* (Edler Edda, Völuspá,

24) — «жодна жінка не народжувалася прекраснішою, ніж ти»;

з) неперехідно-медіальне значення, напр.:

(384) двн.-ісл. *at hann gørdesk þinn fiandmaðr* (Edler Edda, Hávamál,

24) — «він зробився твоїм ворогом»;

(385) двн.-ісл. *hofsk þetta mal illa, kann, ok vera at sua lukesk* (Edler Edda, Hávamál, 12) — «раз почалося погано, можливо, так буде і тоді закінчуватися».

Семантика реверсивних СПК маркована обмеженістю дії суб'єкта, тобто доцентровістю та позначенням стану. У першому разі йдеться про СПК, зокрема, ті, що виражають суб'єктну зацікавленість та взаємні конструкції, у другому — про конструкції з дієсловами, що виражають афект, моральний чи фізичний стан. Стосовно генези реверсивного стану в давньогерманських мовах, то зауважимо, що його становлення відбувається паралельно на трьох рівнях — синтаксичному, морфологічному та семантичному. Однак провідна роль належить саме давньоісландській мові, тому що в інших, досліджуваних нами, наприклад у готській, реверсивні СПК не є широко вживаними, оскільки у давній період існувала достатньо продуктивна група дієслів IV класу, яка містила значну кількість реверсивних сем. У давньосаксонській, давньоанглійській та давньовірхньонімецькій мовах зародки реверсивного стану в основному представлені у двох основних моделях, а саме V + reflexiv PRON (ACC) та V + reflexiv PRON (DAT). Окрім того, характерною ареальною особливістю є модель V + reflexiv PRON + PTCP II. У ранні періоди розвитку досліджуваних мов функціонують зворотні займенники *ser, sik, sin, sih*. Семантика реверсивних СПК у давньогерманських мовах відрізняється широким діапазоном значень, однак найпродуктивнішою залишається СПК у давньоісландській мові.

3.3. Асиметричність опозиції станових пракатегорійних конструкцій давньогерманських мов

Дослідження процесу становлення граматичної КС у системі дієслова спирається передусім на аналіз граматичних дієслівних конструкцій давньогерманських мов у тому вигляді, у якому вони маніфестуються у перших пам'ятках писемності. Зіставлення давньогерманських мов різних ареалів (західного та готско-скандинавського) дає змогу дійти висновку про відносну хронологію спостережуваних фактів та відокремити більш давні від вторинних. На підставі такого опису й зіставлення розбудовується дальша процедура реконструкції СПК у давньогерманських мовах.

Для системи КС у давньогерманських мовах властиві частковість, подрібненість морфологічних типів та бідність словозмінних форм. Співіснування декількох морфологічних типів дієслів визначається

різною структурою часових основ, що зі свого боку впливає на побудову парадигматичних форм. Спільна для усіх давньогерманських мов бідність системи словозмінних форм зумовлює складність їхньої змістової структури, неминучість смислового варіювання залежно від лексичного характеру дієслова та контексту.

У процесі подальшого розвитку давньогерманських мов ці характерні особливості дієслова давнього періоду підлягають суттєвим змінам: з одного боку, простежується тенденція до максимального узагальнення морфологічних типів та скорочення їх кількості; з іншого — система станових форм збагачується за рахунок приєднання до різних типів конструкцій службових та повнозначних слів, частина яких вступає у парадигматичні зв'язки із синтетичними дієслівними формами й згодом перевтілюється в аналітичні компоненти словозмінних систем.

Зіставлення станових систем давніх та сучасних германських мов дає змогу стверджувати, що парадигматика, презентована першими пам'ятками писемності, утворює своєрідне «ядро», до якого у процесі розвитку приєднувалися граматичні дієслівні конструкції, що спочатку перебували поза системою КС. Різнобічно процеси такого зіставлення досліджували різні науковці, а саме: Е. Бенвеніст, О. Бегагель, В. Брауне, К. Бругман, М. Гухман, О. Десницька, В. Иванов, А. Мейє, О. Смирницька, М. Стеблін-Каменський, Г. Хірт, А. Хойслер, В. Штейнберг, В. Шредер та ін.

Згідно із дослідженнями зазначених авторів дієслівні граматичні конструкції у парадигмі категорії стану утворюють різні типи опозицій: 1) двокомпонентна темпоральна опозиція; 2) трикомпонентна опозиція у системі активного стану; 3) формальна (традиційна) двокомпонентна опозиція «актив — медіопасив»; 4) опозиція формальних станових форм неформальним (лексичні та синтаксичні угруповання — під'єднання дієслів IV класу, інфінітивів та РТСРЛ II); 5) опозиція станових відношень «перехідність (об'єктність) — неперехідність (безоб'єктність)». Розглянемо процес інтерференції в окреслених типах станових опозицій.

В особових дієслівних формах ядро часових опозицій представлено опозицією двох форм — PRES та PRET. Більш важливим елементом першого типу опозиції є PRET, який має розрізнявальний зміст, проте презент може при цьому означати процес, співвіднесений з PRES або FUT, напр.:

(386) гот. *qīþa auk izwis* (Vulfila, Mark V, 20) — «**говорю** вам»;
 (387) гот. *managai fram urrunsa jah saggqa qimad* (Vulfila, Mark VIII, 11) — «багато **прийде** зі сходу та заходу».

Окрім того, у конструкціях реалізується позачасовий процес, напр.:
 (388) гот. *witōþ frauinōþ mann, swa lagga hveila swe libaiþ* (Vulfila, Romans VII, 1) — «закон **панує** над людьми, доки вони **живуть**».

В усіх давньогерманських мовах з різним рівнем інтенсивності засвідчено тенденцію до розширення інвентарю двокомпонентної часової парадигми за рахунок конструкцій різних типів [Фридрих, 1952, 121]. У парадигмі дійсного стану германських мов виділяють конструкції з вираженням проєкції у майбутнє, що покликані вносити обмеження у змістову структуру презенту. За твердженням М. Гухман [Гухман, 1958, 174], у готській мові вже у давній період були наявні конструкції такого типу. Проте вона єдина з давньогерманських мов, у якій були відсутні продуктивні конструкції, що заклали основу для утворення PERF та PLUSPERF. У готських текстах засвідчено спорадичні СПК з AUX «бути» та «ставати» + РТСРЛ II. Слід уточнити, що конструкції такого типу ще й повністю зберігали структурні особливості словосполучення.

У готській мові СПК зі значенням FUT утворюються за допомогою дієслів *duginnan* «починати», *skulan* «заборгувати» та *haban* «щось мати» + INF відмінюваного дієслова. Проєкція у майбутнє, таким чином, здійснюється за допомогою дієслів початку дії або модальних дієслів. Фактично ці два варіанти визначали формування аналітичних форм FUT в усіх германських мовах. Так, у скандинавських (давньоісландська, давньоданська) вживаються конструкції модальних дієслів *tunni*, *skulu* + INF (модальний майбутній час). Проте, як зазначав М. Стеблін-Каменський [Стеблін-Каменський, 1953, 231–232], поряд із дієслівними конструкціями такого типу вільно використовується конструкція зі AUX «ставати». В англійській мові розвиток ішов у контексті вживання модальних дієслів, у німецькій, за твердженням О. Бегагель [Behagel, 1928, 258–263], конкурували обидва зазначені способи.

Граматичні СПК, які у подальшому заклали основу для утворення перфекта та плюсквамперфекта, за своєю структурою є тотожними в усіх давньогерманських мовах: постійним компонентом слугував РТСРЛ II, а склад AUX був різним. У ранніх пам'ятках писемності наявні численні, дуже близькі за значенням конструкції, від яких

надалі утворилися аналітичні форми. Так, на думку О. Смирницької [Смирницкая, 1965], у скандинавських мовах окрім AUX *vera* «бути» та *hafa* «мати» засвідчено також дієслова неповного висловлення, а саме: *geta* «діставати», *vinna* «здобувати», *fa* «отримувати», *eiga* «володіти», *lata* «дозволяти», які у комбінації з PTCP II реалізувалися у функціях близьких до PERF й PLUSPERF. У давньоверхньонімецькій мові окрім AUX *wesan* та *haben* трапляються СПК із AUX *werdan* «ставати» та AUX *eigan* «щось мати». Мапування AUX «мати» та «бути» не є тотожним в усіх давньогерманських мовах, проте наявна спільність тенденцій, що зумовили формування нових аналітичних компонентів станової парадигми.

Другим типом є трикомпонентна опозиція у парадигмі активного стану давньогерманських мов: «індикатив — імператив, імператив — оптатив, оптатив — індикатив». Вона є асиметричною, оскільки у цей час імператив не має часової диференціації; в імперативі кілька особових показників відрізняється від особових показників IND та OPT. Окрім того, за твердженням В. Штейнберга [Steinberg, 1928, 204–208], у певних контекстах із достатньою регулярністю в усіх давньогерманських мовах нейтралізується семантичне протиставлення IMP з OPT за рахунок використання останнього у функції IMP. Це пов'язано з інтерференцією особових форм OPT та IMP. У готській парадигмі IMP формально марковані форми включали другу особу однини, третю особу однини й множини. Форми першої та другої особи множини в готській, давньоісландській та давньоверхньонімецькій мовах структурно тотожні IND. Про слабку вираженість та уживаність таких форм у давньогерманських мовах свого часу зазначав А. Мейє [Мейє, 1938, 238]. Ця опозиція ґрунтується на протиставленні процесів можливих, зумовлених бажаним процесам, тим, що здійснилися. Однак слід мати на увазі, що OPT інколи втрачає свої диференційні ознаки й нейтралізується з IMP. Нагадаємо, що у готській мові OPT вживається для позначення майбутнього часу, напр.:

(389) гот. *sa andstaldans fraiwa þana saiandan jah hlaiba du mata andstaldip jah managjai fraiw izwar jah wahsjan gataujai akrana* (Vulfila, Corinthians IX, 10) — «і той, хто дає зерно сіячеві і хліб для їжі дає, той **помножить** зерно ваше й **змусить** рости плоди».

З огляду на те, що в давніх германських мовах теперішній час індикативу реалізує ідею FUT, у деяких текстах значеннєві розбіжності між PRES та FUT анулюються. Подібне явище так само влас-

тиве й іншим германським мовам: давньоверхньонімецькій, давньоанглійській, давньосаксонській, готській та давньоісландській, напр.:

(390) двн.-верхн.-нім. *min muat ...duat mih wis, thaz du forasago sis* (Otfrid II, 14) — «мій дух **вчить** мене, що ти є пророк»;

(391) двн.-верхн.-нім. *giheizit mit thaz minaz muat, thaz er ist forasago guat* (Otfrid III, 20) — «**повідомив** мені це мій дух, що він є гарним пророком».

Третім типом станової опозиції є двокомпонентний варіант — ACTIV vs MEDIOPASSIV. Медіопасив засвідчено лише у готській мові, проте спорадичні медіопасивні форми дієслова «називатися» трапляються й у давньоанглійських пам'ятках. Саме тому цю опозицію слід трактувати як спільногерманську. Станова опозиція ACTIV vs MEDIOPASSIV є асиметричною, оскільки актив презентовано двома часовими парадигмами (PRES та PRET), медіопасив — тільки PRES. Розрізнявальними ознаками або категорійними показниками протиставних компонентів є оформлення основи та особові закінчення, напр.: гот. *nimip* «він бере» — *nimada* «він береться». У цьому разі протиставлено два процеси — відцентровий та доцентровий. Проте аналіз медіопасивних СПК готської мови, здійснений у попередніх параграфіях, дав змогу дійти висновку про те, що ця форма ніколи не означала початку доцентрового процесу, однак залежно від контексту та лексичного характеру дієслова у ній можуть проявитися такі характерні для медіопасиву ознаки, як доцентровість та афіційованість суб'єкта, напр.:

(392) гот. *eihahhjandau fram mannam* (Vulfila, Mark VI, 2) «щоб **бути** **возвеличеними** людьми», а також інактивність суб'єкта, означення афекту, стану, неперехідності, напр.: гот. *inmaidjan* — *inmaidjanda* «змінювати — змінююся».

У германістиці існує два полярні погляди щодо ототожнення медіопасиву з індоєвропейським медіумом (див. В. Штейнберг, А. Мейє, Г. Хірт, Г. Крає, Е. Покош, В. Краузе, М. Гухман). На думку К. Бругмана, формальні та функційні особливості медіопасиву не дозволяють беззаперечно ототожнювати його з медіумом. Він наголошував, що змістова структура медіопасиву значно простіша порівняно з індоєвропейським медіумом. Це підтверджується функційною тотожністю медіопасиву та медіуму, а саме: давньогерманський медіопасив поєднував різні ознаки пасиву (доцентровість процесу, афіційованість), ознаки медіуму (неперехідність, стан, афект, інактивність). Однак, на відміну від медіуму, медіопасиву не

було притаманне розмаїття форм, відсутня часова диференціація, розподіл за особами тощо [Brugman, 1967].

Молодограматики визнавали, що всі форми, реконструйовані на основі грецького та давньоіндійського матеріалів, втрачені давньогерманськими мовами. Згідно з їхнім припущенням, готська та інші давньогерманські мови також втрачають часові форми медіуму, INF та PTCP II. З іншого боку, А. Мейє зазначав, що багато елементів медіальної парадигми є новоутвореннями, що виникли за аналогією до системи закінчень активного стану [Мейє, 1938, 245–246].

Відсутність претериту медіопасиву в готській мові, тотожного грецькому медіальному перфекту, не лише увиразнює спільногерманський стан, він є давньою особливістю медіальної парадигми. Щодо бідності форм множини (відсутності диференціації за особами), то А. Мейє, зіставляючи структуру медіально-пасивної парадигми в інших західноєвропейських мовах, звернув увагу на те, що вони не містять жодної спеціальної форми для першої та другої особи множини середнього стану [Мейє, 1938, 246].

Отже, вищезазначена особливість готського медіопасиву не є результатом втрати індоєвропейської спадщини. На наш погляд, немає сенсу відтворювати парадигму медіопасивних форм на основі лише грецької чи індоіранських мов. Можна припустити, що готська та інші давньогерманські мови зберегли автентичні закономірності раннього розвитку загальногерманської станової системи.

Розглянемо наразі опозицію флективних vs нефлективних (перифрастичних) станових форм. Брак флективних форм у готській медіопасивній парадигмі в мові, а звідси її асиметрія, компенсується залученням альтернативних членів парадигми: лексичних (дієслова з основою на *-nan-*) та синтаксичних конструкцій (PTCP II + AUX «бути» та «ставати»).

Вважають, що частотність вживання основ дієслів на *-nan-* є готським новоутворенням. Згідно із W. Bökenkrüger, у скандинавських мовах станова парадигма утворюється комбінацією дієслова із займенником *sik / ser* [Bökenkrüger, 1924]. СПК із PTCP II з AUX засвідчено в усіх давньогерманських мовах без винятку, на відміну від структурно однотипних конструкцій, які поповнюють часову парадигму активного стану.

Ці синтаксичні типи конструкцій є продуктивними, однак виникає низка питань. Якою мірою вони можуть бути віднесені до часу

спільногерманського побутування? Чи в усіх давньогерманських мовах СПК демонструють високу продуктивність, асиметричне станове маркування? Свого часу про це зазначала М. Гухман у праці «Розвиток станових протиставлень у германських мовах» [Гухман, 1958, 146–205]. Така сама історія розвитку станових форм характерна для інших індоєвропейських мов, зокрема балтійських і слов'янських.

Ареал поширення СПК із AUX «бути» + PTCP II настільки широкий, що окреслена спільність виявляється не лише типологічною, а й генетичною ознакою. Інша конструкція із AUX «ставати» + PTCP II є специфічною германською інновацією. Саме тому має сенс стверджувати, що в давньогерманський період у парадигмі станових опозицій паралельно із медіопасивом функціонують СПК із AUX «бути».

Звернімо увагу також на те, що у давньогерманських мовах опозиція «перехідність (об'єктність) — неперехідність (безоб'єктність)», оформлена протиставленням двох спільнокоренових дієслів із спеціальними словотвірними показниками, напр.: гот. *brinnan* «горіти» — *ga-brann-ja-n* «спалювати» (дієслівні суфікси виступають як показники транзитивності); днв.-ісл. *klæða* «одягати» — *klæða sik* — *klæðaask* «одягатися» (зворотний займенник слугує показником неперехідності); гот. *dishniupan* «розірвати» — *dishnup-na-n* «розірватися» (суфікс слугує показником інтранзитивності); днв.-англ. *Bencan* «думати» — *beBencan* «обмірковувати» (преверб слугує розрізнявальним показником перехідності) тощо.

Отже, маркерами опозиції наведеного типу є питомо германські суфікси, аблаут + суфікс, преверб, займенниковий формант — суфікс. Ці словотвірні засоби властиві різним історичним періодам розвитку давньогерманської дієслівної системи. До найдавнішого часу належать моделі зі словотвірними суфіксами; історично пізнішими й менш продуктивними є утворення перехідних дієслів із превербами. Вживання V + reflexiv PRON для визначення медіальності та неперехідності представлене в усіх давньогерманських мовах, хоча у скандинавських ця СПК зазнає змін, отримуючи нові форми медіопасиву.

Проте стандартизованості та узагальненості опозиції «перехідність — неперехідність» суперечили певні чинники. По-перше, в усіх давньогерманських мовах наявна суттєва кількість дієслівних основ, в яких нейтралізувалося протиставлення, тобто суміщалися ознаки перехідності й неперехідності, напр.: гот. *wasjan, gawasjan* «одягати»,

«одягатися»; двн.-ісл. *vista* «жити», «оселитися»; коли з'являвся уточнювальний показник, наприклад займенниковий формант чи преверб на зразок гот. *gawandjan* «повертатися», двн.-ісл. *vitask* «жити», виникала ознака перехідності, оскільки марковане дієслово містило відповідну смислорозрізнявальну ознаку, і навпаки, немарковане дієслово, цю ознаку не виявляло, хоча містило у своїй семантичній структурі.

По-друге, у певних випадках протиставлення формально немаркованої основи маркованої функційно є нерелевантним, напр.: двн.-ісл. *hvila* — *hvilask* «перебувати», *hyggja* — *hyggjask* «думати», *Þykkja* — *Þykkjask* «здаватися»; гот. *frawaurkjan* — *frawaurkjan sis* «гришити», *idreigon* — *idreigon sik* «покаятися», *ōgan* — *ōgan sis* «боятися»; двн.-англ. *sencan* — *besencan* «занурювати», *sendan* — *besendan* «відсилати»; двн.-верхн.-нім. *fliohan* — *bifliohan* «бігти», *gangan* «йти», *bigangan* «відходити».

По-третє, опозиція «формально немарковане дієслово vs формально марковане дієслово» використовується для вираження виїмково лексичних відношень. Перехідність чи неперехідність дієслівної основи супроводжується такими значними лексичними зрушеннями, що саме лексичний зміст стає провідним, напр.: двн.-ісл. *góra* «робити», «будувати» — *górask* «ставати», «траплятися» та ін.

Спільною ознакою для готської та давньоісландської мов у реалізації опозиції «перехідність vs неперехідність» є властивість дієслів створювати функційні об'єднання — керування об'єктом в ACC і DAT. Це виявляється у тому, що дієслова, які розкривають позицію суб'єкта у DAT, могли так само керувати ACC, напр.: гот. *andbindan* (ACC) «розв'язувати» — *andbundnan* «розв'язуватися»; *fraliusan* (DAT) «губити» — *fralusnan* «губитися». У давньоісландській мові дієслова із обома типами об'єктів займають тотожну позицію в опозиції до безоб'єктних дієслів, маркованих зворотним PERS, напр.: двн.-ісл. *setja* (ACC) «саджати» — *setjask* «сідати» та *týna* (DAT) «втрачати» — *týnask* «втрачатися».

Показово, що дієслова зазначеного типу в готській та частково давньоісландській мовах утворюють дієприкметники, подібні до дієприкметників перехідних дієслів, напр.: гот. *balwjan* (DAT) «мучити», і PTCP II, функційно є тотожним тій самій формі перехідного дієслова; пор., напр.:

(393) гот. *Þiunagus meus lisiþ <...> harduba balþips* (Vulfila, Mark VIII, 6) — «мій слуга лежить <...> тяжко змучений».

Однак спостерігається відсутність темпорального узгодження у СПК такого типу, напр.:

(394) гот. *jah was fraquman* (а не *fracumans*) *dagis hvizuh stiu* (Vulfila, Nehemiah V, 18) — «і був принесений у жертву кожний віл»;

(395) двн.-ісл. *ok hafa Þrii skip <...> ok oll vel skipuþ* (Snorra Edda, 18) — «і мали три кораблі <...> всі гарно оснащені».

У готській мові дієслова, що керуються DAT, мають форми медіопасиву, які трапляються у реченнях із суб'єктом та без нього, напр.:

(396) гот. *aþan ik laþaleiko fragima jah fragimada* (Vulfila, Nehemiah V, 18) — «але я буду охоче знищувати й сам буду спустошений»;

(397) гот. *jah bajoþum gabaairgada* (Vulfila, Mark IX, 17) — «й обом збережеться».

У давньоісландській мові цей тип превалює, напр.: давн.-ісл. *áss er stolinn* (DAT) *hamri* «у аса вкрадено молот».

3.4. Частотність вживання та кількісні співвідношення станових пркатегорійних конструкцій у давньогерманських мовах

Встановлення частотності вживання СПК з інертивними (бездіяльними), реверсивними, медіопасивними та пасивними значеннями порівняно з конструкціями активного стану здійснено на матеріалі давньогерманських пам'яток, датованих IV–XIII ст.

Розгляд кількісних показників вживання СПК у текстах давньогерманських пам'яток здійснюється за ареальним принципом. Нами досліджено близько 14 230 СПК у сорока п'яти давньогерманських творах, а саме: *Beowulf*; *Muspilli*; *Heliand*; *Hildebrandslied*; *Ludwigslied*; *Edda: Völuspá*, *Edda: Hávamál*, *Edda: Grímnismál*, *Edda: Skírnismál*, *Edda: Hárbarðsljóð*, *Edda: Hymiskviða*, *Edda: Lokasenna*, *Edda: Þrymskviða*, *Edda: Helgakviða Hjörvarðssonar*, *Edda: Helgakviða Hundingsbana in fyrri*, *Edda: Helgakviða Hundingsbana önnur* — *Völsungakviða in forna*, *Edda: Grípisspá* — *Sigurðarkviða Fáfnisbana I*, *Edda: Reginsmál* — *Sigurðarkviða Fáfnisbana II*, *Edda: Fáfnismál*, *Edda: Sigrdrífumál*, *Edda: Guðrúnarkviða in fyrsta*, *Edda: Sigurðarkviða in skamma*, *Edda: Guðrúnarkviða in forna* — *Guðrúnarkviða önnur*, *Edda: Guðrúnarkviða in þriðja*, *Edda: Atlamál in grönlensku*, *Edda: Hamðismál*, *Edda: Hlödskviða*; *Vulfila. Evangelium*.

Matthew, Vulfila. Evangelium: John, Vulfila. Evangelium: Luke, Vulfila. Evangelium: Mark, Vulfila. Pauline Episteln: Romans, Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians I, Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians II, Vulfila. Pauline Episteln: Ephesians, Vulfila. Pauline Episteln: Galatians, Vulfila. Pauline Episteln: Philippians, Vulfila. Pauline Episteln: Colossians, Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians I, Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians II, Vulfila. Pauline Episteln: Timothy I, Vulfila. Pauline Episteln: Timothy II, Vulfila. Pauline Episteln: Titus, Vulfila. Pauline Episteln: Philemon, Vulfila. Minor fragments: Nehemiah.

До гото-скандинавського мовного ареалу належать літературні джерела, створені готською та давньоісландською мовами. Із Готської Біблії проаналізовано вісімнадцять уривків. Сюди увійшли уривки із Євангелія та Полінські послання, в яких виявлено такі показники частотності вживання СПК (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

ПОКАЗНИКИ ВЖИВАННЯ СПК У ТЕКСТАХ ГОТСЬКОЇ БІБЛІЇ

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК за типологією КС				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
1	<i>Vulfila. Evangelium: Matthew</i>	273	160	57	17	11	28
2	<i>Vulfila. Evangelium: John</i>	552	423	70	14	4	41
3	<i>Vulfila. Evangelium: Luke</i>	765	464	134	54	7	106
4	<i>Vulfila. Evangelium: Mark</i>	600	403	79	36	12	70
5	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Romans</i>	222	170	9	4	8	31

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК за типологією КС				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
6	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians I</i>	229	151	6	12	7	53
7	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians II</i>	256	184	7	15	4	46
8	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Ephesians</i>	144	111	4	7	1	21
9	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Galatians</i>	129	93	5	6	0	25
10	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Philippians</i>	72	37	8	5	3	19
11	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Colossians</i>	81	53	6	3	0	19
12	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians I</i>	79	63	1	1	4	10
13	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians II</i>	57	49	1	1	0	6
14	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Timothy I</i>	108	65	5	8	1	29
15	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Timothy II</i>	77	48	9	6	0	14

Продовження табл. 3.4

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК за типологією КС				
	Актив		Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив	
16	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Titus</i>	17	7	0	1	0	9
17	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Philemon</i>	23	22	0	0	0	2
18	<i>Vulfila. Minor fragments: Nehemiah</i>	15	7	0	0	0	8
	Разом	3700	2510	401	190	62	537

У кількісному відношенні до активного стану (2510 СПК) належать реверсивні, інертивні, медіопасивні та пасивні СПК кількістю 1190 конструкцій. У відсотковому відношенні це становить неповноцінну кількість: 68 % активу та 32 % опозиційних станів типів (рис. 3.1).

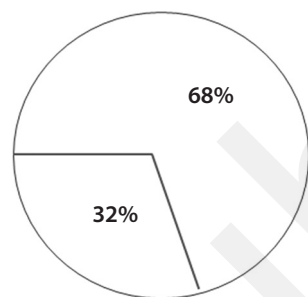

Рис. 3.1. Кількісні співвідношення СПК у готській мові

Із давньоісландських пісень «Старшої Едди» проаналізовано двадцять два тексти, в яких виявлено такі кількісні показники та відношення (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

ПОКАЗНИКИ ВЖИВАННЯ СПК У «СТАРШІЙ ЕДДІ»

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК за типологією КС				
	Актив		Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив	
1	<i>Edda: Völuspá</i>	66	32	8	15	0	11
2	<i>Edda: Hávamál</i>	164	118	16	10	0	20
3	<i>Edda: Grímnismál</i>	54	40	10	2	0	2
4	<i>Edda: Skírnismál</i>	42	21	9	5	0	7
5	<i>Edda: Hárbarðsljóð</i>	60	49	3	2	0	6
6	<i>Edda: Hymiskviða</i>	39	32	4	2	0	1
7	<i>Edda: Lokasenna</i>	65	50	4	2	0	9
8	<i>Edda: Þrymskviða</i>	32	20	6	3	0	3
9	<i>Edda: Helgakviða Hjörvarðssonar</i>	43	31	6	3	0	3
10	<i>Edda: Helgakviða Hundingsbana in fyrri</i>	58	39	7	2	0	10
11	<i>Edda: Helgakviða Hundingsbana önnur — Völsungakviða in forna</i>	51	30	11	5	0	5
12	<i>Edda: Grípisspá — Sigurðarkviða Fáfnisbana I</i>	53	26	8	9	0	10

Продовження табл. 3.5

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК за типологією КС				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
13	<i>Edda: Reginsmál — Sigurðarkviða Fáfnisbana II</i>	26	8	9	3	0	6
14	<i>Edda: Fáfnismál</i>	44	15	16	8	0	5
15	<i>Edda: Sigrdrífumál</i>	37	20	10	3	0	4
16	<i>Edda: Guðrúnarkviða in fyrsta</i>	27	13	8	2	0	4
17	<i>Edda: Sigurðarkviða in skamma</i>	71	44	7	8	0	12
18	<i>Edda: Guðrúnarkviða in forna — Guðrúnarkviða önnur</i>	44	12	16	8	0	8
19	<i>Edda: Guðrúnarkviða in þriðja</i>	11	2	2	4	0	3
20	<i>Edda: Atlamál in grœnlenzku</i>	105	53	10	16	0	26
21	<i>Edda: Hamðismál</i>	31	10	8	8	0	5
22	<i>Edda: Hlödskviða</i>	32	17	7	5	0	3
	Разом	1164	682	194	125	0	163

Із загальної кількості 1155 пісень «Старшої Едди» зафіксовано: 682 конструкції активного стану, 194 — інертиву, 125 — рефлексивного стану, нуль СПК медіопасиву та 163 — пасиву. У відсотковому відношенні активний стан давньоісландської мови протиставля-

ється СПК інших станових типів і становить 58 % (актив) та 42 % (реверсив, інертив, пасив), попри те, що медіопасивних конструкцій у давньоісландській мові, на відміну від готської, не було зафіксовано. Виокремлення цього показника пояснюється тим, що у давній період ісландська мова мала розгорнуту систему реверсиву — зворотного та взаємного станів (рис. 3.2).

Пор. також зведені кількісні показники готсько-скандинавського ареалу для дальшого його зіставлення із західногерманським (табл. 3.6).

За внутрішнім ареальним принципом готська та давньоісландська мови мають спільні й відмінні ознаки. Ареальна спільність полягає у тому, що поряд із активними конструкціями наявні СПК інертиву, реверсиву та пасиву. Ареальною відмінністю є те, що конструкції медіопасиву представлено лише у готській мові. Давньоісландська парадигма КС не має медіопасиву, однак демонструє розгалужену систему утворення конструкцій із семами рефлексиву. Узагальнені відсоткові показники готсько-скандинавського ареалу характеризуються співвідношенням 34 % до 66 % і репрезентовані в такий спосіб (рис. 3.3).

Проаналізуємо показники західногерманського мовного ареалу (табл. 3.7).

Показник медіопасивних конструкцій у західногерманському ареалі не фіксувався. Поодинокі випадки медіопасиву наявні лише в давньоанглійській мові: чотири СПК («Beowulf»); єдиний приклад зафіксовано у давньонімецькій мові: одна СПК

Таблиця 3.6

ЗВЕДЕНІ ПОКАЗНИКИ СПК
ГОТО-СКАНДИНАВСЬКОГО АРЕАЛУ

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
1	<i>Vulfila</i>	3700	2510	401	190	62	537
2	<i>Edda</i>	1164	682	194	125	0	163
	Разом	4864	3192	595	315	62	700

(«Ludwigslied»). Ареальною особливістю західногерманського ареалу слід вважати помірну кількість пасивних СПК: у творі «Спаситель» їх виявлено 288. Реверсивні трапляються у давньоанглійському епосі «Беовульф» — 152 СПК та в давньосаксонському «Heliand» — 180 СПК. Спорадичні інертивні конструкції із РТСРЛ II зафіксовано у творах західногерманського мовного ареалу. У «Heliand» їх кіль-

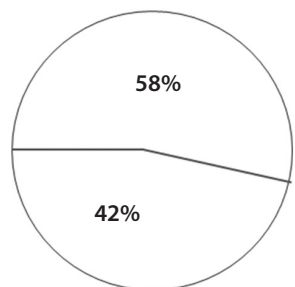

Рис. 3.2. Кількісні показники вживання СПК у давньоісландській мові

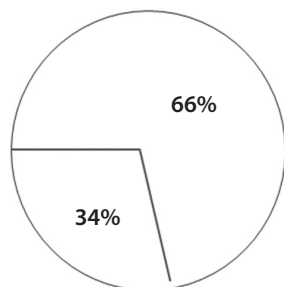

Рис. 3.3. Кількісні показники вживання СПК у готській мові

Таблиця 3.7

ЗВЕДЕНІ ПОКАЗНИКИ ВЖИВАННЯ СПК У ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКОМУ МОВНОМУ АРЕАЛІ

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частота вживання СПК				
	Актив		Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив	
1	<i>Beowulf</i>	3180	2763	126	152	4	135
2	<i>Muspilli</i>	105	79	7	6	0	13
3	<i>Heliand</i>	5980	5446	118	108	0	288
4	<i>Hildebrandslied</i>	65	53	5	6	0	1
5	<i>Ludwigslied</i>	55	33	4	9	1	8
	Разом	9385	8374	260	281	5	445

кість сягає 180 СПК, а в «Беовульфі» — 126. Давньоверхньонімецькі твори «Пісня про Гільдебранда», «Муспіллі», «Пісня про Людвіга» невеликі за обсягом порівняно з «Беовульфом» та «Спасителем». Проте у цих текстах так само наявна тенденція до реалізації станових відношень. Отже, умовно пасивних СПК у давньоверхньонімецькій мові зафіксовано набагато більше, ніж інертивних та реверсивних. Останні за кількісними показниками майже збігаються (табл. 3.7). Стосовно відсоткового відношення у західногерманському ареалі спостерігаються такі показники: 89 % — активні СПК, 11 % — СПК пасиву / медіопасиву / реверсиву / інертиву (рис. 3.4).

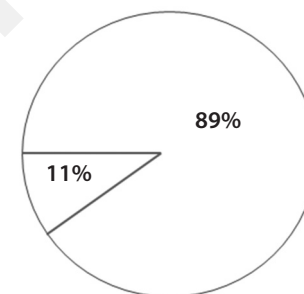

Рис. 3.4. Кількісні показники вживання СПК у західногерманському мовному ареалі

У результаті порівняння кількісних співвідношень актив vs пасив / реверсив / інертив / медіопасив у двох давньогерманських ареалах виявлено таку девіантну ознаку: гото-скандинавський мовний ареал містить більше кількісних показників вживання станових типів (34 %), ніж західногерманський (11 %). Це пояснюється сукупністю різних факторів, які спричинили зрушення у первісній парадигмі КС на різних рівнях, зокрема граматичному. Беручи до уваги спільні ознаки, зазначимо майже однакові показники вживання інертивних та реверсивних конструкцій у двох досліджуваних мовних ареалах. Спільним є також повна відсутність або спорадичне вживання медіопасивних форм у давньоісландській, давньоверхньонімецькій та давньоанглійській мовах.

КАТЕГОРІЯ СТАНУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ У СЕМАНТИЧНОМУ ВИМІРІ

4.1. Категорія стану в контексті умов формування давньогерманських етносів

У сучасній лінгвістичній науці інтердисциплінарний підхід є однією із необхідних вимог для отримання достовірних результатів дослідження. Зміна наукової і культурної парадигм викликана зближенням різних поглядів на природу мислення, способи знакової концептуалізації світу й змісту комунікації етносів. На зміну вузькопрофесійним поглядам приходять інтегральний підхід, що зв'язує і взаємно доповнює різні наукові парадигми [Крейдлін, 2001, 207–224; Буніятова, 2003, 108–117]. Йдеться про таку інтердисциплінарну науку, як когнітологія, яка передбачає неможливість сепаратизації лінгвістичних і психологічних даних, а також поєднання методів і прийомів різних парадигм знання [Кубрякова, 1995, 189].

Когнітивні підходи поширюються на етнолінгвістичну проблематику, внаслідок чого виникають нові можливості в вирішенні проблеми взаємозв'язку мови і культури. Вивчення мови етнічних спільнот і відповідних ментальних моделей втілюються у розвідках, присвячених дослідженню лексичних, прагматичних і граматичних едностей значеннєвого аспекту мовної категоризації світу [Вежбицька, 1996]. Проблема взаємодії мови етнічних спільнот і основних моделей їхнього мислення отримала новий імпульс у контексті розбудови лінгвістичних студій, у тому числі й у діахронії. Нове бачення відомих фактів ґрунтується на розумінні того, що становить конструкція як абстрактна модель вимагає окремого розгляду в плані виявлення її семантичного навантаження у діючій мовній системі та співвідноситься з етнічною культурою і світосприйнят-

тям під впливом етнічних стереотипів. Етнічні стереотипи давніх германців при цьому слід розуміти як колективне уявлення або репрезентант інформації про духовну і матеріальну культуру окремої етнічної спільноти [Черепанова, Акімова, 120–124].

Інтерпретація фрагментів мовної онтології вимагає від сучасного дослідника нового погляду на знайомі речі у разі структурної або семантичної девіації від функціонуючих типів, коли мовному підходу бракує певної ланки для вирішального умовиводу. У цьому контексті звернення до ідей етнолінгвістики є одним із актуальних завдань лінгвістичних студій, яке дає змогу вийти за межі формально-семантичного аналізу і залучити широкий спектр культурологічних фактів. Зазначені вище фактори створюють світоглядну картину етносів із певним набором диференційних ознак, визначають етнофілософські константи, під якими найчастіше розуміють стереотипи поведінки етносу та його розумові стратегії. Мова відбиває культурні або соціальні категорії, є інструментом матеріалізації думки як індивідуальної, так і сформованої суспільством [Буніятова, 2003, 110–112].

Важливим для розуміння «стану» в загальному сенсі, інакше кажучи етнічного «духу» давніх германців, є культурно-історичний контекст, в якому відбувалося формування цих етносів. Соціальна структура давніх германців містила потужний «дофеодальний» (варварський) субстрат [Гуревич, 1999, 204]. Етнічний розвиток германських народів відбувався у складних умовах співіснування варварського суспільства, побудованого на відносинах кровної спорідненості, і становлення ранньофеодального устрою, що супроводжувалося початком розвитку національної самосвідомості. Германцям цього періоду певною мірою властиві риси первіснообщинного ладу: єдність суспільного буття, дух колективізму, звеличування героїв, приписування їм тієї ж сили, що і колективу в цілому, всесильність чудесного й магічного тощо. Давні германці ділили людей на своїх і чужих: чужинців вбивали заради самозбереження, а не через ненависть до їхньої мови або вірувань. Знищували чужаків тільки тому, що власна смерть завжди була поруч, існувала в уяві людини, формувала її світогляд [Дьяконов, 1990, 17]. Давні германці намагалися уникнути смерті, але в ідеалі заслуговував на повагу той, хто прагнув померти в чесному бою [Буніятова, 2003, 114].

У мовознавчій практиці життєву філософію давньогерманських народів у період героїчного етапу їхнього розвитку тлумачать

у контексті концептів «ДОЛЯ», «СЛАВА», «ЖЕРТВА», «КРОВ», «РІД», «КОХАННЯ», «НЕНАВИСТЬ», «МАГІЯ», «ПОМСТА» тощо. Матеріал пам'яток герmano-скандинавського епосу (IV–XIII ст.) свідчить про те, що ідеалами воїнства були бойові походи, криваві розправи, військова честь, уславлення ватажка. При цьому об'єкт восхвалення залежав від історичного періоду, що тривав на той час: Велике переселення (IV–VI ст.) у континентальних германців й Епоха вікінгів (IX–XI ст.) у скандинавів. Перемога в битві та її незмінна супутниця — слава — були лише певним перехідним етапом у житті воїна, його невідворотного майбутнього, долі. До буденного життя германська чоловіча спільнота була не пристосована. Під час Великого переселення народів у короткі проміжки мирного життя вони знаходили привід і час для сутичок із родичами або сусідами.

Причини історично засвідченого вибуху активності германських народів у період IV–VI ст. не отримали обґрунтованого пояснення в літературі. Фактори перенаселення, економічний або психологічний згадуються у західних джерелах та відповідають метафоризованості дефініцій порівняльно-історичної лінгвістики XIX ст. Для нашого дослідження релевантим є чинник гетерохронності процесів етнічної матеріалізації, які спорадично могли набирати агресивну форму. У період масової міграції більшість західно- і східногерманських племен залишила власні оселі на півночі й рушила на захід або схід, змітаючи на своєму шляху вищі за ступенем цивілізації. Вестготи й остготи припинили існування як окремі етнічні групи вже у VIII ст. У той же час англосакси розбудовували свою державність і перебували у стані осілості. У житті скандинавів лише в кінці VIII — пер. пол. IX ст. відбувається різкий зсув: перерва у повільному, поступовому розвитку. З'являється новий тип людей — сміливі мореплавці, шукачі здобичі, пригод і вражень — вікінги [Гуревич, 1999, 160; Fisiak, 2000, 48–54]. Це був активний, неспокійний період, мовні та позамовні наслідки якого й донині дискутуються у літературі. Германці залишали свої насиджені місця, зрікалися традиційного способу життя і разом зі своїми родинами, близькими і залежними від них людьми, худобою та реліквіями вирушали у невідомі краї. Войовничий дух вікінгів періоду широкої воєнної і переселенської експансії скандинавів відтворено в ісландській літературній спадщині, зокрема едичній поезії.

Давньоісландська пам'ятка «Edler Edda», відповідно до світогляду мешканців Скандинавії, у коротких оповідях віршованої форми повідомляє про основні епізоди існування світу. Персонажі архаїчних за своїми витоками пісень «Edler Edda» (XII–XIII ст.) не дбають про спасіння своєї душі, посмертна винагорода для них — це добре ім'я і перебування ратників, що наклали головою в бою, у чертогах Одіна, де вони бенкетують і втішаються військовими забавами. Герой пісень «Edler Edda» не впадає у фаталістичну апатію і не тікає від своєї смерті; навпаки, він упевнений у невідворотності майбутнього й кидає виклик долі, сміливо її приймає, дбаючи тільки про посмертну славу. Стереотип активної поведінки властивий і богам із міфологічних пісень «Edler Edda», які беруть участь у першотворенні та моделюванні світу.

У давньогерманських пам'ятках стан суб'єкта часто відтворюється як рефлексивний, незахищений від дії абсолютного зла, персоналізованого, наприклад, в образах ісландських асів або чудовиськ на зразок Гренделя та його матері в давньоанглійській поемі «Beowulf». Поняття неминучої долі при цьому може трактуватися не як космологічний рок (лат. *Fatum* «вирок богів»), а як індивідуальна доля окремої людини, його фортуна, щастя [Буніятова, 2012, 9–117].

Все минуше — і рідня, і багатство, і навіть власне життя. Вічною залишається тільки невмируща слава про подвиги героя та його добре ім'я. Протягом історії людства зіткнення племен, цивілізацій, релігій, соціальних моделей та інших інтересів нерідко призводило до збройних конфліктів між етносами, а також всередині однієї етнічної спільноти, наслідком яких були численні людські жертви. Війна як явище являє собою один із найпоширеніших і водночас найтрагічніших станів екзистенції, людського існування [Верьовкін, 2014, 68]. Світогляд, віддзеркалений у давньогерманському героїчному епосі та його мові, є мілітаризованим, військово орієнтованим, що свідчить не про особливу войовничість етносів — творців такого епосу, а про певний етап розвитку суспільного ладу, який отримав назву «військової демократії» [Колесник, 2003; Верьовкін, 2014, 69].

У невеликих за обсягом батальних епічних текстах давньоанглійської літератури, зокрема у поемі «Beowulf», перебування у стані

війни осмислюється як ситуація, що об'єднує всіх воїнів незалежно від соціального статусу. Йдеться про зв'язок бойової спорідненості, що уможлиблює найвищий рівень координації зусиль, коли воїни об'єднуються в єдиний організм, що мислить одним розумом. Крім змагань і поєдинків головного героя Беовульфа у творі зафіксовані також численні міжособні війни германських народів між собою [Верьовкін, 2014, 74].

Серед значного корпусу давньоанглійських і давньовірхньонімецьких пам'яток писемності виділяють твори, в яких зображено ідею занепаду світу й переконання у тому, що людство переживає свої останні дні. У Британії це було зумовлено нестабільністю соціально-політичної ситуації, ускладненою нападами вікінгів, у Німеччині — боротьбою між централізацією і феодалною роздробленістю тощо. Усі ці події відбилися у текстах IX–X ст., що мали красномовні назви: «Hildebrandslied» («Пісня про Гільдебранда»), «Niebelungenlied» («Пісня про Нібелунгів»), давньовірхньонімецька поема «Muspilli» («Муспіллі»).

Давньосаксонське *mutspellī*, як і родинні німецькі варіанти, є композитом: його перша частина споріднена таким словами, як двн.-ісл. *tund* «момент часу», *tunda* «прагнути», гот. *tundon* «звертати увагу», *tundrei* «мета», двн.-верхн.-нім. *tuntari* «батьорість» — з семантичним розвитком «мета, до якої прагнуть» — «точка в просторі або часі»; а друга — двн.-ісл. *spilla*, двн.-англ. *spildan*, *spillan*, двн.-сакс. *spildian*, двн.-верхн.-нім. *spildan* «руйнувати, знищувати, вбивати» [Топорова, 54]. Стан руйнування світу, друге пришестя Христа, Небесний суд над усіма людьми, життя в Раю та муки пекла — основні колізії, які надає нам давньогерманська пам'ятка «Муспіллі».

Матеріал дослідження свідчить про те, що ірраціональний або чуттєвий спосіб світосприйняття германських етнічних спільнот періоду кінця першого тисячоліття, складовими якого виступають фаталізм, пасивність індивідуума, віра в долю і її всемогутнього Вершителя, підтверджується фактами із давніх пам'яток писемності. Вербальні засоби відтворення феноменологічної картини світу, властивої давнім германцям, що включають лексичні, граматичні та фразеологічні конструкції, корелюють з фактами, що свідчать про рух мовних систем у напрямі до їх упорядкування та про загальну тенденцію «раціоналізації» структурних схем давньогерманського речення [Буніятова, 2012, 12].

Руйнування традиційного способу життя, зміна розумових векторів періоду вікінгів, опосередковано засвідчених у творах скандинавської літератури, дають змогу зробити припущення щодо можливих мовних наслідків такої трансформації, експлікованих в аранжуванні давньогерманських СПК, у парадигмі давньої КС. Можна припустити, що семантика КС маніфестується на конструкційному рівні засобами дієслівних лексем із певними становими граматичними характеристиками. Аналіз КС у період діалектного співіснування германо-скандинавських етносів має виявити ідеоетнічні тенденції її формування.

У межах нашого дослідження є можливість реконструювати диференційні ознаки макросвіту давніх германців за допомогою мовних засобів і зрозуміти, наскільки різними або близькими були первісні парадигми КС готсько-скандинавського та західногерманського мовних ареалів. Окремі малодосліджені питання, які дають змогу виявити певні етнофілософські константи: КС, що відображає картину світу давніх германців; давньогерманські дієслова стану як ядро, змістовий центр СПК; суб'єктивні станові образи-гешталти у СПК давньогерманських мов.

4.2. Класифікація давньогерманських дієслів стану

У системі семантико-синтаксичних компонентів, які формують речення і більш складні синтаксичні конструкції, дієслова визначаються своєю здатністю реалізувати висловлення мовця в глибинних і поверхневих відношеннях. Унікальна властивість дієслова забезпечувати валентні та інтенційні зв'язки робить його центральною фігурою компонентів речення, забезпечуючи зв'язок смислу й тексту, які зумовлюють функційно-прагматичне призначення мови [Кононенко, 2010]. Дієслова ідентифікуються за певними ознаками: 1) це формальна категорія синтаксису; 2) визначає семантику суб'єкта; 3) є основним змістом повідомлення, його ядром, ремою; 4) це частина речення, що відповідає логічному судженню [Українська енциклопедія, 2000, 518]. Дієслова стану виступають як носії пропозиційних функцій, що містять у собі модель розгортання речення [Качнельсон, 1986, 143]. Дієслово є семантичним центром висловлення, а його центральна позиція як носія інтенційності, іллокуції

стає визначальною у контексті логіко-семантичних відношень [Кононенко, 2010].

Дослідження семантико-синтаксичної структури давньогерманського речення викликає інтерес до дієслова як важливого реалізатора становлення КС, компонента, семантичного центру парадигми КС. Від лексичної семантики дієслова, його сполучувальних властивостей залежить не тільки структурна організація давньогерманського речення і його компонентів, але і їхня семантична характеристика у парадигмі КС. Увагу дослідників привертає той факт, що дієсловам властиві певні семантичні та формально-синтаксичні особливості, лексичне значення дієслова зумовлює варіанти семантичних і синтаксичних моделей речення [Арутюнова, 1988; Селіванова, 2005]. Природа дієслова визначає, що буде становити інша частина речення, зокрема, які суб'єкти супроводжуватимуть дієслово, яке відношення до нього вони матимуть і як характеризуватимуться в семантичному плані [Чейф, 1975, 114–121].

Дієслово є центром (ядром) речення [Теньер, 1988, 117], що формує набір синтаксичних позицій (залежних субстанціальних компонентів) і визначає способи їх семантичного й морфологічного оформлення, тобто йому притаманні синтаксичні та морфологічні валентності. Дієслово — організуючий центр семантики висловлювання, без нього семантична структура «розщеплюється». Така властивість дієслова свідчить про те, який тип ситуації та її учасників має місце, а не описує реальних учасників подій [Касевич, 2011]. Із погляду функційного синтаксису дієслово формує елементарну реченнєву конструкцію та субстанціальні синтаксеми, зумовлені його валентністю. Оскільки здебільшого в давньогерманських реченнях ядром виступає дієслово стану, воно є виразником ознаки, якою охоплений суб'єкт у визначеному часовому і модальному плані.

Основна девіантність між германськими «динамічними» дієсловами (*Dynamic Verbs*) і дієсловами стану (*Stative Verbs*) полягає у класифікаційних ознаках. Динамічні дієслова підрозділяються на п'ять підкласів: 1) дієслова, що позначають діяльність (*activity verbs*) — *ask, help, read*; 2) дієслова, що позначають відчуття (*verbs of bodily sensation*) — *ache, feel, hurt*; 3) дієслова, що позначають процес (*process verbs*) — *change, grow*; 4) дієслова, що позначають початок чи кінець події (*transitional event verbs*) — *die, lose*; і 5) діє-

слова миттєвої дії (*momentary verbs*) — *hit, jump*. Дієслова стану розподіляються на: 1) дієслова пасивного сприйняття і розумової діяльності (*verbs of inert perception and cognition*) — *believe, desire, doubt*; та 2) дієслова, що позначають відносини (*relational verbs*) — *be, belong to, concern, have* [Quirk, 1973]. Дієслова класифікуються за ознаками передачі дії або стану предмета. Динамічні дієслова вживаються у разі, коли агенс здійснює певну фізичну дію. Дієслова стану передають почуття, відношення, описують розумові процеси та інші характеристики. Дієслова стану розподіляються на групи: дієслова фізичного сприйняття, дієслова емоційного стану, дієслова-бажання, дієслова розумової діяльності, дієслова-відносини чи відношення.

Таким чином, враховуючи семантичні параметри дієслів, у давньогерманських текстах трапляються численні конструкції з дієсловами дії (*Dynamic Verbs*), напр.:

(161) двн.-англ. *Se halga ða het him bringan sæd, wolde on ðam westene wæstmes tilian* (ÆСНом II, 10) — «Святий чоловік тоді **наказав принести** йому зерна, він **хотів** у тій пустелі **виросувати** плоди»;

(162) двн.-англ. *Her cuomon twegen aldormen on Bretene Cerdic and Cynric his sunu mid V. scipum* (Chronicle, 495; Winchester MS) — «Тоді в Британію **прибули** два альдормени, Кедрик та Кюнрик, його сини, із п'ятьма кораблями»; та дієсловами стану (*Stative Verbs*), напр.:

(163) двн.-англ. *Glof hangode sid ond syllic, searobendum fæst, soi wæs ordondum eall gegyrwed* (Beowulf, 2085–2087) — «Його мішок висів, широкий і дивовижний, стягнутий хитромудрими зав'язками, який **був вироблений** із чудовою майстерністю».

Давньогерманські дієслова дії пов'язані з агенсом, діячем, виконавцем дії, напр.:

(164) двн.-англ. *And sægdon him ða uundra dyde se hælend* (John, XI, 46) — «І **розказав** їм про чудеса, які **здійснив** Спаситель»; дієслова стану — із пасивним предметом (як істотою, так і неістотою), носієм, якому приписується відповідний стан [Вихованець, 1983, 34], напр.:

(165) двн.-англ. *Ða wæs on burgum Beowulf Sculdinga, leof leodcuning, longe þrage folcum gefræge* (Beowulf, 53–55) — «Тоді у фортецях мешкав Беовульф Скільдінг, король, улюбленець народу, довгий час **шанований** людьми».

Дієслова стану визначаються вербальним проявом людських почуттів, емоцій, інтелектуальних прагнень. Складність дослідження цих дієслів полягає в тому, що вони характеризуються рухливістю, взаємозв'язком із психічними та вольовими процесами. Значення дієслів позначає ситуацію набуття суб'єктом певного стану, однак ролі суб'єкта можуть змінюватися завдяки таким ознакам: 1) *Cause* — причина, через яку суб'єкт перебуває у певному стані; 2) *Phase* — фазовість, фаза перебування суб'єкта у певному стані; 3) *Expres* — експресивність, зовнішній прояв стану; 4) *Intens* — інтенсивність вияву стану; 5) негативність (*Neg*) — відсутність стану; 6) множинність стану (*Plur*).

Дієслово стану виступає своєрідним реалізатором виникнення стану, його локалізації, протікання, реалізації та трансформації. Дієслово стану належить до парадигми КС. Це синтаксема, центр, ядро речення (висловлення), що виражає станові відношення із позицій «агенс — пацієнс» / «суб'єкт — об'єкт»; морфологема (дієслово, прикметник, дієприкметник, прислівник, дієприслівник); висловлювання (дієслівна група), яке описує, стверджує або заперечує певний стан: буття, перцепцію, фізичну або інтелектуальну дію, діяльність, відношення, емоцію, процес, результат, афект.

Серед основних семантичних характеристик, суттєвих для дослідження давньогерманських речень з дієсловами стану, більшість лінгвістів виділяє такі, як співвіднесеність дії / стану із часовою віссю, місце на часовій осі, орієнтованість на суб'єкт / об'єкт, тип суб'єкта, фазовість, контрольованість, перспективність, статичність / динамічність [Леута, 2008].

У семантиці дієслова стану виражено ідею статичної рівноваги, тому, на відміну від інших дієслів, такі дієслова у будь-якому контексті зберігають значення безперервного тривання. Певний стан пов'язаний із часовим плином, охоплюючи часовий відрізок на певній часовій осі. Однак станам властива непослідовність, непостійність, тимчасовість, хаотичність, перехідність, раптовість виникнення, афективність. Завдяки таким ознакам стани не є абсолютною характеристикою предметів. Передбачається, що предмет може перебувати у різних станах [Межов, 2014, 341–345].

Головною умовою є те, що дієслова стану орієнтуються також і на суб'єкт стану. У разі, коли суб'єкт не згадується у певній граматичній структурі, його зчитування все одно відбувається. Суб'єкт ста-

ну — це тип пасивного суб'єкта (за М. Гухман, пацієнса). Для такого типу суб'єкта характерне те, що тривання чи підтримання стану зумовлено зовнішньою (стосовно суб'єкта) силою. Саме тому стан існує сам по собі, незалежно від носія стану. Дуже важливим у цьому контексті є показник статичності. Це ознака постійна, незмінна, із узагальненим значенням часу [Золотова, 1973]. Оскільки в семантиці стану нема іншого розвитку, окрім часового, то не може бути виражене й відношення стану до часу, не може виникнути показник «швидко» або «повільно». Також суттєвою особливістю дієслів стану є ознака фазовості — такого способу існування, коли у кожний момент виникає новий етап, а попередній відходить разом із проміжком часу, що минув. Ознака фазовості — це сукупність фаз, які постійно змінюють одна одну. Зміна таких фаз відбувається за інерцією, без докладання сили [Межов, 2014, 341–345].

Як згадувалося вище, дієслова поділено за семантичними параметрами на два типи: дієслова дії та дієслова стану. Перші орієнтовані на активний суб'єкт, на діяча, від якого дія походить, а дієслова стану — на «пасивний» суб'єкт, носія станового значення. За цією ознакою дієслова стану охоплюють процес, якість, кількість. Однак врахування семантичних особливостей дієслів дії дало змогу відокремити їх від дієслів стану. Дієслова процесу не передбачають активного виконавця дії, проте стосуються суб'єктів змінних станів, тобто пов'язані з динамічними ситуаціями, а дієсловам стану властива ознака статичності. Дієслова якості позначають постійну, внутрішню ознаку предмета, а дієслова стану орієнтовані на непостійну характеристику предмета. Дієслова кількості виокремлюються на основі їхньої здатності виражати кількісні ознаки предметів [Щерба, 2008, 90].

У давньогерманських мовах СПК презентовано різними типами дієслів. Останні характеризуються структурною різноманітністю, специфікою семантичного наповнення, способами морфологічної реалізації, широким стилістичним використанням. Менш вивченими є процеси творення та виникнення дієслів стану в давньогерманських мовах. Саме тому слід здійснити комплексний аналіз давньогерманських СПК з урахуванням їхніх семантико-синтаксичних, формально-граматичних та стилістичних особливостей на матеріалі давньогерманських текстів. Необхідно виокремити основні диференційні ознаки давньогерманських СПК, здійснити семантичну

класифікацію дієслів стану, обґрунтувати та схарактеризувати її.

Методом суцільної вибірки та на підставі аналізу лексичної семантики дієслів стану в давньогерманських текстах з'ясовано, що вони охоплюють такі конкретні значення, як екзистенційний, емоційно-психічний, ментальний стани (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

КІЛЬКІСНІ СПІВВІДНОШЕННЯ ВЖИВАННЯ ДІЄСЛІВ СТАНУ
В ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані			
		Кількість СПК	Відносна частота вживання дієслів стану, що позначають:		
			екзистенційний стан	емоційно-психічний стан	ментальний стан
1	<i>Beowulf</i>	100	50 %	14 %	36 %
2	<i>Vulfla. Evangelium: Matthew</i>	100	42 %	16 %	42 %
3	<i>Heliand</i>	100	46 %	12 %	42 %
4	<i>Muspilli</i>	100	55 %	6 %	39 %
5	<i>Edda: Atlamál in grœnlensku</i>	100	36 %	15 %	49 %

Для порівняння ми використали п'ять фрагментів із давньогерманських текстів обсягом до ста строф та отримали такі показники. СПК на позначення екзистенційного стану є превалюючими, у середньому їхній показник частотності вживання становить 50 % від загального обсягу. На другому місці перебувають СПК із дієсловами на позначення ментального стану, їхній показник становить 36 % від загальної кількості. Завершують кількісні підрахунки СПК на позначення емоцій — 14 % від загального обсягу проаналізованих конструкцій.

Отже, група дієслів екзистенційного стану посідає суттєве місце у загальній групі дієслів стану в текстах давньогерманських пам'яток писемності. Подібно до інших дієслів стану ця група характери-

зується постійністю, статичністю у розгортанні в часі та нерухомістю щодо певних подій.

Дієслова фізичного стану можна поділити на:

а) дієслова, що описують фізичний стан людини та інших істот, напр.:

(166) двн.-англ. *Ʒæt fram ham gefrægn Higelaces Ʒegn, god mid Geatum, Grendels dæda; se wæs moncynnes mægenes strengest* (Beowulf, 194–196) — «Отримав звістку з дому про вчинки Гренделя дружинник Хігелака, відомий своїми чеснотами у гаутів, він був найсильнішим серед могутніх героїв знатних»;

б) дієслова зовнішнього фізичного стану, напр.:

(167) двн.-сакс. *Tho scolda thero marca giuuald egan is erb iuuard the was Archelaus hetan, heritogo helmberandero* (Heliand, 763–765) — «Його спадкоємець, на ім'я Архелав, командував армії носіїв шоломів, повинен був мати владу над краєм»;

в) дієслова внутрішнього фізичного стану, напр.:

(168) гот. *jah qinons Ʒozei wesun galeikinodos ahname ubilaize jah sauhte, jah Marja sei haitana was Magdalene* (Vulfila, Luke VIII, 2) — «Та деякі із жінок, що були зцілені від злих духів і недуг, і Марія, звана Магдалиною». Зауважимо, що дієслова стану на позначення буття одновалентні, вони сполучаються тільки із суб'єктною синтаксею, яка поширюється на назви істот або назви середовища.

Нами проаналізовано дієслова екзистенції, власне-локативні дієслова, які здатні описувати наявний стан речей на кшталт «бути», «перебувати», «опинятися», «розташовуватися», напр.:

(169) двн.-сакс. *Nu ik is aldar can, uuwet is uuintergitalu: nu ik giuwinan mag, that he io ob ar thesaro erdu ald ni uuirðit* (Heliand, 724–726) — «Тепер я знаю його вік, скільки йому зим, і тому я можу збити так, що він ніколи не постаріє».

У таких конструкціях на значення перебування у просторі в окремих випадках нашаровується значення існування / неіснування, наявності / відсутності предметів чи явищ у навколишньому світі. Вони не просто вказують на місце перебування суб'єкта, а й наголошують на його існуванні, напр.:

(170) двн.-сакс. *Tho uuard im is hugi suiðo bliðian is briostun, tho he gisah that barn cuman an thena uuuh innan* (Heliand, 473–475) — «Тоді він подякував Керманичу, всемогутньому Господу, що він побачив його на власні очі».

Дієслова інтелектуального (ментального) стану позначають ступінь осягнення певного процесу дії силою людської думки, напр.:

(171) двн.-ісл. *Ef þu heyrir þat sagt, þa muntu segja, at hitt er undarligt ef eigi ma ganga ut ok inn hverr, er vill* (Snorra Edda, 49) — «Якщо ти **чув**, що це **говорили**, тоді ти мав **сказати**, що це дивно, коли не можна увійти або зайти тому, хто хоче»;

(172) двн.-англ. *Færde þa ardlice to alexandrian byrig to þam hæhgeræfan be wæs gehaten philippus* (ÆCLives, 181–182) — «**Вирушила** вона тоді у місто Александрію до високого правителя, який називався Філіп».

Для СПК з дієсловами на позначення інтелектуального стану також властивий опис якостей, характеру, зіставлення, порівняння, напр.:

(173) двн.-англ. *Eugenia þa a þæt æðele mæden wel þæh on wisdom and on iðwytegunde, þa becom hyre on hand þæs halgan apostoles lar paules þæs mæran ealles manncynnes lareowes* (Æclives, 22–25) — «Коли Євгенія, **благородна дівчина**, **досягла** успіхів у мудрості та філософії, їй у руки потрапило вчення святого апостола Павла, найвідомішого вчителя всіх людей».

Дієслова метального стану передбачають зумовленість стану суб'єкта певними об'єктами та містять:

а) дієслова-внутрішні переживання, напр.:

(174) двн.-ісл. *Naþungar hveðrar leitafi mer et horska man, ok hafþak þess vætki vifs* (Edler Edda, 88) — «Дотепна дівчина, вона **образила** мене, тому я не добув собі дружину»;

б) дієслова-зовнішні переживання, напр.:

(175) гот. *Wait atta izwar þizei jus þaurþub, faurþizei jus bidjap ina* (Vulfila, 193) — «Ваш Отець знає, у чому ви маєте потребу, перш ніж ви **вибачите** Йому».

Природа когнітивних дієслів має суттєві відмінності від описуваних вище. Вони відображають суто суб'єктивні ситуації. Абсолютна більшість дієслів відношення / сприйняття означає оцінку кого-небудь або чого-небудь із позиції того, хто оцінює. Загальне значення оцінки «виявити те чи інше відношення» виражається у таких реченнях, напр.:

(176) двн.-ісл. *Forut lengi, aþþr ligja man hafr Hlorriþa halfdauþr fyrir* (Edler Edda, Hymiskviða, 38) — «Вони недалеко проїхали, перш ніж молот Тора **поклав** його на землю в дорозі».

За ступенем вияву відношення можна розподілити на нейтральні, надмірні та недостатні, напр.:

(177) двн.-ісл. *Ves heill, Hymir! I hugum goþum: nu 's sunr kominn til sala þinna sas vit vættum af fegi löngum!* (Edler Edda, 116) — «**Слався** Хюміре! Будь милосердним, бо у палаці твої прибув твій син, на якого ми постійно чекали з далеких країв!» (надмірні відношення);

(178) двн.-ісл. *Harald konungr atti margar konur ok morg born; hann fekk þeirar konu, er Ragnhildr het, dottir Eiriks konungs af Jotlandi; hon var kolluð Ragnhildr in rika, þeira sonr var Eirikr bloðox* (Edler Edda, Hymir, 11) — «Король Гарольд мав багато жінок і багатьох дітей; він узяв собі за дружину жінку, яку звали Рагнхільд, дочку короля Еріка із Ютландії, їхній син **був** Ерік **кривавий**» (надмірні відношення).

Дієслова емоційно-психічного стану описують емоційний стан, стан переживання людини. Особливістю перших є статичність та константність. Дієслова такого типу часто реалізуються у давньогерманському реченні, напр.:

(179) гот. *gasaihvandeins þan manageins ohtedun sildaleikjandans jah mikilidedun guþ þana gibandans waldufni swaleikata mannam* (Vulfila, Mattweh IX, 8) — «Народ же, бачивши це, **дивувався** і прославляв Бога за те, що дає таку владу людям».

Отже, дієслова стану можна вважати центральними елементами структурно-семантичної будови речення та одним зі складників системи виражальних засобів художнього мовлення давньогерманських текстів; вони є ядром у парадигмі КС. Основною функцією дієслів стану є демонстрація певного відношення між суб'єктом та об'єктом, опис процесу, дії, діяльності, результату тощо.

4.2.1. Дієслова емоційно-психічного стану

Дієслова емоційно-психічного стану лінгвісти зазвичай виокремлюють як підгрупу дієслів стану й процесу [Дишлева, 2008; Леута, 2009]. Огляд теоретичної літератури засвідчив, що такі дієслова здебільшого розглядаються як підгрупа дієслів стану.

Наша мета полягає у визначенні природи дієслів емоційно-психічного стану в давньогерманських мовах та їхній семантичній класифікації, оскільки у давньогерманських текстах таких дієслів налічується найбільша кількість. Семантична структура останніх

найбільш неоднозначна з-поміж усіх категорій. Семантичні властивості морфологічних одиниць визначаються їхніми стилістичними ознаками та якостями.

Дієслова емоційно-психічного стану поділено на два класи: емоційного стану й емоційного ставлення. До перших належать дієслова, утворені від різних за частиномовною належністю мотиваційних основ, що поєднують у своєму значенні сему каузації зі значенням набутої зміни стану суб'єкта під впливом каузатора. Дієслова психічного стану — це дієслова зі значенням каузації із вказівкою на психічний стан.

Аналіз давньогерманських мовних пам'яток свідчить про те, що дієслова емоційно-психічного стану вживалися здебільшого для передавання чуттєвого стану суб'єкта, спричиненого певним впливом навколишнього світу. За лексико-семантичними типами давньогерманські дієслова емоційно-психічного стану поділено на три макрогрупи: дієслова почуття, дієслова емоційно-психічного впливу та емоційні дієслова.

У психології поняття «почуття» та «відчуття» мають різні значення: відчуття трактується як психічний процес, що полягає у відображенні мозком властивостей предметів і явищ об'єктивного світу, а також станів організму при безпосередньому впливові подразників на відповідні органи чуття [Войтко, 1982, 29]. Тобто йдеться про відображення властивості речей і явищ, які існують незалежно від людини.

Своєю чергою, почуття — це «психічні стани і процеси, в яких відображено емоційний складник духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій і емоційне ставлення до навколишньої дійсності» [Войтко, 1982, 129]. Отже, у своїх почуттях ми переживаємо власне ставлення до навколишніх речей і явищ. Відчуття говорять про самі речі, а почуття — про те, як людина ставиться до них, які емоції вони викликають. Таким чином, дієслова почуття — це дієслова (рідше інші частини мови), що описують складне поєднання різного роду відчуттів та специфічні людські узагальнені переживання, ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції — радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. Окрім наведених значень, за Тлумачним словником української мови, дієслово «відчувати» означає «переживати якесь почуття» [Новий тлумачний словник

української мови, 2008, 337], а дієслово «почувати» вживають на позначення психічних відчуттів людини [Новий тлумачний словник української мови, 2008, 338]. Тому в нашій праці дієслова, що позначають почуття та відчуття, зараховуємо до однієї лексико-семантичної підгрупи дієслів почуття.

У давньогерманських текстах у межах макрогрупи станових дієслів почуття існували два полярні значення «кохання» та «ненависть», які реалізувалися у відповідних конструкціях:

— конструкція на позначення стану «кохання», напр.:

(180) двн.-англ. *lifgesceafta lifigende breac, hiold heahlufan wið hæleþa brego, ealles moncynnes mine gefræge* (Beowulf, 1955) — «Й була їй **надіслана** доля радісна, і кохав її ватажок дружинний, герой почесний із синів землі»;

— конструкція на позначення стану «ненависті», напр.:

(181) двн.-англ. *Sele hlifade, heah ond horngeap, headowylma bad, laðan liges; ne wæs hit lenge þa gen þæt se ecghete aþumsweorum* (Beowulf, 80) — «Будинок височів, рогами повінчаний, недовговічний, він **буде відданий** полум'ю рясному у двобої між старим батьком та зятем»;

— конструкція на позначення стану «бути коханою / коханим», напр.:

(182) двн.-англ. *Hyrde ic thaet Yrse waes Onelan cwen Heatho-Scilfingas heals gebedda* (Beowulf, 12) — «Чув я, що Ірсе **була** королевою Онели, Скільфінга **коханою**»;

— конструкція на позначення стану «ненависть перемагає кохання», напр.:

(183) двн.-англ. *Fonne bið abrocene on ba healfe aðsweord eorla; syððan Ingelde weallað wælniðas, ond him wiflufan æfter cearwælmum colran weorðað* (Beowulf, 2065) — «У батьківському краї **під** розлад, обіцянки **порушаться, спалахне** ненависть у серці Інгельда, запал войовничий, а кохання до дружини **захолоне** у ньому»;

— конструкція на позначення стану «всеохоплююча прихильність» здебільшого у такому висловлюванні, як «посмертна народна любов до правителя», напр.:

(184) двн.-англ. *þa ymbe hlæw riordan hildediore, æpelinga bearn, ealra twelfe, woldon ceare cwīðan ond kyning mænan, wordgyd wrecan ond ymb wer sprecan; eahtodan eorlscipe ond his ellenweorc dugudum demdon, swa hit gedefe bið þæt mon his winedryhten wordum herge, ferhðum freoge, þonne he forð scile of lichaman læded weorðan. Swa **begnornodon** Geata*

leode hlafordes hryre, heorðgeneatas, cwædon þæt he wære wyruldcyninga manna mildust ond monðwærust, leodum lidost ond lofgeornost (Beowulf, 13170–13180) — «Ватажкові віддали останню почесність дванадцять почесних вершників, об'їхавши стіни з обрядовим співом, вони прощалися із померлим конунгом, **прославляючи** досягнення та міць його й мудрість, як личить людям, які **любили** правителя при житті, хвалили як дотепер і пам'ятали правителя, коли він покинув грішну землю. Так **згадували** гаути мертвого ватажка, того, хто пішов навіки, **промовляли**, що він був серед земних володарів найщедрішим, любив народ свій та жадав слави вічної»;

— конструкція на позначення стану «божественної любові» у передостанніх рядках твору «Муспіллі», напр.:

(185) двн.-верхн.-нім. *Denne augit er dio masun, dio er in deru menniski anfenc, dio er duruh desse mancunnes minna fardoleta* (Muspilli, 105) — «Потім він бачить рани, які **він отримав**, як людська істота, від своєї любові до людського роду».

У давньогерманських текстах засвідчено також дієслова емоційно-психологічного впливу — це дієслова стану, які позначають психічне вольове зусилля суб'єкта у бік об'єкта, тобто дієслова, що реалізують психічні стани, які вимагають певного роду емоційно-вольових зусиль. У давньогерманських текстах — це переважно дієслова емоційно-психологічного впливу, рідше РТСРЛ II, що називають дії, які Аг виявляє стосовно Pat різні почуття та відчуття, що втілюються у таких конструкціях:

— конструкція на позначення стану «благання», напр.:

(186) двн.-англ. *Ic ðæs modceare sorhwylmtum seað, siðe ne truwoðe leofes mannes; ic ðe lange bæd þæt ðu þone wælgæst wihte ne grette* (Beowulf, 1955) — «Я не вірив в успіх, зі скорботою у душі й боячись твоїх задумів, друже коханий, **благав не шукати** зустрічі із чудовиськом»;

— конструкція на позначення стану «навіювання», напр.:

(187) гот. *aþþan ik qifa izwis: frijoþ fijands izwarans, þiubþaiþ þans wrikandans izwis, waila tauþaiþ þaim hatjandam izwis, jah bidþaiþ bi þans usþriutandans izwis* (Vulfila, Mattweh V, 44) — «Але я кажу вам: **любіть** ворогів ваших, **благословляйте** проклинаючих вас, ненависників ваших і моліться за тих, хто ображає вас і за тих, хто гонить вас»;

— конструкція на позначення стану «страху», яка вказує на те, що суб'єкт виявляє стосовно пацієнса почуття страху, напр.:

(188) двн.-англ. *Egsode eorlas syththan aerest wearth feascraft funden; he thaes frofre gebad* (Beowulf, 467) — «Він **налякав** князів, хоча спочатку він був безпомічним знайдений, за це нагорода надійшла»;

— конструкція на позначення стану «примусу», напр.:

(189) двн.-англ. *And hi wolde drifan to bæscyninges tune* (The Anglo-Saxon-Chronicle; an 787) — «І хотіли вони **примусити** їх поїхати у місто короля»;

— конструкція на позначення стану «застереження», напр.:

(190) гот. *aþþan wairþaiþ swe ik, unte jah ik swe jus, broþrjus, bidja izwis ni waiht mis gaskoþuþ* (Vulfila, Galaten 4:12) — «брати, я **благаю** вас, **будьте**, як я; адже Я такий, як ви: ви **не образьте** мене»;

— конструкція на позначення стану «погрози», напр.:

(191) двн.-ісл. *Ulfr sé ek liggja árósi fyrir, unz rjúfask regin; þvi mundu næst, nema þú nú þegir, bundinn, bölvasmiðr* (Snorra Edda, Lokasenna, 41) — «Вовк має лежати у річці до смерті богів; якщо ти **не замовкнеш** — одразу ж будеш закований у ланцюги, злодію!»;

— конструкція на позначення стану «звинувачення», напр.:

(192) двн.-ісл. *Þegi þú, Freyja, þik kann ek fullgörva, er-a þér vamma vant: ása ok alfa, er hér inni eru, hverr hefir þinn hór verit* (Edda, Lokasenna, 30) — «Ти, Фрее, **мовчи!** Тебе ж мені не знати; ти також є порочна: усім ти кохання своє віддавала, всім асам та альвам».

Таким чином, у поданих вище давньогерманських СПК дієслова емоційно-психічного впливу вжито у значенні «каузувати когось змінити свій стан», тобто Аг справляв вплив на Pat, змінюючи його ставлення на негативне або навпаки. Результатом таких дій була цілеспрямована зміна емоційно-психічного стану об'єкта, тобто до значення дієслів емоційно-психічного впливу входила сема мети. Метою впливу могла поставати трансформація об'єкта до того чи іншого психічного стану. У давньогерманських СПК дієслово психологічного впливу набувало значення «викликати певні почуття», «зміни психіки об'єкта». Інакше кажучи, Аг справляв вплив на ментальні властивості Pat, тим самим викликаючи зміну його психічного стану, або Аг цілеспрямованим впливом прищеплював Pat певний спосіб поведінки та вираження емоцій.

Емоційні переживання людини настільки багатогранне та складне явище, що у його пізнанні психологи, філософи і лінгвісти перебувають тільки на початку дослідницького шляху. Це пов'язане насамперед із суб'єктивністю відчуття, пізнання, висловлення та вивчення

емоцій, а також із множинністю мовних засобів, що вербалізують внутрішні стани людини. Одним із малодосліджених питань лінгвістичної теорії емоцій є текстова репрезентація почуттів.

У своїй різноманітності та багатоплановості емоційні дієслова передають широку палітру почуттів, на які спроможна людина. У мові вони функціонують як маркери емоцій і є засобом вираження емоційних станів суб'єкта, а отже, належать до експліцитних засобів відображення його внутрішнього світу. Емоції визначаються як переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; її душевні переживання, почуття [Шапар, 2005, 262]; короткотривалі та інтенсивні специфічні реакції людини на події, оточення, середовище [Briner, 1999]. Тобто емоції — це особливий клас суб'єктивних психологічних станів, що виражаються у формі безпосередніх переживань, відчуттів приємного і неприємного, ставлення індивіда до світу і людей, процес і результат психічної діяльності. Емоції — це особлива форма відображення дійсності, оскільки відбиває не саму реальність, а ставлення до неї. Їх трактуємо як реакцію суб'єкта на факт об'єктивної дійсності.

Емоційність є чутливістю людини до емоціогенних ситуацій та емоційною (чуттєвою) реакцією на них, тоді як емотивність є іманентно притаманною мові властивістю передавати засобами мови емоційність як психічний стан, відобразити в семантиці мовних одиниць емоційні відношення мовців через план змісту і план вираження. При цьому наголошується, що емоційність як важливий елемент прагматики мови втілює в собі функцію впливу й постає стимулом для емоційності мовця [Шаховский, 1987, 23–26].

У контексті нашого викладу ми виокремили шляхом суцільної вибірки таку семантичну палітру давньогерманських емоційних дієслів стану: зовнішній прояв емоцій, різний емотивний характер поведінки суб'єкта з об'єктами, емотивне переживання, емоційне самопочуття суб'єкта та / або об'єкта.

Розглянемо дієслова стану, які позначають зовнішній прояв емоцій, тобто складний стан організму, що допускає тілесні зміни різного характеру (мімічні прояви, жести тощо). Це втілено у таких конструкціях:

— конструкція на позначення стану «поховальний плач» виражається різними спрямуваннями на зразок: поховальний скорботний плач, напр.:

(193) двн.-англ. *Eame on eaxle Ides gnornode, geomrode gidđum Gudřinc astah* (Beowulf, 1015) — «Поховальний плач **затягнула** вона, затужила скорботна дружини»;

— або конструкція на позначення стану «плач переможеного», напр.:

(194) двн.-англ. *Atelic egesa, anra gehwylcum þara þe of wealle wor gehyrdon, gryreleod galan godes ondsacan, sigeleasne sang, sar wanigean helle hæfton* — *Heold hine fæste se þe manna wæs mægene strengest* (Beowulf, 785) — «Страх заповонив північних данів, коли вони **почули** там, за стінами, стогін та тужіння богопродавця — пісню передсмертну, плач переможеного, стогін скорботний вихідця з пекла»;

— конструкція на позначення стану «скорботи», напр.:

(195) двн.-англ. *Denum eallum wæs, winum Scyldinga, weorce on mode to gepolianne, ðegne monegum, oncyð eorla gehwæt, syðþan Oescheres on þam holmclife hafelan metton* (Beowulf, 1420) — «Гірко **оплакували** скорботні дани долю Скільдінгів, гіркий жереб, долю героя, коли знайшли між каменюками голову Ескхере»;

— конструкція на позначення стану «сміху» в текстах давньогерманських творів має імпліцитне значення: «сміятися» не завжди означає пряме значення «радість», «щастя», навпаки, воно має зовсім полярну семантику на кшталт «зловтішання», напр.:

(196) двн.-англ. *Britig þegna, þanon eft gewat huðe hremig to ham faran, mid þære wælfylle wica neosan* (Beowulf, 125) — «Із галасливим сміхом, **звиваючись** мерзенно, злодій у барліг потяг здобич, радіючи запаху м'яса та крові»;

— конструкція на позначення стану «печалі», напр.:

(197) двн.-англ. *And hi byder comon mid mycerle sarnyssa þær heora suna wæron gehæfte* (ÆCLives 36–37, 118) — «І вони **прийшли** з великою печаллю туди, де син їх був у кайданах»;

— конструкція на позначення стану «радіості», напр.:

(198) двн.-англ. *Geat wæs glæðmod, geong sona to setles neosan, swa se snottra heht* (Beowulf, 1785) — «Слову мудрому **радіючи**, воїн гаутський посів місце у застіллі святковому, воїн обраний»;

(199) двн.-англ. *Him Beowulf þanan, gudřinc goldwanc, græsmoldan træd since hremig* (Beowulf, 1880) — «Вийшов Беовульф із хором на луг славетний, **радіючи** золотим подарункам».

Дієслова стану, які позначають різний емоційний характер поведінки суб'єкта з об'єктами, у давньогерманських текстах здебільшо-

го втілюються конструкціями, що вказують на емоційне ставлення суб'єкта до об'єкта (позитивне, нейтральне, негативне), тобто той або інший характер поведінки з ким / чим-небудь:

— конструкція на позначення стану «вподобання», напр.:

(200) двн.-англ. *He þær eallum wearð, mæg Higelaces, manna sunne, freondum gefægra; hine fyren onwod Heremod* (Beowulf, 915) — «І сказав співак: нам Беовульф **подобається** більше, родич Хігелака, ніж несправедний Херемод!»;

— конструкція на позначення стану «помсти», напр.:

(201) двн.-англ. *He þæt sona onfand ðæt hæfde gumena sum goldes gefandod, heahgestreona. Hordweard onbad earfoðlice oððæt æfen cwom; wæs ða gebolgen beorges hyrde, wolde se laða lige forgyldan* (Beowulf, 2305) — «Смертний насмілювався вкрасти чашу із золотої зали! Злість накопичувалася в душі охоронця храму, він чекав ночі, **палаючи** помстою, охоронець скарбу вогнем готовий **покарати** того, хто чашу вкрав»;

— конструкція на позначення стану «ревностів», напр.:

(202) гот. *Aljanond izwis ni waila, ak usletan izwis wileina, ei im aljanof* (Vulfila, Galaten IV, 17) — «Але це не дуже добре, щоб вас відлучити, щоб ви їх **ревнували**»;

— конструкція на позначення стану «ворожості», напр.:

(203) двн.-сакс. *Than uuirðit thoh huue odrumi an is mode so gram, libes uueldi ina bilosien, of he mahti gilestien so: than is he san afehit* (Heliand, 1441–1443) — «Якщо хтось, однак, **буде** настільки **ворожим** до іншого у своїх почуттях, що позбавить його життя, якщо він на те спроможеться, то він уже винний»;

— конструкція на позначення стану «злості», напр.:

(204) двн.-англ. *ða se ellengæst earfoðlice þrage gefolode, se þe in þystrum bad, þæt he dogora gehwam dream gehyrde hludne in healle* (Beowulf, 85) — «Тут **роз'ятрився** дух мерзенний, житель мороку, який щоденно чув застільні крики у палаці»;

— конструкція на позначення стану «образи», напр.:

(205) двн.-ісл. *Þegi þú, Beyla, þú ert Byggvis kvæn ok meini blandinn mjök, ókynjan meira kom-a med ása sonum; öll ertu, deigja, dritin* (Edda, Lokasenna, 3) — «Ти, Бейло, **мовчи!** Ти, дружино Біггвіса, є мерзоти вмістилище; виродок з-поміж богів великих, скотарка брудна!»;

— конструкція на позначення стану «докоору», напр.:

(206) двн.-ісл. *Ölr ertu, Geirröðr, hefr þú ofdrukkit; miklu ertu hnugginn, er þú ert mínu gengi, öllum Einherjum ok Óðins hylli* (Edler Edda,

Grímnismál, 51) — «**П'яний** є ти, Гейрр'юде! Пив ти не в міру, відтепер позбавлений ти підмоги моєї, ейнхеріїв допомоги, милості Одіна».

Зауважимо, що у переносному значенні емоційні дієслова цієї макрогрупи здебільшого означали негативне ставлення Ехр до Рат: «вияв до кого-небудь зневаги, презирства, байдужості, зловтішання». Засвідчено значну кількість дієслів на позначення емоційного стану, що відтворює психічне самопочуття суб'єкта. Оскільки емоційні стани можна розглядати як емоційний складник психічних станів, ми виокремлюємо конструкції, які описують цей процес:

— конструкція на позначення стану «хвилювання», напр.:

(207) двн.-верхн.-нім. *Sorgen mac diu sela, unzi diu suona arget, za uuederemo herie si gehalot uuerde, uuanta ipu sia daz Satanatzes kisindi kiuuinnit, daz leitit sia sar dar iru leid uuirðit* (Muspilli, 6–9) — «Нехай **буде хвилюватися** душа, доки відбудеться суд, в яке з двох військ її візьмуть, бо якщо вона дістанеться сатанинській зграї, та зведе її відразу туди, де їй буде сутужно»;

— конструкція на позначення стану «суму», напр.:

(208) двн.-англ. *heah ofer heafod, leton holm beran, geafon on garsecg; him wæs geomor sefa, murnende mod* (Beowulf, 65) — «Серця їх сумні, у душі **закрався** морок, і нема людини із цих воїнів, що стоять під небом»;

— конструкція на позначення стану «гордості», напр.:

(209) двн.-англ. *he þæt wyrse ne con oðþæt him on innan oferhygda dæl weaxed ond wridað, þonne se weard swefeð, sawele hyrde; bið se slæp to fæst, bigum gebunden, bona swiðe neah, se þe of flanbogan fyrenum sceoted* (Beowulf, 1740) — «Він же не знав, що доки у ньому **розквітала** пристрасна гордість, **зростала** у його серці, вартовий душі задрімав, заснув, а губитель душі лук наставив та стрілу спрямував»;

— конструкція на позначення стану «біль втрати», напр.:

(210) двн.-ісл. *Þat segir þú nú, er hverjum þykkir mest at vita, at mín móðir dauð sé* (Edler Edda, Hárbarðsljóð, 5) — «Звістка така кожному тяжка — **гірко** мені **чути** про смерть матері»;

— конструкція на позначення стану «пристрасті», напр.:

(211) двн.-ісл. *Mar gefðu mér þá þann er mik um myrkvan beri vísan vafroga, ok þat sverð, er sjalft vegisk við jötna ætt* (Edler Edda, Skírnismál, 7) — «З пристрасстю моєю у світі нічия пристрасць **не зрівняється**, але немає згоди, не чекаю на щастя з нею від Альва й асів»;

— конструкція на позначення стану «озлоблення», напр.:

(212) двн.-ісл. *Inn skal ganga Ægis hallir í á þat sumbl at sjá; jöll ok áfu færi ek ása sonum, ok blend ek þeim svá meini mjöð* (Edler Edda, Lokasenna, 3) — «До Егіра у дім зайти я вирішив і на банкет подивитися; сварки та ворожнечу я їм принесу, **розведу мед злобою**».

Дієслова стану, які позначають поведінку, тобто такі, що виражають перебування Ехр у психічному стані, супроводжуються певною сукупністю дій і вчинків, манерою поведінки, реакцією на вплив Аг. Принагідно узагальнимо у давньогерманських мовах, що група дієслів емоційно-психічного стану має складну сутність, особливо на семантичному рівні. Значення однієї лексеми визначається її системним зв'язком у структурі певних лексико-семантичних об'єднань, але семантика різних лексем має неоднаковий рівень прояву. Така якість була властива лексемам, що посідають центральну позицію у складі лексико-семантичної групи. Висока частотність підгрупи дієслів емоційного стану може пояснюватися тим, що сфера почуттів у психічному стані людини зазвичай домінує над іншими, тобто має найбільшу потребу у вияві до зовнішнього світу.

4.2.2. Екзистенційні дієслова

Екзистенційні (буттєві) дієслова — дієслова наявності / відсутності та їхні семантичні типи — утворюють організаційний центр буттєвих конструкцій і констатують або заперечують факт існування предметів, явищ, подій, а також відображають способи існування фрагмента буття. Буття постає як нестабільний процес, якому притаманна ознака фазовості, що характеризує протікання процесу чи стану в часі та вказує на етапи їхнього існування: початок, тривання, кінець [Шведова, 1989, 7].

Для аналізу давньогерманських дієслів стану на позначення буття (екзистенції) послуговуємося насамперед методом філософського аналізу (за Арістотелем, Платоном, Ніцше, Гегелем), який уможливає розкриття сутності буття. Оскільки буття — це суще та суттєве, людина й світ, поєднання матеріального та духовного, то при аналізі станових ситуацій спираємося на ці основні аспекти. Дієслова із семантикою екзистенції неодноразово були предметом дослідження у лінгвістиці (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, Н. Деева, О. Леута, Л. Лон-

ська, О. Селіверстова, Є. Ширяєв та ін.). Проте і донині залишається низка невисвітлених питань, пов'язаних з вивченням дієслів початкової фази буття — дієслів передбуття та дієслів виникнення, що передують власне буттю, наявності й репрезентують початок існування, зародження певного стану чи процесу, переходу зі стану відсутності в наявність у корпусах давньогерманських текстів.

Нашою метою є розгляд дієслів початкової фази буття та характеристика засобів їх вираження. У текстах давньогерманських пам'яток виокремлюємо такі три макрогрупи дієслів буття: 1) дієслова передбуття; 2) дієслова виникнення; 3) дієслова існування (перехід зі стану відсутності в наявний стан).

Дієслова передбуття об'єднано значенням зародження та наближення до існування чогось у майбутньому, ще до його виникнення, підготовки [Лонська, 2001]. У функції дієслів передбуття виступають здебільшого лексеми із значенням стану передбуття, які містять сему «невизначеної віддаленості від фази виникнення» про щось страшне, неприємне — сліпоту, смерть, небезпеку; певну неминучу, фатальну подію, очікування події, явища, чогось можливого у недалекому майбутньому, а також думки про наявність надії на щось, напр.:

— конструкція на позначення стану «неминучості долі», напр.:

(213) двн.-англ. *Ond siþðan witig god on swa hwæþere hond, halig dryhten, mærdō deme, swa him gemet þince* (Beowulf, 685–690) — «Нині вночі над нами Божий, Господній суд **здійсниться**. Судіть, судді, по правді — щоб збулася воля Володаря Долі!»;

— конструкція на позначення стану «надії», «бажання», напр.:

(214) двн.-ісл. *lífi týna eða brenndi mik sem birkinni við* (Edler Edda, Guðrúnarkviða in forna, 12) — «Якщо б **згоріла** я, як береза!»;

— конструкція на позначення стану «очікування», напр.:

(215) двн.-ісл. *Þaðan beið þengill, unz þingat kómu halir hundmargir ór Heðinseyju* (Edler Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 22) — «там **чекав** конунг прибуття раті незліченної з острова Хедінсей».

Передбуття може також відображатися як актуальне, близьке: зародження та / або народження, які вичленовуються на основі прямих ситуацій «почати існувати», «народжуватися» або непрямих, тобто непомітно, мимоволі з'являтися (про почуття, думки); назривати — виникати, зароджуватися (перен. — думка, план); насуватися — з'являтися, охоплювати (про думки, мрії); поставати — брати початок), а саме:

а) прямі станові конструкції:

— конструкція на позначення стану «народження», напр.:

(216) двн.-англ. *ðæt eafera wæs æfter cenned, geong in geardum, þone god sende folce to frofre* (Beowulf, 10–15) — «за недовгий час син престолу, спадкоємець **народився**, надісланий Богом, людям на радість»;

— конструкція на позначення стану «зародження», напр.:

(217) двн.-англ. *in worold wocun, weoroda ræswan, Heorogar ond Hrodgar ond Halga til* (Beowulf, 60) — «**зародилися** на землі від Хальфана четверо: Хеогар, Хродгар, Хальга Добрий та дочка»;

б) непрямі станові конструкції:

— конструкція на позначення стану «появи думки», напр.:

(218) двн.-ісл. *Nam af þeim heiftum hvetjask at vígi: «Þú skalt, Gunnarr, gerst of láta mínu landi ok mér sjalfri; mun ek una aldri með öðlingi!»* (Snorra Edda, Sigurðarkviða in skamma, 10) — «Ненавидячи, вона вбивство **задумала**: “Гуннаре, ти скоро навек втратиш землю мою і мене разом з нею — з конунгом мені щастя не бачити!”»;

— конструкція на позначення стану «появи почуття», напр.:

(219) двн.-ісл. *Sótti Sigrún sikling glaðan, heim nam hon Helga hönd at sækja, kyssti ok kvaddi konung und hjalmi; þá varð hilmi hugr á vífi* (Snorra Edda, Helgakviða Hundingsbana II, 14) — «Сігрун прийшла до щасливого князя, Хельги, вона гладила руки і **цілувала** його привітно, конунгу діва тоді **до вподоби стала**»;

— конструкція на позначення стану «появи певного наміру», напр.:

(220) двн.-ісл. *Lengi hvarfaðak, lengi hugir deildusk, áðr ek of frægak folkvörð at gram* (Snorra Edda, Guðrúnarkviða in forna, 6) — «Довго мучилася я, довго мовчала, все ж **запитати зважилася** у Гуннара»;

— конструкція на позначення стану «наближення» (йдеться за звичай про події), напр.:

(221) двн.-верхн.-нім. *denne uarant engila uper dio marha, uuellant deota, uuissant ze dinge* (Muspilli, 80–81) — «потім **прилетів** ангел на землю розбудити мертвих, запросити їх до суду».

Важливим лексико-граматичним засобом вираження значення добуттєвості у давньогерманських мовах була форма майбутнього часу власне буттєвого дієслова «бути — буде», напр.:

(222) двн.-ісл. *Nú skal Sigurði segja görva, alls þengill mik til þess neyðir; muntu víst vita vætki lýgr; dægr eitt er þér dauði ætlaðr* (Edda,

Grípissprá, 25) — «**Буде** Сігурду **сказана** правда, якщо мене він до того примушує, небрежливе слово моє послухай, скажу я про дні смерті твоєї».

Буттєві дієслова характеризуються найширшою сполучуваністю і здатні забезпечити стан передбуття будь-якого суб'єкта, прогнозування або планування подій, напр.:

— конструкція на позначення стану «майбутньої події», напр.:

(223) двн.-ісл. *Þú munt maðr vera mæztr und sólu ok hæstr borinn hverjum jöfri, gjöfull af gulli, en glöggur flugar, ítr álitu ok í orðum spakr* (Snorra Edda, Grípissprá, 7) — «**Будеш** великий, як ніхто під сонцем, **станеш** понад конунгів інших, щедрий на золото, скупий на втечу, обличчям прекрасний і мудрий в промовах»;

— конструкція на позначення стану «планування початку дії», напр.:

(224) двн.-ісл. *Fyrst muntu, fylkir, föður of hefna, ok Eylima alls harms reka; þú munt harða Hundings sonu snjalla fella, muntu sigr hafa* (Snorra Edda, Grípissprá, 9) — «Спочатку **помстишся** ти, князю, за батька, за гіркий кінець конунга Ейлімі; синів ти зламаєш конунга Хундінга; буде твоєю в битві перемога»;

— конструкція на позначення стану «прогнозування», напр.:

(225) двн.-англ. *þæt hine on ylde eft gewunigen wilgesifas, þonne wig cume* (Beowulf, 20) — «однодумці **стануть** із ним пліч-о-пліч, вірні справі, якщо трапиться війна»;

— конструкція на позначення стану «планування глобальної справи», напр.:

(226) двн.-англ. *Him on mod bearn þæt healreced hatan wolde, medoærn micel, men gewyrcean þonne ylde bearn æfre gefrunon* (Beowulf, 65–70) — «Він **замислив** данів примусити на працю небувалу: палаці будувати, зали для обідів, яких люди ще не бачили»;

— конструкція на позначення стану «переддії», напр.:

(227) гот. *jah qab im: ni uslukaindau daurons Iairusalems, und þatei urrinna sunno* (Vulfila, Nehemiah VII, 3) — «і я сказав їм: нехай **не відкриються** ворота Єрусалиму, поки не стане спекотно».

Давньогерманські дієслова передбуття поділяємо на: 1) дієслова із загальним недиференційованим значенням добуттєвості, не ускладнені додатковими конструкціями (приклади 225–227); 2) дієслова, на семантику передбуття яких шаровано додаткові значення, а саме:

— конструкція на позначення стану «готуватися до чогось» (змова, план, ідея, зібрання тощо), напр.:

(228) двн.-сакс. *Thô uuar{d} thar gisamnod filu thar te Hierusalem [Iudeo] liudi, uuerodes te them uuiha, thar sie uualdand god suu{d}o theolico thiggean scoldun, hêrron is huldi, that sie he{b}ancuning lê{d}es alêti* (Heliand, 95–100) — «І зібралось багато там, у Єрусалимі, євреїв, людей освячених, де вони чекали на Господа, дуже шанобливо, сумлінно, скромно»;

— конструкція на позначення стану «спланувати подію» (збори, поїздка, зустріч, вбивство) у значенні «вирішувати, мати намір зробити, виконати щось», напр.:

(229) двн.-ісл. *Flykkðusk þeir Atli ok fóru í brynjur, gengu svá görvir, at var garðr milli; urpusk á orðum allir senn reiðir: «Fyrr várum fullráða at firra yðr lífi»* (Snorra Edda, Atlamál in grænlensku, 42) — «Атли скликав дружинників сміливих; обладунки одягнувши, дійшли до огорожі; кидали одне одному лайку і погрози: “Вирішили давно ми позбавити вас життя!”»;

— конструкція на позначення стану «руху, зміни положення в просторі», напр.:

(230) двн.-ісл. *Fara hildingar hjörstefnu til, þeirar er lögðu at Logafföllum; sleit Fróða frið fjánda á milli; fara Viðris grey valgjörn of ey* (Edler Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 13) — «**поспішають** бійці на збори мечів, бути їм — вирішили — поблизу схилів Логафйолль; знищують світ Фроди, нишпорять по острову Відріра пси, трупи зжираючи»;

— конструкція на позначення стану «вольовий акт, спрямований на іншого суб'єкта або об'єкт»: чекати, очікувати — бути призначеним, неминучим для кого-небудь (неприємність, горе), напр.:

(231) двн.-ісл. *Svaraði Högni sinni einu, trauðr góðs hugar, af trega stórum: «Þess áttu, Guðrún, græti at fleiri, at hjarta mitt hrafnar slíti»* (Snorra Edda, Guðrúnarkviða in forna, 10) — «Одне лише Хегні мовив у відповідь, — похмурий був він від сильного горя: «Гудрун, тобі б сильніше **горювати** про те, що серце склюють мені ворони!» [Деева, 2003, 122; Шведова, 1989, 14–15].

Наявність додаткових ознак у значенні дієслів із добуттевою семантикою вказує на те, що початкову стадію буття репрезентовано не як самостійний, окремий стан, а як такий, що є невід'ємним від різноманітних життєвих процесів. Звернімо увагу на те, що багато

дієслів зі значенням передбуття нерозривно пов'язані з дієсловами виникнення, початку буття чи власне існування, наявності, тому поділ дієслів початкової фази на підгрупи для одних дієслів є конкретним, для інших — певною мірою умовним.

У давньогерманських текстах дієслова виникнення (становлення) репрезентують початок буття, процес появи, виникнення, вияву певного стану та реалізуються в мові за допомогою дієслів, об'єднаних семою появи, початку існування. У лінгвістиці їх розмежовано на дві групи на основі протиставлення: «власне виникнення» — «вияв і самовияв» [Деева, 2003, 122; Шведова, 1989, 14–15]. Дієслова першої мікрогрупи характеризують власне виникнення, появу й об'єднують значення початку буття та повторної появи. Сюди можна зарахувати такі конструкції:

— конструкція на позначення стану «абсолютної початковості», виникнення певного стану, процесу, напр.:

(232) двн.-верхн.-нім. *uuanta sar so sih diu sela in den sind arheit enti si den lihhamun likkan lazzit* (Muspilli, 2–3) — «одразу, коли душа у путь **відправляється** й **залишає** порожнину тілесну»;

— конструкція на позначення стану «появи», напр.:

(233) двн.-англ. *Swa ða drihtguman dreamum lifdon eadiglice, oððæt an ongan eadiglice, oððæt an ongan fyrene fremman feond on helle Grendel* (Beowulf, 103) — «Щасливо жили дружинники у залі, доки на горі їм не **з'явилося** пекельне створіння, що Гренделем звалось»;

— конструкція на позначення стану «руху, переміщення, зміни положення в просторі», напр.:

(234) двн.-верхн.-нім. *do stoptun to samane staim bort chlodun, heuwun harmlicco huitte scilti, unti imo iro lintun luttulo wurtun, giwigan miti wabnum* (Hildebrandslied, 65) — «перші дротики із силою **метнули**, ті **вп'ялися**, застрягли в щитах, тут **зійшлися**, задзвеніло залізо, ось щити їх пощерблені світлі і зламано вістря списа»;

— конструкція на позначення стану «пасивного переміщення» (бризнути (сльози), окропити (кров), випасти (про опади, час, успіх, можливість), виринати, зринати (думки, спогади), потекти (потік, сльози, піт; світло, прохолода; музика, слова; час, події), ринути (дощ, злива, вода), политись (аромат, звуки; вода, сльози, піт), напр.:

(235) двн.-ісл. *Grani rann at þingi, -gnýr var at heyra, -en þá Sigurðr sjalfr eigi kom; öll váru söðuldýr sveita stokkin ok of vanið vási und*

vegöndum (Snorra Edda, Guðrúnarkviða in forna, 4) — «Грані примчав, — чути було тупіт, — Сігурд тоді сам не приїхав; **були** всі коні **окроплені** кров'ю, в дорозі втомилися, вбивць привезли вони»;

— конструкція на позначення стану «непрямої фізичної та / або фізіологічної дії», вжита переважно в переносному значенні, напр.:

(236) гот. *jah atiddja dalaþ rign jah qetun ahvos jah waiwoun windos jah bistugqun bi þamma razna jainamma, jah ni gadraus, unte gasulip was ana staina* (Vulfila, Matthew VII, 25) — «і дощ, і розлилися річки, і буря здійнялася й на дім отой, але він не впав, тому що **заснований був** на камені»;

— конструкція на позначення стану «дотику» (виражає буттєву семантику в переносному значенні), напр.:

(237) гот. *jah ufrakjands handu attaitok imma qipands: wiljau, wairþ hrains! jah suns hrain warþ þata þrutsfill is* (Vulfila, Matthew VIII, 3) — «Ісус простяг руку свою і **доторкнувся** до нього, говорячи: Хочу, щоб ти став чистий! І відразу ж він очистився від прокази».

Дієслова другої мікрогрупи «повторна поява» здебільшого мають таку станову семантику:

— конструкція на позначення стану «спогадів», напр.:

(238) двн.-англ. *Hwilum eft ongan, eldo gebunden, gomel giðwiga giogide swiðan* (Beowulf, 2110) — «То з тугою **згадував** роки минулі, силу юності, вбиту часом»;

(239) двн.-ісл. *Sátu ítrar jarla brúðir, gulli búnar, fyr Guðrúnu; hvar sagði þeira sinn ofrega, þann er bitrastan of beðit hafði* (Snorra Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 3) — «Знатні дружини ярлів сиділи, золотом прибрані, навпроти Гудрун; кожна горе своє **згадувала**, мову завила про найгіркіше»;

— конструкція на позначення стану «дотримання певних звичаїв, обрядів», напр.:

(240) гот. *ip þu fastands salbo haubip þein jah ludja þeina þwah* (Vulfila, Matthew 6, 17) — «а ти, коли **постишся**, намасти свою голову і лице своє вмий».

Зауважимо, що особливістю наведених дієслів стану є те, що вони здатні виражати семантику виникнення незалежно від видової форми дієслова.

Третя мікрогрупа дієслів виникнення — вияву та самовияву — вказує на початок вияву певного явища за допомогою характерних для нього звукових і зорових образів:

— конструкція з дієсловами, що позначають виникнення звуку (здебільшого предметні звуки, створені різними істотами, предметами чи явищами навколишньої дійсності), напр.:

(241) двн.-ісл. *Inn fráni ormr, þú gerðir fræs mikla ok galzt harðan hug; heift at meiri verðr hölða sonum, at þann hjalm hafi* (Edler Edda, Fáfnismál, 19) — «Зміє могутній, **сичав** ти голосно і хоробрим ти був; тому сильніше людей ненавидів, що шоломом володів ти».

— конструкція із дієсловами, що номінують виникнення оптичних явищ, освітлення, горіння, кольору, напр.:

(242) двн.-ісл. *Sól tér sortna, sígr fold í mar, hverfa af himni heiðar stjörnur; geisar eimi ok aldrnari, leikr hár hiti við himin sjalfan* (Edler Edda, Völuspá, 57) — «Сонце **потемніло**, земля тоне в морі, зриваються з неба світлі зірки, полум'я **вирує** світоча життя, жар нестерпний до неба доходить».

Дієслова існування (екзистенції) у давньогерманських мовах означають процеси перебування у певному стані певний відрізок часу або мають сему «безкінечність». Це можуть бути неодноразово повторювані (багатократні), однократні, циклічні події або фатальні (констатаційні, завершальні, неминучі), передчасні та / або одночасні, як-от:

— конструкція на позначення стану «однократної події», де описується конкретний випадок, напр.:

(243) двн.-ісл. *Oft var í túni teiti meiri, þá er minn Sigurðr söðlaði Grana ok þeir Brynhildar biðja fóru, armar véttar, illu heilli* (Edler Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 22) — «Двір наш бачив дні веселіші, ніж день, коли був осідланий Грані і Сігурд до Брунгільди **свататися їхав**, до жінки злої, в годину зловісну»;

— конструкція на позначення стану «багатократної події», напр.:

(244) двн.-ісл. *Þá kvað Gjaflaug, Gjúka systir: Mik veit ek á moldu munarlausasta; hefi ek fimm vera forspell beðit, tveggja dætra, þriggja systra, átta bræðra, þó ek ein lifi* (Edler Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 4) — «Промовила Г'явлауг, Г'юкі сестра: Осягнути неможливо моє терпіння, — я п'ятьох чоловіків **втратила**, трьох сестер, трьох синів, вісім братів — і все ж живу я»;

— конструкція на позначення стану «циклічної події», напр.:

(245) двн.-англ. *ylda bearnum, undyrne cuð, gyddum geomore, þætte Grendel wan hwile wið Hroþgar, heteniðas wæg, fyrene ond fæhðe fela missera* (Beowulf, 150) — «і складалися в той час по всій землі піс-

ні сумні, але правдиві про те, як Грендель війною на Хродгара рік за роком злосердий **ходить**»;

— конструкція на позначення стану «неминучої події», напр.:

(246) двн.-англ. *fon wið feonde ond ymb feorh sacan, lað wið lafum; ðær gelyfan sceal dryhtnes dome se þe hine deað nimeð* (Beowulf, 425) — «ворог на ворога, ми **зійдемося** на смерть, схопившись пліч-о-пліч»;

— конструкція на позначення стану «фатуму», напр.:

(247) двн.-англ. *hie wyrð forswēop on Grendles gryre, God eafe mæg* (Beowulf, 480) — «доля безжальна **забирає** воїнів у сутичках з Гренделем, але Бог **допоможе**»;

— конструкція на позначення стану «передчасності» та / або «одночасності», напр.:

(248) двн.-англ. *bearn Healfdenes; se wæs betera ðonne ic. Siððan þa fæhðe feo þingode; sende ic Wylfingum ofer wæteres hrycg ealde madmas; he me aþas swor* (Beowulf, 470) — «нащадок Хальфдана, брат мій старший, **загинув** передчасно, я ж негайно на сплату крові золото вивслав Вільвінгам за море»;

— конструкція на позначення стану «глобальної події» (наприклад, світотворення), напр.:

(249) двн.-англ. *cwæð þæt se ælmihtiga eorðan worhte, wlitebeorhtne wang, swa wæter bebugeð, gesette sigehreþig sunnan ond monan leoman to leohte landbuendum* (Beowulf, 90–100) — «співав він про те, що Творець **влаштував** рівнину, омиту морем, **закріпив** Сонце та Місяць на небі, щоб світили вони всім земноводним»;

(250) гот. *unte in imma gaskarana waurþun alla in himinam jah ana airþai, þo gasaihvanona jafþ~þo ungasaihvanona, jafþe sitlos jafþe frauinassjus, jafþe reikja jafþe waldufnja, alla þairh ina jah in imma gaskarana sind* (Vulfila, Colossians I, 16) — «адже ним було **створено** все, що на небі та що на землі, осяжне та неосяжне, чи то палаци, чи то володіння, чи то князівства або сили: все **створено** ним та для нього»;

— конструкція на позначення стану «активності буття», напр.:

(251) двн.-верхн.-нім. *Elias stritit pi den euiuigon lip, uuili den rehtkernon daz rihihi kistarkan* (Muspilli, 41) — «Еліас **бореться** за вічне життя, він хоче, щоб праведники наповнили Небесне Царство»;

— конструкція на позначення стану «циклічності буття», напр.:

(252) гот. *jah was fraquman dagis hvizuh stiur a lamba gawalida-q jah gaitis [a] gamanwida was mis; jah bi-i dagans gaf wein allai þizai filusnai*

jah allai þizai managein; jah ana þo alla hlaif fauramaþleis meinis ni sokida, in þis ei ni kauridedjau þo managein in þaim waurstwam (Vulfila, Nehemiah V, 18) — «Тепер те, що було **приготовано** для мене щодня, це був один бик і шість овець; також були **приготовані** для мене птахи, і один раз на десять днів подавали всі види вина: але цього не було потрібно королю, тому що рабство було важким для цього народу».

Отже, відсутність чітких меж між давньогерманськими дієсловами передбуття спричинена їхньою багатозначністю, здатністю виражати різні фази / підфази, напр.: назрівати — «наближатися, ставати неминучим» як власне передбуття та «виникати, зароджуватися» (зародження); насуватися — «з'являтися, охоплювати» (про думки, мрії) як зародження та «наближатися в часі» (явища природи, пора року, абстрактні поняття) як наближення; поставати — «зароджуватися, з'являтися» як зародження, «виникати, відбуватися, наставати» як виникнення та становлення. Передбуття у такому трактуванні відкриває буття та поступово переходить у виникнення, становлення.

Фізичні стани буття людини є водночас і зрізами динаміки особистості, і її інтегральними реакціями, зумовленими стосунками, поведінковими потребами, цілями активності, адаптивності індивіда у навколишньому середовищі або ситуації. Безпосередньо фізичний стан буття людини можна розглядати як характеристику її здоров'я, що визначається рівнем готовності виконувати фізичні навантаження різного характеру в певний проміжок часу. Мовні позначення фізичного стану суб'єкта у дієслівних номінаціях мотивовані загальною архісеєю «вияв стану суб'єкта», «перебування у певному стані», вияв зовнішніх ознак фізичного тіла, його фізіології.

Різноманітність лексичної семантики і синтаксису дієслів фізичного стану пояснюється своєрідністю семантики та специфічними властивостями давніх мов. При аналізі пропозицій подій їх характеристика реалізувалася за двома параметрами: за типом пропозиції (дія, стан, існування і т. ін.) і за сферою — фізичною, психічною, інтелектуальною та соціальною [Шмелева 1997, 91–98].

Серед дієслів фізичного стану виокремлюють кілька груп. Заширока інтерпретація семантики стану відкрила перспективи для диференціації фізичного стану навколишнього середовища, фізичного

стану неживого предмета, психічного та фізичного стану особи, фізичного і психічного стану представників фауни, соціального стану антропоніма, його ментальної діяльності [Герасименко, 1997, 86; Золотова, 1998, 107–108].

З іншого боку, обмежувальний підхід до семантики стану дає змогу застосовувати термін «фізичний стан» до понять із семантичним компонентом «зазнавати чогось». Здатність «зазнавати щось» властива лише живій істоті, тому до дієслів стану зараховуємо дієслова фізичного та психічного станів антропонімів і зоонімів. Референтами цих дієслів є стани, що їх зазнають живі істоти. Фізичні стани характеризуються насамперед тим, що сферою їх поширення є «внутрішній світ» людини, й оцінка стану експерієнсивом відбувається начебто зсередини.

У давньогерманських текстах дієслова фізичного стану засвідчено у реченнях на зразок ЕПР (елементарне просте речення) або ЕППР (елементарне просте поширене речення) — перша варіативна модель, напр.:

(253) двн.-ісл. *Drank er thö so nan lusta* (Snorra Edda, 345) — «Він випив скільки йому хотілося», $N_1 V_{intr}$, де компонент N_1 — суб'єкт, жива істота, а V_{intr} — дієслово на позначення фізичного стану.

Друга варіативна модель $N_2 N_1 V_{intr}$, де V_{intr} означає фізичний стан суб'єкта та його частини тіла, N_2 — людина, N_1 — частина тіла людини, напр.:

(254) гот. *Hausidedup þatei qipan ist: augo und augin, jah tunþu und tunþau* (Vulfila, Mattweh V, 38) — «Ви чули, що **казано**: око за око й зуб за зуб».

Третя (найуживаніша) варіативна модель $N_1 A_{V_{intr}}$ та $N_2 N_1 A_{V_{intr}}$, де компонент A — обставина, що означає причину, умову, спосіб дії, міру, ступінь, час і місце прояву стану суб'єкта, напр.:

(255) двн.-верхн.-нім. *tochter ubilo von themo tiuuale giueigist* (Tatian, 85) — «дочка моя важко **мучиться** дияволом».

Виділено також дві макрогрупи, які репрезентують фізичний стан: «потреби організму людини» та «життєдіяльність організму людини». До першої належать:

— конструкції із дієсловами сну, напр.:

(256) двн.-англ. *Nū sē wyrm ligeð, swefed säre wund, since bereafod* (Beowulf, 2745) — «Тепер цей дракон лежить, **спить**, важко поранений, ошуканий»;

(257) двн.-ісл. *Svaf ek mjök sjaldan, siðans þejr fellu* (Snorra Edda, 487) — «Я рідко **сплю** з тих пір, як вони загинули»;

— конструкції із дієсловами голоду, напр.:

(258) двн.-верхн.-нім. *Mih hungrita inti er gäbut mir ezzan* (Muspilli, 543) — «Мене **мучив голод**, і ви дали мені поїсти»;

— конструкції із дієсловами спраги, напр.:

(259) двн.-ісл. *Drank er thö so nan lusta* (Snorra Edda, 345) — «Він **випив**, скільки йому хотілося».

До другої макрогрупи «життєдіяльність організму людини» належать:

— конструкції із дієсловами втоми, напр.:

(260) двн.-ісл. *Sem mærin kenndi at hann móddisk, þá mælti hon: «Unnasti,» kvað hon, «drekki drykk þinn, því at ek kenni at þú móðisk»* (Snorra Edda, 350) — «Коли дівчина помітила, що він **був стомлений**, сказала: «Випий свій напій, оскільки я відчуваю, що ти **втомився**»»;

— конструкції із дієсловами погіршення / покращення здоров'я, напр.:

(261) двн.-верхн.-нім. *Uuard tho giheilithie kneht in thero ziti* (Tatian, 47) — «**Був вилікуваний** слуга водночас»;

— конструкції із дієсловами хвороби, напр.:

(262) двн.-верхн.-нім. *the selve druhtin, thie thena visc gihelda, thie gihete that hers theru spurihelti* (NS, Топорова, 1996) — «той самий Господь, який **вилікував** ту рибу, нехай зцілить коня від паралічу»;

— конструкції із дієсловами подразнення тіла, напр.:

(263) двн.-сакс. *Thar sculun mi farcoron undar thea craftigon thiod, helidos te theru heri; thar uuerðat mina hendi gebundana, faðmos uuerðad mi thar gefastnod* (Heliand, 3525–3533) — «Там, серед цих владноможних людей, воїни-герої продадуть мене начальникам, мені **зв'яжуть** руки, в кайдани будуть мої руки закуті».

— конструкції із дієсловами температурних відчуттів, напр.:

(264) двн.-англ. *On bære tide wæs sio ofermycelo hæto on ealre worulde* (Orosius, 1.7.3; 40) — «У той час **сталася** велика **спека** в усюму світі»;

— конструкції із дієсловами психофізичного стану, напр.:

(265) гот. *Jah þata barn wohs jah swinþnoda ahmins* (Vulfila, Luke I, 80) — «І дитина ця **росла** й **укріплювалася** духом».

Вищеподаний матеріал дає змогу стверджувати, що фізичний стан людини може передаватися дієсловами стану, які прямо й од-

нозначно вказують на фізичну реакцію організму (на кшталт хворіти, бути здоровим, кашляти, чхати) та здатність виражати фізичний стан людини:

— конструкції із дієсловами звучання голосу, напр.:

(266) двн.-ісл. *Ne þat mattu mærir tivar ok ginnregin of geta hvergi, unz af trygþum Tyr Hlorriþa astraþ mikit einum sagþi* (Edler Edda, Nymiskviða, 114) — «Славетні боги, священні сили ніде не змогли знайти таку посудину, як цю, аж доки Тір не **прошепотів** правильні слова дружньої поради Тору»;

— конструкції із дієсловами рухів тіла, напр.:

(267) двн.-англ. *Da com of more under mishleoþum Grendel gongan; godes yrre bæer* (Beowulf, 710–711) — «Тоді **прийшов** з болота, попід туманними схилами Грендель, **ступаючи**, він **ніс** із собою гнів Бога».

— конструкції із дієсловами зі значенням мімічних змін, напр.:

(268) гот. *ip þai sunjus þiudangardjos uswairpanda in rigis þata hindumisto; jainar wairþiþ grets jah krusts tunþiwe* (Vulfila, Matvweh VIII, 12) — «але сини царства будуть викинуті до зовнішньої темряви, **буде плач там і скрегіт зубів**»;

— конструкції із дієсловами на позначення зміни виразу очей, напр.:

(269) двн.-верхн.-нім. *Uuanta oba uuesti thes higisges fater zi uuelihheru ziti ther thiob quami, her uuahheti giuuesso* (Tatian, 147) — «Якби хазяїн дому знав, коли прийде злодій, він, звичайно, не **зімкнуб** би **пильного ока**»;

— конструкції із дієсловами зміни стану, переходу одного стану в інший (на кшталт народитися, вмерти), напр.:

(270) гот. *Iremon Hrawraing se wæs geboren in þære earce* (Vulfila, Nehemiah, 85) — «Ітермон, нащадок Хратри, він був **народжений** у ковчезі».

Істотною особливістю є те, що у конструкціях такого типу преважують копули, що поєднуються з додатками в непрямому відмінку, напр.:

(271) гот. *jainar wairþiþ grets jah krusts tunþiwe* (Vulfila, Matvweh VIII, 12) — «буде плач там і скрегіт зубів».

У давньогерманських текстах дієслова зовнішнього фізичного стану об'єднують конструкції на позначення атмосферних станів природи або зовнішнього стану істоти чи предмета. Більш численну та семантично неоднорідну групу становлять дієслова на позначен-

ня атмосферних станів природи, які вказують на зміну певного явища та його перехід у якісно новий стан. Їхній значеннєвий діапазон охоплює такі групи: дієслова на позначення зміни дня та ночі; ті, що виражають метеорологічні та атмосферні явища, пов'язані з температурними змінами навколишнього середовища; дієслова, що вказують на зміну стану неба, або ті, які репрезентують зміну пір року, напр.:

(272) двн.-верхн.-нім. *so inprinnant die perga, poum ni gistentit enihe in erdu, aha atruknent, muor varsuuilhit sih, suilizot lougiu der himil, mano vallit, prinnit mittilagart, sten ni kistentit, verit denne stuatago in lant, verit mit diu vuiru, viriho uuison: dar ni mac denne mak andremo helfan vora demo muspille* (Muspilli, 50–57) — «так **охопить** полум'я гори, будь-яке дерево не стоятиме твердо, води **висохнуть**, болота **поглинуть** себе, повільно займуться від спалахів неба, місяць **впаде**, **горітиме** доквілля, каміння не **стоятиме**, йтиме тоді Судний день на землю, йтиме, щоб вогнем опалити людей, не буде навіть і родича, який допоміг би перед кінцем світу»;

(273) двн.-англ. *By ilcan gear wæs gesewen blodig wolcen on oft siðas on fyres gelicnesse and þwæs swyðost on mittendeniht oþywed and swa on mistlice leamas wæs geniwed* (Chronicle, an 979; The Abingdon MS (C)) — «У той самий рік часто **бачили** криваву вогнеподібну хмару, і найчастіше вона **з'являлася** опівночі, і мала вона форму різних променів».

Кількісно обмеженою є і група дієслів внутрішнього фізичного стану. Її складають конструкції на позначення фізіологічної та емоційно-психічної сфер особи. Дієслова репрезентують стан людини, пов'язаний із загальною хворобливістю або дискомфорними відчуттями, локалізованими в певній частині тіла, здебільшого в голові, очах, вухах, грудях, животі, напр.:

(274) двн.-англ. *Ne me mere ne getyrre, ne me maga ne geswence, ne me næfre on minum feore forht ne gewurþe, ac gehæle me ælmihtig* [Топорова, 1996, 17] — «Нехай мені кошмар не заважатиме, живіт **не мучитиме**, нехай у моєму житті не буде страху і нехай береже мене Господь».

Пор. дальший поділ на групи дієслів фізичного стану, реалізованих одноособовою дієслівною лексеєю. Так само групуємо їх за місцем локалізації стану: «душа», «серце», «груди», «голова», напр.:

(275) двн.-ісл. *Hugr einn þat weit, es þyr hiarta nær, einn's hann ser of sefa* (Snorra Edda, 86) — «Тільки розум **знає**, до кого ближче серце і до кого душа **звернена**».

Кількість таких конструкцій у давньогерманських мовах є великою. Однак існує низка дієслів із первісним значенням атмосферного стану, які в переносному значенні виражають внутрішній фізичний стан, напр.:

(276) двн.-ісл. *Ok sagði, at konungr görði illa, er hann let pina hann saklausan* (Edler Edda, Grímnismál, 4) — «І сказав, що король **вчинив** погано, **завдавши** йому страждань без причини». Метафоричному переосмисленню цих дієслів сприяє їхня змістова місткість та стилістична маркованість.

Перелік дієслів, які виражають зовнішній фізичний стан істоти або предмета, становлять:

— конструкції із екзистенційними дієсловами, що маркують зовнішні вияви життя людства, напр.:

(277) двн.-англ. *Nu sume men secgað þæt þa beteran wæren þonne nu sien* (Orosius, 86) — «Деякі говорять, що тоді були кращі часи, ніж вони є тепер»;

— конструкції із дієсловами стану, що позначають оптичні явища, напр.:

(278) двн.-англ. *Swa wæter bebugeð, gesette sigheþig sunnan ond monan leoman to leote landbuendum* (Beowulf, 95) — «Про те, що Господь укріпив сонце та місяць на небі, щоб вони **світили** усім жителям землі»;

— конструкції із дієсловами, які маркують звукову градацію, напр.:

(279) двн.-ісл. *Hlo þa Brynildr — boer allr dundi* (Eddler Edda, 340) — «Розсміялася тоді Брунгільда — оселя вся **загула**»;

(280) двн.-ісл. *þær wæs sang ond sweg samod ætgædere fore Healfdenes hildewisan, gomenwudu greted, gid oft wrecen, ðonne healgamen Hroþgares scop* (Beowulf, 1060) — «**зливалася** музика та голос у пісні перед престолом Хальфдана; зачепив струни казкар Хродгарів, щоб потішити гостей під час банкету»;

— окремо виділяємо конструкції із семою «плач», напр.:

(281) двн.-англ. *Nalles holinga Hoces dohtor meotodsceaft bemearn, syrðan morgen com, ða heo under swegle geseon meahte morþorbealo maga, þær heo ær mæste heold worolde wynne* (Beowulf, 1075) — «Дру-

жина нещаслива **оплакувала** свою долю, дочка Хока, коли вранці побачила ватажків дружини мертвих, що лежали під небом»;

— конструкції «дієслово + кольоронім», напр.:

(282) двн.-англ. *Haton heolfre, heorodreore weol, Deaðfæge deog, siððan dreama leas in fenfreoðo feorh alegde hæþene sawle; þær him hel onfeng* (Beowulf, 850) — «**Мутні хвилі, піднімаючись, клекотіли багряною парою**, кров'ю злісного ворога, що позбавлений був радощів»;

(283) двн.-англ. *And gif oewere synna wæron wolcpreade ær ðan, hi ðeog scinende on snawes hwitnysse* (ÆCLives II, 139) — «Навіть якщо ваші гріхи перед тим набули яскраво-червоного кольору, то тепер вони **сяють сніжною білизою**».

Вужчий діапазон значень властивий конструкціям, які маркують зовнішній стан довкілля. Його складники характеризують навколишнє середовище за астрономічно-метеорологічними критеріями: температурний режим, тривалість світлового дня, інтенсивність та екстенсивність опадів тощо.

Диференціюємо:

— конструкції із дієсловами, що позначають світлові процеси, зміну дня й ночі, напр.:

(284) двн.-англ. *Siððan hie sunnan leoht geseon ne mehton, oþðe nipende niht ofer ealle, scaduhelma gesceapu scriðan cwoman, wan under wolcnum, werod eall aras* (Beowulf, 650) — «Він знав, що ворог, дочекавшись часу, коли **потемніє сонце** та з **неба ніч примарною хмарою сповзе** на землю, прийде злий»;

— конструкції із дієсловами, які виражають температурні зміни середовища, напр.:

(285) двн.-англ. *ða wæs morgenleoht scofen ond scynded* (Beowulf, 915) — «і от сонце вранішнє **засяяло** та заблищало»;

— конструкції із дієсловами на позначення стану повітря, неба, моря, океану, річки тощо, напр.:

(286) двн.-англ. *Gewat þa ofer wægholm winde gefysed* (Beowulf, 216) — «Рушив тоді човен через хвилі, вітром **підштовхуваний**»;

— конструкції із дієсловами, які репрезентують вияв стихії, напр.:

(287) гот. *Jah stairnons himinis wairþand driusandeins jah mahteis þos in himinam gawagianda* (Vulfila, Mark XIII, 25) — «І зорі **спадуть** з неба, і сили небесні похитнуться»;

— конструкції із дієсловами, що позначають початок певного проміжку доби, напр.:

(288) двн.-англ. *oþþæt hrefn blaca heofones wynne bliðheart bodode, ða com beorht scacan scaþan onetton, wæron æþelingas eft to leodum* (Beowulf, 856) — «а коли у небесах ворон чорний світанок проспівав, сонце світле **розвіяло** морок, встали ратники, мечоносці, готувалися у дорогу».

Семантичну специфіку підгруп дієслів фізичного стану репрезентує онтологічна дихотомія «комфортний — дискомфортний» стани. На цій підставі ми виокремили дієслова фізичного стану, які виражають:

— конструкції із дієсловами покращення стану фізичного комфорту, напр.:

(289) двн.-англ. *þa wæs eft swa ær inne on healle þryðword sprecen, ðeod on sælum, sigefolca sweg, oþþæt semninga* (Beowulf, 640) — «сіла володна золотоносиця біля чоловіка, й банкет **розгорівся**, як у дні минулі, застольні крики, сміх та пісні у палаці **залунали**»;

— конструкції із дієсловами спричинення стану фізіологічного дискомфорту, травм, напр.:

(290) двн.-ісл. *Græþugr halr, nema geþs, viti etr ser aldrtregra* (Edler Edda, Hávamál, 20) — «Жадібна людина, якщо вона недбайлива до себе, **їсть** на шкоду своєму здоров'ю»;

(291) двн.-ісл. *Licsar gebad atol æglæca; him on eaxle wearð syndolh sweotol, seonowe onsprungon, burston banlocan* (Beowulf, 815) — «Невиліковна у плечі нечистого кривава **ятріла** язва, суглоб **розкрився**, **тріснули** жили».

Окремою групою виступають конструкції із семами «насильницька смерть», «знуцання», «вбивство», напр.:

(292) двн.-англ. *Na þu minne þearft hafalan hydan, ac he me habban wile dreore fahne, gif mec deað nimeð, Byreð blodig wæl, byrgean þenceð, eteð angenga unturnlice, tearcað morhori; no ðu umb mines ne þearft lices feorme leng sorgian* (Beowulf, 450) — «Моїх соратників він злісно мимовільно **зжере**, мене **захопить** закривавленого у свій барліг, червоний болотний вир, моє тіло **на клапті розірве** собі на м'ясо»;

(293) двн.-ісл. *Dráp ena öldnu jötna systur hinas bryþfear of beþit hafþi: hon skell of hlaut fyr skillinga, en högg hamars fyr hringa fjölp* (Snorra Edda, 136) — «**Убив** він стару, йотунів сестру, що дари у нареченої раніше просила, замість дарів їй удари дісталися, замість перснів її молот **колотив**».

Різні способи вираження дієслів екзистенційного стану в давньогерманських мовах дають можливість виокремити їхні характерні ознаки. Основною ознакою стану, що відрізняє його від властивості, лінгвісти називають тимчасовість, його нетривкий, лімітований темпоральними рамками референт. Якщо якості (властивості) «являють собою відносно незалежну від плину часу характеристику предмета і водночас характеризують сам світ» [Бульгіна, 1982, 17], то стани — ознака «швидкоплинна, випадкова, притаманна суб'єктові саме в цей момент (або період) часу» [там само, 14]. Стан, таким чином, маркується за ознакою «випадковості, швидкоплинності характеру», створюється в часі й, як наслідок, має обмежену часову протяжність. Позначення станів орієнтовані на різні ймовірні стани одного й того самого суб'єкта, на його психологічні або інші «фази» [Вольф, 1982, 321].

Наступною ознакою є динамічність. У здатності стану переходити в інший, протилежний стан відображається динаміка матеріального світу. Названа ознака дає змогу вводити у структуру висловлення, що інформує про актуальний стан суб'єкта, різноманітні конструкції зі значеннями, а саме:

— конструкції із дієсловами, що поєднуються із лексемами тривалості в часі на кшталт «довго», «добу», «протягом трьох місяців», «п'ять годин», «з другої до шостої», напр.:

(294) двн.-англ. *Git on wæteres æht seofon niht swuncon; he þe æt sunde oferflat, hæfde mare mægen* (Beowulf, 515) — «Ви **пливли** по хвилях, по воді, піднятій зимовими вітрами, семеро діб»;

— конструкції із дієсловами у поєднанні з лексемами часу прояву стану на зразок «з ранку до ночі», «до вечора», «зараз», «учора», «увечері», «зранку», «завтра», «сьогодні», напр.:

(295) двн.-англ. *to medo modig, siþþan morgenleoht ofer ylða bearn oþres dogores, sunne sweglwered suþan scineð þa wæs on salum sinces brytta* (Beowulf, 605) — «**завтра зранку**, коли над світом **запалиться** світоч, сонце на небі **з'явиться** ясне — усякий без страху зможе пити брагу»;

— конструкції із дієсловами у комбінації з лексемами, що позначають певний закріплений проміжок часу, напр.:

(296) двн.-англ. *þa hine on morgentid on Heaþoraemas holm up ætbaer; ðonon he gesohte swæsne, leof his leodum* (Beowulf, 520) — «**на ранок восьмий, кинутий буревієм**, він повернувся до норвезького берега у свої володіння».

Зазначені конструкції обмежують час прояву стану, конкретизують його, «ускладнюючи» конструктивний характер позиційної схеми, що являє собою уявний конструкт реального висловлення і здійснює референцію до актуальної ситуації, та збагачують пропозицію висловлення смислом «час».

Швидкоплинний характер фізичного стану зазвичай зумовлює його фазовість. Фазовість — це ознака, що поєднує дію та стан і протиставляє їх властивості, позбавленій фазовості. Властивість не виникає в часі, а лише переміщується в ньому. У характері фазовості референтів дієслів дії та дієслів стану не простежується тотожності. Посідаючи певний проміжок на осі часу, стани незмінні й актуальні протягом зазначеного відрізка часу (миті) на темпоральній осі, гомогенні протягом свого існування, вони безупинно утворюються в часі, проте, на думку дослідників, кожна наступна фаза існування стану ідентична попередній [Селиверстова, 1982, 97].

Стан подається як цілісність у кожний момент свого існування, натомість дія отримує свою завершеність лише в межах того відрізка, поки вона триває. Фазовість дії пов'язана з точкою, а не з відрізком на часовій осі. У кожний окремий момент часу існує тільки окрема фаза розвитку дії, а не закінчена дія в цілому. У кожний наступний момент дія начебто зникає й одразу утворюється знову [Селиверстова, 1982, 94 і далі]. Перехід від однієї фази стану до іншої не пов'язаний з докладанням зусиль, зміна фаз відбувається наче за інерцією. Натомість перехід від однієї фази дії до іншої пов'язаний із докладанням зусиль. Дії протікають, змінюються та розвиваються у часі, проте, як вважає Л. Лухт, не тривають [Лухт, 1982, 340].

Гомогенність, незмінюваність у часі називають ознакою статичності за умови, що вона поєднується з ознакою, яка вказує на відсутність докладеного зусилля [Селиверстова, 1982, 103]. У лінгвістиці статичність вважається облігаторною характеристикою дієслова на позначення стану [Селиверстова, 1982, 121] і виокремлена лінгвістами, що вивчають цю проблематику [див.: Селиверстова, 1982, 121; Булигіна, 1982, 39; Вихованець, 1992, 98; Леута, 1988, 8]. На думку дослідників, «ознака + статичність» дає змогу диференціювати КС й відокремити її від категорії дії — процесів, подій, тобто явищ, що їх характеризує динамічність.

Багатозначність терміна «статичність» (або «статальність») уможливорює різне його тлумачення. Речення статичного класу

трактується як висловлення, що повідомляє про постійну, незмінну ознаку й має узагальнене, а не актуальне значення часу [Золотова, 1982, 246]. Статичність разом із тим є темпорально необмеженою. Однак деякі лінгвісти, аналізуючи виокремлені ознаки дієслів стану, висловлюють сумнів щодо релевантності ознаки «незмінність у межах відрізка часу», оскільки вважають, що «стан може ставати більш чи менш інтенсивним» [Смирнова, 1986, 12; Семенюк, 2005, 13]. Отож під статичністю фізичних станів розуміємо їх незмінність у межах тих часових відрізків, протягом яких вони існують, та диференціюємо ознаку статичності, відносної статичності й детемпоральності (позачасовості / темпоральної константи / часової необмеженості).

Отже, дієслова на позначення фізичного стану буття активно вживаються у давньогерманських простих елементарних та простих поширених реченнях, а основними ознаками їх є тимчасовість, динамічність, фазовість, гомогенність та статичність. Речення із дієсловами фізичного стану можна розподілити на дві великі макрогрупи «потреби організму людини» та «життєдіяльність організму людини», в межах яких виокремлюються мікрогрупи з різними значеннями. У корпусах давньогерманських текстів простежуємо вживання дієслів як зовнішнього, так і внутрішнього фізичного стану буття. Основними синтаксичними моделями речень, у яких вживаються дієслова фізичного стану, є: $N_1 V_{intr}$, $N_2 N_1 V_{intr}$, $N_1 A_{vintr}$ та $N_2 N_1 A_{vintr}$.

Слід зазначити, що у семантиці дієслів виникнення у текстах давньогерманських пам'яток можуть поєднуватися значення початку буття та одночасного його здійснення, наявності, початку буття та одночасно самовияву, а також миттєвості буття, коли початок певного процесу відразу ж супроводжується його здійсненням та зникненням. Дієслова існування у давньогерманських мовах здатні реалізувати як значення початкової фази буття, так і буття у його розвитку — як поступовий процес, окремі фази якого можуть непомітно переходити одна в одну. Семантичні групи дієслів буття в давньогерманських текстах мають розмиті межі та легко асимілюють одна в одну.

4.2.3. Дієслова ментального стану

Науково-теоретичні дослідження з питань ментальності та менталітету в різних галузях наук виявили широкий діапазон тлумачень цих термінів. Зокрема, ментальність кваліфікують як національний характер, психологічний тип спільноти, вихідна матриця світорозуміння і ставлення народу до світу, а також психоповедінкові архетипи спільноти, умонастрої тощо [Лисий, 1995, 39].

Навіть у термінологічній багатозначності закладена можливість дослідження ментальності в різних галузях знань. Термін активно вживають у більшості європейських мов. Так, у німецькій *die Mentalität* — це менталітет, ментальність, склад розуму, в англійській *mentality*: 1) розум; інтелект; розумовий розвиток; 2) склад розуму; менталітет; 3) умонастрій, спрямованість думок [Англо-український словник, 1996, 719], у французькій *mentalité* — спрямованість думок, умонастрій, спрямованість розуму; 2) розум, розумові здібності; розумовий розвиток, розумовий рівень; склад розуму; мислення тощо [Гашина, 1971, 534]. У цих визначеннях окреслюється мотиваційний зв'язок поняття з людською свідомістю, мисленням, розумовою діяльністю.

Природу індивіда розглядають шляхом аналізу двох основних складових елементів його внутрішнього світу — менталітету та світогляду, — що відкриває для особистості «власний Всесвіт», «духовний планетарій», де можна моделювати будь-які варіанти світопорядку й особистісного життя в ньому [Поплавська, 2000, 91].

«Ментальність» — це універсальна здатність індивідуальної психіки зберігати в собі типові інваріантні структури, у яких проявляється приналежність індивіда до певного соціуму і часу. Ментальність виявляється в життєвих настроях, у характерних особливостях світосприймання, у системі моральних вимог, норм, цінностей та норм виховання; у співвідношенні магічних і технологічних методів впливу на дійсність; у формах взаємин між людьми; сімейних засадах; у ставленні до природи й праці; в організації побуту, свят; у конкретних актах самореалізації етносу, його вчинках [Грінів, 1995, 108]. Ментальність — це: 1) інтелект, розумові здібності; 2) психіка, психічний склад; менталітет — сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і т. ін. особли-

востей мислення народу, соціальної групи або індивіда [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005].

Термін «менталітет», як на нашу думку, доцільніше вживати в сполученні «менталітет народу», ніж «менталітет індивіда», тоді як поняття «ментальність» входить у вислів «ментальність особистості» тощо. Ментальність — це своєрідний фундамент, який є підставою для вибору тих чи інших засобів для досягнення певної мети. Погляди, переконання, ціннісні орієнтації, із простору яких і здійснюється вибір активності, належать до сфери ментальних установок, із якими зіставляється оточення.

Менталітет відбиває глибинні феномени людської психіки, які визначають характер і спосіб сприйняття світу, його осмислення, практичне ставлення до природи, соціуму й самих себе. Це своєрідна вихідна психологічна «матриця», яка скеровує ставлення до оточення. Менталітет не вичерпується сферою свідомості, а містить у собі й несвідомі, ірраціональні прошарки людської психіки, які з тих чи інших причин не потрапляють у сферу рефлексії.

Ментальні процеси здебільшого репрезентуються через станові дієслова мислення [Костриба, 1991, 117]. Ментальні дієслова стану вербалізують явище ширше, ніж саме мислення, що трактується як «процес опосередкованого й узагальненого відбиття людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях» [Максименко, Соловієнко, 2000, 156]. До їхнього складу входять дієслова на позначення психічних процесів (нім. *andenken, sich vorstellen, nachdenken*), деяких психічних станів (нім. *zweifeln, zögern, überrascht sein, enttäuscht sein*). У такому аспекті «дієслова психіки» передають психічні процеси (емоційно-вольові та пізнавальні), психічні стани (увагу, настрій, натхнення тощо) і психічні властивості (темперамент, характер, здібності) [Максименко, Соловієнко, 2000, 17], із яких ментальні дієслова номінують лише частину.

У цьому аспекті ментальність мови розуміємо як світоглядну структуру свідомості, закріплення результатів розумової діяльності в мові [Пименова, 1999, 80]. За твердженням Г. Почепцова, ментальність мови — це спосіб мовного вираження або поділ світу, що включає співвіднесення світу з його мовним уявленням або образом [Почепцов, 1990, 113]. Ментальні дієслова стану як один із засобів вираження ментальності належать до лексем, що не тільки називають процес мислення, а й містять у своїй семантиці елементи його

опису. Теорію мовної репрезентації ментальних дій досліджували мовознавці Н. Арутюнова, О. Падучева, Г. Почепцов. Т. Булигіна, О. Шмельов та ін., які з'ясували, що ментальні дієслова можуть позначати той чи інший ментальний стан (нім. *wissen, glauben*), розумову діяльність, спрямовану переважно на здобуття знань (нім. *nachdenken*), або ж указувати на появу ментального стану внаслідок попередньої дії (нім. *verstehen sich*).

На позначення групи ментальних дієслів стану в мовознавстві існують різні дефініції: «дієслова розумової / інтелектуальної діяльності», «інформаційні дієслова», «епістемічні дієслова», «метаре-презентативні дієслова» та «когнітивні дієслова» [Пименова, 1995]. Своєю чергою, В. Крофт зараховує до ментальних, або «психічних», дієслів (*psych verbs*) перцептивні, інтелектуальні дієслова [Croft, 1993, 55].

Для інформаційних дієслів обов'язковим компонентом значення є різні види оброблення інформації в психіці людини або тварини. До «тематичного комплексу» інформаційних дієслів належать дієслова зі значеннями сенсорного або інтелектуального сприйняття. Інформаційним дієсловам протиставлені енергетичні та онтологічні вербативи. Епістемічні дієслова — обмежене коло дієслів на позначення епістемічної модальності, які до того ж вимагають чітко визначеного контекстуального вживання, тож термін «епістемічні дієслова» є вдалішим для досліджень із функційної граматики. Термін «метаре-презентативні дієслова» акцентує на номінативній сутності лексем та має екстралінгвальне забарвлення й нерідко застосовується у філософії та психології. Ми надаємо перевагу терміну «когнітивні дієслова» [Сильницький, 1986].

У корпусах давньогерманських текстів до когнітивних дієслів стану зараховують дієслова на позначення сприйняття інформації, осягання розумом, віддзеркалення у свідомості, реакцію на щось, складання уявлення про щось, визначення сутності чогось, розпізнавання певного явища, досягання порозуміння, напр.: гот. *afdomjan* «осуджувати», *anabiudan* «заповідати», *anafilhan* «рекомендувати», *andwaurdjan* «заперечувати», *atsaihan* «звертати увагу», *blotan* «поважати», *dailjan* «повідомляти», *dissitan* «осягати», *fairrinan* «розповсюджуватися», *finþan* «дізнатися», *fodjan* «виховувати», *fraihnan* «запитувати», *fraþjan* «клясти», *frabjan* «пізнавати», *gabairhtjan* «являтися», *gakunnan* «дізнаватися», *galaisjan* «навчити», *galaubjan*

«вірити», *gameljan* «написати», *hugjan* «вважати», *kiusan* «відчути», *laugnjan* «зректися», *merjan* «проповідувати», *miton* «продумувати», *munan* «бути впевненим», *qīþan* «сказати», *sakan* «докоряти», *talzjan* «учити», «наставляти», *tauþan* «створювати», *teihan* «показувати», *þagkjan* «розмірковувати», *us-sokjan* «досліджувати», *waurkjan* «створювати», *weitwodjan* «засвідчувати»; двн.-англ. *geardagum* «чути», *læssan* «наділяти», *secgan* «відповідати»; двн.-сакс. *gihorien* «вислуховувати», *befelhan* «доручати»; двн.-верхн.-нім. *gihorta* «чути», *fragen* «запитувати», *sagetun* «казати», *scerita* «зараховувати», *uueiz* «знати»; двн.-ісл. *aðgæta* «обмірковувати», «зважувати», *aðhyllast vðep* «погоджуватися», *afneita* «заперечувати», *afreka* «здійснювати», *dafna viði* «розвиватися», *tala um daginn og veginn* «обговорювати важливі питання», *það datt úr honum* «забувати щось», *efa-ði* «сумніватися», *insetja sér* «замислити».

Зокрема, з-поміж дев'яти типів суб'єктно-об'єктних відношень вирізняються перцептивні — «суб'єкт сприймає об'єкт органами власних чуттів» (чути пісню, відчувати холод, сприймати матеріал, смакувати страву) [Загнітко, 1996, 281–283], які належать до тривалентних вербативів. Як заповнювачі конститутивних позицій речень характеризує дієслова сприйняття М. Степаненко. Однак увага науковця зосереджена на дослідженні просторових поширювачів у структурі елементарного речення [Степаненко, 2004]. О. Орендарчук аналізує дієслова тематичної групи «чуттєвої сфери» в контрастивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) [Орендарчук, 2010].

Як дієслова стану із семантикою «зорового чи слухового сприймання» кваліфікує дієслова сприйняття Н. Кавера, зараховуючи їх до підкласу зовнішнього стану [Кавера, 2008, 6]. Різновидом ментальних дієслів уважає перцептивні дієслова О. Боговик, характеризує їх як «дієслова знання чуттєвого сприйняття» [Боговик, 2012, 158]. Проте специфічна семантика (здатність формувати суб'єктивний образ об'єкта під час безпосереднього сприймання його органами чуттів) і своєрідні сполучувані можливості дають підставу виокремити дієслова сприйняття в самостійний семантичний тип.

Виокремлення дієслів сприйняття з-поміж інших груп дієслів стану вимагає розкриття істотних ідентифікаційних ознак. Основними семантичними характеристиками, які сприяють диференціації дієслів ментального стану, є такі: орієнтованість на суб'єкт / об'єкт; тип

суб'єкта; наявність / відсутність часової прив'язаності; реалізація у просторі, статистичність / динамічність; фазовість, перспективність та ін. [Ніколаєва, 2003]. Чимало дослідників розмежовує дієслова за такими характеристиками: активність / пасивність, дія / стан, дистантний / недистантний вплив, «канал сприйняття», тернарна опозиція значень «сприймати» — «сприйматися» — «використовувати здатність сприйняття» [Авдевіна, 2014; Моїсеєва, 2006].

На основі семи «наявність чи використання чуттєвої здатності» перцептивні дієслова розподіляються на активні й пасивні, дії і стану [Моїсеєва, 2006], напр.: нім. *schauen / sehen, hören / hören, schnüffeln / fühlen (riechen)*. Така опозиція, по-перше, відповідає значеннєвому протиставленню доволності vs мимовільності сприйняття — дуже важливого компонента дієслів цього класу, й, по-друге, уможливує виокремлення з аналізу психологічних аспектів семантики цих дієслів їхні вторинні значення: соціальні й онтологічні аспекти, адже «дії» й «діяльності» — це процеси, що характеризують не стільки психологію сприйняття (внутрішнє буття людини), скільки будову зовнішнього світу (онтологічний аспект) чи взаємодію індивіда з іншими людьми; суспільство, історію й т. ін. (соціальний аспект) [Авдевіна, 2014].

Взаємодія сенсорних аналізаторів із довкіллям може бути безпосередньою та опосередкованою. У процесі перцепції органи чуття або стикаються з подразниками, або ж їхній вплив відбувається на відстані. Таким чином за ознакою дистантного або недистантного впливу на об'єкт дієслова сприйняття традиційно об'єднують у дві групи: контактні (дотик, смак) та безконтактні (зір, слух, нюх). Важливо наголосити, що зв'язок рецепторів із навколишнім середовищем залишається поза увагою дослідників [Авдевіна, 2014; Моїсеєва, 2006]. Базовою характеристикою для виділення типів перцептивних дієслів стану є домінуюча функція певного органа чуття («канал сприйняття»). Існування п'яти сенсорних систем — зорової, слухової, нюхової, тактильної та смакової — дає підстави виокремити з-поміж дієслів сприйняття зорові, слухові, одоративні, тактильні та густативні [Васильєв, 2000, 7].

Дієслова стану із перцептивною семантикою в межах дієслів зовнішнього стану поділяються на групи: «дієслова стану, що позначають оптичні явища»; «дієслова стану на позначення кольорової кваліфікації», до яких зараховано ті, для яких ідентифікувальною

є сема «виділятися здалеку за певним кольором, виднітися» [Кавера, 2008, 10–11]. Аналізуючи одновалентні дієслівні дієслова, можна виокремити серед них такі: дієслова, що відображають фізіологічні властивості органів зору й слуху; дієслова фізичного стану, пов'язані з оптичними явищами; дієслова запаху [Каленич, 2005].

Ментальні дієслова стану в давньогерманських СПК уживаються у значенні «мати певну думку», «мати певне відношення до когось / чогось», напр.: гот. *þugkjan* «вважати» або *tuzwerjan* «сумніватися». Це дієслова на кшталт: нім. *denken, argumentieren, erlauben, annehmen*:

— конструкція з дієсловами на позначення «процесу мислення», напр.:

(297) двн.-англ. *Rice to rune, ræd eahtedon rice to rune; ræd eahtedon hwæt swiðferhðum selest wære wið færgryrum to gefremmanne. Hwilum hie geheton æt hærgtrafum wigweorþunga, wordum bædon þæt him gastbona geoce gefremede* (Beowulf, 170–175) — «Сиділи знатні, судили мудрі, в раді думали, як би вірніше людей позбавити від страшної долі; молилися ідолам, душегубителям і, віддаючи їм жертви обіцяні, просили допомоги і підкріплення»;

— конструкція з дієсловами на позначення «наміру що-небудь зробити», який у функційно-семантичних конструкціях репрезентують дієслова *binda, knætta* у вигляді моделі, що описує стан, коли А хоче щось заподіяти Х, напр.:

(298) двн.-ісл. *Sæll ek þá þóttumk, ef ek sjá knætta Hamði ok Sörla í höllu minni, buri mynda ek þá binda með boga strengjum, góð börn Gjúka festa á galga* (Edler Edda, Hamðismál, 21) — «Щасливий я був би Серлі і Хамдіра бачити в палатах, прийняти їх обох: пов'язав би я відразу синів мотузками, їм петлі на шії обом накинув би»;

— конструкція з дієсловами на позначення «ідентифікації предметів і явищ об'єктивної дійсності» у вигляді моделі для опису стану, коли А щось дізнається про властивості X, Y, Z, як-от, напр.:

(299) гот. *Blindai ussaihvand, jah haltai gaggand, þruttsfillai hrainjai wairþand, jah baudai gahausjand, jah dauþai urreisand, jah unledai wailamerjanda* (Vulfila, Matthew XI, 5) — «Сліпі прозрівають, і криві ходять, прокажені очищуються, і глухі чують, мертві воскресают і вбогим звіщається добра новина».

На основі фонових знань суб'єкт мислення визначає об'єкт як негативну субстанцію. Висловлення такого типу передає модель:

А думає на X, що це X або Y. Отже, оскільки ідентифікація об'єкта відбувається на основі фонових знань суб'єкта, можна говорити про її суб'єктивний характер і ймовірність помилки під час визначення об'єкта.

— конструкція з дієсловами на позначення «знання, усвідомлення»; тут ідеться про наявні знання, стан, коли А знає про X (XX), напр.:

(300) двн.-англ. *For ðon ic ðe bebiode ðæt ðu do swæ ic geleife ðæt ðu wille ðæt ðu ðr ðissa worulddinga to ðæm geæmetige, swæ ðu oftost mæge, ðæt ðu ðonewisdom ðe ðe God sealde ðær ðær ðu hiene befæsten mæge, befæste* (Cura Pastoralis, 138) — «І так я наказую тобі поводитися, як, я **думаю**, ти будеш поводитися, звільнивши себе від речей цього світу, так часто, як ти зможеш, щоб скористатися з цієї мудрості, яку Господь дарував тобі, де б ти найкращим чином не скористався нею».

Оскільки мислити можуть тільки живі істоти, то варто зазначити, що імпліцитний суб'єкт такого висловлення не тільки мислить, а й ідентифікує, оцінює об'єкт, тобто А думає, що X — це Y. Підставою для появи таких суджень можуть слугувати фонові знання суб'єкта та розуміння смислу об'єкта, напр.:

— конструкція з дієсловами на позначення «порівняння», напр.:

(301) двн.-верхн.-нім. *tisiu chraft ist... filo mahtigera... danne diu chraft tes muotes* (Nibelungenslied I, 341, 9–12) — «ця сила **є... набагато могутніша...** ніж сила духу»;

(302) двн.-верхн.-нім. *Er wessa thaz sin fater gab so wit so himil umbiwarb, al imo zi henti, zi sineru giwolti* (Otfrid, 4.11. 7–8) — «Він **знав**, що батько дав йому до рук таку велику владу, як небо».

Презентовані вище речення можна узагальнити у вигляді схеми: А вважав (думав), що X, як Y, а насправді X, як Z, рівнозначною за семантикою до якої буде: А не вважав (думав), що X, як Y, хоча X, як Z. У висловленнях такого типу суб'єкт у своїй уяві оцінює об'єкт, але, зіставивши явища об'єктивної дійсності, доходить висновку про те, що попередня оцінка хибна. Із поданих вище прикладів можна виокремити ментальний модус висловлення: «*Er wessa...*», «*ist... filo*» тощо:

— конструкція з дієсловами на позначення стану «ідентифікації», «судження», «висловлення», напр.:

(303) двн.-англ. *Nu we magan ongytan þ manna wisdom & smeagunga & heore rædas syndom nahtlike ongean Godes geþeat* (Chronicle, an 979,

Peterbourg MS) — «Тепер ми **маємо розуміти**, що мудрість і наміри людей та їхні плани — ніщо проти задуму Господа»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «ставлення / відношення суб'єкта до суб'єкта / об'єкта», напр.:

(304) двн.-ісл. *Mær's mer tíþari an manni hveim ungum i ardaga* (Edler Edda, Skir., 140) — «Вона **є дорожча** мені, ніж дівчина юнакові була колись у давні часи».

Дієслова судження характеризуються індивідуальним і суспільним ставленням, яке зосереджене в ментальному модусі висловлень. Висловлення передає схема: А думає, що X — це Y, хоча X так не вважає, у якій спостерігаємо зіткнення суджень імпліцитних та експліцитних суб'єкта або суб'єктів (А) та об'єкта (X). У таких висловленнях дієслова судження не тільки вказують на джерело інформації (хтось думає, що X — це Y), а й засвідчують непричетність до неї об'єкта дії, що дає підстави сумніватися в істинності повідомлення, тобто пропозиції.

Отже, з позицій семантичного синтаксису виокремлено такі структурні схеми СПК: два суб'єкти ментальних дій (хтось; я думаю); дві ментальні дії (думають; думаю); процес порівняння (А порівнює X з Y; X порівнює X з Y); процес ідентифікації (А вважає, що X — це Y; X вважає, що X — це не Y); дві протилежні оцінки (А думає, що X — це Y; А думає, що X — це X, але точно не Y); знання суб'єктів (А знає, що X — це Y; X знає, що X — це не Y); негативне ставлення суб'єктів одне до одного (А до X та X до А).

Зауважимо, що ментальні дієслова стану в давньогерманських СПК характеризуються як монодієслівністю, так і полідієслівністю, напр.:

— конструкція з дієсловами на позначення стану «давання поради», напр.:

(305) двн.-ісл. *Segi ek þér, Hervör, hlýð þú til enn, vísa dóttir, þat er verða mun: sjá mun Tyrfingr, ef þú trúa mættir, ætt þinni, mær, allri spilla* (Edler Edda, Hervararkviða, 17) — «**Скажу** тобі, Хервьор, **послухай** мене, мудра донько, про те, що трапиться: Цей же Тюрвінг, **повір**, коли зможе, рід твій, діво, повністю згубить»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «розмірковування», напр.:

(306) двн.-ісл. *Heimskr þykki mér, sá er heðra ferr maðr einn saman myrkvar grímur; hyrr er á sveimun, haugar opnask, brenn fold ok fen; förum*

harðara (Edler Edda, Hervararkviða, 5) — «Мені здається, дурний той, хто стане бродити тут поодиноці в темну ніч; здіймається полум'я, кургани відкриті, горять болото і земля, йдемо швидше»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «припущення», напр.:

(3077) двн.-ісл. *Hafa vil ek halft allt, þat er Heiðrekr átti, al ok af oddi, einum skatti, kú ok af kalfi, kvern þjótandi, þú ok af þræli ok þeira barni* (Edler Edda, Hlöðskviða, 9) — «Спочатку розколеться щит блискучий, і з холодним списом зіткнеться спис, і воїнів багато впаде на траву, і перш ніж Тюрвінг почну я ділити або дам тобі, Хумлунге, частку спадщини»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «заперечення» / «заборони», напр.:

(308) гот. *Jah ni lailot ei hvas þairhberi kas þairh þo alh.* (Vulfila, Mark XI, 16) — «І він не дозволяв, щоб хто-небудь переносив будь-яку річ через храм»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «розповсюдження чуток», напр.:

(309) двн.-верхн.-нім. *Daz hortin rahhon dia ueroltrehtuuison, daz sculi der antichristo mit Eliase pagan* (Muspilli, 37–38) — «Я чув, як говорили благочестиві люди, що Антихрист битиметься з Іллею»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «наказу, розпорядження», напр.:

(310) двн.-сакс. *Uuand he hunk selbo gibood, that uuit hunk sulic uuiti uuardon scoldin, haramo mestan* (Genesis, 10–12) — «Бо Бог сам наказав нам, щоб ми усвідомлювали те, що треба стеретися гріха та жадливого нещастя»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «нагадування», напр.:

(311) двн.-сакс. *Oc is an them eo gesriban uuaron uuordum, that mide menedos mancunnies gehuuilic, ni forsuerie ina selbon* (Heliand, 1502–1505) — «У законі також правдиво записано, що люди не повинні давати облудних клятв і що ніхто не повинен порушувати клятву»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «впевненості», напр.:

(312) двн.-верхн.-нім. *Giwisso so firnemen wir thaz Krist ni buit in thir, thia wat sie in thih ni leggen, mit bredigu bitgeken* (Otfrid, 4.5.31–

32) — «Ми знаємо напевне, що Христос не живе в тобі, тому ми Його вчення вкладаємо в тебе»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «прохання», напр.:

(313) двн.-ісл. *Þa böþo ener cristno menn Hall a Siþo, at hann scyllde lög þeira upp segja, þau es cristnenne scyllde fylgja* (Junosza Zaluska, 1976) — «Тоді попросили християни Галла із Сіди, аби він оголосив їх власний правничий кодекс, який би узгоджувався із християнським вченням»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «розуміння», напр.:

(314) двн.-сакс. *Thea liudi forstodum, that he thar habda gegnungo godcundes huat forsehen selbo* (Heliand, 187–189) — «Люди зрозуміли, що він отримав знак від Бога»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «осмислення», напр.:

(315) двн.-англ. *Þis gewrit cyð ðæt Æþeluulf cyning geuðe Gode and Sce Petre and þæm hiwum on Wintaceastre on ealdan mynstre twentigra hida landes æt Wænbeorgon* (AS Chartes, 1–3; 14) — «Цей документ доводить до відома, що король Етельвульф передав Богу, св. Петру і кафедральному собору у Вінчестері 20 ділянок землі у Вонборо»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «здійснення обіцяного», напр.:

(316) двн.-англ. *And Cod silf him behet þæt he wolde mid him beon swa he mid Moyses wæs on miclum wundrum* (ÆC OT, 254–266) — «І Бог пообіцяв, що буде з ним так само, як він був із Мойсеєм у багатьох чудесах, який той звершив»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «навчання чогось, засвоєння чогось», напр.:

(317) двн.-сакс. *So sprac tho iung gumo bi godes lerum mannum te marðu* (Heliand, 949–950) — «Так розповідав цей юнак про чудеса, здійснювані через учення Боже»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «повчання», «критики», напр.:

(318) двн.-ісл. *Osnotr maþr, es meþ aldir kömr, þates bazt at þegi; engi þat veit etki kann, nema hann mæli til mart* (Snorra Edda, 68) — «Нерозумному чоловіку краще мовчати, коли він серед людей, бо ніхто не знає про те, що йому не вистачає розуму, якщо він не витрачає багато слів»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «опису», напр.: (319) двн.-англ. *Ealle stærwitears secgað þæt Asiria rice æt Ninuse begunne and Romana rice æt Procoese begunne* (Orosius, 60) — «Усі історики пишуть, що Ассирійське царство почалося від Ніна, а Римське — від Прока»;

— конструкція з дієсловами на позначення стану «довіри», напр.: (320) гот. *Bande ni jainis melam ni galaubeiþ, hwaiva meinait waurdam galaubjaiþ* (Vulfila, John V, 47) — «Якщо ви не вірите писанням його, то як повірите Моїм словам».

На структурно-семантичному рівні валентно-інтенційні особливості ментальних дієслів стану в давньогерманських мовах маніфестуються у схемах простих речень на зразок: S + Vf Preaddic, S + Vf Preaddic + Obj, S + Vf Preaddic + Adv, S + Vf Preaddic + Adv + Obj, S + Vf Preaddic + Obj1 + Obj 2, S + Vf Preaddic + Obj + Dupl, S + Vf Preaddic + Vinf, S + Vf Preaddic + that clause P, напр.: двн.-англ. *& we eac forþam habbað fela byrsta & busmara gebiden* (Тексти Ельфріка, W. Lurj, 11) — «І ми також через це зазнали багато образ та лиха». Семантика ментальних дієслів визначає можливість їх уживання не тільки в простих, а й у простих поширених чи складних реченнях. Залежно від виду зв'язку можна виділити такі структурні схеми речень: S + Vf Preaddic + that clause P, де особове дієслово передбачає позицію суб'єкта та з'ясувальню-об'єктну (розгортальну) пропозицію, напр.:

(321) двн.-ісл. *Veitzu þat, Eldir, ef vit einir skulum sáryrðum sakask, auðigr verða mun ek í andsvörum, ef þú mælir til margt* (Edler Edda, Lokasenna, 5) — «Чи знаєш, Ельдире, якщо почнемо ми прикро сваритися, я відповідями буду багатший за тебе, якщо ти не замовкнеш». Або в іншій конструкції, як-от S + Vf Preaddic + (that) P, де особове дієслово передбачає позицію суб'єкта (або позиції суб'єкта та об'єкта) і рівноправну пропозицію, що поєднується з ментальною пропозицією зв'язком сурядності або підрядності, напр.:

(322) двн.-англ. *Uton we hycgan hwær we ham agen, ond þonne gebencan hu we þider cumen, ond we þonne eac tilien, þæt we to moten in þa ecan eadignesse, þær is lif gelong in lyfan druhtnes, hyht in heofenum* (Seafarer, 117–122) — «Поміркуємо, де наш дім є, і тоді подумаємо, як туди дістатись, і тоді ми маємо докласти зусиль, щоб туди потрапити, у вічне блаженство, де життя є залежним від Бога, там у небесах». Морфосинтаксичне розмаїття моделей складних речень

структурно-семантичної схеми S + Vf Preaddic + that clause залежало від форми вираження суб'єкта головної ментальної пропозиції.

Аналіз давньогерманських речень з ментальними дієсловами дав змогу простежити тісний зв'язок семантики дієслова зі структуруванням і будовою різноманітних висловлень. Саме тому ментальність визначаємо як засіб формування світобачення давніх германців, виразник їхнього внутрішнього світу, який допомагає пізнати та зрозуміти культурні традиції. До складу ментальних дієслів зараховуємо дієслова на позначення психічних процесів, а також деяких психічних станів; водночас до них не належать дієслова на позначення таких психічних станів, як увага, настрої, натхнення та ін., а також психічних властивостей особи, з-поміж яких темперамент, характер, здібності, що дає можливість стверджувати, що поняття «ментальність» входить до поняття «психіка», але виходить за межі поняття «мислення».

Організаційним центром висловлень з ментальною семантикою у давньогерманських мовах є дієслова на позначення вольових та пізнавальних процесів, а також окремих психічних станів суб'єкта. У давньогерманських мовах речення репрезентовані монодієслівними та полідієслівними конструкціями. Їхніми облігаторними семантичними компонентами є дієслово стану, що співвідноситься з дієсловами на позначення «здійснення ментальної діяльності», а також суб'єкт та об'єкт. На функційно-семантичному рівні станові дієслова такого типу характеризуються об'єктною спрямованістю ментальної дії. І хоча у висловленнях може й не бути вказівки на прямий об'єкт, сама здатність суб'єкта мислити конкретно чи абстрактно передбачає наявність непрямого об'єкта думки, без якого процес здійснення ментальної діяльності неможливий.

Під час аналізу давньогерманських корпусів ми також дібрали значну кількість СПК із дієсловами стану на позначення ментального сприйняття. Таким чином, гетерогенна диференціація перцептивних дієслів стану в давньогерманських мовах ураховує ієрархію критеріїв і має такий вигляд: роль базового критерію виконує смисловий чинник, тому на першому етапі внутрішньокласифікаційного ранжування дієслів сприйняття у давньогерманських мовах важливо виділити два основні значеннєві типи: безконтактні станові дієслова сприйняття та контактні станові дієслова сприйняття.

На другому рівні класифікування на основі «превалюючої функції певного органу чуття» в межах дієслів зі значенням безконтактного впливу на об'єкт доречно вичленувати групи дієслів стану: візуального, аудіального, одоративного, густативного й тактильного сприйняття.

Дієслова стану візуального сприйняття вказують на поєднання процесів творення образу світу на основі сенсорної інформації, яку отримують за допомогою зорової системи. Групу дієслів стану диференційовано на три підгрупи у контексті відповідних СПК:

— конструкції із дієсловами активного інтенційного використання зору, напр.:

(323) двн.-верхн.-нім. *Thoh erbarmedes got. Uuuisser alla thia not. Hiez her hluduigan. Tharot sar ritan* (Ludwigslid, 20) — «Але Бог їх страждання **побачив**, і Людвігу він повелів у вітчизну негайно скакати, від недруга землю рятувати». Тут важливим є також темпоральне співвіднесення візуальної перцепції, як-от конструкція із семою «візуалізація із минулого», напр.:

(324) двн.-англ. *Ic hine cude cnihtwesende* (Beowulf, 370) — «**Поглянув** я на воїна у дні його дитинства»;

— конструкції із дієсловами стану когнітивного оптичного сприйняття, напр.:

(325) двн.-англ. *Hyrde ic cymlicor ceol gegyrwan hildewærnum ond headowædum, feorwegum, frætwæ, gelæded* (Beowulf, 36) — «Я в житті **не бачив** човна, оснащеного краще, ніж це знаряддя бою»;

— конструкції із дієсловами стану — експлікаторами дескриптивного значення «бути видимим (виднітися)». Останні так само зазнають внутрішнього членування, напр.:

(326) двн.-ісл. *At undrsjónum þú verðir, er þú út kemr; á þik Hrímnir hari, á þik hotvetna stari; víðkunnari þú verðir en vörðr með godum, gafi þú grindum frá* (Edda, Skírnismál, 28) — «Чудовиськом станеш для всіх, хто **побачить!** Нехай Хрімнір **видивляється**, всяк нехай **видивляється!**»

Дієслова стану аудіального сприйняття репрезентують здатність сприймати прості й складні акустичні стимули: чисті тони, музику, мовлення та шум [Корсині, 2006]. Аналізовану групу дієслів нами розподілено на такі підгрупи:

— конструкції зі становими дієсловами активного інтенційного використання слуху, напр.:

(327) двн.-англ. *þenden wordum weold wine Scyldinga; leoflandfruma lange ahte* (Beowulf, 30) — «коли ще **чули** родичі голос владичний Скільда в дні його життя»;

— конструкції з дієсловами стану — репрезентантами дескриптивної семи «бути чутним (чутися)», напр.:

(328) двн.-англ. *þrage gefolode, se þe in þystrum bad, þæt he dogora gehwam dream gehyrde* (Beowulf, 87) — «житель сутінків, який щоденно **чув** застільні крики у палацах»;

— конструкції зі становими аудіальними дієсловами зі значенням «звучати», «лунати», напр.:

(329) двн.-англ. *ðær wæs hæleþa hleahtor, hlyn swynsode, word wæron wunsume* (Beowulf, 613) — «голосніше сміх **залунав** і слова серед воїнів»;

— конструкції із абстрактними дієсловами стану — найменування звучання взагалі, незалежно від джерела (звучати, видавати, гриміти, пищати та ін.), напр.:

(330) двн.-англ. *þryðword sprecen, ðeod on sælum, sigefolca sweg, oþþæt semninga* (Beowulf, 643) — «застільний гомін, сміх і пісні в хорах **гримнули**»;

— конструкції із дієсловами стану на позначення звуків, які видають живі істоти (крім людини), напр.:

(331) двн.-ісл. *ulfi hæra hygg ek þik æra munu, ef þú hlýtr af hamri högg* (Edler Edda, Hárbarðsljóð, 47) — «голосніше вовка ти будеш **вити**, коли вдарю молотом потужним».

Ураховуючи такі критерії, як «безпосередній чи опосередкований вплив на реципієнта», «специфічна семантика “бути чутним (чутися)”», вважаємо за доречно зарахувати ці дієслова до підтипу дієслів сприйняття.

Дієслова стану одоративного сприйняття у давньогерманських СПК виражають процес надходження й аналіз хімічних подразників, які перебувають у зовнішньому середовищі й діють на органи нюху. Досліджуючи давньогерманські тексти, встановлено, що наявні СПК з нейтральними одоративними дієсловами — репрезентаторами дескриптивної семи «мати запах», «поширювати запах», напр.:

(332) гот. *ip Marja nam pund balsanis nardaus pistikeinis filugalaubis jah gasalboda fotuns Iesua jah biswarb fotuns is skufta seinamma; ip sa gards fulls warþ daunais þizos salbonais* (Vulfila,

John 12, 3) — «Марія ж, узявши фунт олії нардів, дуже дороге, помазала ноги Ісуса і обтерла ноги Його, і будинок **наповнився запахом мазі**».

Дієслова контактного впливу на об'єкт утворюють дві групи: дієслова густативного сприйняття та дієслова тактильного сприйняття. Перші вказують на поєднання мультимодальних сенсорних відчуттів і механізмів пам'яті, що зберігає індивідуальний досвід та перебуває у зв'язку із засвоєними традиціями харчування. Спираючись на текстові матеріали давньогерманських пам'яток, виокремлено три підгрупи:

— конструкція з дієсловами стану на позначення активного інтенційного смаку, напр.:

(333) двн.-ісл. *Himinbjörg eru in áttu, en þar Heimdall kveða valda véum; þar vörðr goða drekkir í væru ranni glaðr inn góða mjöð* (Snorra Edda, Grímnismál, 13) — «Восьмий — то Гімінбйорг, Геймдалль, як чутно, там править в палаті: там страж богів солодкий мед в достатку **куштує**»;

— конструкції з дієсловами стану когнітивного густативного сприйняття, напр.:

(334) двн.-англ. *Manfordædlan, þæt hie me þegon, symbel ymbsæton sægrunde neah; on mergenne mecum wunde uðlafe uppe lægon* (Beowulf, 560) — «Чи не пощастило злісній ненажері мною **поласувати**, плоттю моєю смачною, їжею гостинною на глибині»;

— конструкції із дієсловами стану — репрезентантами дескриптивного значення «з'їсти», «спорожнити» у таких її конкретизованих виявах, напр.:

(335) двн.-ісл. *Var þar at kveldi of komit snemma ok fyr jötna öl fram borit; einn át oxa, átta laxa, krásir allar, þær er konur skyldu, drakk Sifjar verr sáld þrjú mjaðar* (Edler Edda, Þrymskviða, 24) — «Гість **з'їв** бика і вісім лососів, і ласощі з'їв, що для дружин припасли, і три бочки меду Тор спорожнив»;

— конструкції із густативними дієсловами стану вирізненого смаку, напр.:

(336) двн.-верхн.-нім. *Her skancta ce hanton. Sinan fianton. Bitteres lides. So uue hin hio thes libes* (Ludwigslied, 53) — «Норману вино підносив, ворог гіркий келих **смакував**»;

— конструкції із густативними дієсловами стану із семою «насищення / голоду», напр.:

(337) гот. *þanuh, biþe sadai waurþun, qaþ du siponjam seinaim: galisip þos aflifnandeins drauhsnos, þei waihtai ni fraqistnai* (Vulfila, John 6, 12) — «Коли вони **наситилися**, Він сказав своїм учням: зберіть шматки, що залишилися, щоб нічого не пропало».

Дієслова стану тактильного сприйняття маніфестують один із основних видів віддзеркалення об'єктивної дійсності, в основі якого — подразнення різноманітних рецепторів шкіри [Федяева, 2011, 8].

З-поміж них віднайдено такі:

— конструкції з дієсловами стану на позначення активного інтенційного дотику, напр.:

(338) двн.-верхн.-нім. *stoptun to samane staimbort chcludun, heuwun harmlicco huitte scilti, unti im iro lintun luttilla wurtun, giwigan miti wabnum* (Hildebrandslied, 85) — «потім із розбігу вони **схопилися і удари посипалися** на їхні білі щити, аж доки вони не перетворилися на розбиті уламки»;

(339) двн.-верхн.-нім. *Snel Indi kuoni. Thaz uuas Imo gekunni. Suman thuruh-skluog her. Suman thuruh-stah her* (Ludwigslied, 50) — «**Бився** він хвацько і сміливо, ратним вмінням володів він. Одного разить він мечем, іншого **валить** він списом»;

(340) гот. *Nemun aftra stainans þai Iudaieis, ei waurpeina ana ina*. (Vulfila, John X, 31) — «Тоді знов каміння схопили юдеї, щоб **побити** Його»;

— конструкції з дієсловами стану — актуалізаторами дескриптивного значення «відчуватися на дотик», «відчувати біль», для яких характерною є семантична неоднорідність, як-от: конструкції зі становими значенням «палати», «горіти» із тактильними дієсловами стану негативної конотації, напр.:

(341) двн.-верхн.-нім. *Prinnan in pehhe: daz ist rehto paluuic dink* (Muspilli, 25) — «**Горять** у пеклі за дійсно жадливі вчинки»;

(342) двн.-верхн.-нім. *so inprinnant die perga* (Muspilli, 50) — «так **запалали** гори»;

(343) двн.-верхн.-нім. *Bluot skein In uuangon. Spilodun ther urankon* (Ludwigslied, 45) — «Шоки їх кров'ю **палали**, франки зі смертю грали»;

— конструкції із тактильними дієсловами стану негативної конотації, напр.:

(344) двн.-верхн.-нім. *mano uallit, prinnit mittilagart* (Muspilli, 53) — «місяць падає, **спалює** світ»;

(345) двн.-верхн.-нім. *denne daz preita uuasal allaz uarprinnit* (Muspilli, 60) — «тому що вся широта землі — все **згорить, горітиме**»; — конструкція на позначення стану «стискання», напр.:

(346) двн.-верхн.-нім. *diu marha ist farprunnan, diu sela stet pidungan* (Muspilli, 63) — «шлунок **спалюється**, душа стискається»; — конструкція на позначення стану «кровожерливості», «вбивства», «насильства» із тактильними дієсловами стану негативної конотації, напр.:

(347) двн.-англ. *Byrēð blodig wæl, byrgean þenceð, eteð angenga unturnlice, tearcað morhoru; þo ðu ymb mines ne þearft lices feorme leng sorgian* (Beowulf, 450) — «Мене потягне закривавленого у свій барліг, у багровокиплячий болотний вир, і на шматки тіло моє **роздере** собі на м'ясо, а мені вже їжі не потрібно буде»;

(348) двн.-англ. *Me to grunde teah feondscaða, fæste hæfde grim on grape; hwæpre me gyfeþe wearð þæt ic aglæcan orde geræhte, hildebille; heaporæs fornam mihhtig meredeor þurh mine hand* (Beowulf, 555) — «Мені послужила шита золотом кольчуга вірним захистом, коли морезитель, зціпивши кігстими лапами тіло, раптом **потягнув** мене вглиб океану»;

(349) двн.-ісл. *Heitr ertu, hripuðr, ok heldr til mikill; göngumk firr, funi! loði sviðnar, þótt ek á loft berak; brennumk feldr fyr* (Edler Edda, Grímnismál, 1) — «**Палиш** ти мене, могутне полум'я, вогонь, відійди! Тліюче хутро **загасити** не можу я, палає мій плащ».

Проаналізувавши давньогерманські тексти за семантичним критерієм, нами класифіковано перцептивні дієслова стану. Запропоновано розрізнення безконтактних та контактних дієслів стану сприйняття, які так само диференційовано на п'ять груп — дієслова візуального, аудіального, одоративного, густативного й тактильного сприйняття. Виокремлено підгрупи перцептивних дієслів на основі значень «сприймати» — «сприйматися» — «використовувати здатність сприйняття».

Здійснене дослідження дає підстави сформулювати такі класифікаційні характеристики дієслів стану сприйняття у давньогерманських мовах: а) основною рисою перцептивних дієслів стану є загальне значення сприйняття, тобто «чуттєве осягнення предметів та явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при безпосередній їх дії на органи чуття»; б) своєрідною ознакою ситуації сприйняття є орієнтованість на суб'єкт, який функціонує як основний і як пасивний учасник.

Перцептивні дієслова стану, з одного боку, позначають діяльність, яку породжує діяч і активно та безпосередньо стимулює її, з іншого, суб'єкт є пасивним, тому що подразник впливає на реципієнта, що не витрачає зусиль для його сприйняття; в) суттєвою граматичною характеристикою дієслів сприйняття є перехідність. Вона передбачає, що із двох основних «учасників» дії один виражається в активному реченні формою суб'єкта, другий — формою прямого об'єкта; г) характерним для дієслів на позначення перцептивних процесів є видове значення, яке експлікується формами недоконаного виду, що мають значення «діяти» або «бути у стані», та доконаного — «почати діяти», «діяти протягом якогось часу» й «перестати діяти»: дивитися — подивитися, бачити — побачити, чути — почути, слухати — заслухати, смакувати — посмакувати, нюхати — понюхати тощо; д) сприйняття реалізується в просторі й розгортається в часі. Простір — це загальна форма буття матерії, у якій співіснують та взаємодіють всі елементи матеріального світу. Просторовий локалізатор пов'язує процеси сприйняття з дійсністю; е) специфіка співвіднесеності перцептивних дієслів стану із темпоральною віссю виявляється в тому, що вони обов'язково фіксують певний час. Ідентифікатором цього є здатність дієслів сприйняття сполучатися з конкретизаторами на зразок «увесь день», «протягом двох годин», «хвилину» тощо; є) дієслова сприйняття розрізняються рівнем напруженості, що виражається в давньогерманських мовах їх сполученням з іншими частинами мови, наприклад із прислівниками.

Дослідження валентного потенціалу дієслів сприйняття у давньогерманських мовах дає можливість диференціювати їх на одновалентні, двовалентні та тривалентні типи. Одновалентні дієслова містять достатню семантичну інформацію про суб'єкт і не потребують інших обов'язкових поширювачів для структурної та змістової завершеності речення. Вони породжують двокомпонентну модель елементарних речень структурної схеми Sub + V, напр.: двн.-верхн.-нім. *diu marha ist farprunnan, diu sela stet pidungan* (Muspilli, 63) — «шлунок спалюється, душа стискається». Двовалентні станові дієслова сприйняття відкривають окрім лівобічної суб'єктної правобічну позицію об'єкта, який може бути як облігаторним, так і факультативним компонентом семантично елементарних простих речень структурної схеми Sub + V + Obj, напр.: двн.-верхн.-нім. *Prinnan in pehhe: daz ist rehto paluuic dink* (Muspilli, 25) — «Горять у пеклі за дійсно жажливі

вчинки». Тривалентні дієслова реалізувалися трикомпонентною моделлю речень структурної схеми Sub + V + Obj + Instr / Adv loc / Adv temp + ..., напр.: двн.-ісл. *Heitr ertu, hripudr, ok heldr til mikill; göngumk firr, funi! loði sviðnar, þótt ek á loft berak; brennumk feldr fyr* (Edler Edda, *Grímnismál*, 1) — «Палиш ти мене, могутне полум'я, вогонь, відійди! Тліюче хутро загасити не можу я, палає мій плащ».

Отже, диференціація дієслівних знаків є розгалуженою за своєю структурою, що зумовлено семантико-синтаксичними особливостями дієслова стану. Особлива семантика, своєрідні граматичні властивості, здатність виступати конструктивним центром простого речення і прогнозувати кількісний та якісний склад його компонентів уможливають виділення дієслів сприйняття в самостійний клас. Актуальною й перспективною видається проблема аналізу дієслів стану на позначення сприйняття, їхньої внутрішньої диференціації та реалізації в семантико-синтаксичній структурі речення.

4.3. Базова структура давньогерманського речення

КС — єдина категорія, що характеризується ознаками різних рівнів — психологічного, лексичного, морфологічного, семантичного та синтаксичного [Сильницький, 1974, 71]. Таким чином, маємо підставу описово розглянути КС на рівні синтаксису, синтаксичної конструкції. Конструкція є мовним вираженням, у якому аспект змістового плану не виходить зі значення або форми її складових частин [Філлмор, 1992]. Конструкція — це поєднання слів або групи слів, яким притаманний безпосередній зв'язок. Останній реалізується через поняття валентності. Валентність визначається як здатність мовного елемента (або групи таких елементів) поєднуватися з іншим мовним елементом того ж рівня. При цьому ця здатність зумовлена внутрішніми формально-семантичними властивостями такого елемента (групи елементів) [Касевич, 2011, 95–96].

Станові відношення в давньогерманських мовах не являють собою послідовної системи. Наслідком цієї дилеми є полідефініційність КС та розмитість її меж як категорії. У контексті останніх здобутків граматичних студій (Н. Хомський, Ч. Філлмор, Л. Теньєр, І. Буніятова, В. Касевич, А. Кибрик, О. Мітреніна, Я. Тестелець) увагу привертають питання, пов'язані з аналізом давньогерманських СПК, їх до-

слідження на рівні синтаксису. Для глибшого розуміння відношень між дієсловом та його аргументами, валентних відношень, розташування та типів аргументів у реченнях розглянемо синтаксичні структури СПК давньогерманських мов, послуговуючись теоріями генеративної та функційної граматики. Для дослідження основоположними є такі теорії: теорія керування та зв'язування, Х-штрих теорія, теорія переміщення та теорія керування, тета-теорія, теорія мінімалізму (В. Касевич, А. Кибрик, О. Мітреніна, Л. Теньєр, Я. Тестелець, Ч. Філлмор, Н. Хомський та ін.). Для унаочнення у межах теорій генеративної граматики проаналізуємо давньогерманські СПК, щоб зрозуміти процеси творення давніх конструкцій, породження КС у давніх синтаксичних структурах. Розглянемо цілісні речення, а також окремі дієслівні фрази для повноти розуміння синтаксичних відношень, які відбуваються всередині прадавньої конструкції. Проаналізуємо релевантність породжувальних структур речення в історичному зрізі на прикладі давньогерманських СПК.

Послуговуючись теорією Л. Теньєра [Теньєр, 1988], синтаксичні конструкції можна зобразити у вигляді «дерева» (поняття запозичене із математичної теорії графів). Дерево — графічне уявлення структури конструкції. Так, за теорією Л. Теньєра, вершиною «дерева» є дієслово. Усі інші «гілки» (елементи) дерева підкоряються вершині прямо або опосередковано. Підпорядковані елементи — актанти (функційні одиниці, які відбивають обов'язкові валентності дієслова) та сирконстанти (функційні одиниці, наявність яких відображає факультативні валентності дієслова). Наприклад, у реченні двн.-верхн.-нім. *Bim gisentit, thisu dir sagēn* (Hildebrandslied) — «Я надісланий, тобі це сказати» актантом є «Bim», а сирконстантами виступають «thisu», «dir». Зауважимо, що межа між актантами та сирконстантами не завжди очевидна. Також важливим є те, що згадана вище теорія визнає лише один тип зв'язку — підрядний. Між актантами встановлюється певна ієрархія, можна виокремити актанти різних ступенів: актант I, актант II, актант III. Так, у реченні, напр.: двн.-верхн.-нім. *Ik gehorta dat seggen, dat sih urhettun ænon muotin, Hiltibrant enti Hadubrant untar herium tuem* (Hildebrandslied, 1–3) — «Я чув, це говорили, що піднялися на бій одним духом Хільдебрант та Хадубрант у присутності двох військ», де наявні I актант — «Ik», II актант — «Hiltibrant», III актант — «Hadubrant», є певна актантна ієрархія. Окреслена ієрархія між актантами визна-

чається ступенем їх «необхідності», «значимості». Це залежить від повноти синтаксичної конструкції, напр.: двн.-англ. *þa wæs HroðZare here sped 3yfen* (Beowulf) — «тоді Хродгару була дарована військова вдача» (рис. 4.1).

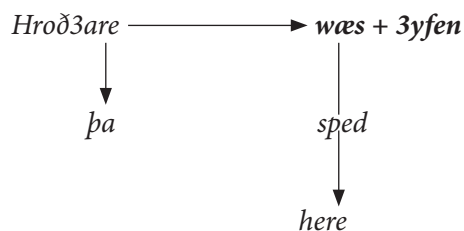

Рис. 4.1. Структура давньогерманського речення в граматиці Л. Теньєра

Актанти та сирконстанти граматики Л. Теньєра близькі до поняття членів речення. Через поняття актанта та сирконстанта можна визначити головні члени речення, а саме: суб'єкт та об'єкт — це актанти, а обставини — це сирконстанти. Актанти та сирконстанти у поєднанні із дієсловом можна об'єднати в поняття «синтаксема», де дієслово виступає як синтаксичне ядро (вершина речення). Так, актантами є *HroðZare* «Хродгару» та *sped* «вдача», сирконстантами — *þa* «тоді», *here* «військова».

Теорія залежностей оперує таксономічними одиницями. Вона ототожнює останні із функційними. Як вершину синтаксичного дерева визнаємо дієслово та його значиму частину. Службові слова при іменниках приймаються як керівні, а самі іменники — як ті, що підпорядковуються. Тобто синтаксичне дерево можна уявити як комплекс залежностей [Касевич, 2011, 99–100]. Ту саму конструкцію, яку ми розглядали перед цим, можна презентувати у теорії залежностей, напр.: двн.-англ. *þa wæs HroðZare here sped 3yfen* (Beowulf) — «тоді Хродгару була дарована військова вдача» (рис. 4.2).

Рис. 4.2 демонструє комплекс залежностей між дієсловом та керівними й підпорядкованими іменниками, прикметниками та прийменниками: *wæs ... 3yfen* «була ... дарована» — (кому?) *HroðZare* «Хродгару» — (коли?) «тоді» — (що?) *sped* «вдача» — (яка?) *here* «військова».

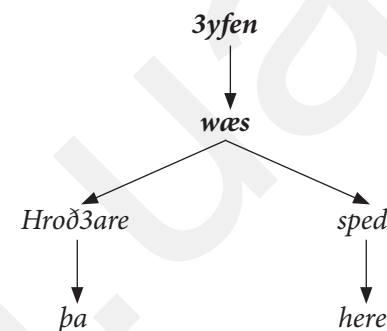

Рис. 4.2. Структура давньогерманського речення в граматиці залежностей

Згідно з головною ідеєю генеративної граматики існує два рівні: глибинної структури та поверхневої структури. Вони пов'язані завдяки трансформаціям, які перетворюють одну глибинну структуру в кілька поверхневих. Згідно зі стандартною теорією, правила структурних складових представлено глибинною структурою речення (лексиконом), що зазнає трансформацій, завдяки яким виникає поверхнева структура [Хомський, 1972]. Синтаксична структура (S) утворює термінальний ланцюг. Тут встановлюється зв'язок не шляхом синтаксичної ієрархії, а послідовного лінійного членування. NP (noun-phrase) визначається в термінах як іменний складник, VP (verb-phrase) — дієслівний складник, N (noun) — іменник, V (verb) — дієслово, VP — дієслівна група (фраза), NP — іменна фраза, AP — прикметникова група, PP — прийменникова група тощо, напр. (рис. 4.3).

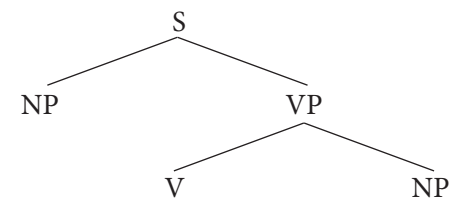

Рис. 4.3. Основні правила підстановки у структурі давньогерманського речення

Графічно на прикладі дієслівної фрази двн.-верхн.-нім. *Guimit heri fona himil zungalo* (Ludwigslied, 5–55) — «**Приходить** військо з небесних висот» це можна уявити у вигляді дерева так (рис. 4.4).

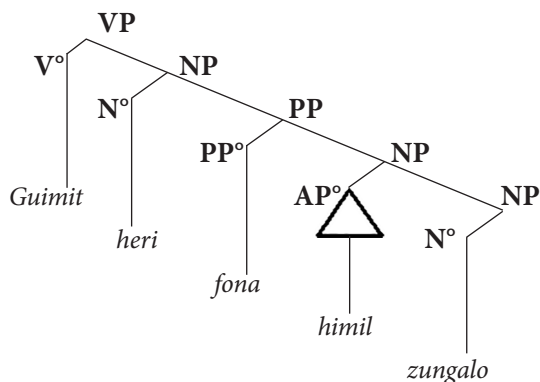

Рис. 4.4. Термінальний ланцюг СПК

Як видно з рис. 4.4, термінальний ланцюг має таку структуру: дієслово *Guimit* «приходить» перебуває в превалювальній позиції та поєднується із іменною фразою *heri* «військо» і прийменниковою фразою *fona* «з», яка, своєю чергою, утворює єдність із іменною фразою *himil zungalo* «небесних висот», що складається із прикметникової фрази *himil* «небесних» та іменної фрази *zungalo* «висот». Зауважимо, що вищезазначена теорія синтаксичних структур дає динамічний аналіз давньогерманського речення, побудований як послідовність кроків з членування речення на його елементи.

Проаналізуємо також СПК із семами пасивності, напр.:

(350) двн.-ісл. *A hans dögum bygdisk Ísland* (Edler Edda) — «В його час **заселялася** Ісландія» (рис. 4.5).

Вершиною є TP (темпоральна група), яка розгалужується на PP (прийменникову групу) а *hans dögum* «в його час» та у керівній позиції перебуває T' (темпоральний показник, який у цьому разі реалізовано теперішнім часом [pres]). Прийменникова група (PP) розподіляється на прийменник у нульовій позиції (P°) A «в» та іменну групу (N'), що розподілено на залежний від іменника займенник

(Spec) *hans* «його» та власне сам іменник (NP) — *dögum* «час». Часова група при цьому породжується дієслівною фразою (VP), яка презентована медіопасивним дієсловом (V°) *bygdisk* «заселялася», що безпосередньо керує іменною фразою (NP) *Ísland* «Ісландія».

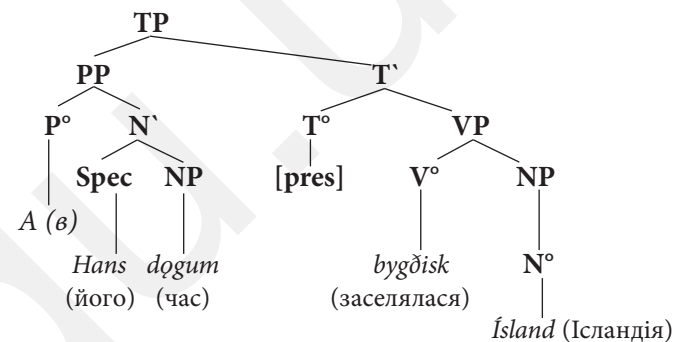

Рис. 4.5. Структура СПК зі значенням пасивності

До цього часу ми зображали дерева без пересуву елементів. Проте слід зазначити, що в генеративній граматиці налічуються три основні варіанти пересуву: пересув питальних груп, пересув вершин та пересув іменних груп. Після пересуву залишаються так звані «сліди». У більш пізніх версіях генетативної граматики (теорія мінімалізму, постгенеративізму) прийнято вважати, що елементи не пересуваються, а копіюються, тож замість сліду в первинній позиції елемента наявна його копія. Синтаксичні дерева розподіляються на фази, і всі пересуви між елементами перетворюються у внутрішні поєднання (копіювання). Дієслово поєднується зі своїми аргументами в результаті певних узгоджень. Для прикладу розглянемо СПК активного стану, напр.:

(351) двн.-ісл. *Hann lađdi gullhring a balit* (Edler Edda) — «Він **поклав** золоту каблучку на похоронне багаття».

У наведеній схемі конструкції активного стану (рис. 4.6) можна спостерігати сліди, що позначені індексом t, для того щоб можна було зрозуміти, де розміщувалася висхідна позиція кожної групи, яка копіювалася. Так, у зазначеному прикладі наявне копіювання дієслова *lađdi* «поклав».

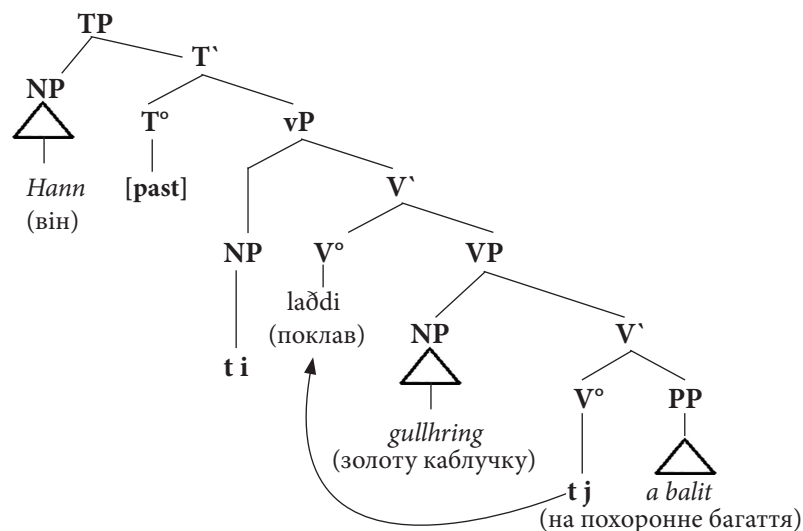

Рис. 4.6. Структура СПК активного стану

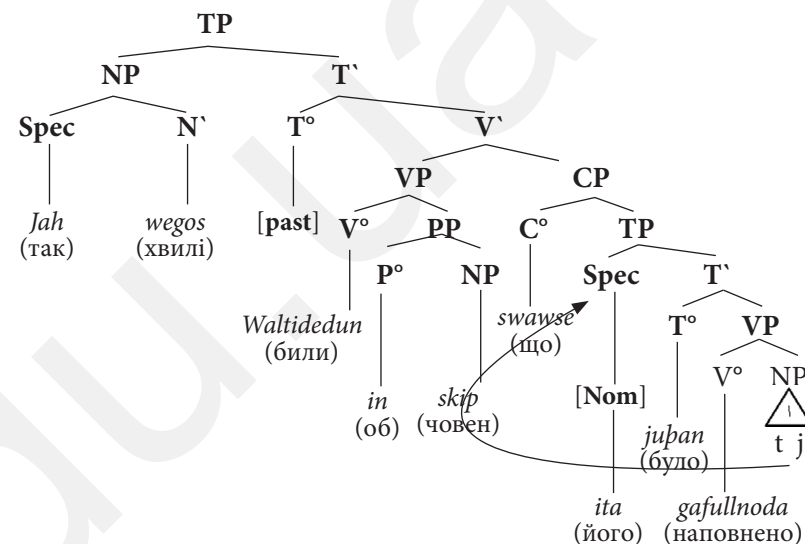

Рис. 4.7. Структура медіопасивної СПК

Далі проілюструємо за допомогою схеми структуру речення медіопасивної СПК готської мови, напр.:

(352) гот. *Jah wegog waltidedun in skip, swawse ita jupan gafullnoda* (Vulfila, Mark IV, 37) — «Так хвилі **били** об човен, що його **було наповнено**», де відбувається копіювання іменної групи (рис. 4.7).

Давньовірхньонімецьку мову, як і більшість мов давньогерманської групи, називають мовою V2, тому що дієслово йде у них у реченні другим. На першому місці може стояти будь-яка інша група: агенс або пацієнс. Як, наприклад, у СПК із AUX «бути / ставати» + PTCP II:

(353) дvn.-врхн.-нім. *Denne uirdit untar in uule afharan* (Nibelungenlied, 39) — «Тоді **буде** між ними бій **розпочато**» (рис. 4.8).

Давньовірхньонімецька мова належить до мов, в яких під час лінеаризації частина вершин розташовується перед своїми позначеннями, а частина — після них. Якщо брати до уваги переміщення дієслова V°— T°— C° і розташування вершин (рис. 4.8), то тут відбувається два копіювання: у вершині та іменній фразі.

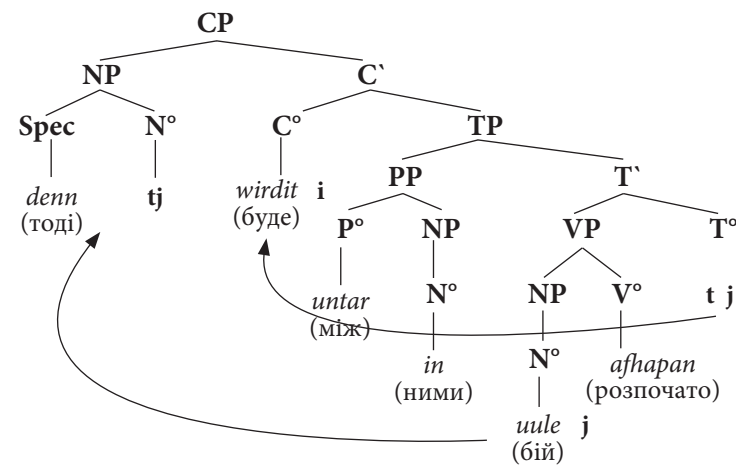

Рис. 4.8. Структура пасивної СПК AUX «бути / ставати» + PTCP II

Наукова розвідка логічно скеровує нас від вивчення поверхневої та глибинної структури речення у царині генеративної граматики до морфосинтаксичних досліджень Р.Д. Ван Валіна у межах референтно-рольової граматики [Ван Валін, 1993], що належать до течії сучасного функціоналізму. Згідно з ідеями референтно-рольової граматики [Ван Валін, 1993, 7], клауза (елементарне речення) складається із кількох прошарків. Перше членування клаузи відбувається на центр та периферію. Всередині центру виокремлюється ядро — дієслово клаузи. За винятком дієслова в центрі є аргументи. Периферія містить інші елементи клаузи — не-аргументи (сирконстанти). Клауза також може охоплювати передцентральну позицію (наприклад, питальні слова). Цю структуру також можна уявити у вигляді дерева, напр.:

(354) двн.-ісл. *Maðr geck ut ok sask um* (Edler Edda, Lokasenna, 14) — «Чоловік **вийшов** та **озирнувся** навколо себе» (рис. 4.9).

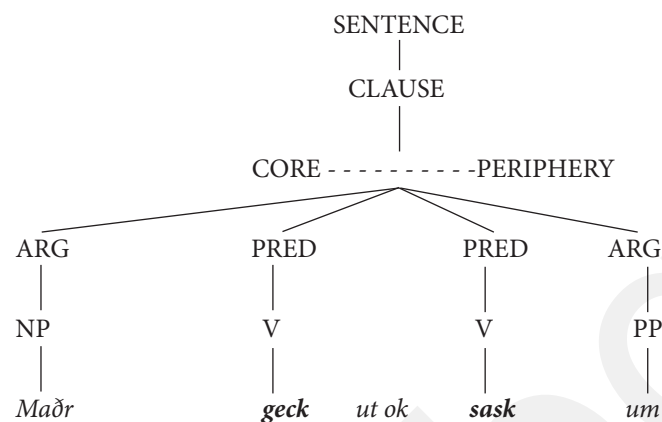

Рис. 4.9. Структура клаузи СПК

Як видно з рис. 4.9, ядром клаузи є дієслова стану *geck* та *sask*, першим аргументом є *Maðr*, на периферії перебуває другий аргумент — *um*. Іменні групи, якщо вони є у реченні, то входять до складу клаузи, але не включені до складу центру. Також варто зазначити, що до кожного прошарку клаузи можна застосовувати оператора (семантично модифікований елемент відповідного прошарку). Так, оператором, що пов'язується із ядром (дієсловом), є стан та вид,

а оператором центру клаузи — модальність. Слід зазначити, що одна і та ж конструкція може мати кілька проєкцій, які характеризують певне висловлювання, напр.:

(355) двн.-сакс. *God alomahchtig forgeben habda* (Heliand, 245) — «Бог **виконав** слово **заповідане**» (рис. 4.10).

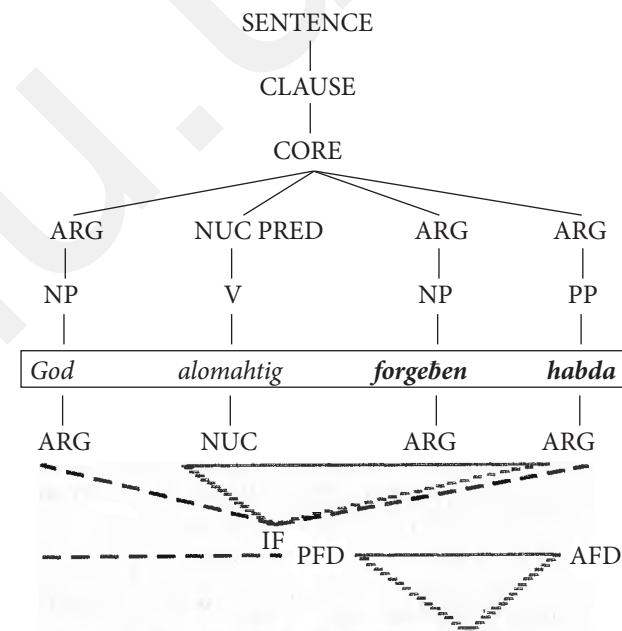

Рис. 4.10. Проекція фокусної структури СПК

Як видно з рис. 4.10, немаркований тип фокусу є дієслівним фокусом, який збігається із дієслівною групою (VP), таким чином відбувається його граматикалізація.

З огляду на зазначене можемо дійти висновку про те, що синтаксичні структури давньогерманських СПК, розглянуті нами на прикладі дерев, продемонстрували відношення між вершиною та залежними елементами у СПК, можливі пересуви або копіювання. Також було здійснено аналіз структури клаузи та її проєкцію. На прикладі синтаксичних дерев стає очевидно, що дієслово утворює ядро-основу, породжуючи інформаційну структуру давньогерманського речення.

4.4. Семантична модель станової пракатегорійної конструкції давньогерманських мов

Антропоцентризм зумовлює нове осмислення онтологічного статусу дієслова стану і необхідність вивчення його у контексті когнітивного та семантичного підходів. Дієслово — головний член речення [Небольсіна, 2006], і якщо в останньому є дієслово, то воно завжди виступає його центром. Тому в такому реченні обов'язково є дія, процес, стан, подія, дійові особи (учасники) та обставини (ситуація) [Zoltán, 1982, 117–118].

Дієслово стану як найважливіший структурний елемент мови має плазмову природу: у ньому поряд з визначеним семантичним ядром є розмите за різними лініями поле (на зразок розтікання плазми) [Лебедева, 1999, 3]. У сучасному тлумаченні закріпилося уявлення про дієслово стану, яке є носієм інформації про певну ситуацію, що триває в часі й просторі та описує взаємовідношення учасників у конкретній ситуації. Ми дотримуємося думки про те, що для розкриття сутності природи КС та дієслова стану як важливого реалізатора розвитку КС у давньогерманських мовах найбільш прийнятною є теорія поліситуаційного аналізу, розроблена Н. Лебедевою [Лебедева, 1999].

Дослідниця вважає, що з тілом знака дієслівної одиниці асоціюється динамічна, змінна в часі ситуація, компоненти й ознаки якої переходять одне в інше [Лебедева, 1999, 13]. При цьому поліситуативність Н. Лебедева розуміє як семантико-функціональну, когнітивно-мовну категорію, що характеризується специфічним планом змісту і має різні способи вираження, які у своїй сукупності також досить неоднозначні [Лебедева, 1999, 35].

Динамічний аспект світовідбиття передбачає подієву концептуалізацію дійсності: важливою є сегментація останньої на події, а не предмети, з акцентом не стільки на просторові параметри, скільки на часові, на ідею зв'язків і відношень, а не на атомізм, згідно з яким дослідники з історії окремих слів прагнули виявити загальні типи зміни значень, а при розгляді причин і природи цих змін зосереджували увагу переважно на позамовних принципах. Насамперед цей методологічний орієнтир виявився в посиленому інтересі до всього, що має відношення до процесу, стану, отже — і до дієслова стану. У класичному тлумаченні стан — це перехід (або трансформація)

з одного стану в інший. Перший компонент цього відношення можна назвати початковим станом, а другий — наступним. Такий порядок простежується в інтерпретації світу як перехід одних подій і ситуацій в інші, як зв'язок одних подій і ситуацій з іншими [Падучева, 2004].

Дієслово стану є тією частиною мови, яка найбільш придатна для номінації динамічних фрагментів світу. План змісту, що співвідноситься з дієслівною формою, становить поліситуативний, поліподієвий, поліпропозиційний комплекс. Тому цей підхід Н. Лебедева [Лебедева, 1999] трактує як ситуативно-подієво-пропозиційний. Ситуативний складник цього комплексу відображає бачення динамічного фрагмента світу як зміну ситуацій. Подієвий — у кожній ситуації може бути кілька подій різного масштабу. І нарешті, події та ситуації мають пропозиційну структуру. Модусні й модальні станові смисли також можуть бути презентовані як пропозиційні структури.

Розроблений Н. Лебедевою ситуативно-подієво-пропозиційний метод допоможе у реконструкції давньогерманської СПК, оскільки є подібним до аналізу сценаріїв і ситуацій, які характеризуються глибиною розкриття шарів дієслівних смислів, що передбачають врахування ознаки динамічності дієслівного змісту. План змісту дієслівного знака розглядають як засіб «передачі зміни одних станів іншими, оскільки він містить інформацію і про перше, і про друге» [Лебедева, 1999, 28] і може бути представлений як поліситуативний комплекс. При цьому за дієсловом закріплено здатність відображати принципово нелімітований, багаторівневий ситуативно-подієвий простір [Лебедева, 1999, 32].

Зазначимо, що СПК є відкритою одиницею плану змісту зі складною структурою, що охоплює різні станові ситуації (пропозиції), марковані лексичним і морфемно-дериваційним елементами плану вираження дієслова. СПК має польову структуру, що включає асертивну (виокремлену) частину (лексикалізовану ситуацію, що містить елементи, які потрапили в комунікативний фокус мовця), і периферійні, що складаються із суміжних ситуацій (ретроспективних, перспективних, паралельних) (рис. 4.11).

На мікрорівні і ядерний, і периферійний компоненти СПК сегментуються на мікроситуації, представлені комплексом пропозицій, що відбивають динаміку перебігу ситуації та зміну власти-

востей її учасників. Це нагадує структуру функційно-семантичного поля (за О. Бондарком) або структуру концептів, які аналізують за ядерно-периферійним принципом чи центрально-периферійним, коли виділяють статичний центр концепту та рухливу, гнучку периферію [Орендарчук, 2010].

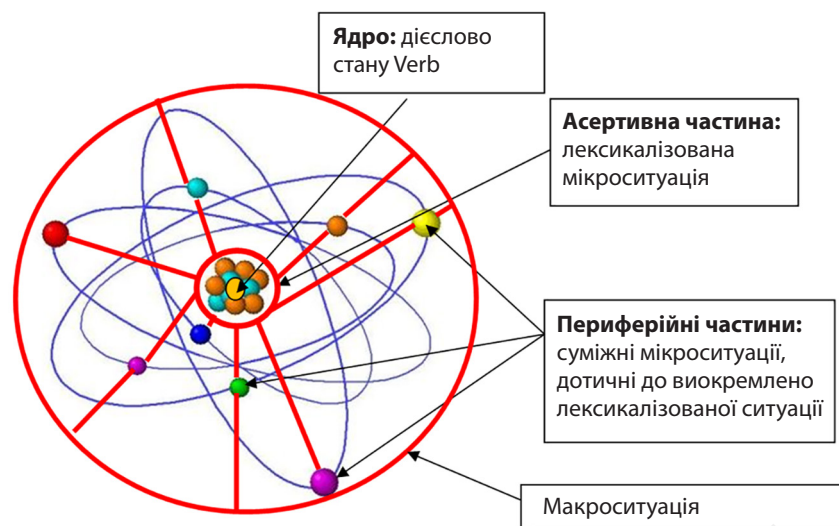

Рис. 4.11. Молекулярна структура СПК

Денотативна структура дієслівної семантики вміщує ядерну, асертивну ситуації, а на ментальному рівні — імплікативні, пов'язані з ними суміжні конситуації (ближню, дальню і крайню периферію). СПК дає змогу розглядати відбитий у свідомості носіїв мови динамічний фрагмент дійсності у трьох масштабах: лексикалізованої ситуації стану, мікроситуації стану та макроситуації стану.

Масштаб лексикалізованої ситуації стану — це масштаб, при якому одній події відповідає закріплена певною мовною нормою лексема (дієслово стану), яка називає цю подію.

Лексикалізований масштаб стану передбачає розгляд того обсягу позамовної дійсності, який потрапив у комунікативний фокус мовця й асоціюється з дієслівною лексемою. Це і є ядро СПК. На цьому рівні здійснюється дослідження актантно-дієслівної структури

пропозиції. У мікромасштабі в дослідницький фокус потрапляють станові мікроситуації (фази, корпускули, операціональні елементи, ознаки фаз й елементів), з яких складається денотативна структура лексикалізованої ситуації. Зрозуміло, що рівень сегментації ситуації може бути різним. До макромасштабу потрапляє не лише лексикалізована ситуація, а й суміжні конситуації [Кустова, 2004], пов'язані з нею просторовими, хронологічними, логічними (причиново-наслідковими, цільовими), модально-модусними та іншими відношеннями, які зазвичай є імплікативними. Аналізовані денотативні структури СПК мають комплексний вимір, структура яких — це складне системне утворення поліпропозиціонального характеру, пов'язане різними елементами. СПК має відкритий характер, зумовлений польовою організацією її структури: наявністю ядра (у якому можна виділити своє ядро і периферію) і периферії, гнучкої до різних ситуацій пристосовувань. Чим далі від ядра, тим ланцюжок стає більш розгалуженим. Мікроситуації можуть також сегментуватися. Отже, аналіз денотативної семантики СПК дає змогу уявити план змісту КС у вигляді складної, багат шарової, розгалуженої структури, включити його в систему взаємовідношень на трьох рівнях: 1) лексикалізованої ситуації; 2) мікроситуації і 3) макроситуації. Багат шаровість мовних значень перетворює їх зі статичних картинок у динамічно розгорнуті сценарії, різні фази яких описують різні етапи розвитку ситуації. У процесі утворення синтагматичних ланцюгів вилучені з пам'яті мовні фрагменти модифікуються, адаптуючись один до одного; вони підлягають різним когнітивним операціям підміни одних компонентів у складі з іншими, контамінаціям тощо [Лебедева, 1999, 14].

Із погляду когнітивної семантики у дієсловах стану в згорнутому вигляді закладена вся структура динамічної ситуації, у якій зафіксовані знання носіїв мови про фізичний, психічний та інші стани суб'єкта, умови й характер ситуації, у якій суб'єкт виявляє свій стан. Наш опис характеризується застосуванням ситуативно-подієво-пропозиціонального методу представлення дієслівної семантики, який подібний до аналізу сценаріїв і ситуацій, з притаманною йому глибиною розкриття шарів станових дієслівних смислів, що передбачають врахування ознаки динамічності.

Асертивна частина СПК має структуру, схожу на структуру молекули (рис. 4.12).

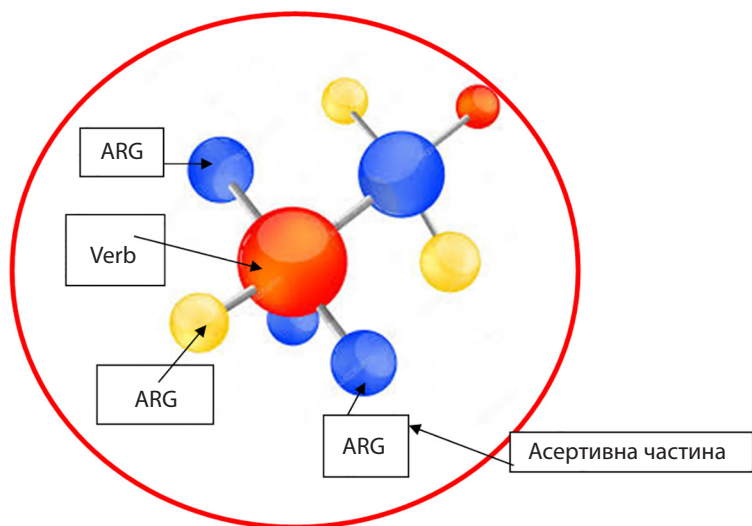

Рис. 4.12. Молекулярна структура асертивної частини СПК

Ядром, центром асертивної частини СПК тут виступає Verb (дієслово стану), що описує станові відношення між ARG (аргументом 1: суб'єктом, агенсом) та ARG (аргументом 2: об'єктом / об'єктами, пацієнтом / пацієнсами); станові відношення пов'язуються з периферійною частиною — наступною мікроситуацією (іншою асертивною частиною); сукупність станових мікроситуацій складає макроситуацію.

Словникова характеристика дієслова стану складається із одного чи кількох «тлумачень значень», тобто йдеться про лексикографічне пояснення дієслова. Дієслово є основою для породження глибинної структури речення. Так, модель породження речення складається із таких компонентів: P — дієслово (ядро, предикатна рамка, визначає стан справ, ситуацію); S — оператори (сателіти предиката, містять інформацію, що виражена лексично (місце, спосіб дії)); клауза (компонент глибинної структури речення, правила вираження, які забезпечують перехід від глибинних структур до поверхневих); лексикон (фразеологізми, ідіоми тощо) [Касевич, 1991, 159–161]. Синтаксичний компонент визначає безліч абстрактних формальних об'єктів, кожен з яких включає цілком суттєву інфор-

мацію для однієї інтерпретації речення, тоді як семантичний компонент визначає семантичну інтерпретацію речення та співвідносить структуру, що породжується синтаксичним компонентом, з відповідною семантичною репрезентацією [Хомський, 1972, 20]. Дієслівна фраза — це висловлювання, в яке можна підставляти аргументи. Якщо аргумент один — то дієслово виражає його властивість, якщо більше — то відношення між аргументами (Н. Хомський, О. Мітренина, А. Кибрик, В. Касевич, Я. Тестелець).

Згідно із семантичним визначенням форми КС реалізуються різні відношення дієслівної дії до його суб'єкта та об'єкта. У синтаксичних визначеннях стверджується, що форми КС виражають різні валентні відношення компонентів речення; немаркована форма КС вказує на першопочаткове синтаксичне вживання дієслова, форми похідних станів — на зміни першопочаткового синтаксичного використання. За семантико-синтаксичними визначеннями форми КС виражають одне і те ж відношення між суб'єктом та об'єктом, однак при кожній формі стану суб'єкт та об'єкт реалізуються різними членами речення.

Виникає питання: які відношення між складовими представлені на рівні речення? На цьому рівні існує семантичний (тема-тичний) тип відношень — тета-ролі. Глибинна структура речення при цьому презентована валентностями між дієсловом та його аргументами. Таким чином кожна іменна група є агенсом дієслова у реченні та перебуватиме в позиції зовнішнього аргумента, тобто всередині дієслівної групи. І, як наслідок, перехідне дієслово має у своїй актантній структурі два аргументи — зовнішній та внутрішній — у різних позиціях. Глибинна структура є відображенням валентності. Пор.: іменна група *Der Mechaniker* у німецькому реченні активного стану «*Der Mechaniker repariert ein Auto*» та пасивного «*Das Auto wird von dem Mechaniker repariert*» є пацієнтом дієслова в обох випадках і, як наслідок, займає одну й ту ж структурну позицію в глибинних структурах цих речень. Для того щоб утворити пасивну конструкцію, додаток має переміститись у позицію поверхового суб'єкта, а наявність багаторівневого аналізу дасть змогу зберегти глибинні семантичні відношення між об'єктом і дієсловом. Такий підхід дає можливість обґрунтувати як глибинну семантичну схожість подібних речень, так і їхні поверхові граматичні відмінності.

У контексті граматики активну чи пасивну конструкцію також можна розуміти як кодування певної пропозиції. Пор. активна конструкція переходить в пасивну і навпаки, напр., нім.:

- a) *dass der Angeklagte den Tresor aufgebrochen hat*;
- b) *dass der Tresor aufgebrochen wurde*;
- c) *dass der Tresor von dem Angeklagten aufgebrochen wurde*;
- d) *dass dem Täter geholfen wurde*;
- e) *dass der Richter in gedacht wurde*.

Спираючись на наведені вище приклади, німецький лінгвіст Ф. Слотта [Slotta, 2011, 38] фіксує такі варіанти переходу активного стану в пасивний і навпаки:

1) нім. *Agensunterdrückung* (укр. «підпорядкування агенсу») у прикладі b) агенс блокується; хоча на перший погляд відбувається порушення тета-критерію, конструкція все ж залишається граматично завершеною;

2) нім. *Akkusativabsorption* (укр. «абсорбція, або поглинання, АСС») у процесі генералізації дієслова при відсутній ролі агенса іноді може не призначатися АСС для суміжного позначення;

3) нім. *Kasusfilter* (укр. «відмінковий фільтр») — класична номінальна фраза NP має відмінок. Однак номінальна фраза *den / der Tresor* не отримує у вербальній фразі (VP) відмінка. З цієї причини вона рухається у напрямку позиції специфікатора IP (SpecIP-Position) і отримує NOM;

4) агенс може реалізуватися через вільний прислівниковий додаток (нім. *adverbiale Ergänzung*). Номінальна фраза NP *dem Angeklagten* отримує DAT не від дієслова, а від прийменника *von*;

5) нім. *Lexikalische Kasus* (укр. «лексичні відмінки») — на них не впливає абсорбція АСС, оскільки вони не належать до певної структурної позиції, а зумовлені лексиконом. Йдеться про те, що лексичний відмінок «переживає» пасивацію [Slotta, 2011, 38].

Принагідно нагадаємо, що дієслово описує певну ситуацію: дію, стан. Для цього йому необхідні аргументи — учасники ситуації, яку вони зображують. Дієслово перебуває у постійному відношенні до своїх аргументів [Касевич, 2011, 133]. За кількістю аргументів О. Митренина [Митренина, 2012, 57] дієслова у СПК давньогерманських мов можна поділити на:

1) однокомпонентні, напр.: двн.-ісл. *Hefn þú vár* (Snorra Edda) — «Помстись за нас»;

2) двокомпонентні, напр.: двн.-англ. *þær wearþ Ordheh cyninzes bezn ofsæzen* (Коттонська хроніка) — «там був вбитий Ордтех, слуга короля»;

3) трикомпонентні, напр.: двн.-верхн.-нім. *Thaz skef in mittemo seeiue uuas giuorphozzit mit then undon* (Tatian, 81, 1) — «Корабель на середині моря був закиданий хвилями»;

4) безкомпонентні (нульові, які не потребують аргумента), напр.: двн.-ісл. *Takask* (Snorra Edda) — «мати успіх».

Аргументи теж класифікуються за семантичними ролями, які вони виконують у реченні. Слід зазначити, що такі семантичні ролі перебувають в опозиції. Аргументам приписують різні ролі [Митренина, 2012, 58]: *Agent / Агенс* — той, хто свідомо здійснює дію, напр.: двн.-верхн.-нім. *Diu Martha ist farbrunnan* (Nibelungenlied, 39) — «Марта скоїла гріх»; *Patient / Пацієнс* — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан, напр.: двн.-ісл. *var þá Geirroðr til konungs tekinn* (Edler Edda, Grm., 14) — «Був тоді Гейорд обраний королем»; *Experienter / Експерієнцер* — той, хто «відчуває» певний емоційний, екзистенційний або ментальний стани, напр.: двн.-сакс. *So uuít an uncro iugudi gígirnan ni mohtun* (Heliand, 148) — «Якщо ми були не спроможні це зробити у молоді роки»; *Goal / Мета* — елемент, у напрямі якого здійснюється дія, напр.: двн.-верхн.-нім. *tohter ubilo von themo tiuuale giueigít ist* (Tatian, 85) — «дочка моя важко мучитиметься дияволом»; *Source / Джерело* — елемент, що є висхідним пунктом руху або джерелом отримання чогось, напр.: гот. *Þarei maþa ize ni gaswiltiþ jah fon ni af huapniþ* (Vulfila, Mark IX, 44) — «і вогонь не погасне»; *Location / Місце* — місцезнаходження елемента, напр.: двн.-ісл. *Hann laðdi gullhring a balit* (Edler Edda) — «Він поклав золоту каблучку на похоронне багаття»; *Benefactive (бенефіціант)* — той, хто отримує профіт від дії або стану, напр.: двн.-ісл. *Ðorsteihn var þaðan ut leiddr med godum gjofum* (Edler Edda, Hyndluljóð, 30) — «Торстейн був потім відпущений з гарними подарунками».

Для того, щоб показати, яку тета-роль аргумент отримує у реченні, можна використати індекси: агенс — джерело — *i*, тема — *j*, мета — бенефіціант — *k*, напр.: двн.-ісл. *Hann (i) laðdi gullhring (j) a balit (k)* (Edler Edda) — «Він поклав золоту каблучку на похоронне багаття». Здебільшого однозначно визначити тета-роль неможливо, оскільки аргумент може мати безліч ролей. Альтернативний підхід

спирається на поняття «тета-роль», коли аргумент може поєднувати кілька тематичних ролей, що стосуються одного учасника ситуації. Зауважимо, що тета-теорія встановлює не тільки перелік тета-ролей різноманітних аргументів, а й визначає, якому аргументу, яка саме роль дістанеться. Наприклад, роль агенса може отримати тільки суб'єкт, а прямий додаток — лише роль пацієнса. Цікавим є той факт, що у будь-якій становій конструкції (активній, пасивній, реверсивній тощо), де є суб'єкт та об'єкт, ролі агенса й пацієнса розподіляються аналогічно. Якщо йдеться про експерієнцера та пацієнса, то суб'єкт отримує завжди першу роль, а прямий об'єкт — другу.

Отже, кожному дієслову стану приписуються певні семантичні ролі або тета-ролі. Роль першого ярусу — «тематичні відносини». Р. Д. Ван Валін пропонує таку схему тематичних відносин: агенс — ефектор — експерієнцер — місце — тема — пацієнс. Згідно з думкою науковця, так звана тема — це учасник, який, як і пацієнс, підлягає стану, але не змінює його радикально. Р. Д. Ван Валін уніфікує відповідність дієслів тематичним відношенням таким чином, напр.: 1) локативний стан — «перебувати» — тематичні відношення «хто: тема; де: місце»; 2) не-локативний стан — «бачити» — тематичні відношення «хто: експерієнцер; кого: тема»; 3) діяльність: контрольована («плакати»; тематичні відношення «хто: агенс) або неконтрольована («бігти»; тематичні відношення «хто: агенс») [Ван Валін, 1993, 39–41].

Визначення макроролей необхідне, оскільки в активному стані агенс, ефектор, експерієнцер та місце виступають як суб'єкт, а пацієнс, тема, місце й експерієнцер — як прямий об'єкт. Між макроролями панує ієрархія. Це можна продемонструвати у такий спосіб (рис. 4.13).

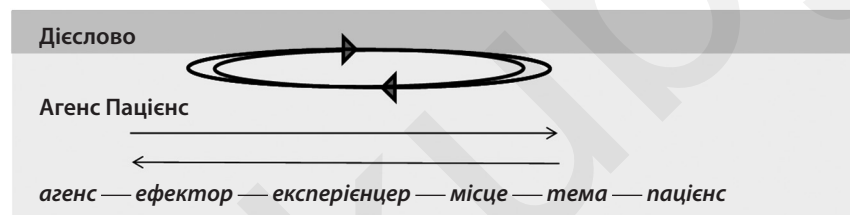

Рис. 4.13. Ієрархія макроролей [Ван Валін, 1993, 44]

Макроролі являють собою так званий інтерфейс між тематичними та синтаксичними відношеннями. Наведемо зразок аналізу структури дієслівної конструкції й продемонструємо різні типи дієслівно-аргументних станових відношень, які виникають у межах однієї СПК на прикладі досліджуваних нами давньогерманських мов.

Розглянемо СПК на позначення емоцій, напр.:

(356) двн.-англ. *Bonne bioð abrocene, on ba healfe aḍsweord eorla; syððan Ingelde weallað wælniðas, ond him wiḥlufan æfter cearwælmum colran weorðað* (Beowulf, 2065) — «У батьківському краї **підє розлад, обіцянки порушуються, ненависть** у серці Інгельда **спалахне**, а до дружини **кохання** у ньому **захолоне**»; у асертивній частині ядром виступає дієслово стану *wælniðas* «спалахне», лексикалізована ситуація презентована сполученням дієслова стану *wælniðas* «спалахне» + аргумента *syððan* «ненависть», мікроситуацією тут є становий процес із вказівкою на позначення його локалізації — аргумент: *Ingelde weallað* «у серці Інгельда», макроситуація при цьому — це поєднання трьох суміжних мікроситуацій, які описують процес неминучого розгортання подій: *Bonne bioð abrocene* «у батьківському краї підє розлад» + *on ba healfe aḍsweord eorla* «обіцянки порушуються» + *syððan Ingelde weallað wælniðas* «спалахне ненависть у серці Інгельда». У зазначеному прикладі в асертивній частині фокусується подія «першотворення стану ненависті». На периферії аналізованої нами клаузи перебуває інша клауза, мікроситуація наслідку стану — *ond him wiḥlufan æfter cearwælmum colran weorðað* «а кохання до дружини захолоне у ньому». Асертивна частина — *Bonne bioð abrocene, on ba healfe aḍsweord eorla; syððan Ingelde weallað wælniðas* «у батьківському краї підє розлад, обіцянки порушуються, спалахне ненависть у серці Інгельда» вступає у причинно-наслідкові станові відношення із периферійною частиною — *ond him wiḥlufan æfter cearwælmum colran weorðað* «а кохання до дружини захолоне у ньому». Отже, макроситуацію запропонованої СПК можна описати як конфронтуючі станові відношення, при яких «стан ненависті» перемагає «стан кохання».

Також проаналізуємо тета-ролі в окремій клаузі, поданої вище конструкції. Наведемо приклад поєднання дієслова *wælniðas* «спалахне» із аргументами у клаузі, визначивши їхні тета-ролі: двн.-англ. *syððan Ingelde weallað wælniðas* «ненависть у Інгельда серці **спалах-**

не», де: *Agent* / Агенс — той, хто свідомо здійснює дію: *syððan* «ненавись»; *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан: *Ingelde* «Інгельд»; *Experienter* / Експерієнцер, той, хто «відчуває» певний стан: *weallað* «серце»; *Goal* / Мета — елемент, у напрямі якого здійснюється дія: *weallað* «серце»; *Source* / Джерело — елемент, що є висхідним пунктом руху або джерелом отримання чогось: *syððan* «ненавись»; *Location* / Місце — місцезнаходження елемента: *weallað* «серце»; *Benefactive* (бенефіціант) — той, хто отримує профіт / антипрофіт від дії або стану: *Ingelde* «Інгельд».

СПК на позначення екзистенційного стану, напр.:

(357) двн.-ісл. *Sem mærin kenndi at hann móðisk, þá mælti hon: «Unnasti» kvað hon, «drekki drykk þinn, því at ek kenni at þú móðisk»* (Edler Edda) — «Коли дівчина помітила, що він був стомлений, сказала: випий (свій напій), оскільки я відчуваю, що ти втопився»; в асертивній частині ядром у цьому разі виступає дієслово стану *móðisk* «втомитися», лексикалізована мікроситуація — *hann móðisk* «він втопився» є констатацією стану, а наслідком відчуття спостерігача за станом головного персонажа виступає наслідкова периферійна клауза-мікроситуація: «*Unnasti» kvað hon, «drekki drykk þinn, því at ek kenni at þú móðisk»* «випий (свій напій), оскільки я відчуваю, що ти втопився». Цьому процесу передувала периферійна частина конструкції — *Sem mærin kenndi at hann móðisk, þá mælti hon* «Коли дівчина помітила, що він був стомлений, сказала...». Отже, запропонована конструкція позначатиме макроситуацію зі становим відношенням «втома».

Також проаналізуємо й розподіл тета-ролей у клаузі *...drekki drykk þinn, því at ek kenni at þú móðisk* «...оскільки я відчуваю, що ти втопився»: *Agent* / Агенс — той, хто свідомо здійснює дію: *þinn* «я»; *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан: *ek* «ти»; *Experienter* / Експерієнцер — той, хто «відчуває» певний стан: *þinn* «я».

СПК на позначення екзистенційного стану, напр.:

(358) двн.-сакс. *Thar sculun mi farcopon undar thea craftigon thiod, helidos te theru heri; thar uuerðat mina hendi gebundana, faðmos uuerðad mi thar gefastnod* (Heliand, 3525–3533) — «Там, серед цих владноможних людей, воїни-герої продадуть мене начальникам, мені зв'яжуть руки, в кайдани будуть мої руки закуті»; ядром виступає дієслово стану *uuerðat gebundana* «будуть зв'язувати», лексикалізованою си-

туацією є асертивна частина: *thar uuerðat mina hendi gebundana* «мені зв'яжуть руки», яка поєднується із периферійною, що описує наслідок відчуття стану — *faðmos uuerðad mi thar gefastnod* «в кайдани будуть мої руки закуті». Підґрунтям виникнення стану подразнення тіла є периферійна ситуація — *Thar sculun mi farcopon undar thea craftigon thiod, helidos te theru heri* «Там, серед цих владноможних людей, воїни-герої продадуть мене начальникам». Отже, аналізована СПК описує макроситуацію зі становим значенням «подразнення тіла», «спричинення тілесної шкоди». Тета-ролі в клаузі із семами пасивності *faðmos uuerðad mi thar gefastnod* «в кайдани будуть мої руки закуті» є такими: *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан: *mi thar* «мої руки»; *Goal* / Мета — елемент, у напрямі якого здійснюється дія: *faðmos* «в кайдани»; *Location* / Місце — місцезнаходження елемента: *faðmos* «в кайдани».

СПК на позначення екзистенції, напр.:

(359) двн.-ісл. *Þaðan beið þengill konnung, unz þingat kómu halir hundmargir ór Heðinseyju* (Edler Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 22) — «там чекав конунг прибуття раті незліченної з острова Хедінсей»; де ядром виступає дієслово *beið* «чекав», асертивною частиною є сполучення — *beið konnung* «чекав конунг», периферійною частиною виступає мікроситуація — *unz þingat kómu halir hundmargir ór Heðinseyju* «прибуття раті незліченної з острова Хедінсей», макроситуація описує сему «очікування». Тета-ролі реалізуються таким чином: *Agent* / Агенс — той, хто свідомо здійснює дію: *konnung* «конунг»; *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певні дію або стан: *halir* «рать»; *Experienter* / Експерієнцер — той, хто «відчуває» певний стан: *konnung* «конунг»; *Goal* / Мета — елемент, у напрямі якого здійснюється дія: *halir* «рать»; *Location* / Місце — місцезнаходження елемента: *Þaðan* «там»; *Benefactive* (бенефіціант) — той, хто отримує профіт / антипрофіт від дії або стану: *halir hundmargir* «рать незліченна».

СПК на позначення ментального стану, напр.:

(360) гот. *Jah ni lailot, ei hvas þairhberi kas þairh þo alh* (Vulfila, Mk. XI, 16) — «І він не дозволяв, щоб хто-небудь переносив будь-яку річ через храм», яка в асертивній частині має центр (ядро) — дієслово стану *lailot* «дозволяти», центр дієслівної конструкції, своєю чергою, сполучається з елементами *Jah ni lailot* «І він не дозволяв», подана асертивна лексикалізована мікроситуація поєднується із перифері-

йною частиною — *ei hvas þairhberi kas þairh þo alh* «щоб хто-небудь переносив будь-яку річ через храм», яка сполучається з асертивною частиною — становим відношенням «заборона» й утворює цілісну макроситуацію. Тета-ролі виокремлюємо такі: *Agent* / Агенс — той, хто свідомо здійснює дію: *Jah* «він»; *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан: *hvas* «хто-небудь»; *Goal* / Мета — елемент, у напрямі якого здійснюється дія: *kas þairh* «будь-яку річ»; *Location* / Місце — місцезнаходження елемента: *þo alh* «через храм»; *Benefactive* (бенефіціант) — той, хто отримує профіт / антипрофіт від дії або стану: *hvas* «хто-небудь».

СПК на позначення ментального стану, напр.:

(361) двн.-сакс. *Thea liudi forstodum, that he thar habda gegnungo godcundes huat forsehen selbo* (Heliand, 187–189) — «Люди зрозуміли, що він отримав знак від Бога сам»; має у центрі дієслово стану *forstodum* «розуміти», яке поєднується з асертивною мікроситуацією у конструкції *Thea liudi forstodum* «люди зрозуміли». Презентована асертивна мікроситуація сполучається із периферійною мікроситуацією *that he thar habda gegnungo godcundes huat forsehen selbo* «що він отримав знак від Бога» з пояснювальним становим відношенням «розуміння ситуації» й разом вони утворюють станову макроситуацію «осяжність думки». Тета-ролі мають такий розподіл: *Agent* / Агенс — той, хто свідомо здійснює дію: *liudi* «люди»; *Patient* / Пацієнс — елемент, який «відчуває на собі» певну дію або стан: *he* «він»; *Experiencer* / Експерієнцер — той, хто «відчуває» певний стан: *selbo* «сам»; *Goal* / Мета — елемент, у напрямі якого здійснюється дія: *gegnungo godcundes* «знак від Бога»; *Source* / Джерело — елемент, що є висхідним пунктом руху або джерелом отримання чогось: *gegnungo* «знак».

Отже, СПК у давньогерманських мовах за структурою уподібнюється будові молекули з асертивною частиною: центром, ядром, залежними елементами та периферійними частинами, які сукупно утворюють з певною кількістю мікроситуацій макроситуацію — систему, певний стан, який не є статичним. Дослідження давньогерманських текстів та добір різних варіацій СПК дає можливість виокремити різні станові значення з урахуванням, по-перше, змісту дієслів стану та, по-друге, різних дієслівно-аргументних відношень, що виникають безпосередньо у давньогерманській СПК на момент мовлення.

У річищі «перевернутої синхронії» реалізовано два напрями дослідження КС давньогерманських мов. Перший передбачав виявлення й зіставлення факторів, які зумовлюють морфосинтаксичні зміни КС у межах мовного ареалу, другий — пошук нових універсалій, пов'язаних зі становленням КС у германських мовах.

Перший передбачав виявлення й зіставлення факторів, які зумовлюють морфосинтаксичні зміни КС у межах мовного ареалу. Він ґрунтувався на багатій спадщині порівняльно-історичного мовознавства, у тому числі на вченні молодогограматиків та інших лінгвістів попередніх століть. До уваги також прийнято найкращі здобутки сучасних лінгвістичних студій. Крім того, цей напрям передбачав зовнішній опис парадигми КС, метою якого стало відновлення попереднього етапу розвитку граматичної підсистеми, тобто через аналіз підсистеми в її сучасному стані; встановлення шляхів подальшої граматикизації категорій.

Другий напрям дослідження КС давньогерманських мов мав на меті пошук нових універсалій, пов'язаних зі становленням КС у германських мовах.

Результати типологічних досліджень специфіки виникнення й розвитку КС давньогерманських мов суттєво розширили уявлення про функціонування КС германських мов, дали змогу визначити асиметричність станових опозицій всередині парадигми. Ключовими знахідками у вивченні парадигми КС стали: поділ її на стани (актив, реверсив, пасив, реципрок, медіопасив тощо), визначення типології станових конструкцій, їхні кількісні показники та різний ступінь граматикизації у досліджених давньогерманських мовах.

Дослідження, здійснене відповідно до поставленої мети і завдань, дало змогу визначити конкретні реалізатори розвитку КС у давньогерманських мовах. Реалізатором у нашому розумінні став процес виокремлення певного явища із системи подібних. Це за-

сіб, за допомогою якого елементи мовної системи співвідносяться з дійсністю мовного спілкування, тобто елемент мови наділяється певною функцією, розкривається його реальне значення у контексті. У нашій інтерпретації реалізатор розвитку КС стає одночасно експліцитною й імпліцитною формами, тією наявною рушійною силою, тим потенціалом, який на різних рівнях мовної системи набуває найвищого прояву для того, щоб виступити вектором у процесі генези.

У ході дослідження доведено, що КС давньогерманських мов притаманні дивергентні та конвергентні ознаки становлення. У сукупності ареальні конвергентні та дивергентні особливості зумовлюють процес мовних зрушень всередині парадигми КС. Цей процес відбувається на основі поступової розбіжності, у генезі, у динамічній синхронії. Схарактеризовано типологічний, конструкційний та лексичний рівні КС давньогерманських мов. Типологічний рівень КС у давньогерманських мовах представлено активним станом (усі досліджувані нами давньогерманські мови), медіопасивом (готська мова); реліктами медіопасиву (давньоанглійська мова); рефлексивом, інгресивом, реципроком (давньосаксонська мова); інертивом (бездіяльнісний стан), рефлексивом, реципроком (давньоісландська мова); зародками пасивного стану, інертивом та рефлексивом (давньовірхньонімецька мова).

У давньогерманський період ще не були остаточно сформовані станові граматичні конструкції, тому реалізаторами розвитку КС стали перифрастичні конструкції, так звані СПК. Вже на той час вони являли праоснову для виникнення граматичних конструкцій й мали у своїй структурі елементи категорійного змісту. Спільною ареальною ознакою є наявність в усіх досліджуваних мовах СПК активного стану. Також виявлено відмінності в асиметричних опозиціях між ядром КС — активним станом та периферією КС — перифрастичними СПК. Так, у готській мові асиметрична опозиція СПК активного стану містить медіопасивні СПК (які вербалізують процесуальну дію, що спрямовується і на саме дієслово, і на суб'єкт водночас); СПК із вербативами IV класу (що описують дію або стан, обмежений сферою суб'єкта, процес, який пасивно характеризує суб'єкт); СПК із AUX «бути» + РТСРЛ II (СПК, що реалізують констатувальний стан у минулому часі зі значенням результативності); СПК із AUX «ставати» + РТСРЛ II (СПК, що реалізують

констатувальний стан у теперішньому та минулому часах без позначення результативності). У давньоанглійській мові ареальною особливістю є відсутність спеціальних форм стану. Асиметричну опозицію активу складають ізольовані релікти системи медіопасиву *hatte / hatton*, синтаксичні вільні СПК зі значенням пасивності AUX *beon / weorþan* + РТСРЛ II. Важливим показником є те, що СПК із AUX *weorþan* + РТСРЛ II вже на той час набуває значення пасивності. Як альтернатива існує СПК із неозначено-особовим займенником *man*, що виступає субститутом пасивних конструкцій. Парадигма КС давньосаксонської мови представлена активом та трьома альтернативними СПК: рефлексивом (власне-зворотні, взаємно-зворотні, побічно-зворотні, інгресивні, активно-безоб'єктні СПК); зародками пасиву (діеприкетникові СПК). Ареальною особливістю давньоісландської КС є наявність найдовершенішої, порівняно з іншими давньогерманськими мовами, системи зворотних дієслів. Пасивні значення (статичні й динамічні) втілилися у СПК AUX *vera / verða* + РТСРЛ II. У СПК давньовірхньонімецької мови активний стан протистоїть зародкам рефлексиву, реципроку та СПК, які описують початок стану та його результат. Це так звані СПК із AUX *uuesan* + РТСРЛ II, що реалізують значення пасивності, середній та якісний стани й AUX *uuerdan* + РТСРЛ II, які представляють суто пасивність і впливають на суб'єкт.

На лексико-граматичному рівні реалізаторами розвитку КС слід вважати флективні засоби реалізації: зворотні дієслова та переважно готські дієслова із основою на *-nan* IV класу, INF та конструкції AUX «...» + РТСРЛ II. Саме ці лексеми й конструкції лягли в основу творення сучасних станових форм германських мов. Групи дієслів IV класу із закінченням на *-nan* готської мови виражали різні значення стану, зокрема медіопасивні, пасивні, результативні та рефлексивні. У давньоісландській мові існували тотожні готським дієсловам лексеми (близько тридцяти), які утворювалися від прикетників, напр.: двн.-ісл. *kvikna, kvikr* «живий», чи дієслів, напр.: двн.-ісл. *sviða* «смажити», «спалювати» — *sviðna* «горіти», «бути спаленим». В інших досліджуваних нами давньогерманських мовах зафіксовано лише спорадичні випадки таких одиниць. Це пояснюється частковістю та подрібненістю морфологічних типів, бідністю словозмінних форм. Проте дієслова IV класу вважаємо такими, що стали рушійною силою у розвитку КС.

Також одним із реалізаторів розвитку КС у давньогерманських мовах є РТСРЛ II як носій граматичного станового значення інертивної пасивності. У готській мові РТСРЛ II вживається у складі СПК і реалізує такі станові значення: результативність та одночасна переддія; подвійна співвіднесеність процесу; охоплення процесом тощо. У давньовірхньонімецькій мові РТСРЛ II здебільшого реалізує результативність, нещодавно виконану дію, передчасність дії, процес завершення дії тощо. У давньовірхньонімецькій мові РТСРЛ II самостійно не вживається для позначення стану, він поєднується з процесом, який вербалізує головне дієслово. У давньоісландській мові РТСРЛ II засвідчено як СПК, що актуалізує певний процес, що також є доказом наявності станової семантики. У давньоанглійській мові, на відміну від давньоісландської, РТСРЛ II вживається як самостійний синтаксичний відрізок, що втілює значення одночасності подій або їх відносної завершеності. У давньосаксонській мові наявні СПК із РТСРЛ II, яким притаманне значення пасивності.

З'ясовано, що реверсивні (зворотні, взаємні) дієслова — це пізні явище у генезі КС давньогерманських мов. Однак ми вважаємо їх основною ланкою у процесі творення пасивного стану. Найширше такі лексеми використовуються у давньоісландській мові, де основною умовою є поєднання такого дієслова зі зворотним займенником у непрямому відмінку та / або прийменником чи інфінітивом. Форма зворотного займенника представлена не у всіх давньогерманських мовах, лише у давньоісландській та готській є три його відмінкові форми, напр.: двн.-ісл. DAT. *ser*, ACC. *sik*, GEN. *sin*; гот. DAT *sis*, ACC *sik*, GEN *sein*. У давньоанглійській та давньосаксонській мовах такі форми фіксуються рідко, однак вони відрізняються тим, що у конструкціях описуються різні суб'єктно-об'єктні відношення; у давньовірхньонімецькій мові наявні тільки форми ACC та GEN — *sih*, *sin*. Рефлексивні дієслова описують такі станові відношення: абсолютна рефлексивність, інклюзивність, зворотна пасивність, медіальність тощо.

Перифрастична конструкція AUX + РТСРЛ II є праосновою для творення аналітичної парадигми пасивного стану сучасних германських мов. У готській мові СПК AUX *wisan* / *wairþan* + РТСРЛ II позначає невідцентровий процес, у давньоісландській (AUX *verða* / *vera* + РТСРЛ II), навпаки, ця конструкція трапляється досить рідко, є малопродуктивною, однак описує значення пасивності. У давньо-

англійській мові окрім СПК AUX *wesan* / *weorðan* + РТСРЛ II, що позначають медіальність та пасивність, додаються СПК AUX *beon* + РТСРЛ II; у давньовірхньонімецькій та давньосаксонській мовах СПК AUX *uuerdan* / *uuesan* + РТСРЛ II позначають процесуальність, афіційованість і часткову пасивність.

Метод кількісного аналізу та суцільної вибірки підсумовують обсяг СПК, які було дібрано з корпусу давньогерманського літературного спадку, а саме: «Heliand» («Хеліанд»), «Beowulf» («Беовульф»), «Muspilli» («Муспілли»), «Hildebrandslied» («Пісня про Гільдебранда»), «Vulfila» («Вульфїла»), «Edler Edda» («Старша Едда»), «Snorra Edda» («Молодша Едда») та ін. Було проаналізовано сорок п'ять давньогерманських пам'яток писемності (див. *Додаток*), у яких виокремлено 14 230 строф, із них: *Beowulf* (3180), *Muspilli* (105), *Heliand* (5 980), *Hildebrandslied* (65), *Ludwigslied* (55), *Edda: Völuspá* (66), *Edda: Hávamál* (164), *Edda: Grímnismál* (54), *Edda: Skírnismál* (42), *Edda: Hárbarðsljóð* (60), *Edda: Hymiskviða* (39), *Edda: Lokasenna* (65), *Edda: Þrymskviða* (32), *Edda: Helgakviða Hjörvarðssonar* (43), *Edda: Helgakviða Hundingsbana in fyrri* (58), *Edda: Helgakviða Hundingsbana önnur — Völsungakviða in forna* (51), *Edda: Grípisspá — Sigurðarkviða Fáfnisbana I* (53), *Edda: Reginsmál — Sigurðarkviða Fáfnisbana II* (26), *Edda: Fáfnismál* (44), *Edda: Sigrdrífumál* (37), *Edda: Guðrúnarkviða in fyrsta* (27), *Edda: Sigurðarkviða in skamma* (71), *Edda: Guðrúnarkviða in forna — Guðrúnarkviða önnur* (44), *Edda: Guðrúnarkviða in þriðja* (11), *Edda: Atlamál in grœnlensku* (105), *Edda: Hamðismál* (31), *Edda: Hlöðskviða* (32), *Vulfila. Evangelium: Matthew* (273), *Vulfila. Evangelium: John* (552), *Vulfila. Evangelium: Luke* (765), *Vulfila. Evangelium: Mark* (600), *Vulfila. Pauline Episteln: Romans* (222), *Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians I* (229), *Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians II* (256), *Vulfila. Pauline Episteln: Ephesians* (144), *Vulfila. Pauline Episteln: Galatians* (129), *Vulfila. Pauline Episteln: Philippians* (72), *Vulfila. Pauline Episteln: Colossians* (81), *Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians I* (79), *Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians II* (57), *Vulfila. Pauline Episteln: Timothy I* (108), *Vulfila. Pauline Episteln: Timothy II* (77), *Vulfila. Pauline Episteln: Titus* (17), *Vulfila. Pauline Episteln: Philemon* (23), *Vulfila. Minor fragments: Nehemiah* (15). Генеральна сукупність фіксованих прикладів у тексті роботи становить 766 СПК.

Другий науковий підхід, який застосовано у дослідженні, — це внутрішня реконструкція, що втілилася шляхом пошуку універ-

салій, пов'язаних зі становленням КС у давньогерманських мовах. Ключовими універсаліями дослідження парадигми КС давньогерманських мов стали такі теорії: КС як «розмита множина»; молодограматична концепція про психологізм КС, теорія психологічних станів, ситуативно-подієва пропозиційна теорія, теорія дієслівно-аргументних відношень. Системний рівень КС «розмитої множини» презентовано узагальненим розподілом дієслів на дієлова дії та дієлова стану. Останні в давньогерманських мовах різняться за семантикою. Так, найбільшу кількість становлять дієлова, які описують зовнішній та внутрішній фізичний стани живих істот; значну кількість займають дієлова на позначення емоційно-психічного стану, що передають стани емоційного переживання суб'єкта; дієлова ментального стану сприйняття передбачають зумовленість стану суб'єкта певними об'єктами, це означає оцінку кого-небудь або чого-небудь із позиції того, хто оцінює; дієлова інтелектуального стану відображають рівень досягнення певного процесу дії силою людської думки; дієлова буття описують значення перебування у просторі, семантику існування / неіснування, наявності / відсутності предметів чи явищ у навколишньому світі.

Станова мовна подія, мовна ситуація, а точніше її змістове наповнення, є реалізатором розвитку КС у давньогерманських мовах, що має складну архітектуру. Це відкрита одиниця плану змісту, яка містить різні ситуації-клаузи. Модель станової дієслівної конструкції подібна на молекулу, що складається з асертивної частини, власне лексикалізованої ситуації, яка містить елементи, що потрапили в комунікативний фокус мовця (ядро (дієслово)) та його аргументи; і периферії, що вміщує суміжні ретроспективні, перспективні або паралельні ситуації. Репрезентація КС у давньогерманських мовах пов'язана з семантичним аналізом дієслів стану — центром, ядром парадигми КС. У давньогерманському реченні дієслово стану можна вважати виразником ознаки, якою був охоплений суб'єкт у процесі діяльності прямо або опосередковано. У текстах давньогерманських пам'яток зафіксовано дієлова емоційно-психічного стану, які позначають емоційно-психічний вплив, власне емоції, психічні самопочуття стану суб'єкта; дієлова екзистенції — фізичного внутрішнього та зовнішнього впливу, дієлова стану передбуття, виникнення та існування; ментальні дієлова мислення, ідентифікації, судження, знання, дієлова візуального, аудіального, одоративного

та густативного сприйняття. Така узагальнена класифікація дієслів стану на матеріалах давньогерманських мов свідчить про те, що давньогерманські СПК вже у давній період можна було розглядати як носії, що транслюють різні станові значення, які описують процесуальні відношення, у які потрапляє суб'єкт.

Послуговуючись тезою про те, що дієслово стану є ядром, центром парадигми КС, дієслово стану визначено як синтаксему (ядро речення (висловлення), що реалізує станові відношення з позицій «агенс — пацієнс» / «суб'єкт — об'єкт»), та морфологему (яка описує, стверджує або заперечує певний стан: буття, перцепцію, фізичну / інтелектуальну дію, діяльність, відношення, емоцію, процес, результат, афект). Також нами розглянуто різні підходи (функційно-синтаксичний, морфологічний, семантичний, атомізований) щодо класифікації дієслів стану, що уможливило виокремлення групи дієслів, які були наявні у давньогерманських текстах, а саме: фізичного стану буття (зовнішнього та внутрішнього), емоційно-психічного стану, стану сприйняття, інтелектуального (ментального) стану тощо.

У ході дослідження здійснено спробу відтворити семантичну модель пракагорійної станової конструкції давньогерманських дієслів фізичного, емоційно-психічного та ментального станів як еталон для їх типологічного вивчення. З'ясування архітектури СПК у давньогерманських мовах орієнтувалося на динамічний підхід до аналізу КС та водночас на метод поліситуаційного аналізу, який найбільшою мірою розкрив сутність природи досліджуваного нами феномену. СПК при цьому визначено за основну одиницю плану змісту, що включає різноманітні ситуації, марковані дієслівним значенням. Зокрема, уточнено, що така конструкція має польову структуру, яка складається з асертивної (виокремленої) частини (лексикалізованої ситуації з елементами, що потрапили в комунікативний фокус мовця) і периферійної, наповненої суміжними ситуаціями (ретроспективними, перспективними, паралельними). Деталізовано асертивну (виокремлену) частину СПК та описано її структуру, де ядром, центром є дієслово стану, яке транслює різноманітні станові відношення між суб'єктом / суб'єктами та об'єктом / об'єктами. Надалі станові відношення пов'язувалися з периферійною частиною — наступною мікроситуацією, а сукупність станових мікроситуацій складала макроситуацію.

Давньогерманські дієслова емоційно-психічного стану поділено на групи: 1) СПК «кохання — ненависть», які розгалужуються на такі стани: «кохання», «ненависть», «всеохоплююча прихильність», «божественна любов»; 2) СПК на позначення емоційно-психологічного впливу, що конкретизують стани: «благання», «навіювання», «страх», «примус», «застереження», «погроза», «звинувачення»; 3) СПК із власне емоційними дієсловами, що характеризують такі станові ситуації: «поховальний плач», «плач переможеного», «скорбота», «сміх», «зловтішання», «печаль», «радість», «вподобання», «помста», «ревності», «ворожість», «злість», «образа», «докір»; 4) СПК, що відтворюють психічне самопочуття стану суб'єкта (істоти): «хвилювання», «сум», «гордість», «біль втрати», «пристрасть», «злоба» тощо.

Розгляд дієслів на позначення фізичного стану дав змогу виокремити дві макрогрупи: «потреби організму людини» та «життєдіяльність організму людини», репрезентовані такими станами: «сон», «голод», «спрага», «втома», «погіршення / покращення здоров'я», «хвороба», «подразнення тіла», «температурне відчуття», «психофізичний стан». Із врахуванням фактору суб'єкта виокремлено стани: «звучання голосу», «рухи тіла», «значення мімічних змін», «зміна виразу очей», «перехідний стан (народження, смерть)». Щодо зовнішніх проявів фізичного стану виявлено набагато вужчий спектр станових ситуацій: «зміни дня і ночі», «температурні зміни», «зміни пір року», «зовнішні вияви життя людства», «оптичні явища», «звукова градація», «кольоропозначення», «вияв атмосферних явищ» тощо.

При розгляді СПК на позначення буття встановлено, що у корпусах давньогерманських пам'яток писемності можна виокремити три макрогрупи дієслів буття, а саме: 1) макрогрупа з дієсловами передбуття, що містить стани: «неминучість долі», «надія», «бажання», «очікування», «народження», «зародження», «поява думки», «поява почуття», «поява наміру», «наближення», «майбутня подія», «планування початку події», «прогнозування», «планування глобальної справи», «переддія» тощо; 2) макрогрупа з дієсловами виникнення, що в давньогерманських мовах позначали власне виникнення, появу й об'єднували значення початку буття та повторної появи; сюди належать такі стани: «абсолютної початковості», «появи», «руху, переміщення, зміни положення в просторі», «пасивного переміщен-

ня», «непрямої фізичної та / або фізіологічної дії», «спогадів» тощо; 3) макрогрупа з дієсловами існування, які позначали здебільшого процеси перебування в певному стані протягом конкретного відрізка часу або мали значення «безкінечності». Методом суцільної вибірки у давньогерманських текстах виявлено неодноразово повторювані (багатократні), однократні, циклічні або фатальні (констатаційні, завершальні, неминучі) події, передчасні та / або одночасні, які описують стани: «однократної події», «багатократної події», «циклічної події», «неминучої події», «фатуму», «передчасності», «глобальної події», «вічного життя», «побуту» тощо.

Дослідження можливостей реалізації ментальних (когнітивних) дієслів стану в давньогерманських мовах дало змогу визначити їхні провідні функції (сприйняття інформації, осягання розумом, відображення у свідомості, реакцію на щось, складання уявлення про щось, визначення сутності чогось, розпізнавання певного явища, досягання порозуміння) та з'ясувати, що у текстах давньогерманських пам'яток писемності виявлено СПК на позначення «процесу мислення», «ідентифікації предметів і явищ об'єктивної дійсності», «знання», «порівняння», «судження», «висловлення», «ставлення», «порада», «пропозиція», «припущення», «заперечення», «прохання», «впевненість», «розуміння», «уточнення», «конкретизація», «розповідь», «повчання», «критика», «опис» тощо. Аналіз дієслів стану на позначення сприйняття у давньогерманських мовах уможливив їх розподіл на мікрогрупи безконтактного та контактного стану сприйняття: 1) дієслова стану візуального сприйняття, які репрезентують такі стани: активного інтенційного використання зору, когнітивного оптичного сприйняття; 2) дієслова стану аудіального сприйняття, які описують стани активного інтенційного використання слуху; 3) дієслова стану одоративного сприйняття, що репрезентують дескриптивні значення «мати запах», «поширювати запах»; 4) дієслова стану густативного і тактильного сприйняття на позначення активного інтенційного смаку.

Обґрунтування валентісного бачення сутності давньогерманської СПК мотивувало розв'язання низки важливих теоретичних проблем: типології дієслів стану, розмежування типів СПК, реалізації парадигматичних відношень у межах однієї / кількох моделей речення тощо. Слід також наголосити на тому, що ми поглибили уявлення, визначили структуру, деталізували явище, уточнили та змі-

нили зміст і значення початково інтерпретованої інформації про КС германських мов у контексті «перевернутої синхронії».

З урахуванням здобутків у царині порівняльно-історичного мовознавства, історичної граматики, семантики, психології, філософії принципним є розуміння значення феномену КС і прагнення пояснити типологічне розмаїття СПК, репрезентувати суперечливість форм та значень КС у давньогерманських мовах. Висвітлення зазначеного кола проблем дасть змогу пояснити дивергентні процеси, що розмежували готсько-скандинавський і західногерманський мовні ареали та нерозривно пов'язану з цим проблему шляхів граматикилізації категорій дієслова. У нашому дослідженні ми запропонували новий підхід до вивчення явищ мовної онтології в історичній перспективі.

У нашій науковій розвідці було сформульовано гіпотезу, згідно з якою давньогерманську КС слід розглядати як «розмиту множину», межі якої нечітко окреслені, оскільки вони перебувають у постійній динаміці. У ході дослідження висловлене припущення було доведено. Так, концентруючись на переконанні про те, що КС є категорією філософською, психологічною, граматиною, ми поглибили уявлення про явище КС, розкривши витоки зародження останньої на матеріалі даньогерманських пам'яток писемності.

Під час розгляду КС у сучасних германських мовах нами було висвітлено типологічне розмаїття станів та асиметричність станових опозицій, що стало поштовхом до визначення парадигми КС давньогерманських мов. Саме у цей період почався процес зародження станової парадигми, виникнення так званої СПК із центром, ядром зародження стану — дієсловом стану. Дієслово стану є центром формування станового процесу.

З'ясовано, що давньогерманське дієслово можна було вважати носієм станового значення тільки за умови включення його у межі СПК, яка складається із мікро- і макроситуацій. Доведено, що кожна мікроситуація має асертивну (виокремлену) частину — $S + V$ — є носіями становості, на периферії розміщені інші мікроситуації, які у сукупності складають макроситуацію, що описує певний стан. Макроситуації поєднуються одна з одною й у своїй сукупності описують стан цілого висловлення, процесу, результату тощо. Оскільки граматична конструкція утворюється на основі психологічної (молдограматична концепція), то процес виникнення будь-якого ста-

ну в мисленні мовця оформлюється в категорію граматичну, підпорядковуючись певній логіці: відбувається процес локалізації стану, його існування, власне протікання станового процесу та отримання результату з обов'язковою трансформацією в інший стан.

Зауважимо, що наше представлення КС обмежується хронологічно (IV–XIII ст.). Саме тому на типологічному рівні ми згадуємо: медіопасив (середній стан), який у процесі розвитку мов не дістав поширення у парадигмі германських мов, хоча готські медіопасивні конструкції з дієсловами IV класу, які описують медіопасивні значення, здійснили значущий вплив на розвиток сучасної парадигми зворотного стану в германських мовах; інертив — бездіяльний стан, який у давньогерманських мовах утворювався на основі залучення до граматичних конструкцій такої лексеми, як *PTCPL II*. Інертивні конструкції були семантично незавершені, з відсутньою вказівкою на суб'єкт діяльності, де лише констатувався факт процесу дії, якості процесу дії, враження від процесу дії, відчуття процесу дії тощо. Оскільки пасивний стан лише починав зароджуватися у давньоверхньонімецькій, давньосаксонській та давньоісландській мовах, а перифрастичні конструкції зворотного стану були притаманні більшою мірою давньоісландській мові, то говорити про аналітичні граматичні конструкції пасивного та зворотного стану нам видається зарано. Для давньогерманського періоду характерні СПК, які відображали пасивні або реверсивні (зворотні та взаємні) значення.

Цінність типологічних історичних студій для розуміння тенденцій еволюції мов окремих груп і виведення мовних універсалій складно переоцінити. Завдяки опрацюванню значного масиву давньогерманських пам'яток вдалося змодельовати типову структуру досліджуваної категорії та її конкретні реалізації в мовах, що вивчалися. Перспективи дослідження відкривають способи вербалізації КС, властиві природній мові як такий, дають можливість зрозуміти їх сучасний стан завдяки прийому «перевернутої синхронії» та здійснити внутрішню реконструкцію КС германських мов різних періодів розвитку.

1. Адмони В. Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. — Москва — Ленинград : Наука, 1964. — 104 с. — (Вопросы теории языкознания).
2. Адмони В. Г. Полевая природа частей речи (на материале числительных) / В. Г. Адмони // Вопросы теории частей речи (на материале языков различных типов). — Ленинград, 1964. — С. 111–117.
3. Авдеевна О. Ю. Категория восприятия и средства её выражения в современном русском языке : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 — «Русский язык» / О. Ю. Авдеевна. — Москва, 2014.
4. Аксаков К. С. О русских глаголах : полное собрание сочинений / К. С. Аксаков. — Москва, 1875. — Т. 2, ч. 1. — С. 542–557.
5. Александров А. Генезис страдательного залога в древнеисландском языке / А. Александров // Ученые записки Ленинград. гос. ун-та. — Ленинград, 1941. — Вып. 5.
6. Антология мировой философии : в 4 т. / под ред. В. В. Соколова. — Москва, 1969. — Т. 1. — С. 11.
7. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин. — Москва : Просвещение, 1985. — 254 с.
8. Аристотель. Категории / Аристотель // Сочинения : в 4 т. — Москва : Мысль, 1978. — Т. 2. — С. 51–90.
9. Арутюнова Н. Д. Синтаксис. Текст / Н. Д. Арутюнова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Москва : Наука, 1972. — С. 259–344.
10. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. — Изд. 5-е. — Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. — 383 с.
11. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. — Москва, 2005. — С. 67; 145–169.
12. Бацевич Ф. С. Функционально-ономастическая типология русских глагольных предикатов / Ф. С. Бацевич // Русское языкознание. — Киев, 1991. — № 22. — С. 9–16.
13. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. — Благовещенск : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртене, 1998. — 360 с.

14. Берков В. П. Исландский язык // Современные германские языки / В. П. Берков. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство АСТ ; Издательство «Астрель», 2001. — 336 с.
15. Блох М. Я. Теоретическая грамматика английского языка / М. Я. Блох. — 2-е изд., перераб. — Москва : Высшая шк., 1994. — 381 с.
16. Боговик О. А. Семантичні параметри дієслів знання в англійській, українській та російській мовах / О. А. Боговик // Наукові записки НаУКМА. — Київ : Аграр Медіа Груп, 2012. — Т. 137: Філологічні науки. — С. 157–159.
17. Бондар О. І. Семантична класифікація дієслів на функційно-когнітивній основі / О. І. Бондар // Мовознавство. — 2009. — № 3/4. — С. 118–125; 119.
18. Бондар О. І. До виділення категорії становості в сучасній українській мові / О. І. Бондар // Записки з українського мовознавства. — Одеса : Одес. нац. ун-т, 2009. — Вип. 18. — С. 3–9; 7–8.
19. Бондаренко С. В. Функционально-семантическая категория изменения состояния: глагольные конструкции английского языка : дис. ... канд. филол. наук / С. В. Бондаренко. — Москва, 2003. — 200 с.
20. Бондарко А. В. Классификация грамматических категорий: Мещаниновские чтения / А. В. Бондарко. — Москва : Наука, 1974.
21. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость / А. В. Бондарко, Т. В. Булыгина [и др.] / отв. ред. А. В. Бондарко. — Санкт-Петербург, 1991.
22. Бондарко А. В. К теории поля в грамматике — залог и залоговость / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. — 1972. — № 3. — С. 28.
23. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики : Языковая интерпретация идеи и времени / А. В. Бондарко. — Санкт-Петербург : Наука, 1999. — 260 с.
24. Бруннер К. История английского языка : в 2 т. / К. Бруннер. — 20-е изд. — Москва : Едиториал УРСС, 2003. — 720 с.
25. Булычева Е. А. О проблемных вопросах залоговых форм / Е. А. Булычева, А. И. Орлова // Вестник удмуртского университета. Филологические науки. — 2007. — № 5. — С. 177–180.
26. Булыгина Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов ; отв. ред. О. Н. Селиверстова. — Москва, 1982. — С. 7–85.
27. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія / І. Р. Буніятова. — Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
28. Буніятова І. Р. Еволюція динамічних систем (на матеріалі деяких індоєвропейських мов) / І. Р. Буніятова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — Харків, 2011. — Вип. 66, № 954. — С. 159–165.

29. Буніятова І. Р. Сучасний стан синтаксичної теорії речення та його витоки / І. Р. Буніятова // Вісник КНЛУ. Серія: Філологія. — Київ, 2001. — Т. 4, № 1. — С. 74–84.

30. Буніятова І. Р. Шляхи розвитку мовних систем : еволюція і катастрофа / І. Р. Буніятова // Магістеріум: Мовознавчі студії. — Київ, 2011. — Вип. 43. — С. 3–8.

31. Буніятова І. Р. Давньогерманські мовні структури в етнокультурному аспекті [Електронний ресурс] / І. Р. Буніятова // Магістеріум: Мовознавчі студії. — Київ, 2013. — Вип. 50. — С. 8–13. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_mov_2013_50_5 (дата звернення: 06.09.2021).

32. Bunyatova I. Complex Complementation in Old English and Other Old Germanic Languages / I. Bunyatova // Вестник Киевского лингвистического университета. Серия: Филология. — Киев, 1999. — Т. 2, № 1. — С. 35–43.

33. Буслаев Ф. И. Опыт исторической грамматики русского языка / Ф. И. Буслаев. — Москва, 1858. — Ч. 2 — С. 343–344.

34. Васильев Л. М. Системный семантический словарь русского языка. Предикатная лексика : учеб. пособ. / Л. М. Васильев. — Уфа : Башкирский ун-т, 2000. — Вип. 2. — 146 с.

35. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — Москва : Русские словари, 1996.

36. Верьовкін В. В. Відображення концептуальних уявлень людини про війну в греко-римському, давньослов'янському і давньогерманському героїчному епосі [Електронний ресурс] / В. В. Верьовкін // Проблеми семантики слова, речення та тексту. — 2014. — Вип. 33. — С. 67–78. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2014_33_8 (дата звернення: 06.09.2021).

37. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. — Москва, 1972. — 476 с.

38. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн ; пер. с нем.: И. Добронравова Д. Лахути ; общ. ред. и предисл. В. Ф. Асмуса. — Москва : Наука, 2009. — 133 с.

39. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. грамат. укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; за ред. І. Вихованця. — Київ : Пульсари, 2004. — 398 с.

40. Вихованець І. Р. Нариси з функційного синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. — Київ : Наук. думка, 1992. — 222 с.

41. Галкина-Федорук Е. М. О категории состояния в русском языке / Е. М. Галкина-Федорук // РЯШ. — 1957. — № 4. — С. 6–18.

42. Ганзен В. А. Системно-понятийное описание психических состояний человека / В. А. Ганзен, В. Н. Юрченко // Вестник ЛГУ. — 1976. — № 5. — С. 97–102.

43. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Сочинения. — Москва — Ленинград, 1930. — Т. 1. — С. 168–169.

44. Генюшене Э. Ш. Реципроки в системе рефлексивов / Э. Ш. Генюшене // Материалы семинара по теоретическим проблемам синтаксиса. — Пермь : Пермский гос. ун-т, 1975. — Ч. 2. — С. 23–24.

45. Гончаренко П. Г. Становление аналитических конструкций в английском языке (перфектные, пассивные и футуральные формы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 — «Германские языки» / Полина Георгиевна Гончаренко ; Белгородский гос. ун-т. — Белгород, 2009. — 21 с.

46. Гринів О. І. Національно-духовне відродження: історія і сучасні проблеми / О. І. Гринів. — Львів : Місіонер, 1995. — 224 с.

47. Гуревич А. Я. Избранные труды: Древние германцы. Викинги. — Москва ; Санкт-Петербург : ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999. — Т. 1.

48. Гухман М. М. Грамматическая категория и структура парадигм: Исследования по общей теории грамматики / М. М. Гухман. — Москва, 1968.

49. Гухман М. М. Развитие залоговых противопоставлений в германских языках: Опыт историко-типологического исследования родственных языков / М. М. Гухман. — Москва : Наука, 1964. — 292 с.

50. Гухман М. М. Готский язык / М. М. Гухман. — Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1958. — 288 с.

51. Данська мова. Категорія стану [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://speakasap.com/ru/dk-ru/grammar/passiv/> (дата звернення: 06.09.2021).

52. Деева Н. В. Глаголы начальной фазы бытия: особенности семантики [Электронный ресурс] / Н. В. Деева. — Режим доступа : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0088649.pdf. (дата обращения: 06.09.2021).

53. Дельбрюк Б. Введение в изучение языка: Из истории и методологии сравнительного языкознания / Б. Дельбрюк. — Москва : УРСС Эдиториал, 2003. — 152 с.

54. Десницкая А. В. Сравнительное языкознание и история языка / А. В. Десницкая. — Ленинград : Наука, 1984.

55. Дишлева С. М. Дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / С. М. Дишлева ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2008. — 18 с.

56. Дубинин С. И. Готский язык : учеб. пособ. / С. И. Дубинин, М. В. Бондаренко, А. Е. Тетеревёнков. — 2-е изд., доп. — Самара : Самарский ун-т, 2006. — 148 с.

57. Ду Яли. Функционально-семантическое поле состояния в современных русском и китайском языках : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.20.20 / Ду Яли. — Волгоград, 2006. — 176 с.

58. Дьяконов И. М. Архаические мифы востока и запада / И. М. Дьяконов. — Москва : Наука, 1990.
59. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен ; пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Сафроновой ; под ред. Б. А. Ильиша. — Москва : Изд-во иностр. литературы, 1958. — С. 322.
60. Ершова И. А. Введение в германскую филологию / И. А. Ершова. — Москва : Изд-во МГУ, 2000. — Вып. 2: Древнегерманский глагол. — 72 с.
61. Жаркова О. С. Лексика ощущения, восприятия и чувственного представления как средство номинации и предикации в поемах С. Есенина : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 — «Русский язык» / О. С. Жаркова. — Москва, 2005. — 322 с.
62. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика: Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. — 1976. — № 4. — С. 3–15.
63. Жлуктенко Ю. А. Фризский язык / Ю. А. Жлуктенко, А. В. Двухжилов. — Київ : Наукова думка, 1984. — С. 151–155.
64. Жукова Н. С. Глагольная подсистема немецкого языка в различные периоды его развития / Н. С. Жукова // Вестник ТГПУ. — 2005. — Серия : Гуманитарные науки (Филология). — Вып. 4 (48). — С. 10–15.
65. Жуковська В. В. Теоретичні засади конструктивної граматики [Електронний ресурс] / В. В. Жуковська. — Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/12666/1/%2B%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80f (дата звернення: 06.09.2021).
66. Жуковська В. В. Концептуально-методологічні засади граматики конструкцій / В. В. Жуковська // Наукові записки. — 2015. — Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Вип. 136. — С. 255–259.
67. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія / А. П. Загнітко. — 3-тє вид., випр. і доп. — Донецьк : Дон НУ, 2008. — 294 с.
68. Загнітко А. П. Семантико-синтаксичні аспекти категорії стану дієслова / А. П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур. — Київ : НМК ВО, 1991. — С. 16–31.
69. Зеленецкий А. Л. Теория немецкого языкознания : учеб. пособ. / А. Л. Зеленецкий, О. В. Новожилова. — Москва : Академия, 2003. — 394 с.
70. Зиндер Л. Р. Историческая морфология немецкого языка / Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева. — Ленинград : Просвещение, 1968.
71. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. — Изд. 2-е, испр. и доп. — Москва : Азбуковник, 2004.
72. Золотова Г. А. Категории времени и вида с точки зрения текста / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. — 2002. — № 3. — С. 8–29.
73. Иванова И. П. История английского языка : учеб. / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян. — Санкт-Петербург : Лань, 1999. — С. 169.

74. Иванова Л. П. Структурно-функциональный анализ простого предложения / Л. П. Иванова. — Киев : Вища шк., 1991. — 167 с.
75. Иванова И. П. История английского языка / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М. Беляева. — Санкт-Петербург : Авалон, 2006. — 558 с.
76. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. — Москва : Высшая шк., 1981. — 285 с.
77. Иванова И. П. Вид и время в современном английском языке / И. П. Иванова. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1961. — С. 75.
78. Илия Л. И. Очерки по грамматике современного французского языка / Л. И. Илия. — Москва : Высшая шк., 1970. — 176 с.
79. Ильин Е. П. Теория функциональной системы и психофизиологические состояния / Е. П. Ильин // Психические состояния : хрестоматия / сост. и общ. ред. Л. В. Куликова. — Санкт-Петербург : Питер, 2000. — С. 73–83.
80. Иофик Л. Л. Хрестоматия по теоретической грамматике английского языка / Л. Л. Иофик, Л. П. Чахоян. — Ленинград : Просвещение, 1967. — 213 с.
81. Ильиш Б. А. История английского языка / Б. А. Ильиш. — Ленинград : Просвещение, 1972. — 352 с.
82. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш. — Москва — Ленинград : Просвещение, 1965. — 378 с.
83. Кавера Н. В. Семантична типологія дієслів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 — «Українська мова» / Н. В. Кавера. — Київ, 2008. — 24 с.
84. Каленич В. М. Семантико-синтаксичні параметри речень з одновалентними дієслівними предикатами стану [Електронний ресурс] / В. М. Каленич. — 2005. — Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua> (дата звернення: 06.09.2021).
85. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Сочинения : в 6 т. — Москва, 1964. — Т. 3. — С. 271.
86. Карпіловська Є. А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / Є. А. Карпіловська, А. П. Загнітко // Українська мова. — 2001. — № 1. — С. 103–106.
87. Касевич В. Б. Введение в языкознание : учеб. для студ. учрежденный высш. проф. образования / В. Б. Касевич. — 2-е изд., испр. и доп. — Санкт-Петербург : Филол. факультет СПбГУ ; Москва : Академия, 2011. — 240 с.
88. Красухин К. Г. Введение в индоевропейское языкознание: Курс лекций : учеб. пособ. для студ. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. — Москва : Академия, 2004. — 320 с.

89. Крейдлін Г. Е. Риторика прози / Г. Е. Крейдлін // Язык и культура. Факты и ценности : сб. к 70-летию Ю. С. Степанова / отв. ред.: Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. — Москва : Языки славянской культуры, — 2001. — С. 206–216.

90. Кибрик А. А. Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / А. А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. А. Секерина. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Едиториал УРСС, 2002. — 480 с.

91. Кобринна Н. А. Функциональная модель языка // Язык как функциональная система : сб. статей к юбилею профессора Новеллы Александровны Кобриной / отв. ред. Н. Н. Болдырев ; Тамбовский гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — Тамбов, 2001. — С. 5–21.

92. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 — «Германські мови» / О. С. Колесник. — Київ, 2003. — 20 с.

93. Кононенко І. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. — Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. — 408 с.

94. Корсини Р. Психологическая энциклопедия / Р. Корсини, А. Ауэрбах. — Санкт-Петербург : Питер, 2006.

95. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. Проблемы языкового изменения / Э. Косериу // Новое в лингвистике. — Москва, 1963. — Вып. 3. — С. 143–346.

96. Костриба В. В. «Позачасові» явища та їх репрезентація у реченнях з ментальними дієсловами. Семантика мови і тексту / В. В. Костриба. — Івано-Франківськ : Плай, 1991. — С. 116–120.

97. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. — Київ : Академвидав, 2006. — С. 235–236.

98. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — Москва : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.

99. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. — Москва : Ин-т языкознания РАН, 1995. — С. 144–238.

100. Лебедева Н. Б. Полиситуативность глагольной семантики: (на материале русских префиксальных глаголов) : монография / Н. Б. Лебедева ; Томский гос. ун-т ; Барнаульский гос. пед. ун-т. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 1999. — 261 с.

101. Лейбниц Г. Новые опыты о человеческом разуме / Г. Лейбниц. — Москва, 1936. — С. 418.

102. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. — Москва : Просвещение, 1964. — 344 с.

103. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / А. Э. Левицкий. — Київ : Изд-во Киев. гос. лингвист. ун-та, 1998.

104. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : монографія / О. І. Леута. — Київ : Такі справи, 2008. — 208 с.

105. Леута О. І. Дієслівні речення в українській літературній мові: структура, семантика, моделі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / О. І. Леута. — Київ, 2009. — 35 с.

106. Лисий І. Менталітет і духовна культура українців / І. Лисий // Філософська і соціологічна думка. — 1995. — № 11–12. — С. 37–59.

107. Логутенкова Т. Г. Развитие гипотаксиса в древнеанглийском языке / Т. Г. Логутенкова // Подвижность языковых подсистем. — Тверь, 1984. — С. 85–93.

108. Логутенкова Т. Г. Особенности формирования древних германских литературных языков / Т. Г. Логутенкова // Языковая динамика. — Тверь, 1996. — С. 43–54.

109. Логутенкова Т. Г. Историко-типологическое исследование древних германских литературных языков (древнеанглийского, древневерхненемецкого, древнеисландского) [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 / Т. Г. Логутенкова. — Москва, 1996. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/istoriko-tipologicheskoe-issledovanie-drevnikh-germanskikh-literaturnykh-yazykov-drevneangl> (дата обращения: 20.01.2021).

110. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. — Москва : Наука, 1984. — 444 с.

111. Лонська Л. І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 — «Українська мова» / Л. І. Лонська. — Київ, 2001. — 20 с.

112. Лукреций Т. К. О природе вещей / Т. К. Лукреций ; пер с лат. — Москва, 1983. — С. 61.

113. Лухт П. И. Предикаты состояния (некоторые романские параллели) Текст / П. И. Лухт // Семантические типы предикатов. — Москва : Наука, 1982. — С. 340–346.

114. Майтинская К. Е. Местоимения в языках разных систем / К. Е. Майтинская. — Москва : Наука, 1969. — 234 с.

115. Макаев Э. А. Язык древнейших рунических надписей / Э. А. Макаев. — Москва : Наука, 1965.

116. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. — Київ : МАУП, 2000. — 256 с.

117. Маріна О. С. Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англомовного поетичного дискурсу) : монографія / О. С. Маріна. — Херсон : Айлант, 2015. — 298 с.

118. Маслова-Лашанська С. С. Шведська мова [Електронний ресурс] / С. С. Маслова-Лашанська. — Режим доступу : <https://svspb.net/bok/2-7-d.htm#h42> (дата звернення: 06.09.2021).

119. Маслова-Лашанская С. С. Учебник шведского языка / С. С. Маслова-Лашанская, Н. Н. Толстая. — Санкт-Петербург : Петро-РИФ, 1996. — 272 с.

120. Медведев В. И. Устойчивость физиологических и психологических функций человека при действии экстремальных факторов / В. И. Медведев. — Ленинград : Наука, 1982. — 104 с.

121. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе. — Москва : URSS/ЛКИ, 2007. — 487 с.

122. Межов О. Функціональна специфіка конструкцій із семантикою стану в поетичних творах Тараса Шевченка / О. Межов // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. — 2014. — Вип. 1 (31). — С. 341–345.

123. Мелекесцева Н. В. Реалізація дієслів наявності / відсутності в семантико-синтаксичній структурі речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 — «Українська мова» / Наталія Василівна Мелекесцева. — Одеса, 2013. — 20 с.

124. Николаева Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 — «Українська мова» / Наталія Геннадіївна Ніколаєва. — Київ, 2003. — 27 с.

125. Митренина О. В. Введение в генеративную грамматику / О. В. Митренина, Е. Е. Романова, Н. А. Слюсарь. — Москва : Эдиториал УРСС, 2012. — 376 с.

126. Моисеева С. А. Глаголы восприятия в западно-романских языках [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 — «Романские языки» / С. А. Моисеева. — Воронеж, 2006. — Режим доступа : <http://cheloveknauka.com> (дата обращения: 06.09.2021).

127. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / О. И. Москальская. — Москва : Высшая шк., 1981.

128. Москальская О. И. История немецкого языка : учеб. пособ. для студ. пед. факультетов и институтов иностранных языков / О. И. Москальская. — Ленинград, 1959. — 891 с.

129. Небольсина М. С. Русские глаголы речевого воздействия в аспекте полиситуативности : дис. ... канд. філол. наук / М. С. Небольсина ; Барнаулский гос. пед. ун-т. — Барнаул, 2006. — 221 с.

130. Некрасова И. М. Семантика и функции немецкого пассива : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 / Ирина Михайловна Некрасова. — Пермь, 2000. — 161 с.

131. Німчук В. Граматика М. Смотрицького — перлина давнього мовознавства / В. Німчук // Ізборник : електр. б-ка. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm01.htm> (дата звернення: 06.09.2021).

132. Николаева Н. Г. Готы и их язык : учеб.-метод. пособ. для студ. отделения романо-германской филологии / сост. Н. Г. Николаева. — Казань : Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина, 2003. — 32 с.

133. Орендарчук О. Л. Валентнісні відношення дієслів тематичної групи «чуттєвої сфери» в контрастивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 — «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Оксана Леонідівна Орендарчук. — Київ, 2010. — 18 с.

134. Павлов И. П. Полное собрание сочинений : в 6 т. и 8 кн. / И. П. Павлов. — 2-е изд., доп. — Москва : Изд-во АН СССР, 1951. — Т. 4. — 452 с.

135. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. — Москва : Языки славянской культуры, 2004. — 607 с.

136. Падучева Е. В. К аспектуальным свойствам ментальных глаголов: перфектные видовые пары / Е. В. Падучева // Логический анализ языка: Ментальные действия. Москва, 1993. — С. 111–120.

137. Пауль Г. Принципы истории языка : пер. с нем. / Г. Пауль ; под. ред. А. А. Холодовича. — Москва : Изд-во иностр. лит., 1960. — С. 333–337.

138. Перельмут Н. М. К проблеме становления нормы английского языка / Н. М. Перельмут // Иностранные языки в школе. — Москва, 2002. — № 3. — С. 62–67.

139. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. — Москва : Учпедгиз, 1956. — 511 с.

140. Пименова М. В. Семантико-синтаксический аспект ментальных глаголов (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.20 — «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М. В. Пименова. — Санкт-Петербург, 1995. — 16 с.

141. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / Платон. — Москва : Мысль, 1993. — Т. 2. — С. 52.

142. Полховська М. В. Прагматичні функції екзистенційних речень (на матеріалі ранньоніовоанглійських пам'яток) / М. В. Полховська // Культура народів Причорномор'я. — 2008. — № 142, т. 2. — С. 173–175.

143. Полховська М. В. Принципи структурної організації екзистенційного речення ранньоніовоанглійської мови / М. В. Полховська // Вісник

Київ. лінгвіст. ун-ту. Серія: Філологія. — Київ : Видав. центр КДЛУ, 2008. — Т. 11, № 2. — С. 80–86.

144. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. / А. А. Потебня. — Москва : Учпедгиз, 1958. — Т. 1/2. — 1958. — 534 с.

145. Поліщук Н. П. Функційні особливості категорії пасивного стану [Електронний ресурс] / Н. П. Поліщук // Культура народів Причорномор'я. — 2001. — № 25. — С. 97–100. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108323/23Polishhuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.09.2021).

146. Поплавская Т. Н. Менталитет и мировоззрение — формы жизненной ориентации личности / Т. Н. Поплавская // Наукове пізнання: методологія та технологія. — 2000. — № 1/2 (4/5). — С. 90–95.

147. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации / Г. Г. Почепцов. — Москва : Рафл-бук, 2001. — 651 с.

148. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош ; пер. с англ. Т. Н. Сергеевой ; под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева. — Москва : Либроком, 2010. — 384 с.

149. Прохоров А. О. Психология неравновесных состояний / А. О. Прохоров. — Москва : ИП РАН, 1998. — 182 с.

150. Психология состояний : учеб. пособ. / А. О. Прохоров, М. Е. Валиуллина, Г. Ш. Габдреева, М. М. Гарифуллина, В. Д. Менделевич ; под ред. А. О. Прохорова. — Москва : Когито-Центр, 2011. — 624 с.

151. Пуганова К. Лексико-семантическое поле «стан» / К. Пуганова // Наукові записки / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — 2008. — Вип. 75(1). — С. 167–170.

152. Рахилина Е. В. Лингвистика конструкций / ред. Е. В. Рахилина. — Москва : Азбуковник, 2010. — 584 с.

153. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : монография / С. Л. Рубинштейн. — Санкт-Петербург : Питер, 2005. — 713 с.

154. Ружичка Р. Несколько соображений о теоретических понятиях «залог» и «диатеза» / Р. Ружичка // Проблемы теории грамматического залога. — Ленинград : Наука, 1978. — С. 17.

155. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

156. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термін. енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля. — Київ, 2006. — 716 с.

157. Селиверстова О. Н. Семантические типы предикатов / Т. В. Булыгина, О. Н. Селиверстова и др. ; отв. ред. О. Н. Селиверстова. — Москва : Наука, 1982. — 365 с.

158. Семенюк О. А. Компоненты з об'єктною семантикою у структурі речень із предикативами емоційного стану / О. А. Семенюк // Актуаль-

ні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. — 2005. — Вип. 13. — С. 64–67.

159. Сепир Э. Градуирование: семантическое исследование / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. — 1985. — Т. 16. — С. 43–67.

160. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов в английском языке : учеб. пособ. к спецкурсу / Г. Г. Сильницкий. — Смоленск : СГПИ, 1986. — 112 с.

161. Симанов А. Л. Понятие «состояние» как философская категория / А. Л. Симанов. — Новосибирск : Наука. 1982. — С. 60.

162. Сосновицкая Ю. Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика / Ю. Е. Сосновицкая. — Горький : Изд-во Горьк. гос. пед. ин-та, 1975. — 117 с.

163. Смирницкий А. И. Аналитические формы / А. И. Смирницкий // Вопросы языкознания. — Москва, 1956. — № 2. — С. 41–52.

164. Смирницкий А. И. История английского языка (Средний и новый период) : курс лекций / А. И. Смирницкий. — Москва : Изд-во МГУ, 1965. — 138 с.

165. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / А. И. Смирницкий. — Москва : Изд-во МГУ, 1998. — 319 с.

166. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. — Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. — 500 с.

167. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. — Москва : Изд-во лит. на иностр. яз., 1957. — 286 с.

168. Соссюр (де) Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр ; прим., пер. с фр. С. В. Чистяковой. — 2-е изд. — Москва : Эдиториал УРСС, 2004. — 256 с. — (Лингвистическое наследие XX века).

169. Смирницкая О. А. Эволюция видовременной системы в германских языках / О. А. Смирницкая // Историко-типологическая морфология германских языков: категория глагола. — Москва : Наука, 1977. — С. 5–120.

170. Смирнова Е. А. Функциональный потенциал английских глаголов с инкорпорированными актантами : монография / Е. А. Смирнова. — Пермь : Прикамский соц. ин-т, 2014. — 148 с.

171. Сравнительная грамматика германских языков : в 5 т. / глав. ред. М. М. Гухман (и др.). — Москва : Наука, 1966. — Т. 4 : Морфология. — 496 с.

172. Стеблин-Каменский М. М. Древнеисландский язык / М. М. Стеблин-Каменский. — Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1955. — С. 124–207.

173. Стеблин-Каменский М. И. Древнеисландский язык [Электронный ресурс] / М. М. Стеблин-Каменский. — Изд. 2-е испр. — Москва : Эдиториал УРСС, 2002. — 288 с. — Режим доступа : <http://norse.ulver.com/grammar/verbs/motive.html> (дата обращения: 06.09.2021).

174. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення : монографія / М. І. Степаненко. — Полтава : АСМІ, 2004. — 463 с
175. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения: (Семиологическая грамматика) / Ю. С. Степанов. — Москва : Наука, 1981.
176. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса [Электронный ресурс] / Л. Теньер. — Москва : Прогресс, 1988. — 654 с. — Режим доступа : <http://genhis.philol.msu.ru/article/207.shtml> (дата обращения: 06.09.2021).
177. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. — Москва : Издательство РГГУ, 2001. — 798 с.
178. Топорова Т. В. Язык и стиль древнегерманских заговоров / Т. В. Топорова. — Москва : Эдиториал УРСС, 1996. — 214 с.
179. Фортунатов Ф. Ф. О залогах русского глагола / Ф. Ф. Фортунатов // Известия ОРЯС. — Санкт-Петербург, 1899. — Т. 4., кн. 4.
180. Храковский В. С. Пассивные конструкции / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики: Персональность. Залоговость / под ред. А. В. Бондарко. — Санкт-Петербург : Наука, 1991. — С. 141–181.
181. Холодович А. А. Проблемы грамматической теории / А. А. Холодович. — Ленинград : Наука, 1979. — 304 с.
182. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский ; пер. с англ. В. А. Звегинцева. — Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1972. — 262 с.
183. Хомский Н. Логические основы лингвистической теории / Н. Хомский // Новое в лингвистике. — Москва : Прогресс, 1965. — Вып. 4. — С. 465–576.
184. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. — Київ : Фенікс, 1992. — С. 3–35.
185. Холодович А. А. Залог I: Определение. Исчисление / А. А. Холодович // Категория залога : мат-лы конференции. — Ленинград, 1970.
186. Холодович А. А. Типология пассивных конструкций / А. А. Холодович. — Москва, 1974.
187. Храковский В. С. Конструкции пассивного залога (определение и исчисление) / В. С. Храковский // Категория залога : мат-лы конференции. — Ленинград, 1970.
188. Храковский В. С. Пассивные конструкции / В. С. Храковский // Типология пассивных конструкций: Диатезы и залогов / отв. ред. А. А. Холодович. — Ленинград, 1974.
189. Храковский В. С. Залог и рефлексив / В. С. Храковский // Проблемы теории грамматического залога. — Ленинград, 1978.
190. Храковский В. С. Некоторые проблемы деривации взаимных конструкций / В. С. Храковский // Семантические аспекты слова и предложения. — Пермь, 1980.

191. Храковский В. С. Диатеза и референтность / В. С. Храковский // Залоговые конструкции в разноструктурных языках / отв. ред. В. С. Храковский. — Ленинград, 1981.
192. Храковский В. С. Формальная маркировка изменения диатез / В. С. Храковский // Words Are Physicians for an Ailing Mind. — München, 1991.
193. Храковский В. С. Пассивные конструкции / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики: Персональность. Залоговость / отв. ред. А. В. Бондарко. — Ленинград, 1991.
194. Храковский В. С. Диатезы и залогов (тридцать лет спустя) / В. С. Храковский // Слово в тексте и в словаре : сб. статей к семидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна ; отв. ред.: Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин. — Москва, 2000.
195. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. — Москва : Прогресс, 1975. — 482 с.
196. Черепанова О. А. Становление типологии русского предложения в ее отношении к этнофилологии / О. А. Черепанова, Г. Н. Акимова, З. К. Тарланов // НДВШ. Филологические науки. — 1999. — № 5. — С. 120–124.
197. Чуличков А. Теория катастроф и развитие мира [Электронный ресурс] / А. Чуличков. — Режим доступа : <http://katastrofa.h12.ru/theory.htm> (дата обращения: 06.08.2021).
198. Шапочкіна О. В. Дистрибуція станових передкатегоріальних конструкцій із дієприкметником II та дієсловами копулами «бути» / «ставати» у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // Science and Education a New Dimension. Philology. — 2017. — Vol. 37, Is. 137. — BUDAPEST, 2017. — С. 51–55.
199. Шапочкіна О. В. Семантика залогових конструкцій с глаголами IV класса в древнегерманских языках / О. В. Шапочкіна // The European Journal of Humanities and Social Sciences / Editor-in-chief: Erika Maier, Akhmedova Raziya Abdullayevna, Allahverdyan Tamara Nikolaevna. — Vienna; Prague, 2017. — № 4. — С. 10–12.
200. Шапочкіна О. В. Генеза станових категорій у германських мовах (на матеріалі готської та німецької мов) / О. В. Шапочкіна // Studia Philologica (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редкол.: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. — Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2015. — Вип. 5. — С. 22–26.
201. Шапочкіна О. В. Дефініція «стан» у системі філософських категорій / О. В. Шапочкіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія: Філологія. — 2016. — Одеса, 2016. — Вип. 24, т. 1. — С. 164–165.
202. Шапочкіна О. В. Типологія категорії стану германських мов у сучасних грамагічних студіях / О. В. Шапочкіна // Молодий вчений. — 2016. — № 10 (37) — Херсон, 2016. — С. 208–211.

203. Шапочкіна О. В. Медіальні та альтернативні конструкції готської мови: типологія творення та вживання / О. В. Шапочкіна // *Studia Philologica* (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редкол.: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.] ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — Київ, 2017. — Вип. 7. — С. 69–72.

204. Шапочкіна О. В. Парадигма категорії стану в давньосаксонській мові / О. В. Шапочкіна // *Studia Philologica* (Філологічні студії) : зб. наук. праць / редкол.: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.] ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка — Київ, 2018. — Вип. 10. — С. 34–39.

205. Шапочкіна О. В. Репрезентація дієслів емоційно-психічного стану у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузів. зб. наук. праць молодих вчених / редкол.: В. І. Ільницький, А. І. Душний, І. М. Зимомря [та ін.] ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. — Дрогобич, 2018. — Вип. 20. — С. 88–93.*

206. Шапочкіна О. В. Репрезентація станових ситуаціями на позначення буття у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Закарпатські філологічні студії / редкол.: І. М. Зимомря, О. Ю. Качмар, С. М. Рошко [та ін.] ; Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2018 — № 5. — С. 120–124.*

207. Шапочкіна О. В. Актипасивні станові співвідношення у давньогерманських мовах: функційно-синтаксичний аспект / О. В. Шапочкіна // *Сучасна філологія: теорія і практика : мат-ли II Міжнар. науково-практ. конференції (м. Одеса, 18–19 березня 2016 року). — Херсон, 2016. — С. 96–100.*

208. Шапочкіна О. В. Проблема частиномовного статусу та актуалізація концепту «категорія стану» у германських мовах / О. В. Шапочкіна // *Чинники розвитку філологічних наук у XXI столітті : мат-ли Міжнар. науково-практ. конференції (м. Херсон, 16–17 грудня 2016 року). — Херсон, 2016. — С. 135–141.*

209. Шапочкіна О. В. Еволюція категорії стану давньоанглійської мови / О. В. Шапочкіна // *Мова та література у полікультурному просторі: мат-ли Міжнар. науково-практ. конференції (м. Львів, 10–11 лютого 2017 року). — Львів, 2017. — С. 153–156.*

210. Шапочкіна О. В. Зрушення у парадигмі категорії стану давньоверхньонімецької мови / О. В. Шапочкіна // *Гуманітарні, природничі і точні науки як фундамент суспільного розвитку : мат-ли IV Всеукр. науково-практ. конференції (м. Харків, 28–29 квітня 2017 р.) / Наукове партнерство «Центр наукових технологій». — Харків, 2017. — С. 69–73.*

211. Шапочкіна О. В. Дефініційна характеристика дієслів стану у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland, Stalowa Wola, 20–21 July / Wyzsza Szkola Ekonomiczna w Stalowej Woli. — Poland, 2018. — С. 187–191.*

212. Шапочкіна О. В. Способи вживання ментальних дієслів стану у семантичній структурі висловлювання / О. В. Шапочкіна // *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузів. зб. наук. праць молодих вчених / Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / ред.-упоряд.: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. — Дрогобич, 2019. — Вип. 23, т. 3. — С. 52–57.*

213. Шапочкіна О. В. Типологія конструкцій активного стану давньогерманських мов різних ареалів / О. В. Шапочкіна // *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика / ред.-упоряд.: В. Олексенко, Л. Белехова, Н. Тропіна та ін. — Херсон, 2019. — Вип. 35 — С. 18–23.*

214. Шапочкіна О. В. Особливості розвитку конструкцій активного стану давньоісландської мови / О. В. Шапочкіна // *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем : мат-ли Міжнар. науково-практ. конференції (м. Запоріжжя, 15–16 лютого 2019 р.). — Запоріжжя, 2019. — С. 68–72.*

215. Шапочкіна О. В. Релевантність породжувальних структур речення в парадигмі категорії стану давньогерманських мов / О. В. Шапочкіна // *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація. — Херсон, 2020. — С. 63–69. — DOI : <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-1-9>*

216. Шапочкіна О. В. Синтаксичні моделі протокатегорійних конструкцій реверсивного стану у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Молодий вчений. — 2019. — Вип. 11. — С. 191–194. — DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-41>*

217. Шапочкіна О. В. Типологія інертивних конструкцій з дієприкметником II: на матеріалах германських мов (VI–XIII ст.) / О. В. Шапочкіна // *Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. — 2020. — Вип. 1(19). — С. 335–341. — DOI: <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-1-19-34>*

218. Шапочкіна О. В. Ранжування дієслів стану на позначення сприйняття у давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Львівський філологічний часопис / Львів. Держ. ун-т безпеки життєдіяльності. — 2019. — Вип. 6. — Львів, 2019. — С. 277–232. — DOI : <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-39>*

219. Шапочкіна О. В. Семантика предикатних конструкцій на позначення фізичного стану в давньогерманських мовах / О. В. Шапочкіна // *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць / гол. ред. Є. Б. Барань. — Вінниця, 2020. — Вип. 30. — С. 75–84. — DOI : <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2020-30-76-85>*

220. Шапочкіна О. В. Категорія стану германських мов під ефектом тиску мовної системи / О. В. Шапочкіна // *Закарпатські філологічні студії. — Ужгород, 2020. — Вип. 14, т. 1. — С. 205–210.*

221. Шапочкіна О. В. Модель категорії стану давньогерманських мов як «розмита множина»: категоріальний фокус квалітативності / О. В. Шапочкіна // *Studia philologica* (Філологічні студії) / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. — Київ, 2019. — Вип.13. — С. 49–56.
222. Шахматов А. А. Очерк современного русского литературного языка / А. А. Шахматов. — Москва, 1941. — С. 168–188.
223. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. — Воронеж : Воронежский ун-т, 1987. — 188 с.
224. Шведова Н. Ю. Русские бытийные глаголы и их субъекты / Н. Ю. Шведова // *Слово и грамматические законы языка. Глагол*. — Москва, 1989. — 296 с.
225. Швелидзе В. Б. Функционально-семантическое поле категории состояния в научно-технической и публицистической литературе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Вадим Бидзинович Швелидзе. — Пятигорск, 2005. — 144 с.
226. Шейгал Е. И. Градация в лексической семантике / Е. И. Шейгал. — Куйбышев, 1990. — 96 с.
227. Шелякин М. А. О семантике неопределенно-личных предложений // *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость* / М. А. Шелякин. — Санкт-Петербург, 1991.
228. Шмелева Т. В. Кодекс речевого поведения / Т. В. Шмелева // *Русский язык за рубежом* // *Жанры речи*. — Саратов, 1997. — С. 88–98.
229. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность : монография / Л. В. Щерба ; ред.: Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. — 4-е изд. — Москва : URSS, 2008. — 427 с.
230. Шубик С. Категория залога и поле залоговости в немецком языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 / Ленингр. отделение ин-та языкознания. — Ленинград, 1991. — 38 с.
231. Шубик С. Структура функционально-семантического поля / С. Шубик // *Функционально-типологические проблемы грамматики: тезисы научно-практ. конференции «Функциональное и типологическое направления в грамматике и их использование в преподавании теоретических дисциплин в вузе»*. — Вологда, 1966. — Ч. 2. — С. 157–158.
232. Юнг В. Грамматика немецкого языка / В. Юнг. — Санкт-Петербург : Лань, 1996. — 519 с.
233. Ярцева В. Н. Историческая морфология английского языка / В. Н. Ярцева. — Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1960. — 194 с.
234. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка / В. Н. Ярцева. — Москва — Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1961. — 308 с.

235. Ярцева В. Н. Проблема аналитического строя и формы анализа / В. Н. Ярцева // *Аналитические конструкции в языках различных типов*. — Москва : Наука, 1965. — С. 58–69.
236. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика / В. Н. Ярцева. — Москва : Наука, 1981. — 110 с.
237. Ярцева В. Н. О взаимосвязи синтаксических отношений / В. Н. Ярцева // *Проблемы сравнительной филологии : сб. статей к 70-летию чл.-кор. АН СССР В. М. Жирмунского*. — Москва — Ленинград : Наука, 1964. — С. 26–34.
238. Янко-Триницкая Н. А. Возвратные глаголы в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая. — Москва : Изд-во АН СССР, 1962. — 79 с.
239. Agricola Erhard, Fleischer Wolfgang. Die deutsche Sprache: kleine Enzyklopedie / Erhard Agricola, Wolfgang Fleischer ; VEBBibliographisches Institut, Leipzig, 1969. — 613 s.
240. Alexander F. Experimental studies of emotional stress: hyperthyroidism / F. Alexander, G. W. Flagg, S. Foster, T. Clemens, W. Bladh // *Psychosom. Med.* — 1961. — Vol. 23, № 2. — P. 104–114.
241. Annerholm H. Studier över de inkoativa verben pa nan i gotiskan och de nordiska fornspråken / H. Annerholm. — Lund, 1956. — S. 192–194.
242. Baesekei. Einführung in das Althochdeutsche / Baesekei. — München, 1918.
243. Baudouin de Courtenay J. Zarys historii języka polskiego / Jan Baudouin de Courtenay. — Warszawa : PWN, 1922. — 186 s.
244. Behagel O. Deutsche Syntax / O. Behagel. — Heidelberg, 1923–1932. — Bd II, S. 258–263.
245. Blatz Friedrich. Neuhochdeutsche Grammatik; mit Berücksichtigung der historischen Entwicklung der deutschen Sprache / Friedrich Blatz. — Zweiter Band, Karlsruhe, 1900. — S. 1313.
246. Brandt Patrick. Sprachwissenschaft. — Köln : Böhlau, 2006.
247. Brinkman H. Sprachwandel und Sprachbewegungen in althochdeutscher Zeit / H. Brinkman. — Jena, 1931.
248. Brugman K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzgefasste Darstellung der Geschichte des Altindischen, Altiranischen (Avestischen und Altpersischen), Lateinischen, Umbrisch-Samnitischen, Altirischen, Gotischen, Althochdeutschen, Litauischen und Altkirchenslavischen / K. Brugman. — Berlin — New York : Mouton de Gruyter, 1967.
249. Brugmann K. Kurze vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen. Auf Grund des fünfbandigen ‚Grundrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. Brugmann und B. Delbrück verfasst / K. Brugmann. — Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner. — 1904. Repr. 1933, 1970.

250. Bökenkrüger W. Das reflexive Verb im Althochdeutschen / W. Bökenkrüger. — Amsterdam, Swets & Zeitlinger, 1968. — S. 95.
251. Bybee J. L., Pagliuca W. Cross-linguistic Comparison and the Development of Grammatical Meaning / J. L. Bybee, W. Pagliuca // Historical semantics. Historical word-formation. — Berlin etc., 1985. — P. 59–83.
252. Bybee J. L., Pagliuca W. The Evolution of Future Meaning / J. L. Bybee, W. Pagliuca // Papers from the 7th International conference on historical linguistics. — Amsterdam, Philadelphia, 1987. — P. 109–122.
253. Buscha J. Reflexive Formen, reflexive Konstruktionen, reflexive Verben / J. Buscha // Deutsch als Fremdsprache. — 1982. — № 2. — S. 167–174.
254. Campbell L. Historical Linguistics : An Introduction. — Edinburgh, UK : Edinburgh University Press, 1999.
255. Chomsky N. Lectures on Government and Binding: the Pisa lectures. — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991.
256. Chomsky N. The Minimalist program. — 20th Anniversary Edition. — Cambridge, Massachusetts, London, England : The MIT Press, 2015.
257. Comrie B. Subject and Object Control: Syntax, Semantics, Pragmatics // Proceedings of the Tenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. — Berkeley, California, 1984. — P. 450–464.
258. Croft W. Case Marking and the Semantics of the Mental Verbs / William Croft // Semantics and Lexicon / ed. by J. Pustejovsky. — Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 1993. — 72 p.
259. Cuny F. Der temporale Wert der passiven Umschreibungen im Althochdeutschen. — Bonn, 1905.
260. Curme G. English Grammar. — New York, Hagerstown, San Francisco, London : Harper and Row, 1947.
261. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. — 3 Auflage. — Berlin : E. Schmidt Verlag, 1994. — S. 158.
262. Fanego T. English Historical Syntax: approaches and problems // Proceedings of the Sixteenth International Conference of the Spanish Society for English Language and Literature (AEDEAN), Valladolid, 14–16 de diciembre de 1992 / eds.: José M. Ruiz, Pilar Abad and José M. Barrio ; Universidad de Valladolid: Servicio de Publicaciones, 1994. — P. 13–28.
263. Fillmore Ch. J. Idiomaticity Berkeley construction grammar / Ch. J. Fillmore. — Retrived from : <http://www.icsi.berkeley.edu> (last application: 06.09.2021).
264. Fillmore Ch. J., Kay P., O'Connor C. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: The case of 'let alone'. Language. — 1988. — Vol. 64, No. 3. — P. 501–538.
265. Fischer O. Principles of Grammaticalization and Linguistic Reality / O. Fischer / In G. Rohdenburg and B. Mondorf (eds.) // Determinants

- of Grammatical Variation in English. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 445–478.
266. Fischer O. The Origin and Spread of the Accusative and Infinitive Construction in English / O. Fischer // Folia Linguistica Historica. — 1989. — Vol. 8, no. 1/2. — P. 143–217.
267. Fisiak J. An Outline History of English / J. Fisiak. — Poznan : Wydawnictwo Poznanskie, 2000. — Vol.1: External History.
268. Geest De D. Literary Genres from a systemic functional perspective / D. De Geest, Y. Van Gorp // European Journal of English Studies. — 1999. — Vol. 3, no. 1. — P. 33–50.
269. Gelderen E. V. Clause structure. — Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2013.
270. Givón T. Mind, Code and Context: Essays in Pragmatics / T. Givón. — London : Psychology Press, 1989. — 474 p.
271. Givón T. Functionalism and Grammar / T. Givón. — Amsterdam : John Benjamins, 1995. — 486 p.
272. Givón T. Syntax : A Functional–Typological Introduction / T. Givón. — Amsterdam : Benjamins. — 1984. — Vol. 1. — 464 p.
273. Givón T. The Binding Hierarchy and the Typology of Complements / T. Givón // Studies in Language 4. — 1980. — P. 333–377.
274. Glinz H. Der deutsche Satz. Wortarten und Satzglieder wissenschaftlich gefasst und dichterisch gedeutet / H. Glinz. — Düsseldorf : Schwann — Verl., 1965. — 208 s. ; Glinz H. Die innere Form des Deutschen / H. Glinz. — Bern, 1973. — 474 s.
275. Goldberg A. Constructions: A construction grammar approach to argument structure / A. Goldberg. — Chicago : Univ. of Chicago Press, 1995.
276. Goldberg A. Constructions at work: The nature of generalization in language / A. Goldberg. — Oxford : Oxford Univ. Press, 2006.
277. Goldberg A. Explanation and constructions. Mind and Language / A. Goldberg. — 2013. — Vol. 28, no. 4. P. 479–491.
278. Goldberg A. Constructions: a new theoretical approach to language / A. Goldberg // Trends in Cognitive Sciences. — 2003. — Vol. 7, no. 5. P. 219–224.
279. Grimm J. Deutsche Grammatik, Bd. IV / J. Grimm. — Göttingen, 1937. S. 21–22.
280. Haegeman L., Gueron J. English grammar: a generative perspective / L. Haegeman, J. Gueron. — Oxford, UK and Cambridge, USA : Blackwell Publishers Ltd, 1999.
281. Haegeman L. Introduction to Government and Binding Theory / L. Haegeman. — Second edition. — Oxford, UK and Cambridge, USA: Blackwell Publishers Ltd. 1994.

282. Hale K., Keyser J. Lexical Categories and The Projection of Argument Structure / K. Hale, J. Keyser // Syntactic theory and Basque syntax (Supplements of the Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo") / eds.: Joseba Andoni Lakarra Andrinua and Jon Ortiz de Urbina ; Gipuzkoako Foru Aldundia. — 1992. — P. 147–173.

283. Havranek B. Genera Verbi v slovanských jazycích / B. Havranek. — Praha : Česke spol. nauk, 1928. — 184 s.

284. Hee-Cheol Yoon. On the Old English Indefinite Pronoun Man / Hee-Cheol Yoon. — Retrived from : <http://english.daejin.ac.kr/~/~elsok/xel/files/attach/binaries/516/249/001/683f85cbb81a520946672f5d5b8a412> (last application: 06.09.2021).

285. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. — 13 durgeseh. Aufl. Leipzig : Langenscheidt, 1991.

286. Helbig G. Probleme der Reflexiva im Deutschen (in der Sicht der gegenwärtigen Forschung) / G. Helbig // Deutsch als Fremdsprache. — 1984. — No. 2. — S. 78–89.

287. Hill A. A. Introduction to linguistic structures / A. A. Hill. — New York : Harcourt, Brace and Comp., 1958. — 323 p.

288. Himmelmann N. P. What makes grammaticalization? A look from its fringes / W. Bisang, N. P. Himmelmann, B. Wiemer. — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2004. — 354 p.

289. Hogg R. M. The Cambridge History Of The English Language / R. M. Hogg. — Cambridge University Press, 2005. — Vol. 2. — P. 588 ; 223.

290. Humboldt W. von. Gesammelte Schriften. 17 Bde / W. von Humboldt. — Berlin : Leitzmann u.a., 1903–1936 (Nachdruck 1968. Zitiert als:GS).

291. Humboldt W. von. Werke in fuenf Baenden / W. von. Humboldt ; Hg. von A. Flitner u. K. Giel. — Darmstadt, 1960-1981 (Zitiert als:WW).

292. Jespersen O. Essentials of English Grammar : text / O. Jespersen. — London : G. Allen & Unwin LTD, 1933. — 387 p.

293. Jespersen O. A. Modern English Grammar on Historical Principles / O. Jespersen — L. : George Allen & Unwin LTD, 1954. — Vol. 4. — Part V. Syntax. — 528 p.

294. Kay P., Fillmore C. J. Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's x doing y construction / P. Kay, C. J. Fillmore // Language. — 1999. — Vol. 75(1). — P. 1–33.

295. Kellner L. Historical outlines of English syntax / L. Kellner. — London — New York : Macmillan and Co, 1905.

296. Klemensiewicz Z. Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego / Z. Klemensiewicz. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. — 159 s. — S. 79.

297. Krause W. Handbuch des Gotischen / W. Krause. — München, 1953. — 231 s.

298. König E., Gast V. Reflexive pronouns and other uses of self-forms in English / E. König, V. Gast // Reflexives and Intensifiers — the Use of Self-forms in English. — Special Issue of Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik 50,3. — Tübingen : Stauffenburg, 2002. — P. 225–238.

299. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff. — Chicago: The University of Chicago Press, 1987. — 152 p.

300. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar / R. W. Langacker // Descriptive applications. — Berlin : Mouton de Gruyter, 1991. — 628 p.

301. Lightfoot D. The Development of Language. Acquisition, Change and Evolution / D. Lightfoot. — Oxford : Blackwell Publishers, 1999. — P. 44, 49

302. Lightfoot D. How to Set Parameters : Arguments from Language Change / D. Lightfoot // Cambridge, Mass : MIT Press, 1991. — 226 p.

303. Müller S. Complex predicates: Verbal complexes, resultative constructions, and particleverbs in German / S. Müller ; Stanford: Center for the Study of Language and Information, 2002.

304. Müller S. Phrasal or lexical constructions? / S. Müller // Language. — 2006. — Vol. 82, no. 4. — P. 850–883.

305. Noreen Adolf Altnordische Grammatik und Altisländische und altnorwegische Grammatik 4. — Auflage 1923 In HTML umgearbeitet von Andrea de Leeuw van Weenen. — Retrived from: <http://www.arnastofnun.is/solofile/1016380> (last application: 06.09.2021).

306. Odd Einar Haugen, Norröne Grammatikim Überblick. Altisländisch und Altnorwegisch / Universität Bergen. — 2013. — S. 210.

307. Öhlin P. Studier över de passiva konstruktionerna / P. Öhlin. — Lund, 1918.

308. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. — London — New York : Longman Group Limited, 1985.

309. Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum. — London : Longman Group Limited, 1973

310. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. — ñ Essex : Longman, 1973. — 1554 p.

311. Schmidt W. Grundfragen der deutschen Grammatik / W. Schmidt. — Berlin : Volk und Wissen, 1967.

312. Schreder W. Zur Passivbildung im Althochdeutschen / W. Schreder. — PBB, 1955. — Bd 77, Hf.1-3.

313. Slotta Frank. Sprachwissenschaft auf den Punkt gebracht Ein Skript WS / Slotta Frank ; Universität zu Köln, 2011.

314. Spacilova L. Old Germanic languages. Historical and grammatical overview / L. Spacilova // *Listy filologicke*. — 2013. — Vol.136, no. 1–2. — P. 281–284.
315. Startvik J. On voice in the English verb / J. Startvik. — The Hague ; Paris : Mouton, 1966. — 209 p.
316. Steinberg W. *Elementarbuch des Gotischen* / W. Steinberg. — Heidelberg, 1920. — 196 s.
317. Steinberg W. *Gotisches Elementarsbuch* / W. Steinberg. — S. 204–208.
318. Szczupryczyńska M. Kilka uwag o kategorii przechodniości / M. Szczupryczyńska // *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*. — 1973. — № 10. — S. 175–188.
319. Stötzel G. *Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache. Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen Reflexivverben* / G. Stötzel. — München : Max Hueber Verlag, 1970. — 231 s.
320. Testelefs Y. G. *Introduction to general syntax*. — M. : Russian State Humanitarian University, 2001.
321. Van Valin R. D. Jr. A Synopsis of Role and Reference Grammar / R. D. Jr. Van Valin // *Advances in Role and Reference Grammar. Regularity and idiomacity in grammatical constructions: The case of 'let alone*. — Language. Amsterdam: Benjamins, 1993. — P. 1–166.
322. Waltz H. Language change and language structure: Older Germanic languages in a comparative perspective / H. Waltz // *Canadian journal of linguistics-revue canadienne de linguistique*. — 1996. — Vol. 41, no. 4. — P. 40–414.
323. Waxenberger G. The Scripting of the Germanic Languages: A Comparative Study of “Spelling Difficulties” in Old English, Old High German and Old Saxon / G. Waxenberger // *Anglia-Zeitschrift für englische Philologie*. — 2017. — Vol. 135, no. 3. — P. 568–572. — DOI : <https://doi.org/10.1515/ang-2017-0052>
324. Welke K. (Hg.). *Sprache — Bewusstsein — Tätigkeit. Zur Sprachkonzeption Wilhelm von Humboldts* / K. (Hg.) Welke. — Berlin, 1990. — S. 68–93.
325. Zade L. A. Fussy sets / L. Zade // *Information and Control*. — 1965. — No. 8. — P. 338–353.
326. Zieglschmidt A. Zur Entwicklung der Perfektumschreibung im Deutschen // *Language Dissertations*. — 1929. — № 6. — S. 7.
327. Zoltán A. *Émely szavunk (szavaink) eredetéről* / András Zoltán // *Magyar Nyelv*, 1982 (78). — Retrived from : https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/11695/Emely_MagyarNyelv_1982_u_232203.80082.pdf (last application: 26.04.2022).

Словники та довідники

328. Васильев Л. М. Системный семантический словарь русского языка. Предикатная лексика / Л. М. Васильев. — Уфа : Башкирский ун-т, 2000. — Вып. 2. — 146 с.
329. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — Київ — Ірпінь : Перун, 2001. — С. 919–920.
330. Войтко В. І. Психологічний словник / В. І. Войтко. — Київ : Вища шк., 1982. — С. 29.
331. Мюллер В. Великий німецько-український словник : близько 170 000 слів та словосполучень / В. Мюллер. — Київ : Чумацький Шлях, 2005. — 792 с.
332. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. — Київ : Аконіт, 2008. — Т. 1–3.
333. Педагогика // *Психологічний словник* / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. ; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. — Москва, 1983. — С. 287.
334. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. — Київ : Наук. думка, 1969. — 583 с.
335. Українська мова : енциклопедія [Електронний ресурс]. — Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. — 752 с. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm> (дата звернення: 06.08.2021).
336. Українська мова : енциклопедія / ред.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. — 3-тє вид. зі змінами і доп. — Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 518.
337. *Философский энциклопедический словарь*. — Москва : Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.
338. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шапар. — Харків : Прапор, 2005.
339. *Kleine Enzyklopädie: Die deutsche Sprache* / hg. von E. Agricola, W. Fleischer und H. Protze unter Mitwirkung von W. Ebert. — Leipzig, 1969–1970. — Bd. 1–2.

Джерела ілюстративного матеріалу

340. Древнеисландская грамматика. Глагол [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://norse.ulver.com/grammar/verbs/motive.html> (дата обращения: 06.08.2021).
341. *Beowulf* [Електронний ресурс] // Міфи і Легенди : вебсайт. — Режим доступа : <http://norse.narod.ru/src/other/beowulf/beowulf.html> (дата звернення: 09.09.2021).

342. Heliand In Old Saxon [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://northvegr.org/old%20icelandic%20old%20english%20texts/heliand%20in%20old%20saxo/001.html> (дата звернення: 09.09.2021).

343. Hildebrandslied [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/src/other/hildebrand/bp.html> (дата звернення: 09.09.2021).

344. Ludwigslied [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/src/other/ludwigslied/index.html> (дата звернення: 08.09.2021).

345. Muspilli [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ru.scribd.com/doc/9607821/Muspilli-MitUbersetzung-bzw-Ubertragung-ins-Neuhochdeutsche> (дата звернення: 08.09.2021).

346. Niebelungenslied [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/src/other/nibelungen/index.html> (дата звернення: 08.09.2021).

347. Project Wulfila 2004 [Електронний ресурс] / Университет Антверпена, Бельгія. — Режим доступу : <http://www.wulfila.be/gothic/browse/text/?book=5&chapter=12> (дата звернення: 08.09.2021).

348. Edler Edda [Електронний ресурс] / Snorra Edda. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/src/edda/index.html> (дата звернення: 08.09.2021).

349. «Заклинання Грої»: давньоісландські саги [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/src/edda/grogaldr/on.html> (дата звернення: 08.09.2021).

350. Скальдична поезія «Викуп голови» / «Höfuðlausn» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://norse.ulver.com/src/sk/egill.html#hof> (дата звернення: 08.09.2021).

351. Скальдична поезія «Втрата синів» (Sonatorrek, 13) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://norse.ulver.com/src/sk/egill.html#son> (дата звернення: 08.09.2021).

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КС — категорія стану

СПК — станова пракатегорійна конструкція

герм. — германська

англ. — англійська

гот. — готська мова

гр. — грецька

дан. — данська

двн.-англ. — давньоанглійська мова

двн.-верхн.-нім. — давньо-верхньонімецька мова

двн.-ісл. — давньоісландська мова

двн.-сакс. — давньосаксонська мова

ісл. — ісландська

лат. — латинська

нім. — німецька

фриз. — фризська

швед. — шведська

Genera Verbi — категорія стану дієслова

MEDIOPASSIV — медіопасивний стан

ACTIV — активний стан

PASSIV — пасивний стан

V — дієслово

S — суб'єкт

O — об'єкт

AUX — допоміжне дієслово

ACC — знахідний відмінок

C — комплемент

CONJ — умовний спосіб

DAT — давальний відмінок

FUT — майбутній час

GEN — родовий відмінок

IND — дійсний спосіб

INF — інфінітив

IMP — імператив

N — іменник

NOM — називний відмінок

NP — іменна фраза

OPT — оптатив

PI — множина

PRES — теперішній час

PRET — минулий час

PRON — займенник

PERS — особовий займенник

PLUSPERF — давноминулий час

PTCPL I — дієприкметник I

PTCPL II — дієприкметник II

V inf — інфінітив

VP — дієслівна фраза

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

агенс 6, 29, 30, 41, 45, 48, 57, 58, 60, 65, 68, 71, 83, 84, 89, 90, 111, 122, 127, 145, 148, 149, 181, 182, 240, 248–252, 254–256, 263
активний стан 5, 29, 38, 39, 44, 47, 48, 66–68, 70, 71, 92, 94, 95, 102, 109, 112, 123, 170, 259
аналітична конструкція 7
афіційованість 6, 62, 73, 74, 138, 143, 144, 148, 156, 161, 261

Б

Беовульф 114, 137, 138, 142, 144, 146, 172, 173, 177, 178, 181, 193, 194, 261

В

валентність 180, 234, 235, 249, 265
відмінювання дієслів у готській мові 72

Г

готська мова 69, 156, 258
граматична конструкція 110, 158, 258, 266

Д

дерево конструкцій 235, 243
дивергентність 9, 30, 35, 36
динамічне дієслово 180, 181
діатеза 24, 26, 37, 43, 57, 58, 59
дієслова емоційно-психічного стану 187, 188, 262, 264
дієслова ментального стану 216, 262
дієслово 5, 7, 25, 28, 30, 36–38, 40, 41, 44–48, 51–53, 57, 59, 60, 68,

71, 78, 83, 89, 92, 111, 124–126, 135, 140, 164, 179, 180, 182, 188, 189, 191, 206, 211, 226, 235–240, 242–245, 248–250, 255, 258, 260, 262, 266

дієслово стану 29, 180, 182, 227, 244, 245, 246, 248, 253–256, 262, 263, 266

дієслово IV класу із основою на *-nan* 123, 124, 129
доцентровість 6, 71, 127, 131, 132, 145, 148, 156, 161

Е

екзистенційні дієслова 196
емоційні дієслова 188, 192, 195

З

зведені показники вживання СПК у готсько-скандинавському ареалі 171

зведені показники вживання СПК у західногерманському ареалі 172, 173

зведені показники вживання СПК у «Старшій Едді» 169

зведені показники вживання СПК у текстах Готської Біблії 166

зведені показники вживання СПК у текстах давньогерманських пам'яток 165

І

інактивність 6, 71, 73, 74, 131, 161
інг्रेसивні СПК 96, 122
інертивні 33, 166–171, 173, 258, 267
інертивні СПК із РТРСЛ II 260

Предметний покажчик

К

категорія стану (КС) 5, 10, 25, 36, 174
кількісні співвідношення
вживання дієслів стану
в давньогерманських мовах 184
класифікація станів 15, 263
комплекс ФСП 29
конвергентні ознаки КС 43, 258
конвергентність 9, 35, 36
конструкційна граматики 110
конструкція 7, 27, 30, 45, 46, 48–50, 52, 64, 65, 77, 79, 84, 87, 110, 111, 115, 133, 136, 139, 142, 145, 146, 151, 152, 159, 163, 174, 189–204, 221–226, 228, 230, 232, 234, 243, 250, 254, 260, 263

КС в англійській мові 44, 45, 59, 60

КС в ісландській мові 31, 49, 59

КС готської мови 62, 69, 71

КС давньоанглійської мови 88, 92–94

КС давньоверхньонімецької мови 62, 101, 109, 122

КС давньоісландської мови 80, 84, 87, 94, 259

КС давньосаксонської мови 94, 101

КС у данській мові 51, 52, 59, 60

КС у німецькій мові 27, 31, 47, 49, 59, 60

КС у фризійській мові 50, 59, 60

КС у шведській мові 52, 59, 60

КС як комплекс ФСП (формально-семантичного поля) 29

М

медіальний стан 39, 70

медіопасив 5, 6, 7, 31, 33, 38, 62–64, 66, 69–74, 76, 78, 84, 88, 92, 111, 112, 121–123, 131, 140, 158, 161–163, 165–171, 173, 257–259, 267

ментальність 216, 217, 227

мовна змінюваність 8

модель КС як «розмита множина» 262

модель породження
давньогерманського речення 248

модель утворення пасивного стану 51

молекулярна структура асертивної частини СПК 248

молекулярна структура СПК 246
«Муспіллі» 135, 142, 146, 173, 178, 190, 261

О

ознаки парадигми КС 35

П

партицип II 72

пасивний стан 6, 25, 28, 29, 41, 42, 46–48, 51, 53, 55, 57–61, 102, 267
пацієнс 6, 29, 57, 65, 68, 71, 182,

183, 190, 240, 248, 249, 251, 252, 254–256, 263

«перевернута синхронія» 8, 43, 61, 257, 266, 267

перехідність / неперехідність 29, 30, 45, 56, 132, 149

периферія парадигми КС 123
перифрастична конструкція 7, 68, 140, 260, 267

перифрастичні СПК 91, 258

проекція фокусної структури СПК 243

психічний стан 16–19, 21, 23, 155, 188, 192

Р

реалізатор КС 9, 26, 36, 49, 180, 244, 257–260, 262

реверсія 149

рефлексивний стан 35, 42, 81, 170
розмита множина 262

С

стан 6, 7, 11–15, 17–19, 21–24,
26, 29, 30, 45, 47–49, 52, 57, 58,
61, 68, 71, 74, 76, 82, 84, 87, 99,
106, 111–113, 121, 124–127,
145, 148, 154, 177, 178, 181–183,
185, 187, 192, 199, 205–215, 218,
242, 248, 253, 258, 259, 264, 266,
267
стан дієслова 29, 92, 129
становою опозиція 87, 161
становою пракаатегорійна
конструкція (СПК) 7, 9, 36, 43,
63, 110, 123, 131, 139, 149, 157,
165, 244, 263
структура давньогерманського
речення в граматиці
залежностей 237
структура клаузи СПК 242
структура КС (молодограматична
концепція) 101, 262, 266

структура СПК активного стану
240
структура СПК зі значенням
пасивності 239
структура СПК медіопасивного
стану 241

Т

термінальний ланцюг СПК 238
типологія КС 32

Ф

функційно-семантичне поле
становості 21, 29, 30, 32, 246

Х

«Хеліанд» 94, 95, 139, 261

Я

ядро парадигми КС 110, 187, 262,
263

ДОДАТОК

**Показники кількісного вживання СПК
у текстах давньогерманських пам'яток**

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частотність вживання СПК				
	Актив		Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив	
1	<i>Beowulf</i>	3180	2763	126	152	4	135
2	<i>Muspilli</i>	105	79	7	6	0	13
3	<i>Heliand</i>	5980	5446	118	108	0	288
4	<i>Hildebrandslied</i>	65	53	5	6	0	1
5	<i>Ludwigslied</i>	55	33	4	9	1	8
6	<i>Edda: Völuspá</i>	66	32	8	15	0	11
7	<i>Edda: Hávamál</i>	164	118	16	10	0	20
8	<i>Edda: Grímnismál</i>	54	40	10	2	0	2
9	<i>Edda: Skírnismál</i>	42	21	9	5	0	7
10	<i>Edda: Hárbarðsljóð</i>	60	49	3	2	0	6
11	<i>Edda: Hymiskviða</i>	39	32	4	2	0	1
12	<i>Edda: Lokasenna</i>	65	50	4	2	0	9
13	<i>Edda: Þrymskviða</i>	32	20	6	3	0	3
14	<i>Edda: Helgakviða Hjörvarðssonar</i>	43	31	6	3	0	3
15	<i>Edda: Helgakviða Hundingsbana in fyrri</i>	58	39	7	2	0	10
16	<i>Edda: Helgakviða Hundingsbana önmur — Völsungakviða in forna</i>	51	30	11	5	0	5
17	<i>Edda: Grípisspá — Sigurðarkviða Fáfnisbana I</i>	53	26	8	9	0	10

Типологія категорії стану в германських мовах

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частотність вживання СПК				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
18	<i>Edda: Reginsmál — Sigurðarkviða Fáfnisbana II</i>	26	8	9	3	0	6
19	<i>Edda: Fáfnismál</i>	44	15	16	8	0	5
20	<i>Edda: Sigrdrífumál</i>	37	20	10	3	0	4
21	<i>Edda: Guðrúnarkviða in fyrsta</i>	27	13	8	2	0	4
22	<i>Edda: Sigurðarkviða in skamma</i>	71	44	7	8	0	12
23	<i>Edda: Guðrúnarkviða in forna — Guðrúnarkviða önnur</i>	44	12	16	8	0	8
24	<i>Edda: Guðrúnarkviða in þriðja</i>	11	2	2	4	0	3
25	<i>Edda: Atlamál in grœnlensku</i>	105	53	10	16	0	26
26	<i>Edda: Hamðismál</i>	31	10	8	8	0	5
27	<i>Edda: Hlöðskviða</i>	32	17	7	5	0	3
28	<i>Vulfila. Evangelium: Matthew</i>	273	160	57	17	11	28
29	<i>Vulfila. Evangelium: John</i>	552	423	70	14	4	41
30	<i>Vulfila. Evangelium: Luke</i>	765	464	134	54	7	106
31	<i>Vulfila. Evangelium: Mark</i>	600	403	79	36	12	70
32	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Romans</i>	222	170	9	4	8	31
33	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians I</i>	229	151	6	12	7	53
34	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Corinthians II</i>	256	184	7	15	4	46

Додаток

№ п/п	Пам'ятка писемності	Кількісні дані					
		Загальна кількість строф	Частотність вживання СПК				
			Актив	Інертив	Реверсив	Медіопасив	Пасив
35	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Ephesians</i>	144	111	4	7	1	21
36	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Galatians</i>	129	93	5	6	0	25
37	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Philippians</i>	72	37	8	5	3	19
38	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Colossians</i>	81	53	6	3	0	19
39	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians I</i>	79	63	1	1	4	10
40	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Thessalonians II</i>	57	49	1	1	0	6
41	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Timothy I</i>	108	65	5	8	1	29
42	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Timothy II</i>	77	48	9	6	0	14
43	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Titus</i>	17	7	0	1	0	9
44	<i>Vulfila. Pauline Episteln: Philemon</i>	23	22	0	0	0	2
45	<i>Vulfila. Minor fragments: Nehemiah</i>	15	7	0	0	0	8
Разом		14230	11566	846	588	67	1145

Наукове видання

ОЛЬГА ШАПОЧКІНА

ТИПОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ СТАНУ В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

Монографія

НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувачка НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*

Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*

Над випуском працювали
Л.В. Потравка, В.І. Скрябіна, Т.В. Нестерова

Підписано до друку 00.00.2021 р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 00,00. Наклад 000 пр. Зам. № 0-0.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК No 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі «Інтернет» без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.